

Eeva Rossi

OSISTA MUODOSTUVA KOKONAISUUS

*– kuvaus gerontologisesta sosiaalityöstä,
sen käytännöistä ja niiden tutkimisesta*

EEVA ROSSI

Osista muodostuva kokonaisuus

– Kuvaus gerontologisesta sosiaalityöstä,
sen käytännöistä ja niiden tutkimisesta

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden
tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Lapin yliopiston luentosalissa 2 elokuun 13. päivänä 2021 kello 12

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Rovaniemi 2021

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Väitöskirjan ohjaajat:

Professori Merja Laitinen
Professori Marjaana Seppänen

Väitöskirjan esitarkastajat:

Professori Sari Rissanen
Professori Maritta Törrönen

Vastaväittäjä:

Professori Sari Rissanen

Taitto: Taittotalo PrintOne

Kannen suunnittelija: Lassi Kaikkonen

Acta electronica Universitatis Lapponiensis nro 310

ISBN 978-952-337-264-1

ISSN 1796-6310

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-264-1>

Tiivistelmä

Eeva Rossi

Osista muodostuva kokonaisuus

- Kuvaus gerontologisesta sosiaalityöstä, sen käytännöistä ja niiden tutkimisesta

Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2021

Acta electronica Universitatis Lapponiensis nro 310

ISBN 978-952-337-264-1

ISSN 1796-6310

Tutkimuksessa tarkastellaan gerontologista sosiaalityötä, sen käytäntöjä ja niiden tutkimista. Tutkimus paikantuu gerontologisen sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tutkimukseen. Teoreettis-metodologinen lähestymistapa kiinnittyy konstruktionistiseen ja etnografiseen perinteeseen. Tutkimus koostuu neljästä osajulkaisusta sekä tästä yhteenveto-osasta. Yhteenveto-osiossa osajulkaisuista on tehty synteesi, jossa analyysikehiköksi on toiminut kulttuurinen käytäntöteoria. Kulttuuriseen käytäntöteoriaan ja sen käsitteisiin nojautuen käytäntö ymmärretään käytäntökokonaisuutena, joka muotoutuu käytännöistä sekä osatekijöistä.

Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset suuntautuvat ilmiön - gerontologisen sosiaalityön - ja sen tutkimisen tarkasteluun. Tutkimuksessa kysytään 1) millaisia käytäntöjä gerontologisessa sosiaalityössä ilmenee? 2) millaisista osatekijöistä gerontologisen sosiaalityön käytännöt rakentuvat? 3) miten tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisrooli mahdollistaa tiedon muodostamisen käytännöistä? Tutkimuskysymyksiin vastaamalla tuotetaan tietoa gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuudesta ja sen rakentumisesta. Tutkimuksen käytännöllisenä tavoitteena on tehdä gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä näkyväksi ja ymmärrettäväksi. Tutkimus tuottaa tietoa käytäntöjen ja niissä toimivien asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Gerontologisen sosiaalityön moninaisuuden tavoittamiseksi osajulkaisuissa on käytetty erilaisia käsitteitä, laadullisia tutkimusaineistoja ja analyysimetretejä. Kahdessa ensimmäisessä osajulkaisussa tarkastellaan iäkkäiden avun ja tuen tarpeita, joihin vastaaminen nähdään tutkimuksessa gerontologisen sosiaalityön auttamistehtävänä. Ensimmäisessä osajulkaisussa pohditaan asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden sosiaalityöllisiä tarpeita. Aineistona ovat asukkaiden ja tutkijasosiaalityöntekijän kohtaamisten tallenteet, joita on analysoitu kehysanalyysin keinoin.

Toisessa osajulkaisussa kysytään, millaista apua ja tukea iäkkäät tarvitsevat kotona asumisen tukemiseksi ja pohditaan, mitä sosiaalinen kuntoutus tarkoittaa iäkkäiden erilaisissa elämäntilanteissa. Aineistona ovat iäkkäiden ja heidän omaistensa sekä kuntoutus- ja hoitolaitosten sosiaalityöntekijöiden haastattelut, joita on analysoitu teorialähtöisellä sisällönanalyysillä. Kolmas osajulkaisu tarkastelee sosiaalityöntekijöiden toimintakäytäntöjä ja niihin liittyvää tietoa gerontologisen kuntoutuksen kontekstissa. Osajulkaisu pohjautuu kuntoutus- ja hoitolaitosten sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin ja niiden kehysanalyttiseen tarkasteluun. Neljäs osajulkaisu on autoetnografinen päiväkirjamerkintöihin pohjautuva tarkastelu tutkijasosiaalityöntekijän positioista asumispalvelukeskuksessa.

Tutkimuksen tuloksena on jäsenitys gerontologisesta sosiaalityöstä suhteisena käytäntökokonaisuutena, joka muotoutuu arvioinnin, neuvottelujen ja suostutellun, liittämisen sekä tuen käytännöistä sekä osatekijöistä eli tarkoituksista, kompetensseista ja materiaalisista tekijöistä. Tarkoitukset viittaavat käytäntöjen jaettuun ja yhteisesti määriteltyihin päämääriin. Kompetenssit sisältävät ymmärtämisen, erilaisen tietämisen ja taitamisen. Materiaaleihin puolestaan sisältyvät välineet, aika ja tila sekä keho.

Gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuuden suhteisuus viittaa käytäntöjen ja osatekijöiden keskinäiseen sidoksellisuuteen. Suhteisuus kuvaa myös gerontologisen sosiaalityön suhteisuutta muihin sosiaalisen elämän käytäntöihin. Samaan aikaan painottuu gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen ja osatekijöiden moninaisuus, joiden tutkimuksellinen tavoittaminen tarkoittaa erilaisia toimintaympäristöjä huomioivaa ja erilaista tietoa yhdistävää tutkimusta.

Avainsanat: gerontologinen sosiaalityö, käytännöt, käytäntöteoria, etnografia, auttaminen, ikääntyminen

Abstract

Eeva Rossi

Parts and the entity

- A description of the gerontological social work, practices of gerontological social work and the research of them

Rovaniemi: University of Lapland

The thesis explores gerontological social work and practices of gerontological social work, focusing on professional practices. The study also considers how to research those phenomena. Theoretical and methodological approaches are connected to constructionism and ethnography. The thesis consists of four peer-reviewed articles and a concluding chapter which is based on the synthesis of those articles.

The research questions addressed in the present study are: 1) What kinds of practices appear in gerontological social work? 2) What kinds of elements form practices of gerontological social work? 3) How can the double role as social worker and researcher enable knowledge production of practices?

The practical aim of the present study is to make the practices of gerontological social work visible and understandable. The study provides knowledge from the viewpoint of practices, older adults, and social workers.

In order to profoundly portray and understand the phenomenon's multifaceted nature, all the articles are based on different kind of concepts, qualitative data, and analysis methods. The first article identifies, and analyses older adults' needs for social work in the context of residential home. The author acted simultaneously as a social worker and as a researcher. The data consist of audio recorded meetings between older residents and the author. The analysis of the data was conducted by using frame analysis. The second article examines the types of support older adults need when living at home and it also discusses the role of social rehabilitation in different life situations among older adults. This article consists of two data: the first one is audio recorded interviews of older adults and their close relatives and the second data is audio recorded interviews of social workers who worked at rehabilitation centres. The analysis was conducted by theoretical content analysis. The third article explores social work practices and knowledge in the context of gerontological rehabilitation using the data gathered through interviews with social workers in rehabilitation centres. Frame analysis was utilised for the data analysis.

The last article is based on the author's fieldwork experiences as a researcher and social worker in an older adults' residential home. The method of the research is autoethnography. The data consist of fieldwork notes of the author. The research examines the types of researcher and social worker positions that can be detected during fieldwork.

The analytical tool of this concluding chapter is practice theory. Gerontological social work is understood as 'practice-as-entity', which consist of a range of practices and elements. Those practices and elements are interconnected. As a result of synthesis four practices of gerontological social work were named: assessment, negotiation and persuasion, connecting and support. By making use of concepts of practice theory, three elements were named: meanings, competencies and materials. Meanings refers to shared purpose of practices. Competencies consist of knowledge and skills. Materials include equipment, time and space and body.

The relational character of gerontological social work describes the connection between practices and elements. However, it also describes the connection between gerontological social work's practice and other practices of older adults' everyday life. The present study brings to the fore the diversity of gerontological social work's practices and elements. Clearly, a range of research contexts and means of knowledge construction are needed in order to make this diversity visible.

Keywords: gerontological social work, practices, practice theory, ethnography, helping, aging

KIIITOKSET

Kiinnostukseni gerontologiseen sosiaalityöhön ja sen tutkimiseen kiinnittyy työurani sosiaalityöntekijänä. Kiinnostuksen muuttuminen väitöstutkimukseksi on ollut pitkä prosessi, johon on sisältynyt monia vaiheita. Vuosien aikana olen kohdannut joukon ihmisiä, joiden avulla ja tuella tämän opinnäytetyön tekeminen on mahdollistunut. Nyt on vihdoin tullut kiitosten aika.

Suuri kiitos tutkimuksestani kuuluu tutkimukseni haastatteluihin osallistuneille sosiaalityöntekijöille sekä Asumispalvelukeskuksen iäkkäille asukkaille ja koko yhteisölle. Tutkimusta ei olisi ollut mahdollista toteuttaa ilman teidän panostanne. Kiitos, että annoitte minulle aikaanne ja päästitte minut hetkeksi elämäänne. En voi teitä tässä kohtaa nimellä kiittää eikä kiitokseni voi kaikkia enää tavoittaa. Olette kuitenkin monilla tapaa ajatuksissani.

Tutkimukseni ohjaajina ovat olleet professori Marjaana Seppänen ja professori Merja Laitinen. Olen kiitollinen, että sain ohjaajakseni kaksi asiantuntevaa ja ohjaamiseen paneutuvaa ihmistä, jotka ovat lempeästi ja kannustavasti ohjanneet tutkimuksen tekoani sekä huolehtineet prosessin etenemisestä ja sen päättämisestä. Ilman teitä prosessi jatkuisi ehkä edelleen. Marjaana, olit ohjaajani jo edellisessä opinnäytetyössäni. Innostuksesi gerontologiseen sosiaalityöhön ja sen tutkimiseen ohjasivat minut tekemään väitöstutkimusta. Iso kiitos, että jatkoit ohjaajanani. Yhteiset keskustelumme vuosien mittaan sekä tapasi esittää kommentteja ja kysymyksiä ovat auttaneet minua tekemiseni suuntaamisessa. Merja, kiitos tarkoista havainnoistasi, jotka ovat saaneet minut tarkastelemaan tekstejäni uusista näkökulmista sekä kiinnittämään huomiota myös yksityiskohtiin. Kiitos myös kaikista tutkimuksen tekoa edistävästä järjestelyistä.

Professori Maritta Törröstä ja professori Sari Rissasta kiitän, että suostuitte väitöskirjani esitarkastajiksi. Teidän perusteellinen perehtymisenne käsikirjoitukseen sekä lausunnoissanne antamanne palaute ja kritiikki mahdollistivat minulle uudenlaiset oivallukset ja oppimisen vielä prosessin loppuvaiheessa. Sari Rissaselle kiitos myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Työurani aikana olen päässyt osalliseksi yhteisöihin, joissa on jaettu kiinnostus ikääntymisen kysymyksiin, iäkkäiden kanssa työskentelyyn sekä tutkimukseen. Ensimmäisen kosketuksen gerontologiseen sosiaalityöhön sain työssäni Rovaniemen Veljes-sairaskodissa. Rovaniemen Ikäosaamiskeskuksessa pääsin tarkastelemaan gerontologista sosiaalityötä julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon rajapinnalla. Molemmassa työyhteisössä osallistuin lukuisiin virallisiin ja epävirallisiin keskusteluihin, joissa pohdittiin ikääntymistä, iäkkäiden elämäntilanteita ja gerontologista

sosiaalityötä. Lämmin kiitos kaikille näistä ajattelua avartavista keskusteluista sekä yhteisestä ajasta työssä ja sen ulkopuolella. Erityiset kiitokset RVSK:n Tukkitiimille ja sen Nuorisosaostolle sekä IOK:n Keilaajille ja sosiaalityön tiimin vetäjille Maija Kaikkoselle ja Noora Tuohinolle.

Ensimmäinen työskentelyjakso Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön oppiaineessa tuotti konkreettisen sysäyksen tutkimukseen: kirjoittaminen ja tutkiminen liittyivät opetustyöhön ja tuona aikana mahdollistui myös tutkimusaineiston hankkiminen. Kiitos yhteiskuntatieteiden tiedekunnan ja sosiaalityön oppiaineen työyhteisölle sekä työkavereille tutkimuksen pariin kannustamisesta ja tutkimuksen teon mahdollistamisesta. Kiitän professori Sanna Hautalaa ja yliopiston lehtori Jari Lindhiä, jotka olivat ohjaamassa minua tutkimuksen teon alkuvaiheessa. Emeritusprofessori Simo Koskista haluan kiittää paitsi urauurtavasta tutkimuksesta, myös saamistani kommentteista tutkimuksen suunnittelun vaiheessa sekä yhteisistä keskusteluistamme gerontologisesta sosiaalityöstä. Kiitos Simo. Paluu työhön Lapin yliopistoon ja GERIT -tutkimushankkeeseen on tarkoittanut gerontologisen sosiaalityön keskustelujen jatkumista osin tutussa ja osin uudessa yhteisössä. Kiitos Minna Zechner ja Pia Skaffari sekä koko GERIT -tutkimusryhmä kannustuksesta väitöskirjan viimeistelyn hetkinä.

Vaikka sosiaalityöntekijän työn ja tutkimuksen yhdistäminen on ollut minulle tärkeää ja keskeistä, välttämätöntä on ollut myös irrottautua sosiaalityöntekijän työstä ja siirtyä tutkimuksen teon maailmaan. Kiitän Lapin yliopiston rehtori Antti Syväjärveä rehtorin apurahasta, jonka turvin minun oli mahdollista keskittyä tutkimuksen tekoon.

Olen jatko-opiskelujeni aikana päässyt osallistumaan kolmeen ryhmään, joissa on jaettu kiinnostus oppimiseen ja tutkimiseen. Kaksi näistä oli Sosnetin muodostamia yhteisöjä: Kuntouttavan sosiaalityön erikoisalan ammatillisen lisensiaatti koulutuksen ryhmä ja tutkijakouluverkoston Sosiaalityön menetelmät ja asiantuntijuus-pienryhmä. Molempien yhteisöjen tapaamiset mahdollistivat erilaiset tutkimukselliset keskustelut ja pohdinnat sekä kokemusten jakamisen. Kiitokset tutkimuksen polulle johdattamisesta Amlis-koulutuksen professorit Sanna Hautala, Jari Heino ja Irene Roivainen sekä Amlis-opiskelijoiden ryhmä. Kiitokset yhteisistä väitöstutkimuksen teon kokemuksista Erkki Kuure, Katri Viitasalo, Marina Bergman ja Sisko Piippo. Erityinen kiitos dosentti, johtava asiantuntija Anu Muuri ja emeritusprofessori Mikko Mäntysaari. Te loitte meille ryhmän ja tilan, jossa tutkimuksen teon oppiminen oli mahdollista.

Lapin yliopistossa kokoontui ryhmä, jossa tarkastelimme ikääntymistä ja sen tutkimusta monista eri näkökulmista. Kiitokset Ikistiimi: Arja Kilpeläinen, Kirsi Päykkönen, Maarit Kairala, Marjo Outila, Satu Peteri, Shahnaj Begum ja Tea Teppeo sekä ryhmää luotsanneet Marjaana Seppänen ja Heli Valokivi. Tähän ryhmään kiinnittyvät myös kaksi väitöskirjani osajulkaisua. Kiitos Marjaana, Marjo ja Heli, että johdattelite minut artikkelien ja yhteisen kirjoittamisen maailmaan. Marjo,

sinua kiitän myös siitä, että olet halunnut ja jaksanut lukea, kommentoida ja tarkistaa erilaisia tekstejäni sekä keskustella kanssani paitsi tutkimuksesta myös erilaisista elämän käänteistä. Lämmin kiitos ystävydestäsi.

Tässä kohtaa haluan esittää kiitokset myös väitöstutkimukseni artikkeleiden julkaisijoille sekä nimettömille referoijille, joiden kommentit ovat auttaneet paitsi artikkelien kirjoittamisessa myös ajatteluni kehittymisessä.

Opiskelu ja työ on yhdistänyt minut eri tavoin joukkoon ystäviä, joiden kanssa olen voinut jakaa vuosien tai vuosikymmenien ajan moninaisia ajatuksia ja kokemuksia oppimisesta, työstä ja tutkimuksesta, mutta nauttia myös ajasta niiden ulkopuolella. Ystäviltä olen saanut myös konkreettista apua tutkimuksen teon aikana. Kohtaamisten välissä on voinut pitkiäkin aikoja, mutta aina ne ovat olleet merkityksellisiä ja tärkeitä. Kiitos Marja Salo, Ulla Suosalo, Sanna Lähteinen, Paula Marjomaa, Leena ja Hannu Salmi.

Työn arvostaminen, kiinnostus ja innostus lukemiseen, asioiden ihmettelyyn sekä yhteiskunnallisten asioiden tarkasteluun on syntynyt lapsuuden kodissa ja suvun kesellä. Kiitos edesmenneille vanhemmilleni innostuksen herättämisestä, ja veljelleni Eskolle ja sisarelleni Eijalle innostuksen jakamisesta. Lämmin kiitos teille sekä teidän perheillenne myös tuesta ja huolenpidosta elämäni eri vaiheissa. Kiitos Miia, että olet jaksanut yrittää opettaa tädille englantia, ja että olet avustanut englannin kielisten tiivistelmien kirjoittamisessa.

Rakas perheeni Kari, Elli ja Topi teille haluan osoittaa suurimmat kiitokseni. Te olette minun arjen hyvinvoinnin lähde. Teidän kanssanne olen voinut jakaa arjen ajan, mutta myös kiinnostuksen iäkkäisiin ihmisiin ja historian tapahtumiin sekä niiden tutkimukseen. Te olette ymmärtäneet hajamielisyttäni ja kestäneet tutkimuksen konkreettisen saapumisen kotiimme. Olette osanneet myös lempeästi siirtää minut tutkimuksen parista muiden tärkeiden asioiden äärelle. Kiitos, että olette monin tavoin mahdollistaneet tutkimuksen tekemisen ja siitä irrottautumisen.

Punahongantiellä helluntaina 23.5.2021

Eeva Rossi

Luettelo osajulkaisuista

Väitöskirja perustuu seuraaviin alkuperäisartikkeleihin I-IV:

- I Rossi, Eeva (2018) Asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet. *Gerontologia* 32(4), 235–251.
(Asukkaiden tarpeet -artikkeli)
- II Rossi, Eeva & Valokivi, Heli (2018) Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: Lapland University Press, 149–173.
(Sosiaalinen kuntoutus -artikkeli)
- III Rossi, Eeva & Seppänen, Marjaana & Outila, Marjo (2018) Assessment support and care-taking: gerontological social work practices and knowledge. *Nordic Social Work Research* 8 (2), 133–145. DOI: 10.1080/2156857X.2016.1269662
(Sosiaalityöntekijöiden tieto -artikkeli)
- IV Rossi, Eeva (2021) Tutkija vai sosiaalityöntekijä? Autoetnografinen tarkastelu tutkijasosiaalityöntekijän positioista. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 29 (1), 37–53.
(Tutkijasosiaalityöntekijän positiot -artikkeli)

Artikkelit I, II ja IV julkaistaan uudestaan niiden alkuperäisten tekijänoikeuksien haltijoiden ystävällisellä luvalla. Artikkeli III on saatavissa *Nordic Social Work Research* -lehden verkkosivulta, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2016.1269662>.

Kuvioluettelo

Kuvio 1: Empiiristen aineistojen tiedon muodot	53
Kuvio 2: Osajulkaisujen analyysiprosessi.....	63
Kuvio 3: Tutkimuksen käytännöt, tutkijan roolit ja tieto.....	69
Kuvio 4: Osajulkaisut taulukkomuodossa.....	80
Kuvio 5: Gerontologisen sosiaalityön suhteinen käytäntökokonaisuus	118

Sisällysluettelo

1 Johdanto	13
2 Tutkimuksen paikantaminen empiirisesti, kontekstuaalisesti ja teoreettisesti	18
2.1 Gerontologiseen sosiaalityöhön kiinnittyvä empiirinen tutkimus.....	18
2.2 Gerontologisen sosiaalityön paikka.....	26
2.3 Kulttuurinen käytänteoria.....	34
3 Tutkimuksen toteutus	46
3.1 Tutkimuskysymykset.....	46
3.2 Tutkimukselliset sitoumukset.....	48
3.3 Empiiriset tutkimusaineistot ja suhteeni niihin.....	52
3.4 Aineistojen analyysi.....	62
3.5 Tutkijan positio.....	68
3.6 Eettistä pohdintaa.....	72
4 Lyhyt katsaus osajulkaisuihin	79
4.1 Iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet ja niiden rakentuminen.....	82
4.2 Iäkkäiden avun ja tuen tarpeet sosiaalisen kuntoutuksen viitekehyksestä tulkittuina.....	83
4.3 Arvioinnin, tuen ja huolenpidon käytännöt ja tiedon moninaisuus.....	84
4.4 Tutkijan ja sosiaalityöntekijän positioissa.....	86
5 Käytännöistä ja osatekijöistä suhteiseksi käytäntökokonaisuudeksi	88
5.1 Arviointi kuvan luomisena ja tiedon muodostamisena.....	88
5.2 Neuvottelu ja suostuttelu tarpeiden määrittelynä.....	95
5.3 Liittäminen kiinnittymisenä ja asianajona.....	100
5.4 Tuki eletyn, nykyisen ja tulevan elämäntilanteen jäsentämisenä.....	104
5.5 Tarkoitukset, kompetenssit ja materiaalit.....	108
5.6 Gerontologisen sosiaalityön suhteinen käytäntökokonaisuus.....	118
6 Käytännöistä tutkimukseksi ja takaisin	123
6.1 Pohdintaa syntyneestä kuvasta.....	123
6.2 ... ja kuvan rakentumisesta.....	127
Kirjallisuus	131
Artikkeli I	153
Artikkeli II	171
Artikkeli III	197
Artikkeli IV	212

1 Johdanto

Tarkastelen tutkimuksessani gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä ja niiden tutkimista. Tutkimukseni lähtökohdat kiinnittyvät omaan työuraani sosiaalityöntekijänä sekä tekemääni ammatilliseen lisensiaattitutkielmaan (Rossi 2013). Kuten moni muukin sosiaalityön tutkimus, myös minun tutkimukseni on saanut alkunsa omista sosiaalityöntekijän kokemuksistani, työhöni liittyvistä havainnoistani ja niiden herättämistä ajatuksista (Granfelt 2005, 240; ks. esim. Kinni 2014; Nousiainen 2004). Työskennellessäni sosiaalityöntekijänä iäkkäiden asiakkaiden kanssa pohdin toistuvasti kysymyksiä: Mitä tarkoittaa gerontologinen sosiaalityö? Millaisista käytännöistä se koostuu ja mikä on sen erityisyys iäkkäiden palvelujen kentällä? Näitä kysymyksiä pohdin osin jo ammatillisessa lisensiaattitutkielmassani (Rossi 2013), jossa tarkastelin gerontologisen kuntoutuksen sosiaalityön toimintakäytäntöjä ja niihin liittyvää osaamista sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Edellä esitetyt kysymykset ovat edelleen ajankohtaisia, kun yhteiskunnassamme, ja myös globaalisti, käynnissä olevan demografisen muutoksen myötä ikääntyminen on noussut monella tapaa keskiöön. Väestöennusteiden mukaan Suomessa arvioidaan yli 65-vuotiaiden osuuden väestöstä nousevan noin 20 prosentista 26 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä, ja yli 85-vuotiaiden osuuden ennustetaan nousevan reilusta prosentista noin neljään prosenttiin (Suomen virallinen tilasto 2019). Samaan aikaan iäkkäiden määrän kasvaessa on ikääntymispolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi asetettu iäkkäiden asuminen omassa kodissa mahdollisimman pitkään. Poliitiikan tasolla kotona asumista on tuettu vahvistamalla kotihoitoa ja omaishoitoa, mikä näkyy esimerkiksi eri hallitusten käynnistämässä kehittämishankkeissa (ks. esim. Ratkaisujen Suomi 2018). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (2020a) on todennut iäkkäiden kotona asumista tukevaksi toiminnaksi jo mainitut koti- ja omaishoidon sekä perhehoidon, vapaaehtoistyön ja erilaiset teknologiset ratkaisut ja tarvittaessa myös sosiaalityön. Kansainvälisesti on todettu, että iäkkäiden määrän kasvu tarkoittaa myös lisääntyvää gerontologisen sosiaalityön tarvetta (Damron-Rodriguez & Corley 2003; Naito-Chan ym. 2005).

Julkisessa keskustelussa tuotiin vuoden 2019 aikana usein esille iäkkäiden palvelut ja niiden puutteet. Puhuttiin jopa vanhustenhuollon kriisistä. (Esim. Pajuriutta 2019; Saramaa 2019.) Samaan aikaan iäkkäistä viranomaisille tehtyihin huoli-ilmoituksiin alettiin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota (esim. Wallenius 2020). Näissä keskusteluissa katse on kohdistunut hoivan ja hoidon laiminlyönteihin ja niihin liittyviin eettisiin pulmiin. Esiin on noussut myös huoli iäkkäiden kotona asumisen turvallisuudesta, palvelujen riittämättömyydestä ja iäkkäiden elämänlaa-

dusta. ”Vanhustenhuollon kriisi” käsitteellä on viitattu nimenomaan hoivan tai hoidon, lähinnä asumispalvelujen, kriisiin, vaikka kysymykset asumisen turvallisuudesta, erilaisesta kaltoinkohtelusta, oikeudesta palveluihin ja näihin liittyvistä eettisistä kysymyksistä ovat sosiaalityössä keskeisiä ilmiöitä. Simo Koskinen (1994) on todennut, että pitkään on ajateltu, että iäkkäiden pulmalliset elämäntilanteet ratkeavat eläkepolitiikan keinoin. Koskisen ajattelua mukaellen voitaneen todeta, että tällä hetkellä ajatellaan iäkkäiden tarpeisiin vastattavan pääasiallisesti hoivalla ja hoidolla.

Vaikka sosiaalityötä ei ole nostettu esiin julkisessa keskustelussa iäkkäiden palveluista, on ammattilaisten keskuudessa pohdittu gerontologisen sosiaalityön tehtäviä ja paikkaa (esim. Ahonen 2016; Antikainen-Juntunen 2014; Kairala 2009). Osaltaan tätä pohdintaa on lisännyt vuonna 2013 voimaan tullut laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista (28.12.2012/280; jatkossa vanhuspalvelulaki). Alkuperäisessä laissa nostettiin esiin gerontologinen sosiaalityö, mutta vuonna 2016 laista poistettiin maininta gerontologisesta sosiaalityöstä ja myös muista erityisistä asiantuntemuksen aloista. Vanhuspalvelulain toimeenpanoa seuraavissa Vanhuspalvelujen tila seurantatutkimuksissa (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018) on toistuvasti todettu olevan puutetta erityisesti gerontologisen sosiaalityön osaamisesta. Vuoden 2016 seurannassa gerontologisen sosiaalityön osaamista oli vähän yli 60 %:ssa kunnista ja vuonna 2018 hivenen alle 60 %:ssa. Esimerkiksi geriatrian osalta samat luvut olivat vähän yli 80 % (2016) ja vähän alle 80 % (2018). Se, että lainsäädännössä korostetaan kuntien omaa harkintaa ja laista poistettiin velvoite gerontologisen sosiaalityön asiantuntemuksen hankintaan, voi yhtäältä kuvata asiantuntijoiden puutetta, mutta myös sitä, ettei asiantuntemusta nähdä merkityksellisenä.

Sosiaalityön näkymättömyys vanhustyön kentällä voi johtua osaltaan siitä, että sosiaalityön tehtävän ja ammatin kuvaaminen ulkopuolisille on sosiaalityön käsitteen monimerkityksellisyyden takia vaikeaa (Kananoja 2017a, 28). Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella, tehdä näkyväksi ja ymmärtää gerontologista sosiaalityötä ja sen käytäntöjä sekä erityisyyttä vanhuspalvelujen kentällä. Gerontologisen sosiaalityön on lyhykäisyydessään todettu olevan vanhusten parissa tehtävää sosiaalityötä (Krokkfors 2009, 7), jota tekevät gerontologiaan erikoistuneet sosiaalityöntekijät (Salonen 2007a, 53). Sen tavoitteeksi on määritelty iäkkään ihmisen toimintakyvyn, hyvinvoinnin, osallisuuden ja autonomian tukeminen, niitä mahdollistavien olosuhteiden luominen ja vahvistaminen sekä elämän perustan varmistaminen ja oikeuksien turvaaminen. Määritelmässä on tuotu esille myös sosiaalityön kolmitasoisuutta yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolle suuntautuvana toimintana sekä muutostyöhön sitoutumista. (Kostiainen 2010; Koskinen & Seppänen 2013; Ray & Phillips 2012; Seppänen 2017; Ylinen 2008; osajulkaisu I.)

Kuten totesin, tutkimukseni lähtökohdat kiinnittyvät kokemuksiini sosiaalityöntekijänä. Tutkimuksessa omat kokemukseni ovatkin läsnä monin tavoin: osana

tutkimukseni lähtökohtia ja esiymmärrystäni, aineiston tuottamisessa sekä myös tulkinnassa. Vaikka kokemukset ovat mukana tutkimuksessani, ei tutkimuksessani kuitenkaan ole kyse kokemuksen tutkimuksesta (ks. esim. Perttula 2011). En tutki tutkimukseeni osallistuneiden kokemuksia tai omia kokemuksiani sinänsä, vaan olen kiinnostunut yleisemmästä ilmiöstä, gerontologisen sosiaalityön käytännöistä ja niiden tutkimisesta. Väitöstutkimukseni paikantuu gerontologisen sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tutkimuskenttään. Samalla tutkimuksessani on kyse osaltaan pyrkimyksestä ymmärtää omaa työtäni ja arkeani (ks. Eräsaari 1995, 48–49) sekä lisätä ymmärrystä itselleni tutusta ilmiöstä, gerontologisesta sosiaalityöstä ja sen käytännöistä. Vaikka tutkimukseni ei ole kokemuksen tutkimusta, tutkimukseni kiinnittyessä omiin kokemuksiini tulee mukaan väistämättä myös kokemuksellisuutta. Suvi Ronkainen (1999, 46) on todennut, että ”...Eläminen tai oleminen on olemista maailmassa, ei siitä irrallaan tai sen yläpuolella. Juuri sen johdosta, että elämme maailmassa ja toimimme siinä, on meillä oltava olemassa siihen liittyviä selityksiä, kuvauksia...” Ronkaisen ajatuksessa on yhtymäkohtia ajatukseeni tutkimukseni tavoitteesta. Tällä tutkimuksellani tuotan yhdenlaisen kuvauksen siitä gerontologisen sosiaalityön maailmasta, jossa olen elänyt ja toiminut.

Tiivis yhteys omaan sosiaalityöntekijänä toimimiseen on tuottanut myös kysymyksen siitä, miten käytäntöjä on mahdollista tutkia ja miten käytännöissä toimivan sosiaalityöntekijän on mahdollista tutkia omaa työtään. Sosiaalityön keskusteluissa on jo vuosikymmeniä ollut teemana tutkiva ja kirjoittava sosiaalityöntekijä (esim. Mutka 1998) sekä tutkimuksen ja käytännön tiivis yhteys (esim. Julkunen 2011). Keskusteluissa on nähty sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen ja tutkimuksen samankaltaisuutta, jopa niin, että käytäntöjen on todettu olevan tutkimusta ja sosiaalityöntekijöiden tutkijoita (esim. Compton ym. 2005, 17; Scourfield 2001). Tuolloin on rinnastettu myös sosiaalityön asiakastyön prosessi ja tutkimusprosessi. Molemmissa on ongelma, jota yritetään ymmärtää keräämällä aineistoa, ja molemmissa työskennellään ongelman ratkaisemiseksi (ks. myös Saurama & Julkunen 2009, 298). Myös toisenlaisia äänenpainoja on ollut, ja tuolloin tarkastelu on kohdistunut asiakastyön ja tutkimuksen tehtävien erilaisuuteen. Esimerkiksi Holstein ja Gubrium (2000) toteavat, etteivät työntekijät tutki, vaan arvioivat ja hoitavat ihmisten elämän muutoksia. Osin tämä keskustelu liittyy tiedon ja tutkimuksen merkitykseen käytännöissä, jolloin on esimerkiksi tuotu esiin tutkimuksen rooli käytäntöjen kehittäjänä (esim. Payne 2005; Ylinen 2008). Toisaalta käytäntöjen ja tutkimuksen tiivis yhteys on liitetty myös siihen, että sosiaalityön tiedonmuodostus kiinnittyy käytäntöjen kokemuksiin ja niistä nouseviin kysymyksiin (esim. Fook 2002; Hothersall 2019).

Sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksen yhteydessä on käytetty käsitteitä käytäntötutkimus (practice research), käytäntölähtöinen tutkimus (practice near research) sekä practitioner research -tutkimus, joka voitaneen kääntää käytäntötutkijatutkimukseksi tai praktikkotutkimukseksi sosiaalityöntekijöiden toimiessa tutkijoina.

(Driessens ym. 2011; Julkunen 2011; Muurinen 2019b; Satka ym. 2005; Shaw & Lunt 2018; Uggerhøj 2011.) Käytäntötutkimuksen ja sosiaalityöntekijä tutkijana orientaation keskeisinä piirteinä ovat tiedon tuottamisen kiinnittyminen käytäntöön ja käytännöstä saatuihin kokemuksiin sekä tiedontuotannon erilaisiin tapoihin (esim. Fisher 2011; Hothersall 2019; Muurinen 2019b). Käytäntötutkimukseen on liitetty tietoteoreettisena näkökulmana pragmatismi, jossa tiedon muodostaminen on kiinnittynyt käytäntöön, toimintaan ja kokemuksiin. (Hothersall 2019; Saurama 2016; Saurama & Julkunen 2009.)

Tutkimuksessani on yhtymäkohtia käytäntötutkimuksen ja pragmatismien perinteisiin siinä, että tutkimusaihe on lähtöisin sosiaalityön käytännöistä ja se kohdistuu käytäntöihin ja omaan työhöni sekä siinä tehtyihin havaintoihin. Lisäksi olen ollut tutkimusprosessin aikana sekä sosiaalityöntekijänä että tutkijana ja toiminut tutkijasosiaalityöntekijänä (ks. luvut 3.3 ja 3.5), jolloin myös kokemustieto tulee merkitykselliseksi. Tutkimuksessani on osin yhdistynyt myös interventio ja tutkimus. (Hothersall 2019; Julkunen 2011; Muurinen 2019b; Satka ym. 2005; Shaw & Lunt 2018.) Tutkimuksestani kuitenkin puuttuvat käytäntötutkimukseen usein liitetyt suoranainen sosiaalityön käytäntöjen ja työskentelyn kehittäminen ja sen kautta tutkimuksessa kehiteltujen ratkaisujen koetteleminen (ks. esim. Hothersall 2019; Muurinen 2019b; Satka ym. 2016) sekä yhteistutkijuus siinä mielessä, että asiakkaat tai muut käytännöissä toimivat olisivat olleet aktiivisesti mukana koko tutkimusprosessin ajan (ks. esim. Julkunen 2011; Muurinen 2019b). Tutkimuksessani on yhtymäkohtia käytäntötutkimukseen, mutta edellä mainittujen, erityisesti suomalaiselle käytäntötutkimukselle keskeisten piirteiden puuttuessa, kuvaan tutkimustani käytäntökiinnittyneeksi ja kokemuslähtöiseksi tutkimukseksi.

Tutkimukseni tulokulma on sosiaalityön käytäntöjen suunnasta. Oma urani sosiaalityöntekijänä ja asemani tutkijana tuovat kuitenkin tutkimukseeni mukaan myös käytännöissä toimivien sosiaalityöntekijöiden sekä iäkkäiden asiakkaiden ja heidän omaistensa näkökulmia. Käytän tutkimuksessani käsitettä iäkkäät asiakkaat tai asukkaat kuvaamaan gerontologisen sosiaalityön asiakkaita tai potentiaalisia asiakkaita. Ikääntymisen tutkimuksessa niin Suomessa kuin kansainvälisestikin on keskusteltu pitkään sopivasta käsitteestä (ks. esim. Jyrkämä 2008; Phillips ym. 2006). Teksteissä on pohdittu, käytetäänkö käsitettä ikääntyvä, ikääntynyt, iäkäs, vanhus vai seniori. Käsitteiden käyttö vaihtelee osin käyttötarkoituksen mukaan. Itse päädyin käyttämään käsitettä iäkäs, joka viittaa korkeaan ikään ehtineeseen henkilöön. Iäkäs on myös sosiaalityön ammattikäytäntöihin liittyvien sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen tulevaa luokittelun kieltä. Palvelujärjestelmän näkökulmasta iäkkäiden palveluissa pidetään yleisesti alaikärajana 65:tä vuotta, mikä tarkoittaa kansaneläkkeen mukaisen vanhuuseläkkeen alaikärajaa. Yläikärajaa ei ole, joten asiakkaiden ikähaitari on usein useita vuosikymmeniä. Lainsäädännössä viitataan vanhuuseläkkeellä oleviin ikääntyneen väestön käsitteellä, kun taas iäkäs henkilö liittyy yhteen korkean iän ja toimintakyvyn alenemisen korkean iän myötä (vanhus-

palvelulaki 28.12.2012/980). Tutkimuksessani iäkkäät asiakkaat viittaavat ihmisiin, joilla on korkea ikä ja myös avun ja tuen tarvetta jollakin elämänalueella. Samaan aikaan hän voi olla itse avun ja tuen antaja jollakin toisella elämänalueella. Näin ollen en ajattele iäkkästä avun tarvitsijaa vain yhden piirteen kantajana. Iäkkäänä elämisen elämänvaiheeseen viittaa elämänkulututkimuksessa käytetyllä käsitteellä vanhuuden elämänvaihe (esim. Koskinen 1994; Marin 2008).

Tutkimukseni koostuu tästä yhteenvetoartikkelista sekä neljästä erikseen julkaistusta osajulkaisusta. Osajulkaisut ovat mahdollistaneet gerontologisen sosiaalityön tarkastelun eri näkökulmista, mikä on ollut merkityksellistä päätymisessäni artikkelimuotoisen väitöstutkimuksen tekemiseen. Tutkimukseni etenee siten, että seuraavassa luvussa paikannan tutkimustani aiemman tutkimuksen kautta, kontekstuaalisesti ja teoreettisesti. Luvussa kolme esitän tutkimukseni tehtävät sekä kuvaan tutkimukseni toteuttamista. Tuossa luvussa vastaan jo osittain myös tutkimuskysymykseeni, joka liittyy sosiaalityöntekijän tutkijana toimimiseen. Luvussa neljä esitän lyhyen yhteenvedon tutkimukseni osajulkaisuista. Gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin kohdistuviin tutkimuskysymyksiini vastaan luvussa viisi. Yhteenvedon viimeisessä luvussa tuon esiin tutkimukseni tuloksiin liittyviä pohdintoja sekä jatko-tutkimuksen aiheita.

2 Tutkimuksen paikantaminen empiirisesti, kontekstuaalisesti ja teoreettisesti

2.1 Gerontologiseen sosiaalityöhön kiinnittyvä empiirinen tutkimus

Ikääntyvän yhteiskunnan myötä kiinnostus ikääntymiseen liittyvien ilmiöiden tutkimiseen on lisääntynyt ja siihen on myös panostettu aiempaa enemmän, mistä yhtenä osoituksena on Suomessa vuonna 2012 perustettu Gerontologian tutkimuskeskus GERIC (Gerec.fi). Kiinnostus ikääntymisen kysymyksiin on kasvanut myös suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Vuosina 1994–2015 Suomessa tehdyistä sosiaalityön väitöskirjoista otsikkojen perusteella arvioituna 13 väitöskirjaa liittyi ikääntymisen ja iäkkäiden kanssa työskentelyn tematiikkaan (ks. Kananoja ym. 2017, liite). Lisäksi ikääntyminen on ollut tutkimuksen kohteena lisensiaattitutkielmissa (esim. Kinni 2005; Kostiainen 2010; Krokfors 2009; Salonen 2002) sekä useissa pro gradu -tutkielmissa (esim. Köykkä 2013). Gerontologisen sosiaalityön tutkimusta on tehty koulutuksen, etiikan ja arvojen, ammatillisen sosiaalityön ja sen käytäntöjen, vanhuspolitiikan ja moniammatillisten vanhuspalvelujen näkökulmista (Sullivan 2009; Ylinen 2008), mutta myös ikääntymisen ja ikääntyneiden arjen näkökulmista (esim. Virkola 2014; Ylä-Outinen 2012). Kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa useat ikääntymisen tutkimukset ovat kiinnittyneet moniammatillisuuden näkökulmaan, ja niiden tavoitteena on ollut ymmärtää iäkkäiden elettyjä kokemuksia sekä palvelujen tuottamista. Sen sijaan gerontologisen sosiaalityön ammattikäytäntöihin liittyvää tutkimusta on ollut vähemmän. (Hughes ym. 2018.)

Tutkimukseni on gerontologisen sosiaalityön tutkimusta, jonka konteksteina ovat kuntoutuksen ja palveluasumisen kontekstit. En tarkastele kuntoutus- tai asumispalveluja ja niiden käytäntöjä, joten tutkimukseni ei ole kuntoutus- tai asumispalvelujen tutkimusta (ks. esim. Grönlund 2010; Pikkarainen ym. 2013; Pikkarainen & Koivula 2019; Pirhonen 2017; Ruuskanen-Parrukoski 2018). Tarkemmin määriteltynä tutkimukseni kiinnittyy ammatillisen gerontologisen sosiaalityön ja ammattikäytäntöjen tutkimukseen. Tutkimukseni asettuu osaksi suomalaisen tutkimuksen jatkumoa, jossa ammatillista gerontologista sosiaalityötä ovat aiemmin väitöskirjoissaan tutkineet Simo Koskinen (1994), Satu Ylinen (2008) sekä Riitta-Liisa Kinni (2014). Näkökulmat näissä tutkimuksissa ovat vaihdelleet gerontologisen sosiaalityön ja vanhuspolitiikan suhteesta (Koskinen 1994) sosiaalityön asiantuntijuuteen ja tiedonmuodostukseen (Ylinen 2008) ja asiakkaiden työstämiseen ja kategorisointiin (Kinni 2014). Tutkimuksessani on yhtymäkohtia myös muuhun sosiaalityön käytäntöjen ja ammatillisen toiminnan tutkimukseen (esim. Eräsaari 1995; Mutka 1998; Mäntysaari 1991; Vaininen 2011). Lisäksi tutkimukseni pai-

kantuu keskusteluihin sosiaalityöntekijän tutkijana toimimisesta (esim. Scourfield 2001; Uggerhøj 2011).

Ikääntymistä ja iäkkäiden kanssa työskentelyä on tutkittu Suomessa ja eri puolilla maailmaa erilaisissa toimintaympäristöissä hyvinkin paljon. Oman tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat edellä esiin nostamani suomalaiset gerontologisen sosiaalityön väitöskirjat (Kinni 2014; Koskinen 1994; Ylinen 2008), yleisemminkin sosiaalityön käytäntöjen tutkimus sekä tutkimukset gerontologisen sosiaalityön tehtävistä ja rooleista erityisesti moniammatillisissa konteksteissa, joihin myös oma tutkimukseni paikantuu. Gerontologisen sosiaalityön ominaispiirteet tulevat näkyväksi moniammatillisissa ympäristöissä, suhteessa muihin ammatillisiin käytäntöihin. Lisäksi keskeisinä ovat ikääntyneiden erilaisten tarpeisiin ja niiden määrittelyyn sekä tarpeiden arviointiin kohdistuvat tutkimukset. Näin siksi, että näen sosiaalityön auttamisena ja auttamisen ammattina, jolloin se kiinnittyy iäkkäiden avun ja tuen tarpeisiin vastaamiseen (Schirmer & Michailakis 2015). Lisäksi näissä tutkimuksissa tulee näkyviin arvioinnin käytäntöjen kiinnittyminen sosiaalityöntekijöiden rooliin sekä erilaisiin ohjeisiin ja sääntöihin sekä niiden tulkintaan (esim. Evans 2013; Olaison & Cedersund 2006, Söderberg ym. 2015; Österholm ym. 2015).

Sosiaalityön rooli moniammatillisessa työssä

Kansainvälisessä tutkimuksessa on nähtävissä gerontologisen sosiaalityön kiinnittyminen eri kohtiin palvelujärjestelmää eri maissa. Esimerkiksi yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa näkyy painotus moniammatillisuuteen ja erityisesti sosiaalityöhön osana terveydenhuoltoa (esim. Barber ym. 2015; Fabbre ym. 2011; Reckery ym. 2014), mutta myös osana laitoshoidtoa ja muita asumispalveluja. Yhdysvalloissa sosiaalityöntekijöitä työskentelee iäkkäiden kanssa hoivakodeissa, palveluasumisessa ja erilaisissa tuetun asumisen yksiköissä (esim. Koenig ym. 2011; Sanders ym. 2012), kun taas Suomessa sosiaalityöntekijät työskentelevät enemmänkin on avohuollossa (Seppänen 2010; vrt. Ylinen 2008) tai korkeintaan terveydenhuollon laitoksissa, kuten sairaaloissa, terveyskeskuksissa ja kuntoutuslaitoksissa (Kinni 2014; Krokfors 2009; 2010; Ylinen 2008). Kun tarkastelun kohteena on terveydenhuollon sosiaalityö, voidaan puhua myös terveysosiaalityöstä (esim. Kinni 2014; Metteri ym. 2014), jolloin sosiaalityö kohdistuu sairauksien ja sosiaalisten näkökulmien yhteyksien tarkasteluun (mt.). Gerontologisessa sosiaalityössä sen sijaan keskeisiä ovat ikääntyminen ja siihen liittyvät kysymykset. Kun terveydenhuollon asiakkaat ovat iäkkäitä, on näissäkin yhteyksissä puhuttu gerontologisesta sosiaalityöstä (esim. Kinni 2014) tekemättä eroa terveysosiaalityön ja gerontologisen sosiaalityön erilaisiin lähtökohtiin. Koska terveydenhuolto on keskeinen sosiaalityöntekijöiden ja iäkkäiden kohtaamisen foorumi (esim. Ray & Phillips 2012), olen ottanut mukaan myös terveydenhuollon sosiaalityöhön ja iäkkäisiin asiakkaisiin liittyviä tutkimuksia.

Erilaisissa moniammatillisissa toimintaympäristöissä on tarkasteltu sosiaalityön tehtäviä ja rooleja eri toimijoiden näkökulmista. Aineistoina ovat olleet sosiaa-

lityöntekijöiden (esim. Fabbre ym. 2011; Ylinen & Rissanen 2005) ja muiden ammattilaisten (esim. Bonifas 2015) haastattelut. Lisäksi tehtäviä ja rooleja on valotettu myös tapaustutkimusten kautta (esim. Barber ym. 2015). Tarkasteluja on tehty suhteessa tiettyyn erityiseen ilmiöön, kuten kaltoinkohteluun (esim. Ylinen & Rissanen 2005) tai asumispalvelujen asukkaiden keskinäiseen väkivaltaan (Bonifas 2015), mutta myös organisaation tiettyihin rajattuihin toimintoihin, kuten sairaalasta kotiuttamiseen (Barber ym. 2015). Sairaala- ja laitossympäristössä sosiaalityöntekijän tehtävät kohdistuvat erityisesti arjen asioihin ja psykososiaalisiin tekijöihin sekä näihin liittyvien tarpeiden arvioimiseen, mutta myös avun ja tuen antamiseen. Kyse on yhtäältä konkreettisesta tuesta, kuten sosiaaliturvan ja palvelujen järjestämisestä (Kinni 2007; Koenig ym. 2011; Sanders ym. 2012), mutta myös erilaisesta emotionaalista ja psyykkisen hyvinvoinnin tukemisesta (Fabbre ym. 2011; Koenig ym. 2011; Sanders ym. 2012). Erityisesti yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa on painotettu emotionaalista ja psyykkistä tukemista, mikä selittyyneen terapeuttisen perinteen keskeisyydellä sikäläisessä sosiaalityössä.

Tutkimuksissa on tullut esiin se, että sosiaalityöntekijöiden osaaminen mahdollistaa vaikeista aiheista keskustelemisen, erilaisissa ristiriitatilanteissa työskentelemisen ja emotionaalisen tuen antamisen esimerkiksi iäkkään asukkaan pohtiessa asumisen turvallisuuden ja vapauden välistä ristiriitaa (Koenig ym. 2011). Ylinen (2008) on nostanut gerontologisen sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi piirteeksi välissä toimimisen, mikä on ymmärrettävissä erilaisissa asiakkaan ja hänen omaistensa tai asiakkaan ja muiden ammattilaisten välisissä ristiriitatilanteissa työskentelemiseksi. Sosiaalityöntekijät on todettu merkityksellisiksi sekä laitososuhteissa (Koenig ym. 2011) että avopalveluissa (Barber ym. 2015; Reckrey ym. 2014) tilanteissa, joissa on tärkeä havaita ja ymmärtää sairauksien tuottamia yksilöllisiä, erityisesti psykososiaalisia, tarpeita ja myös sairauksien hoitoon liittyviä järjestelyjä tai verkostotyöskentelyä. Sosiaalityöntekijän tehtävä on näissä tilanteissa paitsi ohjata, auttaa ja tukea asiakasta tai hänen omaisiaan, myös toimia viestin välittäjänä asiakkaan ja hänen omaistensa ja terveydenhuollon henkilökunnan välillä. Tällainen tiedon välittäminen asiakkaiden kokemuksista ja elämän kokonaisuudesta on erityisen olennaista tilanteissa, joissa organisaatio toimii terveydenhuollon ehkä kapeamman näkökulman varassa (Kinni 2014; Ylinen 2008). Laaja-alainen ihmisen tilanteen tarkasteleminen ja tukeminen tarkoittaa konkreettista tukea esimerkiksi palvelujen järjestelyjen kautta, mutta myös emotionaalisen tuen antamista sekä turvallisen suhteen luomista iäkkääseen ja hänen omaisiinsa. (Fabbre ym. 2011; Rowe ym. 2017.)

Vaikka ajatukset sosiaalityön tehtävistä näyttäisivät olevan eri tutkimusten perusteella melko yhteneväiset, tuli Naito-Chanin ja kumppaneiden (2005) tutkimuksessa mielenkiintoisesti ilmi, että iäkkäillä ja heidän omaisillaan sekä palvelujen järjestäjillä / työntekijöiden esimiehillä on osin myös erilaisia painotuksia tehtävien suhteen. Tutkimuksessa oli mukana iäkkäitä, joilla oli kokemusta sosiaalityön asiakkuudesta, sekä sellaisia, joilla tätä kokemusta ei ollut. Palvelujen tuottajat olivat

sekä terveydenhuollosta että sosiaalihuollosta. Tulosten mukaan omaiset eivät aina tienneet tai tunnistaneet sosiaalityötä. Tutkijoiden mukaan omaiset, samoin kuin iäkkäät itse, kuitenkin näkivät sosiaalityössä keskeiseksi resurssien eli palvelujen ja etuuksien järjestämisen. Toisena merkittävänä tekijänä oli emotionaalisen tuen antaminen. Palvelujen tuottajat painottivat erityisesti iäkkäiden tarpeiden tunnistamista ja arviointia. Sen sijaan he eivät tuoneet esille lainkaan resurssien järjestämistä, mikä tutkijoiden mielestä voi osaltaan kertoa tehtävän itsestäänselvydestä. Selkeä ero oli tutkijoiden mukaan emotionaalisen tuen painotuksessa: iäkkäät ja omaiset näkivät sen tärkeämpänä kuin palvelujen tuottajat.

Kaiken kaikkiaan gerontologisen sosiaalityön tehtävät näyttävät eri tutkimusten valossa moninaisilta. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on toimia arvioitsijana, psykososiaalisen ja emotionaalisen tuen antajana, asianajajana, välittäjänä, kouluttajana, palvelujen järjestelijänä ja suunnittelijana, ja niiden myötä myös asiakkaiden oman päätöksenteon tukijana, mutta myös järjestelmän tulkitsijana ja päätöksentekijänä (Fabre ym. 2011; Bonifas 2015; Naito-Chan ym. 2005; Ylinen 2008). Tämä roolien ja tehtävien moninaisuus kuvaa osaltaan sosiaalityöhön keskeisesti liitettyä ajatusta asiakkaan ja hänen elämäntilanteensa kokonaisvaltaisesta huomioimisesta.

Iäkkäiden tarpeet ja niiden arvioiminen

Kuten edellä totesin, on gerontologisen sosiaalityön yhtenä keskeisenä tehtävänä iäkkään erilaisten tarpeiden sekä elämäntilanteen kokonaisvaltainen arvioiminen. Tutkimuksissa on iäkkäiden tarpeita määritelty ja tutkittu monella tavalla. Jaottelua on tehty esimerkiksi fyysisiin, psyykkisiin, sosiaalisiin ja ympäristöön liittyviin tarpeisiin (esim. Dautzenberg ym. 2016). Lisäksi on eroteltu lääketieteelliset, henkiset ja eksistentiaaliset tarpeet (Olaison 2010; Palmer ym. 2018). Tutkimuksissa on tarkasteltu näitä ja niihin vastaamiseen liittyviä avun ja tuen tarpeita esimerkiksi sairausrhytmittain (esim. Dautzenberg ym. 2016: kaksisuuntaista mielialahäiriötä sairastavat; Eaton ym. 2017: HIV-positiiviset) ja asiakas- ja väestöryhmittain (esim. Olomi ym. 2019: kaltointkohdellut iäkkäät; Palmer ym. 2018: itsenäisesti senioriasumisessa asuvat). Omana tutkimusalueenaan on ollut myös erilaisten arviointivälineiden kehittäminen ja kokeilu (esim. Åhsberg ym. 2017).

Vaikka tutkimuksissa on todettu erilaisten tarpeiden olemassaolo, on keskeisenä tarkastelun kohteena ollut hoivan ja näin ollen päivittäisistä toimista suoriutumisen tarpeet (esim. Vlachantoni 2019). Sosiaalityön näkökulmasta merkityksellinen havainto on, että usein psyykkiset, sosiaaliset ja eksistentiaaliset tarpeet jäävät huomioimatta ja vastaamatta (Dautzenberg ym. 2016; Åhsberg ym. 2017). Eksistentiaalisilla ja henkisillä tarpeilla on viitattu ihmisen tarpeeseen pohtia elämän peruskysymyksiä, elettyä elämää ja elämän tarkoitusta (ks. esim. Sarvimäki 2015), mutta myös suhdetta kuolemaan sekä niihin liittyviin järjestelyihin, kuten hoitotamenttiin tai hautajaisiin (Palmer ym. 2018). Sosiaalisiin tarpeisiin liitetään usein sosiaaliset suhteet ja harrastukset, erilaiset palvelut ja etuudet sekä niihin sisältyvä

tieto (Dautzenberg ym. 2016). Sosiaaliset suhteet liittyvät usein omaisiin ja läheisiin, jotka ovat keskeisiä tuen ja avun antajia iäkkäiden arjessa (esim. Siguradottir ym. 2012), mutta myös he voivat tarvita apua ja tukea tehtävässään (Reckery ym. 2014). Tutkimuksissa on korostettu, että sosiaalityössä on huomioitava erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat (esim. Olomi ym. 2019). Lisäksi on havaittu, etteivät sosiaaliset verkostot ole aina voimavara, vaan esimerkiksi omaiset voivat kohdella kaltoin iäkästä läheistään (Ylinen & Rissanen 2005). Iäkkään ihmisen kokonais-tilannetta arvioitaessa on tärkeää huomata eri tarpeiden linkittyminen toisiinsa. Esimerkiksi liikkumisvaikeudet voivat lisätä sosiaalisista suhteista eristäytymistä ja näin yksinäisyyttä (Tiilikainen & Seppänen 2016). Toisaalta myös psykososiaalisilla tekijöillä voi olla vaikutusta terveydentilaan ja sen kokemiseen.

Kuten todettua, usein tarkastelukulma tarpeiden arvioinnissa ja siihen liittyvässä tutkimuksessa on hoivan ja myös kotihoidon tarpeessa, jolloin erilaiset fyysiset ja hoivan tarpeet nousevat keskiöön. Tämä on liitetty siihen, että yhteiskunnassamme oikeus palveluihin perustuu juuri näihin tarpeisiin. (Olaison 2010.) Suomalaisessa palvelujärjestelmässä kotihoidon tarpeen arviointi ei ole useinkaan sosiaalityön tehtävä, vaan kotihoitoon (kotipalveluun ja kotisairaanhoidon) on luotu sosiaalityöstä erillään olevia palvelutarpeen arviointeja. Sen sijaan esimerkiksi Ruotsissa arviointeja toteuttavat palveluohjaajat (care manager; esim. Olaison & Cedersund 2006), jotka ovat koulutukseltaan sosiaalityöntekijöitä. Ruotsissa iäkkäiden palvelujen järjestämistä on organisoitu uudelleen 1990-luvulta lähtien, ja sen myötä esimerkiksi palvelujen tarpeen arvioijat on erotettu palvelujen tuottajista. Tehdyt muutokset on liitetty palvelujärjestelmän taloudellistumiseen, markkinoistumiseen sekä managerisoitumiseen (Söderberg ym. 2015; ks. myös luku 2.2).

Arviointi sekä erilaisten riskien määrittely ja hallinta ovat tulleet keskeisemmiksi, koska kotona asumisen idean mukaisesti ihmiset asuvat pidempään kotona ja tarvitsevat enemmän kotiin annettavia palveluja. Näin ollen he ovat haavoittuvampia ja riippuvaisempia ja heidän tilanteensa ovat monella tapaa monimutkaisempia. Se, mikä on hyväksyttävä riskien tai vaarojen taso iäkkään elämässä, on määrittelemättä. (Green & Sawyer 2010.) Tarpeiden arviointi on liitetty yhä enemmän esimerkiksi brittiläisessä keskustelussa riskien arviointiin (esim. Fenton & Kelly 2017; Parton 2008), jolloin arviointia on todettu tehtävän enemmän järjestelmän kuin asiakkaan tarpeiden mukaan. Arvioinnin käytäntöjä ohjaavat tarkasti tehdyt ohjeistukset siitä, miten arviointi pitää tehdä. Osin tähän keskusteluun liittyvät myös tarkastelut ihmisten työstämisestä (Kinni 2014) tai kategorisoinnista (Naujaniene 2007), jolloin kyse on iäkkäiden määrittelystä organisaation näkökulmasta, ei asiakkaan näkökulmasta. Näillä määrittelyksillä voi olla merkitystä asiakkaan palveluihin ohjautumisessa tai siihen, miten asiakkaan kanssa työskennellään. Mary Pat Sullivan (2009) on todennut, että kun asiakkaat ovat esimerkiksi vastustaneet tiettyä palvelua, on heidät määritelty järjestelmän tai työntekijöiden näkökulmasta pulmallisiksi asiakkaiksi. Määrittelyjen myötä asiakkaat voivat jäädä vaille apua, vaikka he voisivat sitä eniten tarvita.

Ruotsissa on tutkittu laajasti arviointityötä ja sen käytäntöjä (esim. Olaison 2009; Söderberg ym. 2015, Österholm ym. 2015). Koulutuksellisista ja organisatorisista eroista huolimatta tehty tutkimus on kiinnostavaa niin sosiaalityön ammattikäytäntöjen kuin käytäntöteoriankin näkökulmasta. Tehdyissä tutkimuksissa arviointityö on nähty neuvotteluna, ja tarkastelujen kohteena ovat olleet neuvottelukäytännöt. Erityisesti niissä on tarkasteltu asiakkaiden tilanteiden, työntekijän ammatillisen harkinnan ja eettisten periaatteiden sekä työtä ohjaavan lainsäädännön ja organisatoristen ohjeiden tuottamia jännitteitä. (Esim. Olaison & Cedersund 2006, Söderberg ym. 2015; Österholm ym. 2015.) Tämä teema on ollut läsnä myös brittiläisissä (esim. Evans 2013; Postle 2002; Sullivan 2009) sekä australialaisissa (Green & Sawyer 2010) tutkimuksissa, joissa keskustelu on liittynyt ehkä enemmän mainittuun riskin käsitteeseen.

Tehtyjen tutkimusten mukaan työntekijät kokevat ristiriitaa asiakkaiden tarpeiden huomioimisen, eettisten ohjeiden, kuten autonomian tukemisen, sekä byrokraattisiksi kuvattujen ohjeiden välillä (esim. Österholm ym. 2015). Erityisesti ikääntyviin kohdistettujen resurssien ja siten palvelujen niukkuus aiheuttaa työntekijöille eettistä kuormaa (Ylinen 2008). Työntekijöiden tehtävänä on pidetty yhteiskunnan määrittelemien ohjeiden ja sääntöjen tulkitsemista. He ovat katutason byrokraatteja, jotka kohtaavat asiakkaiden odotuksia ja vaatimuksia palveluista ja samaan aikaan toimivat yhteiskunnan varojen ja sääntöjen portinvartijoina. (Esim. Olaison & Cedersund 2006; Olaison ym. 2018.) Tämä aiheuttaa myös rooleihin ja identiteetteihin epäselvyyttä, mikä liittyy osaksi siihen, ettei lainsäädännössä ja ohjeissa kuitenkaan tarkasti määritellä tarpeiden täyttämisen tasoa. Tuolloin herää esimerkiksi kysymys siitä, mikä on iäkkään hyvä elämä tai elämisen taso. Tämän määrittely tehdään arkisissa arvioinnin käytännöissä. (Green & Sawyer 2010; Olaison ym. 2018; ks. suomalainen keskustelu esim. Pirhonen & Pulkki 2016.) Sullivanin (2009) mukaan työntekijät, erityisesti nuoremmat ja kouluttamattomat, mutta myös kokeneemmat sosiaalityöntekijät, sitoutuivat ensisijaisesti organisaation ja työnantajien ohjeisiin. Tämä liittyi työntekijöiden säännöllisyyden ja selkeyden kaipuuseen refleksiivisyyden ja arjen epävarmuuksien tunnistamisen sijaan (mt.; Preston-Shoot & Wigley 2002). Toisaalta Sullivanin (2009) ja Evansin (2013; tutkimus on tehty aikuisten palveluissa, joissa asiakkaina on iäkkäitä ja mielenterveyskuntoutujia) tutkimuksissa tuli esiin, ettei sääntöjen ja ammatillisten ideologioiden tai ymmärryksen yhteensovittaminen ole ”joko tai” ilmiö, vaan niihin liittyy edelleen harkintaa. Yhtäältä kyse on siitä, että sääntöjen nähdään tuovan arviointiin ja työskentelyyn tasa-puolisuutta ja reilua kohtelua asiakkaille. Toisaalta ne voivat olla uhka asiakkaiden tilanteen kokonaisvaltaiselle arvioinnille. Ne, jotka pystyivät soveltamaan ohjeita oman ammatillisen näkökulmansa mukaan, eivät kokeneet niitä rajoittavina. (Evans 2013.) Kaiken kaikkiaan asiakkaan tarpeiden ja yhteisten sääntöjen ja resurssien yhteensovittamisen on nähty vaativan eettistä asiantuntemusta (Ylinen 2008).

Sosiaalityön käytäntöjen tutkiminen

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ovat käytännöt olleet erilaisin painotuksin tutkimuksen kohteena jo Helmi Mäen (1966/2006) tutkimuksesta lähtien. Hänen esittämänsä kysymykset ja pohdinnat sosiaalityöntekijän tehtävästä, tutkimuksen ja käytännön yhteydestä sekä tiedon tuottamisen menetelmistä sosiaalityön tutkimuksessa, ovat olleet mukana myös monissa myöhemmissä tutkimuksissa (esim. Muurinen 2019b; Mutka 1998; Vaininen 2011; Ylinen 2008) ja myös minä tarkastelen tutkimuksessani samoja teemoja.

Gerontologisen sosiaalityön ja sen käytäntöjen tutkimukselle ja ymmärtämiselle on luonut pohjaa Simo Koskisen (1994) väitöskirja. Hänen tutkimuksensa keskeisiä päätelmiä ovat gerontologisen sosiaalityön spesifisyys ja sen ”mallin” luominen (mt., 45). Koskisen mukaan gerontologisen sosiaalityön kokonaisuus koostuu sosiaalityön yleisen mallin, vanhenemista koskevan tieteellisen tiedon sekä vanhuspolitiikan ja -työn konteksteissa. Hänen mukaansa olennaista on tunnistaa vanhuus erillisenä, uniikkina elämänvaiheena omine kehitystehtävineen. Lisäksi on tärkeä tunnistaa vanhenemisen biologiset, psyykkiset ja sosiaaliset prosessit. Edelleen Koskinen (mt.) nostaa esille vanhuuden erityisyyden suhteessa sosiaalityön arvoihin, tietoperustaan ja taitoihin.

Satu Ylinen (2008) on väitöskirjassaan jatkanut gerontologisen sosiaalityön erityisen tietoperustan ja asiantuntijuuden tarkastelua. Koskisen (1994) tavoin hän toteaa vanhusasiakkuuden tuottavan erityisiä piirteitä sosiaalityöntekijän työhön. Asiantuntijuus perustuu myös sekä sosiaalityön yleiselle tietopohjalle (tieto etuukista ja palvelujärjestelmistä) että ikääntymiseen ja vanhuuteen liittyvälle tiedolle. Samalla tapaa menetelmällinen asiantuntijuus nojaa yleisiin sosiaalityön menetelmiin, kuten asianajoon ja voimaannuttamiseen, mutta myös erityiseen muistelu-työn menetelmään. Eettisen asiantuntijuuden Ylinen (2008) nostaa keskeiseksi asiantuntijuuden muodoksi. Tarve eettiselle asiantuntijuudelle nousee yhteiskunnan niukentuneista resursseista ja palveluista sekä iäkkään ihmisen itsemääräämisoikeutta ja oikeuksia uhkaavista tilanteista. Näiden myötä sosiaalityöntekijän rooleiksi tulevat sillanrakentajan, viestinviejän tai vapaustaistelijan roolit. (mt., 70–80.) Riitta-Liisa Kinnin (2014) tutkimuksessa terveydenhuollon sosiaalityöntekijän roolina oli olla paitsi viestinviejänä myös iäkkään asiakkaan kategorisoijana, joka toimii yhteistyössä, ”yhteistyötyyppinä” (mt., 49) muun moniammatillisen työryhmän kanssa.

Sosiaalityön käytäntöjä ja rooleja on tarkasteltu myös useista muista näkökulmista, esimerkiksi ammatillisen toiminnan ja toimintaroolien (Vaininen 2011), asiantuntijuuden (Sipilä 2011) ja sen muutoksen (Mutka 1998) näkökulmista. Tarve sosiaalityön roolien ja käytäntöjen tutkimukselle on noussut sosiaalityön muuttuneesta toimintaympäristöstä (Vaininen 2011) ja sen myötä sosiaalityön muutoksista (Mutka 1998). Sekä sosiaalityön että gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksessa on tietoa haluttu tuottaa usein käytäntöihin kiinnittyvien

ihmisten näkökulmasta. Käytäntöihin osallistuvien näkökulmia on saatu aineistoksi lomakekyselyin ja sähköpostitse (esim. Sipilä 2011; Ylinen 2008), mutta ennen kaikkea haastatteluin sekä havainnoin. Tämä on tarkoittanut sosiaalityöntekijöiden haastatteluja (esim. Mutka 1998; Ylinen 2008), mutta myös muiden ammattilaisten (esim. Berret-Abebe ym. 2020; Vaininen 2011) sekä ammattilaisten että asiakkaiden haastatteluja (esim. Kinni 2014). Tutkimuksen tuottama tieto pohjautuu useimmiten tutkittavien kokemuksiin esimerkiksi sosiaalityöntekijänä toimimisesta (esim. Ylinen 2008) tai iäkkäänä elämisestä (esim. Koistinen 2010).

Sosiaalityön käytäntöjä ja tutkimusta on yhdistetty tutkimuksessa hyvin eri tavoin ja myös tutkijan roolit sekä sen myötä tiedon tuottamisen tavat ovat eronneet toisistaan. Käytäntötutkimuksen perinteessä tutkimus on kiinnittynyt käytäntöjen kehittämisen näkökulmaan ja sen kautta käytäntöjen tarkasteluun (esim. Satka ym. 2005; 2016). Se on tarkoittanut tutkijoiden ja käytännöissä toimivien erilaiseen sosiaalityön kehittämiseen liittyvää dialogisuuteen pohjautuvaa yhteistä tiedon tuottamista (esim. Kääriäinen ym. 2016; Niskala 2008). Käytäntötutkimuksen piirissä on käytetty tutkijasosiaalityöntekijän sekä praktikkotutkijan käsitettä, joilla on viitattu käytännöissä toimivan työntekijän keskeiseen rooliin tutkimuksessa sekä tutkijan kokemukseen sosiaalityöntekijänä työskentelemisestä (Muurinen 2019b). Etnografisesti suuntautuneissa tutkimuksissa tutkija on ollut läsnä eri tavoin sosiaalityön tai ikääntyneiden arjen käytännöissä. Tutkija on havainnoinut käytännön tilanteita ja haastatellut eri toimijoita. (Esim. Eräsaari 1995; Hujala & Rissanen 2012, Krokfors 2010; Mäntysaari 1991; Virkola 2014). Etnografisessa tutkimuksessa tutkijasta on puhuttu osallistuvana havainnoitsijana, joka on voinut tarkoittaa käytäntöjen tilanteessa läsnäoloa ilman esimerkiksi työntekijän ja asiakkaan väliseen keskusteluun osallistumista omasta sosiaalityöntekijän koulutuksesta huolimatta (esim. Krokfors 2010). Sekä käytäntötutkimuksen piirissä tehdyissä tutkimuksissa että etnografiassa tutkijan roolissa painottuu tutkimus ja tutkijana toimiminen (esim. Pitkänen 2011), jolloin tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolit on erotettu toisistaan.

Perinteisessä etnografisessa tutkimuksessa yhdistyvät yhteisössä sisällä olijan (insider) näkökulma ja tieto (emic) ja ulkopuolisen (outsider) tutkijan näkökulma ja tieto (etic) (Boyle 1994, 166). Yhä useammin etnografinen tutkimus kohdistuu tuttuihin, lähellä oleviin yhteisöihin, jolloin myös tutkijalla voi olla sisällä olijan tietoa. Vaikka sosiaalityön tutkimuksessa on vähemmän yhdistetty tutkijan ja käytännöissä aktiivisesti toimijan rooleja, on etnografista tutkimusta tehty myös siten, että tutkijan roolina on ollut toteuttaa interventiota ja tutkimusta samaan aikaan (esim. Garthwaite 2016). Tuolloin tietoa on tuotettu tutkijan omista kokemuksista. Tiedon tuottaminen tutkijan omista kokemuksista on keskeistä nimenomaan autoetnografian perinteessä, jossa yhdistyvät sisällä ja ulkopuolella olijan kokemukset (Watts 2015; Witkin 2014). Tutkimuksen kohteena ovat usein tutkijan omat kokemukset ja tunteet, kuten Päivi Rissanen (2015) tutkimuksessa, jossa hän on tarkastellut omaa sairastamisen ja kuntoutumisen kertomustaan.

Tässä luvussa olen tarkastellut eri tavoin ikääntymiseen ja sosiaalityöhön kiinnityvää tutkimusta. Näin siksi, että gerontologisessa sosiaalityön käytännöissä ja niihin liittyvässä tutkimuksessa laaja-alainen sosiaalityöllinen sekä gerontologinen tieto on tarpeellista. Tutkimuksen tuottamaa tietoa tarvitaan ikääntymiseen liittyvistä fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista tekijöistä ja tarpeista, mutta myös sosiaalityöstä ja erityisesti gerontologisesta sosiaalityöstä. (Koskinen & Seppänen 2013; Krokfors 2009.)

2.2 Gerontologisen sosiaalityön paikka

Sosiaalityö ja sen käytännöt ovat kytköksissä siihen aikaan ja paikkaan, jossa niitä toteutetaan. Käytännöt sijaitsevat historiallisessa paikassa (Schatzki 2003) ja ne ovat kiinnittyneet kunkin historiallisen sijainnin materiaaliin, sosiaaliin, poliittisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin tekijöihin (Fook 2012). Sosiaalityö on kiinnittynyt yhteiskunnalliseen aikaan ja sen myötä aikakauden sosiaaliin kysymyksiin, sosiaalipoliittisiin linjauksiin sekä hyvinvointivaltiollisiin järjestelmiin ja niiden sisäisiin toimintaorganisaatioihin (Juhila 2018, 18). Historiallisen sijainnin, vallitsevien politiikkojen ja kulttuuristen ymmärrysten myötä muotoutuvat osin myös käytäntöjen normatiiviset tekijät (Schatzki 2001b; 2010) ja toiminnan päämäärät, jotka näkyvät sosiaalityötä ohjaavissa suosituksissa ja lainsäädännössä.

Gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen sijainti

Suomessa vanhuspalvelut samoin kuin koko suomalainen sosiaali- ja terveystalouden palvelujärjestelmä ovat olleet ja ovat yhä muutoksessa¹. Niin sanotusta SOTE-uudistuksesta on keskusteltu 2010-luvun alkuvuosista lähtien, mutta jo vuosikymmeniä ovat palvelut, niiden järjestäminen ja niihin liittyvät moninaiset muutokset olleet keskustelujen kohteena (ks. esim. Anttonen ym. 2012; Koskinen 1994; Lehto ym. 2012; Salonen 2007a). Näiden muutosten ja keskustelujen taustalla on yhtenä merkittävänä tekijänä tämän aikakauden, 2000-luvun alkupuolen, keskeinen sosiaalinen kysymys: globaalisti käynnissä oleva yhteiskuntien ikääntyminen (ks. esim. Lloyd ym. 2014). Iäkkäiden määrän kasvua on käytetty perusteluna erilaisille palvelujärjestelmän muutostarpeille ja uudistuksille, erityisesti kun yhteiskunnan ikääntymistä on lähestytty talouden näkökulmasta: iäkkäiden määrän lisääntyessä myös palvelujen tarpeen nähdään lisääntyvän ja sen myötä kustannukset nousevat (ks. esim. Anttonen ym. 2012; Kananoja ym. 2017; Price ym. 2014).

1 Tutkimusprosessin aikana on sosiaalityön näkökulmasta yhtenä keskeisinä muutoksina ovat olleet sosiaalihuoltolain uudistaminen vuonna 2014 (ks. esim. Raassina 2016) sekä perustoimeentulotuen siirtyminen Kelalle vuonna 2017 (Kananoja ym. 2017), millä on ollut vaikutusta myös iäkkäiden elämään.

Keskustelussa iäkkäiden määrän lisääntymisestä on usein pääjuonena iäkkäiden näkeminen taakkana. Tällaisen näkökulman on nähty olevan merkki koko yhteiskunnan ageismista, jolla tarkoitetaan ikääntymisen näkemistä yksilönteisesti raihaistumisena sekä iäkkäiden näkemistä apua tarvitsevinä ja sen myötä kulueränä. (Hastings & Rogowski 2015.) Osaltaan taustalla voidaan nähdä olevan myös perinteisten ikääntymisteorioiden mukaista ajattelua. Niissä korostui ikääntymisen ja vanhuuden näkeminen elämänvaiheena, johon liittyvät rappeutuminen, vajavuudet sekä irtaantuminen. Näkemys ikääntymisestä vajavuuksien kautta rakentuvana ja henkilökohtaisena, yksilöllisenä ongelmana, liittyy ikääntymisen biomedikalistiseen malliin. Vanhuspalvelujen ja niiden toimintakulttuurin tasolla on tuolloin puhuttu medikalisoitumisesta. (Ray & Seppänen 2014.)

Samaan aikaan sosiaalipolitiikassa ovat tulleet keskeisiksi aktiivisen ikääntymisen politiikka (Lloyd ym. 2014) ja ”kotona mahdollisimman pitkään” -politiikka, joka kiinnittyy niin sanottuun paikallaan ikääntymisen ajattelumalliin (esim. Jolanki 2015; Outila ym. 2014). Molemmat politiikat sisältävät yhteiskunnan tasolla tavoiteltavia sekä kulttuurisesti hyväksytyjä päämääriä. Molempiin liittyy iäkkäiden oikeuksia, hyvinvointia ja itsellisyttä korostavat diskurssit, mutta myös puhe taloudesta ja taloudellisuudesta. Aktiivisen ikääntymisen tavoitteena on estää iäkkäiden jääminen sosiaalisen elämän ulkopuolelle ja tukea heidän hyvinvointiaan, toimintakykyään ja itsellisyttään. Lisäksi on korostettu iäkkäiden ihmisten omaa ja läheisten vastuuta aktiivisuuden ylläpidossa, taloudellisessa toimeliaisuudessa, kuluttamisessa ja toimintakyvyn ylläpitämisessä. Tavoitteena on myös saada iäkkäiden panos mukaan yhteiskunnan sosiaaliseen ja taloudelliseen elämään. (Hastings & Rogowski 2015; Lloyd ym. 2014.) Kotona asumista ja sen tukemista perustellaan iäkkäiden halulla ja oikeudella asua omassa kodissaan niin pitkään kuin mahdollista. Samalla tavoitellaan kalliiden laitospalvelujen vähentämistä ja korostetaan kotiin annettavia avopalveluja. Tämän myötä on Suomessakin vanhainkoteja ja laitoshoidon yksikköjä vähennetty ja muutettu tehostetuksi palveluasumiseksi sekä tavoiteltu painopisteen siirtymistä omaan kotiin annettaviin palveluihin, kotihoitoon ja omaishoitoon. (Ks. esim. Jolanki 2015; Jyrkämä 2014; Kananoja ym. 2017.) Se, mitä kulloinkin kotona asumisella tarkoitetaan, ei ole itsestään selvää. Järjestelmän näkökulmasta tehostettu palveluasuminen tai palveluasuminen on vuokra-asumista eli kotona asumista, johon hakeudutaan kuitenkin kuntien kautta. (Jyrkämä 2014; Koenig ym. 2011; ks. myös Pirhonen & Pietilä 2018.) Iäkkäät asiakkaat itse ja heidän omaisensa ovat voineet kokea nämä laitoksessa asumiseksi (ks. esim. osajulkaisu I).

Tähän aikaan ja näihin vallitseviin poliitikoihin on liitetty palvelujen taloudellistuminen, markkinoistuminen ja yksityistyminen sekä yksilön oman vastuun korostaminen (Ray & Seppänen 2014). Aktiivisuudesta sekä siihen liittyen itsellisyydestä on tullut tavoiteltavaa ja samaan aikaan erilainen riippuvuus toisista on saanut negatiivisen leiman (esim. Lloyd ym. 2014). Riippumattomuus toisten ihmisen avusta nähdään yhteiskunnan tasolla tavoiteltavana ja tämän ovat myös iäkkäät ihmiset

sisäistäneet (Pirhonen & Pulkki 2016; osajulkaisu II). Taloudellistuminen ja yksilön vastuun korostaminen on tuonut mukanaan myös palvelujen viimesijaistumisen. Ensisijainen vastuu on asiakkailta ja heidän omaisillaan. Palveluja tarjotaan vain välttämättömään avun tarpeeseen. Iäkkäiden sosiaalipalveluista on tullut turvaverkko, joka tarkoittaa palvelujen keskittymistä fyysisen toimintakyvyn kannalta välttämättömiin avun tarpeisiin, kuten peseytymiseen, syömiseen ja wc-asiointiin. (Lloyd ym. 2014; Pösö 2009; ks. myös Ray & Seppänen 2014.) Medikalisoitumisen sekä taloudellistumisen myötä sosiaalisen² ja siihen liittyvän ammatillisuuden on nähty jäävän taka-alalle. Tällöin sosiaalipalvelujen on nähty olevan enemmän luonteeltaan tukipalveluja terveydenhuollon palveluille ja palvelujen rakentuvan taloudelliselle ajattelulle. Toiminnan sekä asiakkaiden tilanteiden määrittelyn on nähty perustuvan lääketieteelliseen diagnoosiin ja vajavuuksiin, ei suhteeseen, kuten esimerkiksi sosiaalityössä. (Kröger 2009, 105; Nathanson & Tirrito 1998; Rintala 2003; Salonen 2007b; Tenkanen 2003.) Muutos on myös tuonut arvioinnin ja erityisesti palvelujen tarpeen sekä myös riskien arvioinnin uudella tavalla keskeiseksi (Green & Sawyer 2010; Olaison 2010; Ray & Seppänen 2014).

Gerontologinen sosiaalityö vanhuspalvelujen ja sosiaalityön välissä

Gerontologisen sosiaalityön paikka suomalaisessa palvelujärjestelmässä määrittyy suhteessa muuhun vanhustyöhön ja vanhuspalveluihin, mutta myös suhteessa muuhun sosiaalityöhön. Suomalaista vanhuspalvelujen kokonaisuutta on kuvattu monin eri tavoin. Palveluja on jaoteltu sosiaali- ja terveystalouteen tai niiden toteuttamista on kuvattu avo- tai laitospalveluina tai niiden välissä olevina palveluina (ks. esim. Järnström 2011; Räsänen 2011; Salonen 2007a; Seppänen & Koskinen 2010). Vanhuspalvelujen ja vanhustyön voidaan sanoa olevan jo lähtökohtaisesti moniammatillista toimintaa, jossa toimivat sekä sosiaali- että terveydenhuollon ammattilaiset (ks. esim. Koskinen ym. 1998). Vanhustyön yhteinen pohja on gerontologisessa tiedossa ja ikääntymisen ymmärtämisessä biopsykososiaalisena prosessina (ks. esim. Heikkinen ym. 2013; Kinni 2014; Koskinen & Seppänen 2013). Gerontologisen sosiaalityön aseman on todettu olevan heikko tai marginaalinen sekä vanhus- että sosiaalityön ammatillisilla ja tutkimuksellisilla kentillä. Gerontologisesta sosiaalityöstä on todettu myös, ettei se ole ollut sosiaalityön ydinaluetta tai että se on vanhus- ja sosiaalityön sisällä marginaalissa, jolloin sillä on kaksinkertainen marginaaliasema. (Kinni 2014; Kröger ym. 2007, 7; Ray & Seppänen 2014; Ylinen & Rissanen 2007.)

2 Sosiaalinen on määritelty eri yhteyksissä hyvinkin eri tavoin (esim. Salonen 2007a). Satu Vaininen (2011) on tarkastellut sosiaalisen määrittymistä monista näkökulmista. Vanhustyössä sosiaalinen on liitetty esimerkiksi hoivaan, arjen auttamiseen, kun taas lääketiede on liitetty hoitamiseen (esim. Tenkanen 2003, 14).

Simo Koskinen on historiallisissa tarkasteluissaan (esim. 1994; 2007) todennut, että ei gerontologia eikä myöskään gerontologinen sosiaalityö ole ollut ammattien sisällä kiinnostavaa Suomessa tai kansainvälisesti. Tämä on perustunut osin jo esillä olleeseen negatiiviseen vanhuskuvaan, jonka mukaan raihnaistuminen on väistämättöä eivätkä sosiaalityölliset muutokset iäkkäiden elämässä ole mahdollisia. Lisäksi on ajateltu, ettei iäkkäillä ole sosiaalisia ongelmia vaan ongelmat ratkeavat eläkepolitiikan keinoin. Näin ollen iäkkäillä ei ole sosiaalityön tarvetta. Edelleen Koskinen (2007) kuitenkin toteaa suomalaista gerontologista sosiaalityötä tarkastellessaan, että 1980-luvun ja erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen on kiinnostus gerontologiseen sosiaalityöhön kasvanut. Taustalla on tulkittu olevan ikääntyneiden määrän, mutta myös gerontologisen tiedon sekä koulutuksen lisääntyminen (Seppänen 2017).

Gerontologiseen sosiaalityöhön erikoistuneiden sosiaalityöntekijöiden määrä on lisääntynyt 1990-luvulta, jolloin Salosen (2007b) mukaan vain kahdessa kaupungissa oli gerontologiseen sosiaalityöhön erikoistuneita työntekijöitä. Tällä hetkellä yksistään Lapin maakunnassa on viidessä kunnassa sosiaalityöntekijöitä kohden netusti gerontologisessa sosiaalityössä, joskin osa heistä osa-aikaisina (Lohtander 2019). Gerontologiseen sosiaalityöhön erikoistuneiden työntekijöiden määrän lisääntyminen liittyy siihen, että 2000-luvulla sosiaalipalveluja on alettu järjestää yhä enemmän elämäntapa- ja elämäntilanteen mukaisesti (Jokinen & Juhila 2008, 7; ks. myös Kananen ym. 2017). Myös lainsäädännön tasolla on sosiaalityön merkitys nostettu esiin, mistä osoituksena on vanhuspalvelulain alkuperäissääntöön vuonna 2012 kirjattu velvoite gerontologisen sosiaalityön asiantuntemuksen hankkimisesta jokaiseen kuntaan.

Gerontologisen sosiaalityön herättämän kiinnostuksen kasvu näkyy paitsi jo mainituissa lisääntyneissä erikoistumisissa ja lainsäädännössä, myös eri puolilla Suomea tehdyissä paikallisissa gerontologisen sosiaalityön kehittämishankkeissa (Autio & Soukiala 2016; Jokinen & Juhila 2008, 7; Kairala 2009; Koskinen 2007, 28–31; Liikanen ym. 2007; Seppänen 2006). Kehittämishankkeilla on pyritty selkiyttämään gerontologisen sosiaalityön sisältöjä ja menetelmiä sekä mallintamaan siihen liittyviä työn osa-alueita sekä sosiaalialan ammattilaisten keskinäistä työnjakoa (ks. esim. Liikanen ym. 2007). Gerontologiseen sosiaalityöhön liittyvien keskustelujen ja kehittämisen voitaneen todeta olleen erityisen vilkasta vuosikymmenen vaihteen sekä 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana, mistä yhtenä osoituksena on Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirjan ”*Vanhuus ja sosiaalityö*” ilmestyminen 2007 (Krokkfors 2010; Kröger ym. 2007).

Vanhuspalvelujen ja -työn muotoutumisessa Suomessa on ollut myös merkkejä sosiaalisen ja sosiaalityöllisen ammatillisuuden lisääntyneestä huomioimisesta. Erilaisten palvelujärjestelmään liittyvien muutoskeskustelujen, erityisesti mainitun SOTE-keskustelun, myötä ovat myös sosiaalityön paikkaan, asemaan ja tehtäviin liittyvät keskustelut olleet viime vuosina huomion kohteena (ks. esim. Lohtander

2019), vaikka valtakunnallista vanhuspalvelujen ohjausta tarkasteltaessa sosiaalityön asema ei näyttäisi vahvistuneen 2010-luvulla.³ Gerontologisen sosiaalityön aseman muutosta kuvannee osin myös vuoden 2016 vanhuspalvelulain muutos, jolla laista poistettiin maininta gerontologisesta sosiaalityöstä. Muutosta perusteltiin kuntien oman päätösvallan sekä tapauskohtaisen harkinnan lisäämisellä (Hallituksen esitys 218/2016; ks. myös Hallituksen esitys 160/2012).

Gerontologisen sosiaalityön sijoittuminen vanhuspalvelujen tai vanhustenhuollon ja sosiaalityön tai sosiaalihuollon väliin näkyy myös lainsäädännön tasolla. Lainsäädännöllisesti vanhuspalveluja ja niiden toteuttamista säädellään keskeisesti jo mainituissa vanhuspalvelulaissa ja sosiaalihuoltolaissa⁴. Edellä mainitut muutokset vanhuspalvelulaissa liittyvät osin myös näiden lakien yhtenäistämiseen. Lisäksi on ajateltu sosiaalihuoltolain takaavan myös iäkkäille heidän tarvitsemansa avun ja palvelut. Usein julkisessa keskustelussa ja myös tutkimuksissa ja tutkijoiden puheenvuoroissa (esim. Jylhä 2015; Vasara 2020) viitataan vanhuspalvelujen osalta lähinnä vanhuspalvelulakiin, vaikka palvelujen järjestämisen osalta sosiaalihuoltolaki yleislakina on keskeinen (ks. esim. Raassina 2016). Martti Lähteinen ja Lotta Hämeen-Anttila (2017) ovat todenneet, että sosiaalipalveluja järjestetään edelleen sosiaalihuoltolain mukaan, vaikka tuen tarpeista säädetään myös vanhuspalvelulaissa. Sosiaalityön näkökulmasta kuvaavaa on, että Lähteinen ja Hämeen-Anttila toteavat (mt., 85): ”Iäkkäiden sosiaalipalvelut järjestetään edelleen sosiaalihuoltolain mukaisina kotipalveluina, asumispalveluina, laitospalveluina, perhehoitona taikka omaishoitona”. Sosiaalityötä ei tuossa kohtaa mainita, vaikka kirjoittajat ovat aiemmin todenneet sosiaalityön olevan yksi sosiaalipalvelujen muoto.

Iäkkäät on huomioitu erillisinä mainintoina sosiaalihuoltolaissa sekä sen soveltamisoppaassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017b) sosiaalisen kuntoutuksen, kotihoidon ja asumispalvelujen kohdalla sekä kohdissa, joissa on tarkasteltu erityistä tukea tarvitsevia. Sosiaalityön näkökulmasta erityisesti viimeksi mainittu on olennainen; onhan sosiaalityöntekijöillä keskeinen asema erityistä tukea tarvitsevien palvelutarpeen arvioinnissa sekä omatyöntekijyydessä. Erityistä tukea tarvitsevan määrittelyssä tulee myös hyvin näkyviin gerontologisen sosiaalityön

3 Suomessa on annettu vuosina 2001, 2008, 2013, 2017 ja 2020 valtakunnalliset niin sanotut ikäihmisten palvelujen laatusuositukset. Suosituksen nimi on hivenen vaihdellut eri vuosina. (Sosiaali- ja terveysministeriö & kuntaliitto 2008; 2013; 2017a; 2020). Vielä vuonna 2013 sosiaalityö oli mainittuna eri kohdissa tekstiä. Vuoden 2020 (Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2020, 46) suosituksen yhdessä kohdassa todetaan, että palvelujen järjestäjät ja tuottajat ”huolehtivat, että saatavilla on tarvittavaa osaamista esimerkiksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä, geriatriasta, gerontologisesta hoitotyöstä ja sosiaalityöstä.” (vrt. alkuperäinen vanhuspalvelulain teksti). Yhtenä selityksenä muutokselle on suositusten rakenteen ja sisällön sekä ehkä myös tarkoituksen muuttuminen vuosien varrella.

4 Sosiaalityön arjen käytäntöjä sekä asiakkaiden asemaa ja oikeuksia säädellään useissa muissakin laeissa Suomen perusoikeussäädöksistä alkaen (ks. esim. Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017). Vaikka en tässä kohtaa käsittele muuta vanhuspalveluihin ja sosiaalityöhön liittyvää lainsäädäntöä tarkemmin, on niiden merkitys suomalaisessa palvelujärjestelmässä kuitenkin tärkeä tiedostaa.

kiinnittyminen kahteen mainittuun lakiin. Erityistä tukea tarvitsevan henkilön osalta sosiaalihuoltolaissa (3 §) määritellään, että laissa tarkoitetaan ”erityistä tukea tarvitsevalle henkilölle ja asiakkaalle henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja *jonka tuen tarve ei liity korkeaan ikään siten kuin ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain (980/2012), jäljempänä vanhuspalvelulaki, 3 §:ssä säädetään*” (kursivointi ER). Tulkitsen, että sosiaalihuoltolaki viittaa vanhuspalvelulain määrittelyyn (3 §), jossa ”iäkäs henkilö on sellainen, jonka toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta”. Vanhuspalvelulain määritelmä iäkkästä ihmisestä pohjautuu lääketieteellisen sairauden tai vamman havaitsemiseen ja diagnoosiin tai niiden puuttumiseen. Mikäli erityistä tukea tarvitsevan määrittelyssä painotetaan sosiaalihuoltolain 3 §:n loppuosaa, määrittelyssä korostuu lääketieteellinen tietämys ja asiantuntemus. Tilanteessa käytetään tuolloin lääketieteellistä asiantuntijaharkintaa (Kotkas 2014). Hallituksen esityksessä (HE 218/2016) korostetaan myös tässä kohtaa kuntien vastuuta ja tilannekohtaista harkintaa siitä, kuka on erityistä tukea tarvitseva ja kuka voi toimia iäkkään asiakkaan omatyöntekijänä. Gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta on olennaista pohtia, mitä kohtaa sosiaalihuoltolain pykälästä painotetaan.

Gerontologisen sosiaalityön areenat

Gerontologisen sosiaalityön sijoittuminen osaksi sekä vanhustyötä että sosiaalityötä näkyy sen organisatoristen paikkojen moninaisuudessa. Erityisesti kansainvälisesti, mutta jossain määrin myös Suomessa, on nähtävissä gerontologisen sosiaalityön sijoittumista terveydenhuollon maailmaan (esim. Andrews ym. 2013; Berret-Abebe ym. 2020; Kinni 2014). Suomessa Riitta Räsänen (2011, 22) on liittänyt gerontologisen sosiaalityön terveyspalveluihin ja sosiaalipalveluihin sekä näiden välimaastoon. Kyse on sosiaalityön sijoittumisesta esimerkiksi osaksi terveyskeskussairaaloiden, kotihoidon tai päiväsairaaloiden sekä vanhainkotien ja palveluasumisen työtä. Kari Salonen (2002) on tutkimuksessaan tarkastellut gerontologista sosiaalityötä jaotellen sen avo- ja laitoshuollossa tehtäväksi. Marjaana Seppänen ja Simo Koskinen (2010) ovat todenneet, että gerontologista sosiaalityötä on tehty perinteisesti sosiaalihuollon laitoksissa, mutta palvelurakenteen muutosten myötä tehtävät ovat siirtyneet avohuoltoon (ks. myös Koenig ym. 2011; Naujaniene 2007). Avohuollona on mahdollista ymmärtää erilaiset sosiaalihuollon tai sosiaalipalvelujen yksiköt, kuten perinteiset sosiaalityöntekijät. Laitosmaisessa toimintaympäristössä vanhussosiaalityöntekijät toimivat edelleen silloin, kun toiminta-areena on terveydenhuollon sosiaalityö eli lähinnä terveyskeskukset, sairaalat tai kuntoutuslaitokset. (Kinni 2014; Ray & Phillips 2012, 42; Seppänen 2017.) Paikkojen moninaisuudessa on kyse siitä,

että suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmässä palvelujen järjestämistä vastuu on kansallisesta ohjauksesta huolimatta toistaiseksi kunnilla, jotka päättävät itsenäisesti ja sen myötä hyvinkin eri tavoin palvelujen organisoinnista (Kananoja ym. 2017; Kröger 2009). Esimerkiksi pienissä kunnissa sosiaalityöntekijän työ ei ole erikoistunutta, vaan hänen vastuulleen kuuluvat kaikki sosiaalityön eri osa-alueet (ks. esim. Ahvenus 2012). Suurissa kunnissa on sen sijaan erikoistuneita gerontologisen sosiaalityön yksiköitä (Autio & Soukiala 2016; Salonen 2007b; Seppänen 2017).

Kirsi Juhila (2008) on jakanut aikuissosiaalityötä koskevassa tarkastelussaan sosiaalityön areenat kolmeen: kunnallinen perustoiminta, moniammatillinen ja erityinen julkinen areena sekä hyvinvointiyhteiskunnan areenat. Ensin mainitun hän kuvaa sosiaalityön kotikentäksi, millä hän viittaa siihen, että sosiaaliala tai sosiaalinen on toiminnan pääasiallinen ammatillinen kehys. Moniammatillisella ja erityisellä hän tarkoittaa sosiaalityötä eri ammattilaisten kanssa ja erityisellä johonkin tiettyyn elämänvaiheeseen tai ongelmaan liittyen. Tähän areenaan hän liittää muun muassa terveydenhuollon sosiaalityön todeten, että vallitseva asiantuntijuus kiinnittyy lääke- ja hoitotieteeseen. Viimeksi mainittu areena koostuu erilaisista järjestöistä ja yhä enemmän myös yrityksistä, erityisesti vanhuspalveluissa. Kuten aiemmin on todettu, gerontologisen sosiaalityön paikat voivat olla myös kaikkia näitä. Kun palvelut on organisoitu ikäperustaisesti, voi se usein tarkoittaa moniammatillista ja erityistä julkista areenaa (ks. esim. Antikainen-Juntunen 2014). Työn tekemisen paikat ja areenat liittyvät myös siihen, millaisten ilmiöiden ja ihmisten parissa työskennellään ja mitkä asiat tulevat tärkeiksi ja välillä ongelmallisiksi (ks. esim. Viscarret ym. 2020).

Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat sosiaalityön hyvinvointiyhteiskunnan areenat: kuntoutuslaitokset sekä asumispalvelujen yksiköt, jotka ovat kolmannen sektorin ylläpitämiä. Toisaalta ne voidaan liittää myös moniammatilliseen ja erityiseen kenttään, jossa nojaututaan pääasiallisesti muuhun kuin sosiaalityön asiantuntijuuteen eikä sosiaalityötä ole nähty organisaatioiden ydintehtävänä. Asumispalvelujen osalta sosiaalityön rooli on nähty keskeisenä niin sanotussa SAS-työssä (suunnittele-arvioi-sijoi; Autio & Soukiala 2016; Kinni 2014), mutta iäkkään muutettua asumispalveluihin on sosiaalityön asiakkuus ehkä harvinaisempaa. Kuntoutus ja gerontologinen kuntoutus on määrittelyiltään ja lähtökohdiltaan moniammatillista, mikä on myös nähty sekä toiminnan että sen määrittelyjen keskeisenä arvona (Davis & Madden, 2006; Matinvesi 2010, 34). Ikäihmisten kuntoutuksen eri tarkasteluissa on moniammatilliseen työskentelyyn liitetty keskeisiksi ammattilaisiksi lääkäri, sairaanhoitaja ja fysioterapeutti (Karppi & Nuotio 2008, 22), mutta myös sosiaalityöntekijä ja toimintaterapeutti (Lönne-roos 2008, 284). Usein kuitenkin kuntoutus kiinnittyy lääkinnällisen kuntoutuksen ajatukseen, jolloin sosiaalityö ei ole, kuten todettu, toiminnan ydintehtävää.

Kuntoutuslaitoksen kontekstina on tutkimuksessani vielä kuntoutusjärjestelmäsäkin erityinen, koska se kohdentuu sotiemme veteraaneja, sotainvalideja ja heidän

puolisojaan sekä leskiään kuntouttaviin yksiköihin (ks. Krokfors 2010; Pikkarainen 2010; Rossi 2013). Iäkkäiden kuntoutus on ollut viime vuosina muutoksen kohteena. Sotainvalidien ja rintamaveteraanien kuntoutuksen ja erityisesti laitospalveluun määrän on vähentynyt huomattavasti 2010-luvulla asiakasryhmän ikääntymisen ja poistumisen myötä. Kuntoutuksen sisällöt ovat myös muuttuneet ohjeistuksen muututtua. Gerontologinen kuntoutus on tällä hetkellä pääosin kuntien tai kuntayhtymien vastuulla, mutta myös Kela rahoittaa iäkkäiden kuntoutusta kohdistuen sen erityisesti tietyille sairausryhmille sekä aikuista omaista hoitaville omaishoitajille ja myös esimerkiksi IKKU-kuntoutusta yli 68-vuotiaille (Kela.fi). Verrattuna sotiemme veteraanien ja sotainvalidien aiemmin toteutettuun kuntoutukseen ei kuntien ja kuntayhtymien kuntoutus ole samalla tavalla valtakunnallisesti ohjeistettua, vaan vastuu palvelujen järjestämisestä ja sisällöistä on pääasiallisesti niillä itsellään.

Asumispalveluissa ei ole tapahtunut yhtä suurta muutosta tutkimusprosessin aikana, vaikka erilaisia asumisen muotoja on kehitteillä ja kehittynyt laitoshoidon edelleen vähetessä (ks. esim. Oosi ym. 2020; Vasara 2020). Yhtenä palveluihin liittyvänä muutoksena on vanhuspalvelulain muutos (vanhuspalvelulaki 28.12.2012/980, 3a §), jossa on määritelty aiempaa tarkemmin tehostetussa palveluasumisessa ja laitoshoidossa asiakastyöhön osallistuvat ammattiryhmät⁵. Iäkkäiden asumispalvelujen tarkastelussa on todettu uudenlaisten asumisen muotojen lisääntyneen (Oosi ym. 2020). Uudenlaisten asumisen ratkaisujen kehittyminen liittyy kotona asumisen politiikkaan, mutta myös paikallaan vanhenemisen (aging in place) ajatteluun (ks. esim. Jolanki 2015; Pirhonen 2015). Tässä tutkimuksessa mukana olevaa asumispalvelukeskusta voi kuvailla hybridiasumisen yksiköksi, joka sisältää tuettua asumista, ryhmäkotiasumista, palveluasumista ja tehostettua palveluasumista. Asumisyksikköä voidaan kuvata myös välimuotoiseksi asumiseksi silloin, kun välimuotoisuus pitää sisällään muun kuin tavallisen asumiskannan asunnossa tai laitoksessa asumisen. Välimuotoista on määritelty myös siten, että siitä on jätetty pois tehostettu palveluasuminen. (Oosi ym. 2020, 15–17.) Keskeisenä erona eri asumisen muodoissa on se, millä tavoin palvelut on liitetty asumiseen ja henkilökunnan läsnäoloon. Eroja on myös siinä, millaista apua ja tukea asukkaat tarvitsevat. Tutkimuksessani tuettu asuminen sekä palveluasuminen muistuttavat kotihoidon turvin asumista, mutta kyse on kuitenkin yhteisössä asumisesta. Ryhmäkodissa yhteisöllisyys on tilallisena ratkaisuna edellä mainittuja tiiviimpää. Tehostetussa palveluasumisessa henkilökunta on läsnä ympäri vuorokauden. Vaikka

5 Toisen asumiseen ja iäkkäiden taloudelliseen asemaan liittyvänä lakimuutoksena on asiakasmaksulain uudistukset (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta 2020), joissa asumispalvelujen maksujen määräytymistä on muutettu. Jatkossa pitkäaikaisen tehostetun palveluasuminen, pitkäaikaisen laitoshoidon ja pitkäaikaisen perhehoidon asiakasmaksut määräytyvät yhdenmukaisin perustein.

eri asumismuodoissa on nähtävissä eroja, eivät erot olleet arjen käytännöissä yhtä selkeitä. Myöskään asukkaiden toimintakyvyssä ei välttämättä ollut suuria eroja eri asumismuodoissa, vaan esimerkiksi tuetussa asumisessa asui muistisairaita ja fyysisesti paljonkin apua tarvitsevia.

2.3 Kulttuurinen käytäntöteoria

Sosiaalityössä käytännöt ja sosiaalityö toimintana ovat olleet keskeisiä tutkimuksen kohteita. Tähän on vaikuttanut osaltaan sosiaalityön käytäntöjen ja tieteen keskinäinen tiivis, usein jopa erottamattomaksi todettu yhteys (esim. Fisher 2011), mutta myös sosiaalityöissä tapahtunut käytäntökäännös (esim. Tapola-Haapala 2015). Käytäntökäänteellä on viitattu käytäntöjen tuloon keskeiseksi tutkimuksen kohteeksi (Schatzki ym. 2001), mihin on liittynyt tutkijoiden kiinnostus arkielämän jokapäiväisiin, mutta myös erilaisiin strukturoituihin institutionaalisiin käytäntöihin (Reckwitz 2002; Rouse 2007). Käytäntökäännös on ajallisesti paikallistettu 2000-luvun taitteeseen, vaikka jo aiemmin käytännöt ovat olleet tarkastelujen kohteena. Esimerkiksi sosiaalityön varhaisissa vaiheissa (ks. esim. Puurunen 2019) ja pragmatismissa (ks. esim. Alhanen 2013; Shove ym. 2012) käytännöt ovat olleet keskiössä. 1970- ja 1980-luvuilla käytäntöjen käsite ja tarkastelu tuli kiinnostuksen kohteeksi esimerkiksi Bourdieun (1977, 1990) ja Giddensin (1984) esittämien teoreettisten näkökulmien myötä (Markuksela 2013, 63; Shove ym. 2012). Käytäntökäänteeseen liittyy myös tietokäsityksen muutos, johon liittyy ajatus tiedon syntyisestä käytännöissä. Jokapäiväinen ja arjen käytäntöihin kiinnittyvä sekä kokemuksellinen tieto on käytäntökäänteiden myötä tehnyt paluuta. (Kostiainen 2009; Mutka 1998.)

Käytäntöjä käsitteenä, käytäntöorientaatiota sekä niiden tutkimista on lähestytty eri tieteenaloilla ja erilaisista teoreettisista näkökulmista ja lähestymistavoista (Nicolini 2012; Reckwitz 2002; Rouse 2007; Schatzki 2001a). Käytäntöjen tarkastelun näkökulmien erot paikantuvat erilaisiin tapoihin ymmärtää rakenteen ja yksilön suhdetta, sosiaalisen toiminnan ja sosiaalisen järjestyksen rakentumista sekä sosiaalisen toiminnan piirteitä. Kyse on erilaisista ajattelutavoista suhteessa sosiaalisen ontologiaan. (Bourdieu 1977; 1990; Giddens 1984; Reckwitz 2002; Schatzki 2001a, 2010.) Jotta käytäntöjä olisi mahdollista tutkia ja ymmärtää, on olennaista määritellä, mitä on käytäntö.

Tässä luvussa tarkastelen käytäntöjen käsitettä ja kulttuurista käytäntöteoriaa, jonka kautta olen rakentanut ymmärrystäni gerontologisen sosiaalityön käytännöistä ja joka näin ollen toimii tämän yhteenvedon artikkelini viitekehyksenä. Käytäntöteoria on sanan yksikkömuodosta huolimatta ennemminkin joukko lähestymistapoja, jotka pitävät sisällään tunnistettavia ja yhtenäisiä piirteitä (Markuksela 2013, 64). Minun tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat Elizabeth Shoven, Mika Panzarin ja Matt Watsonin (2012) tarkastelut, mutta nojaudun myös Theodor Schatzkin (esim.

1996) ja Andreas Reckwitzin (2002) sekä heidän ajatuksiaan soveltaneiden tutkijoiden (esim. Markuksela 2013) ajatteluun.

Kulttuurinen käytäntöteoria paikantuu Reckwitzin (2002) mukaan niiden sosiaalisten teorioiden joukkoon, jotka selittävät tai ymmärtävät toimintaa, käytäntöjä ja sosiaalista järjestystä viittaamalla jaettuihin symbolisiin ja kognitiivisiin rakenteisiin sekä todellisuuden sosiaaliseen rakentumiseen. Näitä sosiaalisia teorioita yhdistävät ajatukset jaetusta ymmärryksestä, normeista, käytännön viisaudesta sekä tarkoituksista ja niiden sosiaalisesta rakentumisesta. Kulttuurinen käytäntöteoria kiinnittyy samaan perinteeseen esimerkiksi jo mainittujen Bourdieun (1977, 1990) ja Giddensin (1984) teoretisointien kanssa. Näiden lisäksi ajattelussa on yhtymäkohtia esimerkiksi pragmatismiin ja sen käsitteisiin, kuten ymmärrykseen sisäisteytystä tiedosta ja käytäntöjen keskeisyydestä. (Parkkari 2019; Shove ym. 2012, 1–8.) Ajatus käytäntöjen sosiaalisesta rakentumisesta on liittännyt kulttuurisen käytäntöteorian myös konstruktionistiseen perinteeseen ja sen maltilliseen suuntaukseen (Markuksela 2013, 21). Maltillisessa suuntauksessa ei kielletä objektien, orgaanisten tai ei-orgaanisten objektien olemassaoloa, mutta tarkastelu keskittyy ilmiöiden tai ideoiden sosiaaliseen rakentumiseen (ks. Hacking 2009; Vasara 2020, 30).

Kulttuurisen käytäntöteorian keskeinen piirre on sen näkemys sosiaalisen paikasta. Kulttuurisessa käytäntöteoriassa se on käytännöissä (Reckwitz 2002) ja inhimillisessä yhdessä olossa (Schatzki 2010, 2001a). Sosiaalinen ei sijaitse ihmisen mielessä, ei vuorovaikutuksessa, kuten puheessa, eikä teksteissä (Reckwitz 2002; Shove ym. 2012). Sosiaalinen elämä koostuu erilaisista käytännöistä, kuten neuvotteluista, politiikasta, koulutuksesta (Røpke 2009) tai sosiaalityöstä ja tutkimuksesta sekä niihin liittyvien järjestelyjen joukosta.

Reckwitz (2002) toteaa, että käytännöt ovat sosiaalisen analyysin ”pienin kohde”. Näin ajateltuna tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita käytännöistä, ei esimerkiksi käytännöissä toimivista yksilöistä (Nicolini 2012) tai vuorovaikutuksesta kielen käyttönä. Kulttuuriseen käytäntöteoriaan on nojaututtu eri tavoin esimerkiksi kulutuksen (Markuksela 2013; Shove & Panzar 2005) sekä johtamisen ja organisaatioiden (esim. Jarvis 2017) tutkimuksessa. Sosiaalityön tutkimuksessa on kulttuuriseen käytäntöteoriaan sitoutuneeseen ajatteluun viitattu vielä suhteellisen vähän (ks. Pohjola & Korhonen 2014; Pohjola ym. 2015). Sen sijaan käytäntöteoriat ja teoreetikot ovat mukana sosiaalityön tutkimuksessa (esim. Tiitinen 2019). Røpke (2009) on todennut käytäntöteorian olevan filosofisuudessaan niin abstrakti, että sen käyttö empiirisessä tutkimuksessa herättää monia kysymyksiä. Näin myös minun tutkimuksessani, mikä on tarkoittanut, että olen päätyneet yksinkertaistamisen vaaroista huolimatta (ks. Reckwitz 2002), tarkastelemaan ainoastaan käytäntöteorian tapaa ymmärtää käytäntöjä ja niiden rakentumista, käytäntöihin liittyvää ajallisuutta ja paikallisuutta sekä lyhyesti myös käytännöissä toimivia ja heidän roolejaan.

Käytännöt kokonaisuuksina, suorituksina ja osista koostuvina

Vaikka käytännöt ovat monella tapaa eri tieteenalojen tutkimuksen keskiössä, on ne empiirisissä tutkimuksissa voitu ottaa annettuina ilman tarkempaa tarkastelua tai määrittelyä (Reich & Hager 2014). Sosiaalityössä käytännöistä on puhuttu ammattikäytäntöinä tai toimintakäytäntöinä (esim. Vaininen 2011), jolloin on viitattu sosiaalityöntekijöiden tekemiseen ja toimintaan. Käytäntöjen on ajateltu olevan suorituksia, joita sosiaalityöntekijät tekevät pääsääntöisesti vuorovaikutuksellisissa prosesseissa asiakkaiden kanssa ja joihin liittyy erilaisia tietoja ja taitoja, rooleja sekä arvoja (esim. Lymbery ym. 2007; Payne 2007; 2006). Gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen muotoutumiseen on yhdistetty ikääntymiseen liittyvät tekijät, vanhusasiakkuus sekä gerontologinen tieto, mutta myös vanhuspolitiikka sekä sosiaalityön arvot, menetelmät ja tietoperusta (Koskinen 1994; Koskinen & Seppänen 2013).

Myös käytänteoreettisesti suuntautuneiden tutkijoiden ja kirjoittajien ajattelussa käytännöt on määriteltä ja tulkittu hyvinkin eri tavoin (Jarvis 2017, 27; Markuksela 2013). Käytäntöjen tarkastelussa on erotettu usein kaksi ulottuvuutta. Yhtäältä käytännöt ovat kokonaisuus, entiteetti, ja toisaalta käytännöt ovat suorituksia. Käytäntö entiteettinä viittaa tiettyyn inhimillisen toiminnan koordinoituneeseen kokonaisuuteen, jota voidaan kutsua käytäntökokonaisuudeksi (Ahva 2018). Käytännöt ovat suhteellisen pysyviä ja niihin liittyy ajatus käytäntöjen sosiaalisesta ja kollektiivisesta alkuperästä. (Markuksela 2013, 64–65; Reckwitz 2002, 249–250; Schatzki 1996; Shove ym. 2012.) Kyse on käytännön muotoutumisesta historian kuluessa, mikä pitää sisällään ajatuksen sekä pysyvyydestä että niiden ajassa elämisestä. Käytäntöjen, kuten esimerkiksi autoilun (Shove ym. 2012) tai sosiaalityön merkitykset, ympäristö ja välineet ja näin ollen myös käytännöt ovat muuttaneet muotoaan niiden ensi hetkistä nykypäivään. Siitä huolimatta esimerkiksi sosiaalityö käytäntönä on säilynyt.

Schatzkin (2001a; 2010) ajattelussa käytännöt entiteetteinä ovat ajallisesti ja paikallisesti levittyneiden sanomisten ja tekemisten eli toimintojen verkosto. Shove kumppaneineen (2012, 7) on todennut, että käytännöt käytäntökokonaisuuksina (practice-as-entity) voivat olla puhumisen ja erilaisen tarkastelun, myös tutkimuksen, kohteena. Käytännöt suorituksina (practice-as-performance) ovat puolestaan tekojen ja sanontojen toteuttamista. Ne ovat se, mitä tosiasiallisesti tehdään. (Markuksela 2013; Schatzki 2001b; Shove ym. 2012.) Käytäntöjä ylläpidetään ja uusinnetaan arkipäivän tekemisen tavoilla (Markuksela 2013, 65; Shove ym. 2012). Hatfield (2019, 247) on kuvannut jäävuorikuviossaan entiteetin ja suoritusten lisäksi myös käytännöt (practices). Ymmärrän nämä käytännöt Schatzkin (2001b; 2010) käsittein tekoina ja sanomisina, jotka ovat rutinoitunutta toimintaa ja tekemisen tapoja. Käytäntö entiteettinä, käytäntökokonaisuus, on näiden verkosto. Gerontologisen sosiaalityön käytännön näkeminen yhtenä sosiaalisen elämän entiteettinä, joka on käytäntöjen verkosto, tekee ymmärrettäväksi sosiaalityön moninaisuuden. Usein

tämän moninaisuuden on todettu tarkoittavan myös sen määrittelyjen vaikeutta (esim. Juhila 2018; Mäntysaari 2005; Payne 2006).

Käytäntöteoriaan sisältyvä toinen keskeinen ajatus on näkemys käytäntöjen rakentumisesta osatekijöistä, elementeistä, jotka ovat yhteydessä toisiinsa. Käytäntöjen olemassaolo on kytkettyyn näihin osatekijöihin ja niiden tapaan olla vuorovaikutuksessa. (Reckwitz 2002; Schatzki 1996; 2001a & b; 2010; Shove ym. 2012.) Elävät käytännöt muodostuvat osatekijöiden vuorovaikutuksesta. Vaikka ajatus osista rakentuvista käytännöistä on yksi käytäntöteorioita yhdistävä tekijä, ovat eri tutkijat luokitelleet käytäntöjen osatekijöitä omasta teoreettisesta näkökulmastaan käsin hyvinkin eri tavoin (Nicolini 2012; ks. esim. Hatfield 2019). Reckwitzillä (2002) käytännön elementtejä ovat keho (body), mieli (mind), esineet (things) sekä tieto (knowledge). Schatzkilla (2001b) toiminnan sidoksiin liittyvät ymmärtäminen, säännöt ja ohjeet sekä teleoaffektiiviset rakenteet, joihin sisältyvät tarkoitukset, projektit, tehtävät, päämäärät, uskomukset sekä tunteet. Hän liittää käytäntöihin myös materiaaliset järjestelyt. Käytännön organisoitumiseen liittyy myös niiden mielekkyys käytännöissä toimiville. (Schatzki 2001b.)

Minä rakennan kuvaa käytäntökokonaisuudesta sekä käytäntöjen osatekijöistä nojautuen pääosin Shoven ja kumppaneiden (2012) yksinkertaistettuun jaotteluun. He ovat esittäneet eri kirjoittajien ajatuksia yhdistellen, että käytännöt koostuvat kolmesta osatekijästä: merkityksistä (meanings), kompetensseista (competencies) ja materiaaleista (materials). Yhdistelty, ja sen myötä yksinkertaistettu, tapa jäsentää osatekijöitä, mahdollistaa käytäntöjen empiirisen tarkastelun yksinkertaistetulla tavalla (vrt. Hatfield 2019; Jarvis 2017; Røpke 2009).

Käytäntöjen merkitys tai tarkoitus (meanings) elementti käsittää useita ulottuvuuksia (Jarvis 2017; Shove ym. 2012). Käsitteen moninaisuus tulee näkyväksi myös sen suomentamisessa: meanings on mahdollista kääntää merkitykseksi ja tarkoitukseksi, jolloin käytäntöjen elementtiä lähestytään eri suunnista. Merkitys viittaa käsitteenä enemmänkin symbolisiin merkityksiin, jotka ovat kulttuurisesti ja yhteisesti jaettuja sekä ajassa muotoutuvia (Shove ym. 2012). Tarkoituksen näen pitävän sisällään ajatuksen käytäntöjen päämäärästä ja tavoitteista sekä ymmärryksen tai määrittelyn siitä, miten näihin päästään. Gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin liitettyä tarkoitusta, jota käsitettä käytän tutkimuksessani, sisältää gerontologiselle sosiaalityölle yleisesti yhteiskunnassa hyväksytyt päämäärät ja sosiaalityön itseymmärryksen. Nämä ovat muotoutuneet käytäntöjen historian kuluessa ja niihin liittyneen tutkimuksen ja tiedon myötä.

Sosiaalityössä keskeistä on auttaminen ja autetuksi tuleminen (esim. Hokkanen 2014). Kyse on päämäärästä, josta sosiaalityön julkilausutut tehtävät kumpuavat. Sosiaalityön tehtäväksi on määritelty hyvinvoinnin ja hyvän arjen tuottaminen, mahdollisten ”hyvinvoinnin kapeikkojen” poistaminen, sosiaalisten ongelmien ratkaiseminen, elämän perustan varmistaminen ja vaikeisiin elämäntilanteisiin puuttuminen, mutta myös toimintakykyisyyden vahvistaminen. (Hokkanen 2014; Kos-

kinen & Seppänen 2013; Laitinen & Kemppainen 2010, 151–152; Ray & Phillips 2012). Gerontologisessa sosiaalityössä tarkoitus pitää sisällään myös ikääntymiseen liitettyjä kulttuurisia merkityksiä, kuten ikääntymisen tai vanhuuden näkemisen yhtenä erityisenä elämänvaiheena.

Sosiaalityön ymmärtäminen auttamisena ja hyvinvoinnin tuottamisena sisältää ajatuksen avun ja tuen tarpeista, joihin vastataan sosiaalityön käytännöissä. Tarpeisiin vastaamisen kautta käytännöt tulevat mielekkäiksi osallistujille ja ne koetaan merkityksellisenä toimintana. Ilman käytäntöjen kokemista merkityksellisiksi ne eivät toteudu. Sosiaalityössä tämä ei aina tarkoita käytäntöjen tuntumista ”hyvältä”, mikä liittyy sosiaalityöhön sisältyvään kontrollin ja sopeuttamisen ajatukseen sekä erilaisiin tarpeiden ja niihin vastaamisen määrittelyihin. Sosiaalityön käytäntöjen tarkastelussa mielekkyys ja merkityksellisyys voi rakentua monesta suunnasta, eikä käytännöissä toimivien näkökulmasta tunne käytännön mielekkyudesta ole välttämättä sama. Toisaalta mielekkyyttä voidaan ajatella niiden sisällään pitämällä ”mielellä” eli ymmärryksellä käytäntöjen tarkoituksesta. Kontrollin kohteeksikin asettuvat saattavat ymmärtää niiden päämäärän, vaikka kontrolli voi tuntua esimerkiksi väärältä tai huonolta. Kyse on siitä, että käytäntö pitää sisällään merkityksen. Käytäntöjen näkökulmasta ei kuitenkaan välttämättä ole kiinnostavaa, onko käytäntö toimijasta ”hyvä vai huono” (Barnes 2001).

Olenainen osa käytäntöjä ja niiden tarkoitusta on myös Schatzkin (1996; 2001b) käsitteistöön sisältyvät säännöt (rules) ja nimenomaan kirjoitetut säännöt. Sosiaalityö kiinnittyy erityisesti suomalaisessa yhteiskunnassa palvelujärjestelmään ja siihen sisältyviin säädöksiin, ohjeisiin ja suosituksiin. Päämääriin kiinnittyvät tarkoitukset ovat paitsi osa sosiaalityön itseymmärrystä, myös osittain kirjattuna lakeihin (esim. sosiaalihuoltolaki ja vanhuspalvelulaki) ja eettisiin periaatteisiin (esim. Talentia 2017). Sosiaalityön on todettu toteuttavan ikääntymis- ja sosiaalipoliittikkaa. Tuolloin sosiaalityön on nähty olevan toimintaa, jossa erilaisia poliittiseen päätöksentekoon perustuvia säädöksiä muutetaan toimintakäytäntöiksi. (Kananoja 2017a, 2017b; Koskinen 1994; Metteri 2014; Palola 2014, 101.) Lainsäädäntöön on kirjattuna myös käytäntöjen toteuttamiseen liittyviä seikkoja, kuten ohjeita palvelutarpeen arvioinnista tai sosiaalisen kuntoutuksen sisällöstä (sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Nämä lainsäädännön ja poliittisen päätöksenteon ohjeistukset ovat keskeisessä asemassa sosiaalityössä kunnallisen perustoiminnan areenalla, mutta säännöt ja ohjeet sekä lait ja normit näyttävät myös muilla sosiaalityön areenoilla. Ne ovat osa käytäntöjä ja tulevat niissä näkyviksi (Røpke 2009; Schatzki 2001b).

Toisen käytäntöjen elementin olen nimennyt Shoven ja kumppaneiden (2012) tavoin kompetenssiksi. Suomalaisissa sosiaalityöllisissä keskusteluissa kompetenssi on käsitteenä liitetty ammatilliseen osaamiseen (esim. Rautajoki 2009) sekä ammatitaitoon ja pätevyyteen (esim. Jaakkola 2016). Näihin sisältyvät tiedot, taidot sekä arvot (Metteri ym. 2016), mutta myös henkilökohtaiset kyvykkyydet ja työn hallinta,

jotka on liitetty yksilöllisiin sekä sosiaalisiin, työyhteisöllisiin prosesseihin (Katisko 2016; Salonen 2007b). Kyse on tuolloin käytännöissä toimivien ominaisuudesta, ei käytäntöihin sisältyvästä kompetenssista. Käytäntöteorian näkökulmasta käytäntöjen osatekijänä tiedot ja taidot nähdään käytännöissä olevina, ei yksittäisen ihmisen ”ominaisuutena” (Hatfield 2019, 7; Røpke 2009). Toisaalta ne yhdistyvät myös käytännöissä toimiviin ja heidän rooleihinsa (Røpke 2009), mutta kuitenkin niin, ettei tietoa tai taitoa tarkastella käytännöissä toimivan yksinoikeutena.

Shove ja muut (2012) ovat liittäneet kompetensseihin taidot (skills), osaamisen (know-how) ja tekniikat (technique). Heidän ajattelussaan yhdistyvät Reckwitzin (2002) tapa nähdä tieto (knowledge) ymmärtämisenä sekä Schatzkin (2001b) ajatus ymmärtämisestä, joka sisältää kyvykkyyden tehdä asioita. Tähän liittyy taito tunnistaa asioita sekä tietää, miten asioita tehdään ja mitä tämä tekeminen tuottaa. Toisaalta Shoven ja muiden (2012) ajattelun voidaan nähdä sisältävän ymmärryksen siitä, miten käytännöissä toimitaan, sekä käytännöllisen viisauden, joiden on nähty myös olevan ensisijaisia suhteessa teoreettiseen tietoon (Caldwell 2012; Schatzki 2005). Sosiaalityössä on ajateltu, että tietoa voidaan käyttää ymmärtämisen ja selittämisen käsitteellisenä sekä käytäntöjen toimintaa ohjaavana instrumentaalisenä välineenä (Osmond 2006; osajulkaisu III). Sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä ymmärrys käytännöissä toimimisesta rakentuu osin teoreettisen tiedon varaan, jolloin ymmärrys nähdään sisäistettynä teoreettisena tietona.

Käytäntöteoriassa on tieto nähty myös kulttuurisesti ymmärrettynä tapana haluta ja tuntee (Reckwitz 2002), mutta se on yhdistetty myös osaavaan tapaan arvioida tilanteita ja asioita. Reckwitzin (mt.) ajattelussa ymmärtäminen liittyy ymmärrykseen siitä, miten (yleensä) tehdään, ja myös tietoon siitä, miten halutaan ja tunnetaan. Tieto tarkoittaa tapaa ymmärtää maailmaa, joka pitää sisällään tavan ymmärtää objekteja (myös abstrakteja ilmiöitä, kuten ikääntymistä), ihmisiä ja itseään osana käytäntöjä. Tapa ymmärtää on usein implisiittistä ja historiallis-kulttuurista. (Hatfield 2019, 7; Røpke 2009.) Pertti Alasuutari (2007) käyttää käsitettä kulttuurinen alitajunta, johon hän liittää käyttäytymisen rutiinit ja niihin liittyvät sanattomat oletukset, itsestänselvyydet. Vaikka emme ajattele näitä oletuksia, eivät ne ole hänen mukaansa tiedostamattomia siinä mielessä, että ne olisivat torjuttuja (mt., 31). Tarvittaessa oletukset voidaan tehdä näkyviksi. Røpke (2009) on todennut, että osa tiedoista on kirjattuja, muodollisia sääntöjä ja ohjeita, kuinka toimia. Hänen (mt.) mukaansa taito (know-how) sen sijaan voi jäädä osin sanoittamatta.

Sosiaalityön keskusteluissa tällainen sanoittamaton tieto sekä ymmärrys siitä, miten käytännöissä toimitaan, on liitetty (esim. Yliruka 2000) hiljaisen tiedon käsitteeseen sekä työntekijöiden henkilökohtaiseen ja ammatilliseen tietoon. Hiljainen tieto sanoittamattomana tietona liittyy kokemukselliseen tietoon, joka on kertynyt elämänkulun aikana arkisissa käytännöissä, mutta myös ammatillisiin käytäntöihin sosialistumisen, opiskelujen ja työkokemuksen kautta. Tällaisessa tiedossa on kyse siitä, että tieto on sisäistetty, ja tuolloin on mahdollista puhua

sosiaalityössä myös taidoista. Taito vaatii sisäistettyä tietoa ja ymmärrystä. (Payne 2007; Rautajoki 2009; Trevithick 2008; Yliruka 2000; osatutkimus III.) Kuhunkin käytäntöön, myös gerontologisen sosiaalityön käytäntöön, liittyvät omat erityiset tiedon muotonsa sekä tapansa ymmärtää sitä maailmaa, jossa sosiaaliset käytännöt tapahtuvat (Reckwitz 2002). Kompetenssit pitävät sisällään tai yhdistävät nämä molemmat sekä käytäntöihin liittyvät taidot (skills) ja niiden soveltamisen (know-how). Käytän tässä tutkimuksessani käsitettä kompetenssit, jonka näen sisältävän sekä tiedot että taidot niin tilanteiden ja ilmiöiden ymmärtämisenä kuin taitona tehdä asioita.

Kolmantena elementtinä ovat materiaalit, joihin Shove kollegoineen (2012) liittyy laitteet, esineet ja välineet sekä käytännöissä toimivan kehon. Reckwitzin ajattelussa (2002) keho ja esineet ovat erillisiä käytäntöjen elementtejä. Keho on se, joka suorittaa käytäntöjä ja tekemistä, kuten puhumista, lukemista ja kirjoittamista. Schatzki (2010) on puolestaan liittänyt ihmisen sekä esineet osaksi käytäntöjen järjestelyjä. Tara Fenwick (2014), jonka tarkastelu pohjaa sosiaalis-materiaaliseen ajatteluun, on liittänyt materiaaleihin ei-orgaaniset ja orgaaniset tekijät, kuten huonekalut, tunnusluvut, lomakkeet, tarkistuslistat ja mielenkiintoisesti jopa ajan eli minuutit. Sekä kehon että materiaalien tekijöiden liittämisen keskeiseksi osaksi käytäntöjä on nähty olevan kulttuurisen käytäntöteorian erityinen piirre suhteessa muihin käytäntöteorioihin (ks. esim. Shove ym. 2012, 23). Esimerkiksi vuorovaikutukseen tai kielen käyttöön keskittyvissä tutkimuksissa materiaaliset tekijät eivät ole olleet kiinnostuksen kohteena.

Myös sosiaalityön tutkimuksesta materiaaliset tekijät usein puuttuvat, vaikka jo Leena Eräsaaren (1995) väitöskirjassa ovat esineet ja niihin liittyvät tilat olleet keskeisessä asemassa (ks. myös Muurinen 2019a). Myös Elisa Virkola (2014) on ottanut muistisairaiden arkea tarkastelevassa väitöskirjassaan huomion kohteeksi myös kotiin liittyvät esineet, päiväkirjat ja ruoan. Hän on yhdistänyt ne arjen, ajan ja kehollisuuden käsittelyihin. Tutkimuksissa on tarkasteltu myös tietokoneita osana käytäntöjä. Tietokoneiden on nähty jopa olevan osapuolena kohtaamisissa, ja työtä on luonnehdittu näyttö perustaiseksi byrokratiatyöksi (screen level) (Juhila 2018, 110–111; Lundberg & Syltevik 2016). Erilaiset esineet tai tavarat ovat siis sosiaalityössäkin osana asiakastyön käytäntöjä. Kynät ja paperit ja nykyään yhä enemmän tietokoneet ovat olleet ja ovat kiinteä osa asiakastyötä, kun kirjataan asiakastietoja, täytetään hakemuksia yhdessä asiakkaiden kanssa tai allekirjoitetaan päätöksiä. Myös keho, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kehot, on mahdollista liittää Shoven ja kumppaneiden (2012) tavoin tähän materiaalien tekijöiden joukkoon.

Edellä kuvaamani kolme osatekijää ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa ja myös muokkaavat toisiaan samalla kun ne ovat osa käytäntöjä. Kun ajatellaan sosiaalityön käytäntöihin sisältyviä kompetensseja, ne liittyvät keskeisesti käytäntöjen tarkoitukseen, mutta myös materiaaleihin, kuten tietojärjestelmien käyttöön. Kuten Shove ja kumppanit (mt.) toteavat, käytännöt eivät säily elävinä, ellei yhteys osatekijöiden

kesken säily. Osatekijät ovat myös niitä, jotka voivat siirtyä ajasta ja paikasta toiseen – sen sijaan käytännöt ovat aina kuhunkin aikaan ja paikkaan sidoksissa.

Käytäntöjen ajallisuus ja paikallisuus

Käytäntöjen aikaa ja paikkaa on lähestytty monin tavoin. Ajan on todettu olevan paitsi moniulotteinen, jopa itsestään selvä ja välttämätön osa jokapäiväistä elämää (Giddens 1984, 34–35). Aika on yksi ulottuvuus, johon käytännöt kiinnittyvät. Aika voidaan ymmärtää ajan eri ulottuvuuksina, orientoitumisena paitsi menneisyyteen myös tulevaisuuteen sekä nykyhetkeen. Käytäntöjen rutinoituminen on historian tulosta, ja näillä rutinoituneilla, hetkessä toteutuvilla käytännöillä on päämääränsä, joka on tulevaisuudessa. Shove ja muut (2012) ovat lähestyneet aikaa sellaisena, josta käytännöt kilpailevat tai johon käytännöt asettuvat (aikataulutaminen). Lisäksi he ovat tarkastelleet, miten käytännöt luovat aikaa. Aika on tuolloin koettu käytäntöjen kautta, esimerkiksi viikonloppu on viikonloppu koska, silloin tehdään eri asioita kuin arkisin. (Shove ym. 2012, 129.) Käytännöt suorituksina ovat sen sijaan joukko yksittäisiä ja usein ainutkertaisia toimintoja (Reckwitz 2002). Ajallisuus ja paikallisuus tai tilanteisuus tarkoittaa käytäntöjen toteutumista tiettyinä hetkinä ja tietyissä paikoissa (Shove ym. 2012, 6–7). Ajallisuudessa kietoutuvat tilanteisen ja tilannesidonnan ajan ymmärrykset (Goffman 2012, 322–324). Tilanteisuuden ymmärrän käytännön tapahtumisen aikana, siihen liittyvinä sanomisina, tekemisinä, ilmeinä ja eleinä. Tilannesidonnan puolestaan viittaa paitsi tapahtumisen aikaan myös sen tulevaisuuteen. Myös paikkaa voidaan jäsentää monella tapaa esimerkiksi tilana, jossa asioita tapahtuu, maantieteellisenä paikkana. Paikka voi olla myös käytäntöjen määrittämä. (Shove ym. 2012.) Esimerkiksi kotona tehtävän työn myötä iäkkään kodista voi tulla hoivan, terveydenhuollon tai sosiaalityön paikka (esim. Outila ym. 2014).

Käsitepari ajallis-paikallisuus viittaa sekä ajan että paikan yhteen kietoutumiseen, mikä näkyy Schatzkin (2003) tarkasteluissa sosiaalisen paikasta. Hän määrittelee paikan kontekstin tyypiksi. Paikka on se, missä käytäntö tapahtuu. Tässä kohtaa Schatzki (mt.) toteaa, että missä ei viittaa tilalliseen (space), vaan tilallisuus on yksi paikan (site) muoto. Schatzki erottaa kolme eri paikan muotoa. 1) Paikka sijaintina, jolloin se on tilallinen (spatial location) tai ajallinen (temporal location) sijainti. Ensin mainittu on objektiivinen tila, esimerkiksi maantieteellinen sijainti. Jälkimmäinen viittaa kellonaikaan tai osaan päivän tai tapaamisen kulkua. Toiseksi sijainti liittyy myös käytäntöjen päämäärään (teleological location; teleologinen sijainti), jolloin kyse on toiminnan sijoittumisesta tietyn käytännön tavoitteisiin. Käytäntöä tehdään osana näitä tavoitteita. Sijainti on myös sijaintia toiminnallisessa tilassa. Tiettyjä käytäntöjä tehdään tiettyssä tilassa kuten sosiaalitoimistossa. 2) Paikka on myös käytännön sijaintia laajemmassa historiallisessa ja paikallisessa ajassa. Gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen paikka on osa sosiaali- ja vanhustyön historiallista paikkaa ja aikaa Suomessa. 3) Kolmas paikka liittyy kahteen edelliseen. Schatzki

(2003) toteaa, että jonkin paikka on se, minkä ilmiöiden kokonaisuuden osa se on. Kyse on siitä, että käytännöt ilmestyvät ainoastaan siellä ja niitä on mahdollista ymmärtää vain osana näitä kokonaisuuksia. Gerontologisen sosiaalityön käytännöt ovat ymmärrettävissä vain osana sosiaali- ja vanhustyön käytäntöä tai tutkimus osana tutkimuksen käytäntöjä.

Paikallisuus liittyy myös erilaisiin instituutioihin, organisaatioihin tai toimintaympäristöihin, joissa käytäntö tapahtuu tai joihin se on jollakin tavoin kiinnittynyt (Shove & Panzar 2005). Sosiaalityö kiinnittyy monenlaisiin toimintaympäristöihin, kuten edellisessä luvussa jo kuvasin. Näissä eri toimintaympäristöissä käytännöt muotoutuvat omalla tavallaan. Jorma Sipilä (1989) on kuvannut sosiaalityötä byrokraatioissa tehtäväksi byrokraatiatyöksi, palvelupisteissä tehtäväksi palvelutyöksi sekä terapeuttisissa organisaatioissa tehtäväksi psykososiaaliseksi työksi. Tämä jaottelu jäsentää sosiaalityön käytäntöjen ja toimintaympäristöjen yhteyttä, joskin on todettava, että erilaisia käytäntöjä on löydettävissä kaikista organisaatioista. Terapeuttisissa organisaatioissakaan työntekijät eivät voi välttyä byrokraatiatyöltä, vaan kaikkeen sosiaalityöhön on liittynyt vaatimuksia selontekovelvollisuuksista erilaisine byrokraattisine toimintoineen (Banks 2004; Ray & Phillips 2012, 48–49). Sipilän (1989) kuvaus tekee myös näkyväksi käytäntöjen erilaiset päämäärät ja tavoitteet. Käytäntöteoreettisella käsitteistöllä se on kuvaus sosiaalityön erilaisista teleologisista sijainneista.

Käytännöissä toimivat

Käytäntöteoreettisessa tarkastelussa yksilöt tai toimijat eivät ole tarkastelun keskiössä. Kuitenkin käytäntöjen kantajat (carriers) tai toimijat ovat niitä, jotka toimiessaan pitävät yllä käytäntöjä uusintaen niitä ja niiden elementtejä (Cadwell 2012; Shove ym. 2012, 22). Reckwitz (2002, 256) toteaa, että käytäntöteoriassa toimijat (agents) ovat kehoja tai mieliä (body/minds), jotka kantavat käytäntöjä. Käsitteenä kantaja viittaa käytännöissä toimivaan, joka eroaa yksilöstä. Reckwitz (mt.) erottaa yksilön ja toimijan: on olemassa useita sosiaalisia käytäntöjä, ja kun jokainen toimija kantaa useita eri sosiaalisia käytäntöjä, ovat yksilöt näiden käytäntöjen risteyskohtia. Yksittäinen toimija ei ole ainoastaan kehollinen ja henkinen toimija, vaan myös tiettyjen ymmärtämisten, rutiinien, tietämisen ja haluamisten kantaja (mt., 250). Tuolloin toimijat ovat rutinoituneita ja ylisubjektiiivisten kehollisten liikkeiden, tulkinnan tapojen, tietämisen, haluamisen ja esineiden käyttämisen tapojen kantajina.

Reckwitzin (mt.) toimijan määrittelyssä näkyy hänen ajatuksensa käytännöistä rutinoituneena tapana, jolla kehoja liikutetaan, objekteja käsitellään, subjekteja kohdellaan, asioita kuvataan ja maailmaa ymmärretään. Rutinoitunut tapa on mahdollista ymmärtää myös yhteisesti jaettuina käytäntöinä (Barnes 2001, 27). Vaikka käytännöt ovat rutinoitunut tapa ja yhteisesti jaettu, eivät aktiviteetit kuitenkaan ole välttämättä säännöllisiä ja sen myötä säännönmukaisia, vaan ne voidaan yhdistää, orkestroida, eri tavoin, jolloin ne ovat myös muuntuvia (Schatzki 2010). Käytäntö-

jen orkestroinnissa on kyse siitä, että toimijat yhdistävät käytännöt ja elementit eri tavoin. Toimijat ovat osa käytäntöjä eikä heitä ”ole” käytäntöjen ulkopuolella. Sosiaalityöntekijä ja sosiaalityön asiakkaat ovat olemassa vain sosiaalityön käytännöissä tai tutkija tutkimisen käytännöissä.

Jaetut käytännöt ovat sosiaalisesti jaettu aktiivisuuden muoto, joka perustuu siihen, mitä ryhmän jäsenet ovat oppineet toisiltaan. Ne ovat jaettuja, mikä edellyttää, että on ryhmä toimijoita, joilla on pääsy samoihin käytäntöihin. (Barnes 2001.) Käytäntöihin pääsemiseen liittyvät käytännöissä toimivien yksilölliset, ihmisen elämäntilanteen ja valintojen myötä muuttuvat tekijät. Toisaalta pelkästään kokemuksesta tai tekemällä oppiminen ei riitä, vaan esimerkiksi sosiaalityössä ja tutkimuksessa pääsy käytäntöihin on rajattu tietyn koulutuksen suorittaneille. Näin ollen kaikilla ei ole pääsyä kaikkiin käytäntöihin (mt.). Käytännöissä toimiminen edellyttää määritellyn koulutuksen läpikäymistä, mutta myös perehtymistä ja toisilta oppimista, toimintaan monella tapaa soosialistamista (Goffman 1961). Oppiminen pitää sisällään myös näkökulman siitä, miten yhteisöön tuleva uusi jäsen, noviisi, oppimisen myötä siirtyy vähitellen kompetentiksi yhteisön jäseneksi (ks. Shove ym. 2012).

Käytäntöjen erilaisissa yhteisöissä opitaan ottamaan erilaisia rooleja (mt.), ja tietyissä instituutioissa ovat tietyt roolit (Røpke 2009). Toimija kiinnittyy käytäntöihin yhtäältä oppimisen, mutta toisaalta myös institutionaalisten roolien kautta. Ammattilaisten oppimista ja rooleja on tarkasteltu uran kautta. Ura etenee noviisista, tulokkaasta, täydeksi osalliseksi tai noviisista asiantuntijaksi. Kyse on siirtymistä ja samalla aiempien roolien muuntumisesta toiseksi (Barnes 2001; Shove ym. 2012; Sipilä 2011, 33). Anna-Maija Puroila (2002b) on todennut, että pääsy sosiaaliin tilanteisiin ja niihin liittyviin rooleihin on tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa elettyjen elämänvaiheiden, Shoven ja muiden (2012) käsittein urien ja polkujen, tulosta. Esimerkiksi työpaikan tai asuinpaikan vaihtaminen vaikuttaa siihen, millaisiin käytäntöihin ja niihin liittyviin institutionaalisiin rooleihin ihminen voi siirtyä. Tässä kohtaa kyse ei siis ole siitä, että käytännöt ohjaisivat ihmistä ja hänen elämänsä, vaan myös hän omilla valinnoillaan ohjaa mahdollisuuksiaan. Vaikka ihminen nähdään käytäntöjen, rutinoituneiden toimintojen toteuttajana, on hänellä mahdollisuus tehdä myös valintoja ja ymmärtää niiden seurauksia. Ihminen tekee myös valintoja ja priorisointeja sen suhteen, mikä käytännöistä on mielekkäin milläkin hetkellä. Siihen, miten ihmiset valintojaan tekevät, vaikuttavat käytännöt ja niiden sijainti sekä tavoitteet ja ihmisten aiemmat kokemukset. (Barnes 2001; Røpke 2009.)

Rutinoituneet tavat ja jaetut käytännöt ovat toimimisen tapoja, jotka ovat paitsi niitä suorittavien myös muiden mahdollisten suorittajien sekä havainnoitsijoiden ymmärrettävissä (Reckwitz 2002, 250). Toimijoiden tai mahdollisten toimijoiden tiedossa olevat käytännöt voidaan nimetä Peter Bergerin ja Thomas Luckmanin (2009, 88–89) tavoin roolisuorituksena, joka tarkoittaa näitä toimijoiden tiedossa

olevia toiminnan vakiosuorituksia tai rutinoituneita käytäntöjä. Roolisuoritukset edustavat sitä roolia, johon ne liittyvät. Erving Goffmanin⁶ (1971, 26) mukaan roolit tarkoittavat käyttäytymistä, joka toteuttaa tiettyyn asemaan liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Näihin liittyy sekä pakkoja että odotuksia. Hän erottaa tyypillisen roolin yksilön toteuttamasta aktuaalisesta roolisuorituksesta. (Goffman 1961.) Toimiessaan sosiaalityössä työntekijä edustaa sosiaalityön tapaa toimia ja siihen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Samalla tavalla kuin kulttuuriseen käytäntöteoriaan sitoutuneiden ajattelussa on käsitys toiminnan ymmärtämisestä, liittyy rooliin ymmärrys ja tulkinta tilanteesta (Goffman 1971). Tulkinnat pohjautuvat aiempiin kokemuksiin sekä ymmärrykseen rooliin liittyvästä julkisivusta sekä asemasta. Käytäntöön osallistuja joutuu vastaamaan kysymykseen siitä, mitä täällä tapahtuu (Goffman 1986, 10), toimiakseen tilanteessa oikein ja valitakseen tilanteeseen sopivan roolin. Myös sosiaalityössä osallistujat tulkitsevat tilanteita ja sitä, mistä niissä on kyse. Tämän perusteella he toimivat ja täyttävät rooleihin liittyviä odotuksia ja velvollisuuksia.

Vaikka edellä toin esiin yksilön osuutta käytännöissä, sosiaalisiin käytäntöihin liittyy myös toisia ihmisiä tai yhteisöjä. Joskus käytäntöjä ei voi olla olemassa ilman toisia ihmisiä. (Markuksela 2013; Røpke 2009, 2942.) Sosiaalityötä ei voi olla ilman asiakkaita, vaikka käytäntö suorituksena tai sen jokin osatehtävä toteutettaisiin yksin. Esimerkiksi asiakastyön kirjaamista ei olisi käytäntönä ilman toista ihmistä, asiakasta. Jaetut käytännöt on mahdollista ymmärtää myös vastavuoroisina yhteistoiminnallisina käytäntöinä. Tuolloin katse kohdistuu käytäntöihin, joissa toimitaan yhdessä ja omaa tekemistä suhteutetaan toisten tekemiseen (Barnes 2001; Markuksela 2013; Schatzki 1996). Sosiaalityön asiakastyön käytännöissä tämä tarkoittaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vastavuoroisia kohtaamisen käytäntöjä. Käytännöissä mukana olevilla ihmisillä voi olla sekä samanlaisia että erilaisia rooleja; esimerkiksi lääkärillä ja potilaalla tai sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla roolit ovat samassa tilanteessa erilaiset (Røpke 2009). Tämän eriroolisuuden näen merkitykselliseksi sosiaalityön käytännöissä, joissa toimimisessa voi olla jo lähtökohtaisesti mukana erinäkökulmaisuus. Erilaisista rooleista huolimatta voidaan puhua samasta käytännöstä.

Yhteenvedonomaaisesti voin todeta, että käytän kulttuurista käytäntöteoriaa apuvälineenä, jonka avulla pyrin luomaan kuvaa gerontologisen sosiaalityön käytännöstä. Kuten Reckwitz (2002) toteaa, käytäntöteoria on tapa analysoida ja

6 Puroila (2002a) on tarkastellut Goffmania ja hänen kiinnittymistään eri teoreettisiin perinteisiin. Vaikka Goffmanin on todettu irtisanoutuvan konstruktionistisesta ajattelusta (vrt. Virkki ym. 2015), on esimerkiksi roolin käsitteessä nähtävissä yhtymäkohtia Bergerin ja Luckmanin (2009) ajatteluun. Lisäksi hän tuo vuorovaikutuksen käytäntöjen tarkastelussa esiin myös käytäntöteorioihin liittyvän kehon käsitteen (esim. Goffman 2012). Samoin Puroila (2002a) tuo esiin Goffmanin ajattelussa paikan tilanteena sekä roolin ja identiteetin erot, joissa on mahdollista nähdä yhtymäkohtia käytäntöteoreetikkojen ajatteluun.

nähdä sosiaalisia ilmiöitä, ja se tarjoaa heuristisen välineen sosiaalitutkimukseen. Empiirisissä tutkimuksissa käytäntöteoreettisia näkökulmia on käytetty eri tavoin ja eri painoituksin. Yhtäältä on tarkasteltu käytäntöjä kokonaisuutena ja suorituksina (esim. Markuksela 2013) ja toisaalta käytäntöjen osatekijöitä on käytetty välineenä tarkastella esimerkiksi eri elämänalueilla toteutuvia käytäntöjä (esim. Hatfield 2019; Jarvis 2017). Minun tutkimuksessani kulttuurinen käytäntöteoria on heuristinen apuväline, jonka avulla jäsenän ja teen näkyväksi gerontologisen sosiaalityön käytäntöä ja sen moninaisuutta. Käytäntöteoria toimii analyyttisenä välineenä, jonka avulla tarkastelen tutkimusartikkeleitani, vaikka yksittäisiä artikkeleita ei ole rakennettu sen varaan.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkimuksessani gerontologisen sosiaalityön asiakastyön käytäntöjä ja sitä, miten käytännöissä toimivan sosiaalityöntekijän on mahdollista tutkia niitä. Tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset suuntautuvat kahtaalle ilmiön - gerontologisen sosiaalityön - ja sen tutkimisen tarkasteluun. Kysyn tutkimuksessani:

1. Millaisia käytäntöjä gerontologisessa sosiaalityössä ilmenee?
2. Millaisista osatekijöistä gerontologisen sosiaalityön käytännöt muotoutuvat?
3. Miten tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisrooli mahdollistaa tiedon muodostamisen käytännöistä?

Tutkimuskysymyksiin vastaamalla tuotan tietoa gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuudesta ja sen rakentumisesta. Ymmärrän gerontologisen sosiaalityön ajallis-paikallisena kokonaisuutena, joka on yhteen kiinnittyvistä käytännöistä ja osatekijöistä muodostuva verkosto (Reckwitz 2002; Schatzki 2001a; 2010; Shove ym. 2012). Ajallisuus ja paikallisuus viittaavat käytäntöjen historialliseen ja yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan. Gerontologinen sosiaalityö on osa suomalaista sosiaalityön ja vanhuspalvelujen maailmaa. Paikallisuus liittyy myös käytäntöjen organisatoriseen ympäristöön, tässä tutkimuksessa kuntoutuslaitosten ja asumispalvelujen organisaatioihin, mutta myös palvelujärjestelmään.

Vastauksia tutkimuskysymyksiini olen etsinyt neljän empiirisen osajulkaisun avulla (ks. luku 4). Kussakin osajulkaisussa on oma kysymyksenasettelunsa sekä teoreettiskäsitteellinen tarkastelukulmansa. Tässä yhteenvedossa luon synteessin osajulkaisuista ja rakennan kuvausta gerontologisesta sosiaalityöstä ja sen tutkimisen mahdollisuuksista. Kyse on minun tutkijana rakentamastani jäsenyyksestä. Kuvan rakennusaineiksina ovat olleet paitsi osajulkaisut myös gerontologian ja sosiaalityön teoreettinen, tutkimuksellinen ja empiirinen kirjallisuus sekä omat arjen kokemukseni ja niitä koskevat keskustelut eri yhteyksissä (ks. esim. Hokkanen 2014). Olen hyödyntänyt prosessissa teoreettista ja tutkimuksellista tietoa, mutta myös omalla työurallani tekemiäni havaintoja ja niiden myötä muotoutunutta kokemuksellista tietoa. Vaikka pyrkimyksenäni on ollut lisätä ymmärrystä, ei se välttämättä tarkoita selkeämpää tai helpompaa kuvaa, vaan sosiaalityön moninaisuuden ja kompleksisuuden esiin nostamista. (Nicolini 2012.)

Olen tässä tutkimuksessa liittänyt gerontologisen sosiaalityön käytännöt asiakastyön käytäntöihin, jotka ymmärrän ensisijaisesti erilaisina kohtaamisen ja vuorovaikutuksen käytäntöinä. Vaikka ajattelen asiakastyön käytännöt vuorovaikutuksellisia, ei tutkimukseni ole vuorovaikutuksen mikrorakenteiden, vuorovaikutusjärjestyksen, tutkimista (Peräkylä 2001, 350–351; ks. esim. Outila ym. 2014). Ymmärrän vuorovaikutuksen yhdeksi käytäntöjen muodoksi ja olen kiinnostunut näistä käytännöistä. Rajaamalla tutkimukseni gerontologisen sosiaalityön asiakastyön käytäntöihin jätän tietoisesti pois tarkasteluista sosiaalityön meso- tai makrotason käytännöt.

Käytäntöjä ei olisi olemassa ilman käytännöissä toimivia (Markuksela 2013; Reckwitz 2002). Tuon tutkimuksessani esiin myös käytännöissä toimivien sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmaa ja rooleja, vaikka käytäntöteoreettisen ajattelun mukaisesti tarkasteluni painopiste on käytännöissä. Sosiaalityöntekijän näkökulma liittyy myös tutkimukseni kysymykseen käytäntöjen tutkimisesta. Tämä kysymys kiinnittyy keskusteluihin sosiaalityöntekijän tutkijana toimimisesta (esim. Compton ym. 2005; Mutka 1998) ja sosiaalityön ja tutkimuksen yhteydestä (esim. Uggerhøj 2011). Sosiaalityö on nähty tietotyönä, jonka ammatillisiin prosesseihin liittyy tiedon muodostaminen (esim. Pohjola & Korhonen 2014). Myös lainsäädännössä (sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301, § 7) sosiaalityöhön on liitetty velvoite sekä asiakastyöhön perustuvan tiedon että tutkimuksellisen tiedon tuottamiseen (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2017b, 34–35).

Sosiaalityön keskusteluihin käytäntöjen tutkimisesta ja tiedon tuottamisesta ovat liittyneet myös pohdinnat sosiaalityön asiakastyön ja tutkimuksellisten käytäntöjen samankaltaisuudesta. Lisäksi keskusteluissa on ollut esillä arkisiin käytäntöihin liittyvien kokemusten rooli tiedon tuottamisessa. (Esim. Hothersall 2019; Saurama & Julkunen 2009.) Käytäntöteorian näkökulmasta tutkimus on yksi sosiaalisen elämän käytäntökokonaisuus, joka koostuu gerontologisen sosiaalityön tavoin erilaisista käytännöistä ja osatekijöistä. Näin sosiaalityön ja tutkimuksen samankaltaisuus liittyy kysymykseen, onko niiden käytännöissä tai osatekijöissä yhteneväisyyttä. Toisaalta tiedon tuottamisen prosessien erilaisuus on nähty yhtenä arkitiedon ja tieteellisen tiedon erilaisuutta ilmentävänä tekijänä (Aaltola 2018). Tämä näkökulmien eroavuus on myös yhtenä juonteena tutkimuksessani. Kun tässä tutkimuksessa tarkastelen tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisroolia, pohdintani kohdistuu siihen, miten tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolit ovat yhdistettävissä. Kyse on myös siitä, mistä paikasta käsin ja millaista tietoa tuotan.

Tutkimukseni käytännöllisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä gerontologisesta sosiaalityöstä ja tätä kautta tehdä näkyväksi iäkkäiden parissa tehtävän sosiaalityön ja sen tutkimisen käytäntöjä. Tämä tarkoittaa tutkimukseni osalta sitä, että tuon tämän yhteenvedon tekstissä esiin käytäntöjä hyvinkin arkisesta näkökulmasta. Tutkimukseni kysymyksiin 1 ja 2 vastaan luvussa 5. Kolmanteen, tutkimuksen metodologiseen intressiin painottuvaan kysymykseen vastaaminen alkaa jo tässä

luvussa, kun pohdin tutkimukseni metodologiaa ja suhdettani tiedon tuottamiseen sekä ennen kaikkea paikannan itseäni tutkijana.

3.2 Tutkimukselliset sitoumukset

Tutkimukseni teoreettisessa ja metodologisessa viitekehyksessä ja orientaatiossa yhdistyvät erilaiset teoreettiset ajattelutavat. Tässä alaluvussa tarkastelen sitä, miten ajattelen saavani tietoa kiinnostukseni kohteena olevasta ilmiöstä, gerontologisen sosiaalityön käytännöistä, miten ajattelen ilmiön olevan tutkittavissa ja millaisiin tutkimuksellisiin viitekehyksiin ajatteluni nojaa (Varto 1992). Vastaukset näihin kysymyksiin ovat muotoutuneet tutkimusprosessin aikana lisääntyneen tiedon myötä. Edellisissä luvuissa totesin tutkimukseni viitekehyksenä olevan kulttuurisen käytäntöteorian, jossa käytännöt nähdään ajallis-paikallisina ja kulttuurisesti ja historiallisesti rakentuneina (esim. Reckwitz 2002; Schatzki 2001a). Näkemys käytäntöjen sosiaalisesta rakentumisesta kiinnittää tutkimukseni konstruktionistiseen perinteeseen, jossa keskeisenä ajatuksena on todellisuuden rakentuminen sosiaalisesti (Berger & Luckman 2009). Tutkimuksellinen pohdintani siitä, miten käytännöissä toimivan on mahdollista tutkia käytäntöjä, ohjasi tutkimukseni kiinnittymisen etnografiseen, ja vielä tarkemmin autoetnografiseen, tutkimusperinteeseen (ks. esim. Lappalainen 2007b; Markuksela 2013; Witkin 2014). Ajatus käytännöissä tapahtuvasta käytäntöjen tutkimisesta on myös osa käytäntöteoreettista ajattelua (Nicolini 2012; Parkkari 2019).

Tutkimuksessani konstruktionismi liittyy kuvaamaani ymmärrykseen sosiaalisen elämän, tässä gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen, sosiaalisesta rakentumisesta, mutta se liittyy myös ymmärrykseen tiedon tuottamisesta vuorovaikutuksellisissa käytännöissä. Sosiaalinen konstruktionismi tai konstruktionismi on ollut 1980–1990-luvuilta lähtien vallitsevana suuntauksena useilla eri (sosiaali)tielten aloilla, myös sosiaalityössä (Hacking 2009; Kuusela 2002; Tapola-Haapala 2015). Käytän käsitettä konstruktionismi, vaikka eri yhteyksissä on käytetty myös sosiaalisen konstruktionismin käsitettä (esim. Hacking 2009; Juvonen 2015; ks. Aittola & Raiskila 2009⁷). Konstruktionismissa ja siihen perustuvassa tutkimuksessa on mahdollista nähdä erilaisia lähestymistapoja ja painotuksia (ks. esim. Juhila 1999a). Tutkimuksessani kiinnityn niin sanottuun maltilliseen (esim. Hacking 2009; Juvonen 2015) tai kulttuuriseen (Alasuutari 2006; Tiitinen 2019) konstruktionismiin. Kun

7 Aittola ja Raiskila (mt., 251) ovat todenneet konstruktionismin korostavan kulttuuristen muodostelmien sosiaalisesti instituutioitunutta alkuperää, kun taas konstruktivismiin (tekstissä konstruktivismi, jonka oletan olevan painovirhe) he toteavat olevan subjektiivisesti painottunutta. Ian Hacking (2009) sen sijaan liittyy konstruktiivismin matematiikkaan. Kulttuurinen käytäntöteoria on liitetty myös maltillisen sosiaalisen konstruktivismiin perinteeseen, jolloin voidaan tulkita sen viittaavan subjektiivisen, esimerkiksi kehollisen, kokemuksen painottamiseen (ks. Markuksela 2013, 21).

niin sanotussa tiukassa konstruktionismissa ymmärretään sosiaalisen konstruktion viittaavan todellisuuden sekä eletyn elämän kokemusten rakentumiseen sosiaalisesti, maltillisessa ajattelussa on sen sijaan mahdollista tarkastella vain jonkin idean tai ilmiön sosiaalista rakentumista. Ian Hacking (2009, 20) kuvaa tällaista ajattelun tapaa esimerkillään lasten kaltoinkohtelusta tuoden esiin sen, ettei konstruktionismin käyttö tarkoita todellisten olemassa olevien ongelmien kieltämistä. Hän erottaa tällöin objektin (lasten kaltoinkohtelun) ja idean (lasten kaltoinkohtelun käsitteen). Objekti on todellinen, mutta idea on sosiaalisesti tuotettu. Maltilliseen konstruktionismiin on liitetty myös ajatus siitä, että diskurssien ulkopuolelle jäävät materiaallinen maailma, luonto ja ihmisen biologinen olemus (ks. esim. Heiskala 2000; Saurama 2016; Vasara 2020, 35). Gerontologisen sosiaalityön käytännöissä tämä tarkoittaa kohtaamisten ymmärtämistä paitsi sosiaalisina ja kielellisinä myös kehollisina (ks. Markuksela 2013, 21; Reckwitz 2002).

Konstruktionismiin nojautuvassa tutkimuksessa on usein keskeistä kielen merkitys sekä sen käyttö ja tutkimus. Jopa niin, että konstruktionismin myötä on tutkimuksessa todettu tapahtuneen ns. kielellinen käänne. Kielen on nähty rakentavan ilmiöitä, ei vain esittävän niitä. (Alastalo & Åkerman 2010, 372; Alasuutari 2006.) Bergerin ja Luckmanin (2009) ajattelussa kieli liittyy käytäntöjen tyypittämiseen. Kielen avulla on mahdollista tyypittää ja objektivoida aiemmin hankittuja kokemuksia, jolloin ne tulevat ymmärrettäviksi paitsi itselle myös muille. Toiminnan tasolla Berger ja Luckman (mt.) puhuvat totunnaistumisesta ja instituutioitumisesta, joiden myötä toiminnot ovat tietyn ryhmän jäsenten omaksuttavissa. Alasuutari (2006) on nostanut esille käytännön, tavan ja rutiinin käsitteet. Myös näissä on kyse toimintojen toistettavuudesta ja käytäntöjen rakentumisesta tälle yhteisymmärrykselle. Kyse on siitä, että jokaisessa kohtaamisessa tai vuorovaikutustilanteessa ei käytäntöä rakenneta kokonaan uudelleen, vaan voidaan nojautua tähän totunnaistuneeseen toiminnan tapaan eli rutiineihin.

Bergerin ja Luckmanin (2009) ajattelussa kieli on keskeinen väline yhteisten kokemusten ymmärrettäväksi tekemiseen ja yhteisen tietovarannon luomiseen. Näin ajateltuna tulee myös mahdolliseksi tarkastella sitä, miten kieli ilmentää ryhmiä ja osakulttuureja ja niiden yhteistä tietovarantoa (mt.; Alasuutari 2006). Kielen voidaan ymmärtää jäsentävän tietoa aina jostakin tietystä näkökulmasta käsin (Hakala & Hynninen 2007, 211), jolloin kieli ei ole neutraalissa asemassa. Tutkimukseni aineistoissa tieto jäsentyy sosiaalityön käytännöissä toimivien sosiaalityöntekijöiden työn ja siihen liittyvän asiantuntemuksen sekä iäkkäiden asukkaiden tarpeiden ja avun saamisen näkökulmasta. Kieli on merkityksellistä myös havaittavissa olevien käytäntöjen tutkimuksessa, koska niidenkin kuvaaminen, analysointi ja tulkinta perustuvat usein kielellisiin käytäntöihin (mt.). Kieli on tutkimuksessani mukana juuri tässä merkityksessä, mutta ei tutkimuksen kohteena sinänsä.

Tutkimukseni tuottama tieto pohjautuu vuorovaikutuksessa tuotettuihin aineistoihin, jotka näen kuvauksina totunnaistuneista käytännöistä ja instituutioituneesta

toiminnasta. Tieto on tuotettu vuorovaikutukseen osallistuvien erilaisista asemista käsin (Berger & Luckman 2009, 13). Tutkimuksessani on mukana monenlaisista asemista tuotettua tietoa, jota voi kuvata Granfeltin (2005, 252) käsittein asiakkaiden eli asukkaiden elytyksi tiedoksi, sosiaalityöntekijän ja tutkijan kokemukselliseksi sekä tutkijan teoreettiseksi tiedoksi. Tuotetut kuvaukset ja tehdyt jäsennykset perustuvat osallistujien aiempiin kokemuksiin instituutioituneesta toiminnasta. Ne voidaan nähdä myös rakennettuina kokemuksina (Perttula 2011, 139). Vuorovaikutustilanteissa tiedon tuottajat – asukkaat, sosiaalityöntekijät ja tutkija – tekevät tulkintoja siitä, mistä tilanteessa on kyse. Tilanteen määrittelyt perustuvat tulkintakehyksiin, jotka rakentuvat aiempiin kokemuksiin. Nämä kokemukset sekä niihin liittyvä tulkinta ovat kuitenkin sosiaalisesti määräytyneitä ja kulttuurisesti rakentuneita. (Alasuutari 1993, 137–141.)

Tutkimuksessani huomion kohteena eivät ole kokemukset vaan ne kulttuuriset merkitysrakenteet, totunnaistuneiden tapojen kuvaukset, jotka jäsennyksistä on nähtävissä (Alasuutari 2006). Kuvauksissa on mukana kulttuurinen tapa jäsentää asioita, kuten asumista palveluasumisessa tai gerontologista sosiaalityötä (Holstein & Gubrium 1995; Rossi 2013). Näin ymmärrettynä voidaan yksittäisen (puhe) tilanteen rajat ylittää ja suhteuttaa ihmisten kokemuksiin sekä yhteiskunnallisiin instituutioihin (Juhila 1999a). Tämä ontologiseen tai kontekstuaaliseen konstruktionismiin kiinnittyvä näkemys liittyy myös ajatukseen siitä, että vuorovaikutustilanteessa tuotetut merkitykset eivät ole ainutkertaisia vaan suhteessa puheiden ja tekstien maailmaan, tässä kohtaa iäkkäiden arjen ja gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen maailmaan (mt., 165). Tutkimuksessani en ole kiinnostunut kielestä tai puheesta sinänsä enkä myöskään etsi yksilöllisiä merkityksiä, vaan olen kiinnostunut tilanteissa rakennetuista jaetuista ymmärryksistä (Jokinen ym. 2000).

Kuten tämän alaluvun alussa totesin, nivoutuu tutkimukseeni myös etnografinen orientaatio, joka liittyy tapaan hankkia tutkimusaineistoa ja joka kuvaa myös tapaan katsoa, kuunnella, ajatella sekä osin myös kirjoittaa gerontologisesta sosiaalityöstä ja sen tutkimisesta (Hammersley & Atkinson 2007, 230). Tässä yhteenvetoartikkelissa tuon esiin myös omaa, kokemuksellista, ääntäni sekä viittauksia arkisiin sosiaalityön käytäntöihin. Etnografia liittyy osaltaan myös kulttuurisen käytäntöteorian ajatukseen siitä, että käytäntöjen tutkimisen tulisi tapahtua osana käytäntöjä, sisältäpäin. Ymmärrän tämän siten, että tutkimuksella ja tutkijalla tulee olla yhteys käytäntöön. Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa kahta asiaa: yhtäältä omaa työtä ja sen kautta tullutta ymmärrystä käytännöistä ja toisaalta aineistojen hankintaa käytännöistä. Oma työ viittaa tässä kohtaa kokemuksiini sosiaalityöntekijänä, tutkijasosiaalityöntekijänä ja tutkijana. Toisaalta etnografia liittyy tutkimusprosessini jäsentämiseen, jolloin etnografia on ymmärrettävissä metodologiana (Lappalainen 2007b). Vaikka tähän perinteeseen olennaisesti kuuluva fyysinen kenttätyöskentely on liitettävissä vain toimintaani tutkijasosiaalityöntekijänä asumispalvelukeskuksessa, on koko tutkimusprosessissa nähtävissä etnografisia piirteitä. Etnografiaan tutkimukseni

yhdistää sen toteuttaminen siinä maailmassa, jossa tutkimuksessa mukana olevat sosiaalityöntekijä(t) ja asukkaat elävät. Etnografiani ei kohdistu klassiseen tapaan toisiin, vieraisiin kulttuureihin, vaan lähelle ja tuttuihin yhteisöihin (Markuksela 2013, 102–105). Tutkimukseni orientaatiossa yhdistyvät tulkitseva etnografia (mt.; Hammersley & Atkinson 2007) sekä analyttinen (Andersson 2006) ja refleksiivinen autoetnografia (Ellis ym. 2011). Etnografiassa ja autoetnografiassa tutkivan subjektin merkitys on erilainen.

Tulkitsevassa etnografiassa ajatellaan ihmisten, myös tutkijan, rakentavan sosiaalista maailmaansa kokemustensa tulkinnoilla ja niihin pohjautuvan toiminnan kautta (Markuksela 2013, 103). Etnografiassa on olennaista pohtia tutkijan paikkaa, mutta kuitenkin tutkija ja tutkittava on erotettu toisistaan. Autoetnografiassa ei tutkittavaa ja tutkijaa eroteta samalla tapaa eikä merkityksellistä ole etäisenä tutkijana olo (mt., 115). Autoetnografia on ollut lähestymistapana esimerkiksi Päivi Rissasen (2015) väitöskirjassa, jossa hän analysoi omaa kuntoutujan kokemustaan. Minun tutkimukseni ei ole autoetnografia siinä mielessä, että kokemukseni sosiaalityöntekijänä tai tutkijana olisivat tutkimuksen kohteena sinänsä, vaan kohteena ovat käytännöt. Autoetnografia on ollut yksi tapa rakentaa tietoa tutkimuksessani (osajulkaisu IV). Analyttinen (auto)etnografia tarkoittaa tutkimuksessani kolmea asiaa: 1) Olen ollut jäsenenä tutkimassani ryhmässä eli sosiaalityöntekijänä iäkkäiden parissa. 2) Tutkijana olen läsnä kirjoittamassani tekstissä. 3) Olen kiinnostunut tutkimaan ja analysoimaan kokemusta yleisempää sosiaalista ilmiötä eli gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä ja niiden tutkimista (Andersson 2006).

Tutkimukseni on nykyetnografian (Markuksela 2013) tapaan itselle tutun työn (Eräsaari 1995) tai tutunolaisen työn työstämistä ja itsestäänselvyyksien ihmettelmistä (Karisto 2008, 39). Minulla itsestäänselvyyksien ihmettely alkoi työskennellessäni kuntoutus- ja hoitolaitoksessa, jolloin kyse oli kentän havainnoinnista sisältäpäin. Työssäni tekemäni havainnot saivat minut hankkimaan asiasta lisää tietoa ja haastattelujen kautta kysymään, miten muut samankaltaisissa laitoksissa työskentelevät sosiaalityöntekijät näkevät sosiaalityön kuntoutuslaitoksessa (Rossi 2013; osajulkaisu III). Vaikka varsinainen kenttätutkimus liittyikin toimintaani tutkijasosiaalityöntekijänä iäkkäiden asumispalvelukeskuksessa, alkoi etnografiani jo kuvatun kuntoutus- ja hoitolaitostyöskentelyn sekä siihen kiinnittyvien haastattelujen vaiheessa, vaikkon sitä tuolloin vielä ymmärtänyt näin jäsentää (ks. Ranta-Tyrkkö 2010, 46). Kuten Leena Eräsaari (1995, 49–51) on tutkimuksessaan kulkenut ”omia jalanjälkiään takaisin sinne, mistä aloitin”, myös minä olen tutkimusprosessini aikana kulkenut, tosin vain ajatuksellisesti, takaisin sinne, missä aloitin gerontologisen sosiaalityön urani: kuntoutus- ja hoitolaitokseen sekä sen yhteydessä olevaan palveluasumiseen. Eräsaaren (mt.) tutkimuksen tavoitin myös minun tutkimuksessani on etnografian piirteitä ja osia, mutta minäkään en kutsu tutkimustani tai tätä yhteenvetoartikkeliä etnografiaksi (vrt. esim. Järnström 2011). Tutkimustani leimaa kokemuksellisuus. Olen prosessin aikana tarkkaillut läheltä ja tallentanut

gerontologisen sosiaalityön ja sen tutkimuksen kulttuureita ja osallistunut niihin (ks. Markuksela 2013, 106). Tutkimukseni fyysinen kenttä on ollut ennen kaikkea asumispalvelukeskus, mutta myös oma työskentelyni kuntoutus- ja hoitolaitoksessa ja osin työni kenttä kunnallisessa moniammatillisessa yhteisössä (ks. luku 3.3). Kaikkien näiden osalta, mutta erityisesti kuntoutus- ja hoitolaitoksen kohdalla, kyse on ollut myös symbolisesta kentästä ja kentälle menemisestä, oman toiminnan reflektoinnista. (Palmu 2007, 138.)

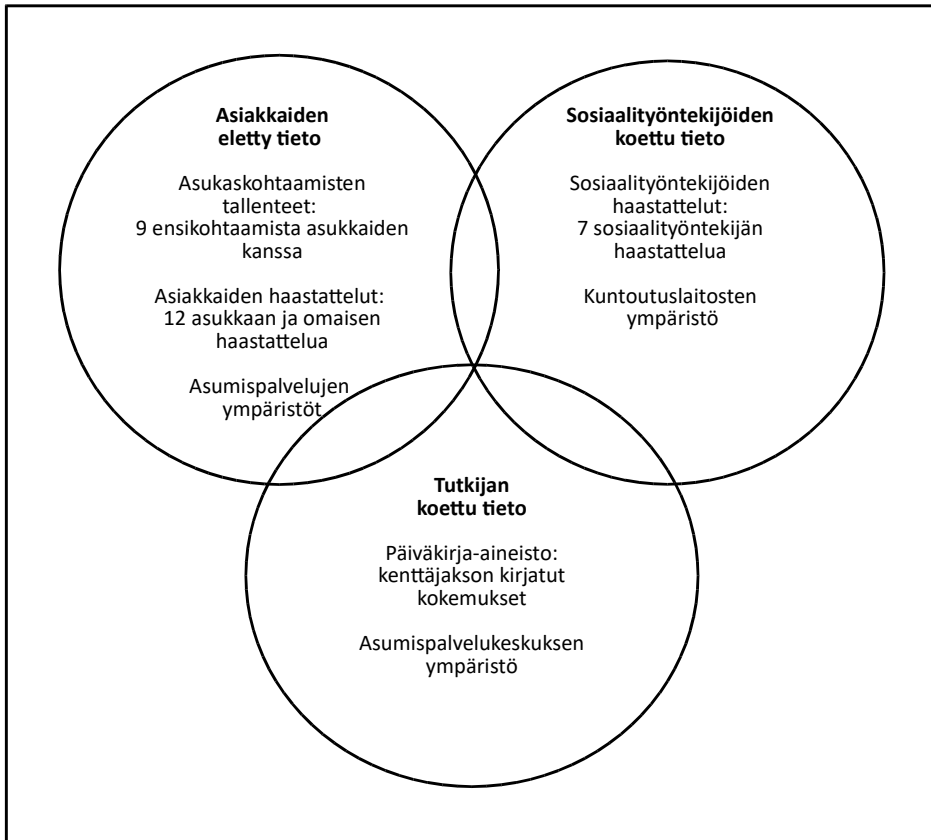
Tutkimuksellisia sitoumuksiani yhdistää ymmärrys siitä, että ilmiöt ja niihin liittyen tieto rakentuu ajallis-paikallisesti. Se, että tieto nähdään näin rakentuneena, tarkoittaa sen menettävän universaalin luonteensa, kaikkialla pätevän faktan statuksen. Samalla mahdollistuu ymmärrys monenlaisista totuuksista. (Jokinen ym. 2000, 16–17, 30; Silverman 2009, 12; Witkin 2014.) Tutkimukseni avulla kuvaan joitakin olennaisia gerontologiseen sosiaalityöhön liittyviä tekijöitä käytäntöjen näkökulmasta (ks. Toikko 2005, 13) ja rakennan yhdenlaista kuvaa, jonka avulla on mahdollista ymmärtää gerontologista sosiaalityötä ja sen tutkimista.

3.3 Empiiriset tutkimusaineistot ja suhteeni niihin

Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset ohjaavat tutkimusmenetelmän valintaa ja aineistojen hankintaa (Silverman 2009, 8). Tavoitteeni ymmärtää gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä ja niiden tutkimusta käytännöissä toimivien näkökulmasta sekä ymmärryksen sosiaalityöstä vuorovaikutuksellina ja moniulotteisina ajallis-paikallisina käytäntöinä suuntasivat laadullisen tutkimuksen ja aineistojen suuntaan. Laadullisella tutkimuksella on mahdollista tavoittaa ilmiöiden moninaisuus ja prosessiluonteisuus. Jotta olisi mahdollista saada ymmärrystä käytännöissä toimivien maailmoista, näkökulmista ja toiminnasta, on osallistuminen näihin maailmoihin paras tapa tähän. (Eskola & Suoranta 1998; Haight ym. 2014.) Tutkimuksessani tämä tarkoittaa aineistojen hankkimista vuorovaikutustilanteissa. Käytäntöjen paikallisuuden yhtenä ulottuvuutena on erilaisten toimintaympäristöjen huomioiminen. Paikallisuuden kautta on mahdollista ymmärtää erilaisten toimintaympäristöjen (setting, Layder 1998; Vaininen 2011) merkitys käytäntöjen rakentumiselle. Schatzkin (2003) käsitteen paikka voidaan tässä kohtaa ymmärtää sijaintina ja erityisesti toiminnallisena sijaintina. Tämän vuoksi aineistojen hankinta tapahtui erilaisissa toimintaympäristöissä.

Se, että tutkimuksessani on tarkastelun kohteena myös sosiaalityöntekijän tutkijana toimiminen, ohjasi minut käyttämään itselleni uutta tutkimuksellista tapaa, jossa toimin asumispalvelukeskuksessa sekä sosiaalityöntekijänä että tutkijana. Kyse oli myös kiinnostuksesta saada tietoa sosiaalityöllisistä tarpeista kontekstissa, jossa sosiaalityöntekijää ei ole. Pelkästään haastatteluilla, ilman konkreettista yhdessä tekemistä, en ajatellut saavani näkyville sosiaalityöllisiä tarpeita enkä myöskään ym-

määrystä kaksoisroolin mahdollisuuksista. Tutkimuksessani on erilaisia empiirisiä aineistoja, joiden myötä tutkimuksessani on erilaista tietoa (kuvio 1). Näiden lisäksi synteessin teon vaiheessa tutkimuksessani kulkevat mukana omaan työuraani liittyvät kokemukset gerontologisesta sosiaalityöstä kunnallisessa organisaatiossa, mitkä eivät ole empiirisenä aineistona, vaan tulkinnan apuvälineenä.

Kuvio 1: Empiiristen aineistojen tiedon muodot

Kuviossa 1 kuvaan empiirisissä aineistoissa olevia tiedon lähtökohtia Granfeltin (2005, 252) käyttämän jaottelun mukaisesti. Asiakkaiden eletty tieto on kytkeytyneenä heidän arkeensa ja jokapäiväisen eletyn elämän kokemuksiin ja niihin liittyviin tunteisiin ja ajatuksiin. Sosiaalityöntekijöiden koettu tieto on muotoutunut heidän työnsä kautta. Koetussa tiedossa yhdistyvät sosiaalityöhön tai tutkimukseen kiinnittyvät kokemukset teoreettiseen ja ammatilliseen tietoon (Kostiainen 2009). Granfelt (2005) on kuvannut tutkijan tiedoksi teoreettisen tiedon, mutta minun tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisroolini kautta empiirisenä aineistona on koettu

tietoni. Liisa Hokkanen (2014) käyttää väitöskirjassaan käsitettä tutkimuksellinen kokemustieto. Hän toteaa sen olevan tiivistä tietoa tekemistään tutkimuksista ja niissä toteutuneesta tutkimuksesta (mt., 40). Myös minulla tutkijan koettu tieto viittaa kokemuksiini tutkimuksen teosta ylipäänsä, mutta empiirisen aineiston yhteydessä kyse on kaksoisroolissa toimimisen kokemuksistani.

Aineistojen hankinta on ajoittunut pitkälle aikavälille liittyen osin aiempiin tutkimuksiin. Ensimmäiset sosiaalityöntekijöiden haastattelut tein lisensiaattitutkielmaani varten vuonna 2011 ja kokemukset asumispalvelujen käytännöistä ovat vuosilta 2014–2016. Empiiriset aineistoni ovat puhuttuja ja kirjoitettuja kuvauksia aiemmista kokemuksista (sosiaalityön) käytännöistä (osajulkaisut II ja III) ja tutkimuksen aikana toteutetuista aktuaalisista käytännöistä (osajulkaisut I ja IV). Vuorovaikutuksessa tuotettujen aineistojen rakentuminen haastatteluin tai keskusteluin on tiedon hankinnan muoto, joka läpäisee koko yhteiskunnan, kuten Liisa Tiittula ja Johanna Ruusuvuori (2005) toteavat. Sosiaalityössä haastattelu on työskentelyn väline tai menetelmä ja keino saada tietoa. Myös iäkkäät ovat tottuneet haastatteluihin esimerkiksi käydessään lääkärissä tai hakiessaan erilaisia sosiaalipalveluja. Oletuksena haastattelussa ja vuorovaikutukseen perustuvassa aineistossa on, että tutkimukseen osallistuja on se, jolla on tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Mt.) Sosiaalityöntekijöillä on tietoa työstään ja iäkkäillä asukkailla omista avun ja tuen tarpeistaan sekä yhteisöstä, jossa he asuvat.

Haastatteluaineistot

Tutkimuksessani on kahdenlaisia haastatteluaineistoja: kuntoutus- ja hoitolaitosten sosiaalityöntekijöiden haastatteluja ja palvelu- ja tehostetun palveluasumisen yksikköjen iäkkäiden asukkaiden ja heidän omaistensa haastatteluja. Jälkimmäinen näistä aineistoista on toisen tutkijan, Heli Valokiven, aineistoa, joka on tuotettu vuonna 2013 Tampereen yliopiston hankkeessa (ks. osajulkaisu II). Kuntoutus- ja hoitolaitosten sosiaalityöntekijöiden aineiston hankinta liittyi lisensiaattitutkielmaani (Rossi 2013). Vaikka en haastattelujen teon vaiheessa pyytänyt erillistä lupaa käyttää aineistoa uudelleen, olen käyttänyt tutkimuksessamme (osajulkaisu III) aineiston sanatarkkaan litteroitua versiota. Litteroidussa versiossa ei ole mukana tunnistetietoja, kuten sosiaalityöntekijöiden nimiä taikka laitoksia, vaan näiltä osin se on anonymisoitu. Lisäksi aineisto-otteet on esitetty niin, ettei haastateltavia ole mahdollista tunnistaa. Näin ollen aineistoa oli mahdollista käyttää uudelleen ilman erillistä lupaa. (Kuula 2011.) Osajulkaisussa II aineistona käytimme lisensiaattitutkielman yhteydessä tehtyjä niin sanottuja yhteenvetotiedostoja, joissa haastattelupuhe keskittyi asiakastyöhön sekä moniammatilliseen yhteistyöhön. Aineistosta olin tuossa vaiheessa jättänyt pois yleiset työhön, lähinnä työyhteisöön, liittyvät keskustelut.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineiston kautta lähdin hakemaan ymmärrystä ja vastauksia gerontologisen kuntoutuksen sosiaalityön (lisensiaattitutkielmassani

käyttämäni käsite) käytännöistä niissä toimivien sosiaalityöntekijöiden, katutason työntekijöiden, näkökulmasta. Haastattelu valikoitui aineiston hankinnan tavaksi, koska ajattelin sillä tavoittavani parhaiten sosiaalityöntekijöiden näkökulman. Itse työskentelin tuolloin niin ikään sosiaalityöntekijänä kuntoutus- ja hoitolaitoksessa, jossa ei ollut lisäksi muita sosiaalityöntekijöitä. Vastaavan kaltaisia laitoksia oli vuonna 2011 Suomessa 23. Laitoksia yhdisti toimiminen sotiemme veteraanien ja sotainvalidien sekä heidän puolisoidensa ja leskiensä kuntoutuksen paikkoina. Haastattelujen aikaan eri laitoksissa toteutettua kuntoutustoimintaa ohjeisti ja sääteli Valtiokonttori yksityiskohtaisilla ohjeillaan, mikä tarkoitti, että toiminnan sisältö oli minulle oman työni kautta tuttua.

Haastateltavien valinnassa käytin avuksi sekä omaa tietämystäni laitoksista että niitä yhdistävän Hoito- ja kuntoutuslaitosten liiton internetsivuja. Haastateltavakseni hain sosiaalityöntekijöitä, joilla oli lainsäädännöllisesti määritelty sosiaalityön pätevyys. Perusteluna tälle ratkaisulle oli sosiaalityön määritelmään sisältyvä ajatus siitä, että sosiaalityötä tekevät koulutetut sosiaalityöntekijät (ks. esim. Salonen 2007a; SOSNET 2020). Haastateltavikseni valikoitui kuudesta laitoksesta seitsemän sosiaalityöntekijää, joilla oli työkokemusta iäkkäiden kanssa työskentelystä vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen. (Osajulkaisu III; ks. tarkemmin Rossi 2013, 47–50.) Sovin haastattelut joko puhelimitse tai sähköpostitse ja kerroin tutkimuksestani sekä haastatteluistani. Samalla tiedustelin sosiaalityöntekijöiltä, pitäisikö minun pyytää lupa haastatteluihin heidän esimiehiltään tai laitoksen johdolta. Kaikki haastateltavat totesivat, ettei erillistä lupaa tarvita, vaan he sopivat asiasta itse työyhteisössään.

Haastattelut olivat aktiivisia ja puolistrukturoituja dialogisia teemahaastatteluja (Holstein & Gubrium 1995; Moustakas 1990; Tuomi & Sarajärvi 2018). Aktiivahaastattelussa haastateltavat nähdään aktiivisina kuvausten ja tiedon tuottajina, ei vain passiivisina kysymyksiin vastaajina. Haastateltavat ovat aktiivisia tarinoiden tai kuvauksien kertojia, jotka perustavat kuvauksensa omiin kokemuksiinsa. (Holstein & Gubrium 1995; Virkola 2014, 70.) Dialogisuus tarkoittaa, että myös tutkija on aktiivinen haastatteluun osallistuja. Jotta tällainen olisi mahdollista, tulee myös tutkijalla olla kosketus tutkittavaan ilmiöön. (Moustakas 1990; Tuomi & Sarajärvi 2018.) Sekä minulle haastattelijana että haastattelemilleni sosiaalityöntekijöille ilmiö, gerontologinen sosiaalityö, oli kokemusten kautta tuttu. Sosiaalityöntekijät ja myös minä tutkijana kerroimme jäsennyksissämme jotakin tyypillistä omasta työstämme ja omista kokemuksistamme, jolloin kuvaukset voidaan nähdä myös ideologisina kuvauksina eikä suorana puheena tilanteesta (Puroila 2002b). Kun puheen nähdään pitävän sisällään jaetun ja kollektiivisen tiedon, ei ideologinen kuvaus ole ongelmallista, vaan se kertoo jotakin olennaista käytännöistä. Me yhdessä tulkitsimme tilanteesta, mistä tulisi puhua, ja tässä tulkinnessa käytimme hyväksi aiempia kokemuksiamme sekä jaettuja tulkintakehyksiä (Berger & Luckman 2009; Goffman 1986; Holstein & Gubrium 1995). Ymmärrän gerontologisen sosiaalityön

käytäntöjen aktuaalisena toimintana tapahtuvan arjen käytännöissä, ja haastatellaaineistojen kautta rakentuu kulttuurinen kuva tästä ilmiöstä. Yhteinen kokemus mahdollisti yhteisen kuvan rakentamisen. Vaikka sosiaalityöntekijöinä jaoimme yhteisen ymmärryksen ja kulttuurin, on jokainen kuntoutus- ja hoitolaitos myös oma yhteisö, johon liittyy tunne yhteisöstä sekä oma institutionaalinen ymmärrys ja kulttuurinen kieli (Markuksela 2013). Jaoimme haastateltavien kanssa saman sosiaalityön ja osin myös kuntoutuksen kulttuurin, mutta tästä huolimatta meillä, saman kulttuurin sisällä toimivilla, oli myös eroa tavoissa katsoa asioita (Rastas 2005). Tämä mahdollisti myös uuden tiedon tuottamisen.

Dialogisuus tarkoitti myös sitä, että osa haastateltavista identifioi minut kollegana, jonka kanssa voi keskustella työhön liittyvistä kysymyksistä. Tämä tuli esiin haastatteluissa käytetyistä ilmaisuista, kuten ”*mitä mieltä sinä olet tästä*”, mutta myös suorina palautteina siitä, että oli hyvä pysähtyä keskustelemaan työstä yhdessä. Haastattelut antoivat myös mahdollisuuden pohtia ja argumentoida omaa työtään sekä yhteisen keskustelun kautta ottaa haltuun omaa työtään ja hahmottaa asiantuntijuuttaan. (Ylinen 2008; ks. Rossi 2013, 47–53.) Tämä oli myös yhtenä motivaationa haastatteluihin osallistumiselle. Sosiaalityöntekijöille haastattelut ja tutkimukseen osallistuminen olivat myös mahdollisuus osallistua uuden tiedon tuottamiseen sekä oman työnsä näkyväksi tekemiseen. Kyse oli myös tutkijan aineettomasta vastalahjasta tutkittaville (Eräsaari 1995, 30–39; Kuula 2011).

Vaikka haastattelut ovat dialogisia, haastattelijan tehtävä on aktiivisesti ohjata keskustelua (Holstein & Gubrium 1995, 39). Minulla oli haastatteluissa mukana etukäteen laatimani lista teemoista, jotka näin tarpeelliseksi käydä lävitse sosiaalityöntekijöiden kanssa. Haastattelujen teemoina olivat sosiaalityöntekijöiden omaan työhön liittyvät aiheet: sosiaalityön arki ja tehtävät, sosiaalityön asiakkaat, sosiaalityön asiantuntijuus ja moniammatillisuus sekä toiveet työn kehittämisestä. Keskustelimme kaikkien kanssa näistä teemoista, mutta dialogisuus tarkoitti myös niiden läpikäyntiä hyvinkin eri tavoin ja osa teemoista saattoi jäädä hyvin vähäiselle käsittelylle. Osittain kyse oli siitä, että haastateltavat tekivät aktiivisesti tulkintoja siitä, mitä ja miten asioita kertoo (Fontana & Frey 1998, 371–372).

Asukaskohtaamisten tallenteet

Toisena aineistotyyppinä minulla on iäkkäiden asumispalvelukeskuksessa tuotettu aineisto. Vaikka gerontologinen sosiaalityö on aiemmin liittynyt hyvin vahvasti asumispalveluihin, on se nykyään siirtynyt yhä enemmän niin sanotusti avopalveluihin (Koskinen & Seppänen 2013; Seppänen 2006). Sain mahdollisuuden toimia asumispalvelukeskuksessa, etnografian käsittein kentällä, kun työskentelin yliopisto-opettajana. Olin mukana Lapin yliopiston ja asumispalvelukeskuksen yhteisissä hankkeissa, joihin liittyvissä tapaamisissa keskustelin asumispalvelukeskuksen edustajien kanssa tutkimusideastani. Yhteisten keskustelujen myötä syntyi ajatus sosiaalityöntekijän ja opiskelijan toimimisesta yhteisössä. Ajatuksena oli, että minä

toimin opiskelijan käytännön opetusjaksoa ohjaavana käytännönopettaja-sosiaalityöntekijänä ja kerään samalla tutkimusaineistoa. Oma motiivini liittyi tutkimustiedon hankintaan, ja myös asumispalvelukeskuksella oli omaan toimintaansa liittyvää tiedon tarvetta. Lisäksi heillä oli ollut jo pitkään toiveena saada myös sosiaalityön opiskelija yhteisönsä. Asumispalvelukeskuksen tiedontarve liittyi asukkaiden yhteisöön muuttamisen ja kotiutumisen kysymyksiin, minulla laajemminkin asukkaiden sosiaalityön tarpeisiin yhteisössä. Vaihtosuhteeseemme liittyivät paitsi tieto ja sen tuottaminen, myös konkreettisesti asiakkaiden yksilöllinen auttaminen ja ryhmätilaisuuksien järjestäminen. Tutkimusluvan sain asumispalvelukeskusta ylläpitävältä yhdistykseltä.

Toimin tutkijasosiaalityöntekijänä asumispalvelukeskuksessa vuosien 2014–2016 aikana siten, että kenttäpäivien yhteenlaskettu kesto oli noin puoli vuotta. Aineiston hankintaa ja siihen liittyvää toimintaani voi kuvata pikaetnografiaksi (Karisto 2008), jota määrittää suhteellisen lyhyt kenttätyöskentelyn aika. Tapausin asumispalvelukeskuksessa asuvia iäkkäitä erilaisissa ryhmätilaisuuksissa sekä yhteisissä tiloissa tapahtuneissa kohtaamisissa. Ennen kenttäjaksoa kävin yhdessä opiskelijan kanssa esittäytymässä sekä kertomassa toiminnasta ja tutkimuksesta erilaisissa yhteisön tilaisuuksissa sekä laadin kirjallisia tiedotteita jaettavaksi asukkaille ja laitettavaksi ilmoitustauluille (ks. osajulkaisu I ja IV). Esittelyissä kerroin tutkimuksestani ja kahdesta siihen liittyvästä tehtävästä: aineistonkeruusta ja asukkaiden auttamisesta erilaisissa sosiaalityön asiantuntemusta vaativissa kysymyksissä. Esittäytymisten kautta yhteisö sekä tutkimukseen osallistuvat saivat tietoa tutkimuksesta ja sen tavoitteista, jotta he pystyivät tekemään informoidun päätöksen osallistumisestaan tutkimukseen (Hammersley & Atkinson 2007; Kuula 2011; Ryen 2007). Pyysin luvan tapaamisten tallentamiseen ja/tai muistiinpanojen tekemiseen kaikilta henkilökohtaisesti tapaamiltani asukkailta, ja samalla kerroin vielä tarkemmin tutkimuksestani. Tutkimuksesta kieltäytyminen eli tapaamisen tallentamisen tai muistiinpanojen tekemisen kieltäminen ei kuitenkaan johtanut palvelua vaille jäämiseen.

Yhteensä asumispalvelukeskuksessa asui noin 130 asukasta, joista henkilökohtaisesti tapasin vain pienen osan. Jakson aikana kohtasin 29 iäkästä asumispalvelukeskuksen asukasta heidän kotonaan. Lisäksi yksi kohtaaminen oli yhteisen tilan rauhallisessa nurkkauksessa. Kahdessa tapaamisessa läsnä oli pariskunta. 16 asukkaan kanssa tapasin vähintään kaksi kertaa. Asukkaat olivat tuetun asumisen, palveluasumisen, mutta myös tehostetun palveluasumisen yksiköissä asuvia iäkkäitä asukkaita. Keskuksen asukkaiden ikä vaihteli noin 70 vuodesta yli 90 vuoteen, mutta heidän tarkkoja ikä minulla ei ole. Kuten Kirsi Lumme-Sandt (2005) toteaa, kronologisen iän merkitys on informaatioarvoltaan vähäinen, ja niin oli tässäkin tutkimuksessa. Ikä ei ollut kohtaamisessa itsessään merkittävä, vaikka esimerkiksi eläkejärjestelmän kehityksen vuoksi eläkkeiden muodostumisessa ja sen myötä tuloissa voi olla eroja jo syntymävuoden perusteella eikä vain työuran laadun vuoksi. Iäkkäiden asukkaiden

lisäksi tapasin heidän omaisiaan ja läheisiään, mutta heidän kohtaamisistaan tehdyt tallenteet tai muistiinpanot eivät ole mukana tässä tutkimuksessa, koska olin kiinnostunut iäkkäiden omista näkökulmista.

Koti tarkoitti hyvinkin erilaisia tiloja: ryhmäkodeissa ja tehostetun palveluasumisen yksiköissä se tarkoitti yhtä huonetta, kun taas toisissa yksiköissä kyse saattoi olla pienestä kaksiosista. Kutsun näitä kuitenkin asukkaiden kodeiksi, koska ne ovat heidän omaa tilaansa omine tavaroineen. Kaikki asukkaat eivät nimittäneet tilojaan kodiksi vaan asunnoksi ja osaksi laitosta (osajulkaisu I). Oma tila mahdollisti kohtaamisten yksityisyyden sekä asukkaiden toimimisen heille tutussa ja merkityksellisessä tilassa. Asukkaiden kotiin meneminen oli myös itselleni luonnollinen tapa toimia, olinhan sosiaalityöntekijänä tottunut kotikäynteihin ja kotona tehtävään sosiaalityöhön (vrt. Andersson 2007).

Asukaskohtaamisten aineistoina on yhdeksän niin sanotun ensikohtaamisen äänitallennetta minun, tutkijasosiaalityöntekijän, ja asukkaiden kohtaamisista vuosien 2014–2015 ajalta (ks. tarkemmin osajulkaisu I). Ensikohtaamiset voidaan ymmärtää palvelutarpeen arviointeina, ja tämän vuoksi aineistoksi valikoituivat ne, joissa asukkaiden kanssa työskentely jatkui ensikäynnin jälkeen. Asukkaista 5 oli naisia ja 4 miehiä. Suurimmassa osassa aineistona olevista tallennetuista kohtaamisista (6/9) oli mukana myös sosiaalityön opiskelija. Hän toimi pääasiallisesti minun, tutkijasosiaalityöntekijän toiminnan seuraajana, jolloin tallenteissa opiskelijan ääni kuuluu vain esittelyn yhteydessä, arkisessa puheessa, esimerkiksi sään tai tarjoilujen kommentoinnissa. Kahdessa kohtaamisessa opiskelija osallistui keskusteluun kysymällä asukkaalta liikkumisesta yhden kysymyksen sekä kommentoimalla ja jatkamalla/selkiyttämällä minun ajatustani. Näissä episodeissa hänen roolinsa oli hetkellisesti jo enemmän sosiaalityöntekijän kuin työtä seuraavan opiskelijan rooli. Tutkimuksessani ei ole kyse varsinaisesta vuorovaikutuksen tutkimuksesta, joten sen vuoksi opiskelijan osuutta tilanteissa ei ole arvioitu.

Tallenteita voi kuvata osallistuvan etnografian kautta hankituiksi, mutta ne eivät ole varsinaisia tutkimushaastatteluja (ks. Törrönen 2005, 227–228). Kohtaamisissa oli piirteitä etnografisesta haastattelusta: useimpien asukkaiden kanssa olimme tavanneet yhteisössä aiemmin, jaoimme jossain määrin yhteisöön kuulumisen kokemuksia ja asukkaat olivat arvokkaita tiedon tuottajia, informanteja (Tolonen & Palmu 2007). Tutkimukseni ei kohdistu yhteisöön ja asukkaiden kokemuksiin yhteisöstä, vaan olin kiinnostunut asumispalvelukeskuksessa asuvan iäkkään avun ja tuen tarpeista. Määrittelen kohtaamiset tutkimukselliseksi asukaskohtaamisiksi. Marketta Rajavaara (1992) on päätenyt tutkimuksessaan käyttämään käsitettä tutkimushaastattelu, vaikka aineisto on tuotettu tutkijasosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa. Hänen tutkimuksessaan oli kyse teemahaastatteluista, joihin teemat oli laadittu ennen tutkijasosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamista. Minä sen sijaan menin tapaamisiin asukkaiden tai henkilökunnan pyynnöstä, ja kohtaamisissa käsiteltiin niitä asioita, joita asukkaat nostivat esille. Minulla ei

ollut mukana tutkimushaastattelujen tapaan valmiita teemoja tai kysymyksiä, joita olisin esittänyt kaikille samanlaisina. Oma roolini oli olla kohtaamisissa enemmänkin sosiaalityöntekijä kuin tutkija valmiine kysymyksineen (ks. osajulkaisu I; IV). Vaikka sosiaalityöntekijän ja tutkijan tekemät haastattelut ovat samankaltaisia (ks. esim. Ruusuvuori & Tiittula 2005), näen erona sen, että asiakaskohtaamisissa on tarpeen myös antaa joskus asiantuntijan vastauksia asiakkaalle, ei vain esittää kysymyksiä. Kuitenkin aineisto on tuotettu tutkimusintervention kautta, joten kyse ei ole puhtaasti myöskään asiakaskohtaamisesta. Aineiston syntyyn liittyi yhtäältä tutkimuksellinen intressi, mutta myös asukkaiden halu ja tarve kohdata tutkijasosiaalityöntekijä.

En itse etsinyt tutkimukseen osallistujia aktiivisesti, mutta osallistumalla erilaisiin yhteisiin tilaisuuksiin, käymällä syömässä yhteisessä ruokasalissa sekä oleilemalla ja olemalla läsnä yhteisössä mahdollistin yhteyden ottamisen minuun. Tutkimukseen osallistujat halusivat keskustella omasta tilanteestaan tutkijasosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimukseeni tulivat mukaan he, jotka itse ottivat minuun yhteyttä joko omasta aloitteestaan tai henkilökunnan innoittamana, sekä he, joiden luona henkilökunta pyysi minua käymään. Henkilökunta toimi viestinviejänä välittäen yhteydenottopyyntöjä asukkailta sekä kannustaen asukkaita ottamaan minuun yhteyttä esimerkiksi kertomalla paikalla olostani erilaisissa ryhmätoiminnoissa ja asukkaiden kohtaamisissa. Ainakin osassa näistä tilanteista henkilökunta viestitti, että minuun voi olla yhteydessä, mikäli on etuuksiin liittyvissä asioissa avun tai ohjauksen tarvetta. Näin he tulivat määritelleeksi sosiaalityötä talouden näkökulmasta ja olivat myös ”portinvartijoina” tutkimukseen osallistumiselle. Välttämättä tutkimukseen osallistujat eivät olleet ainoita, jotka olisivat tarvinneet tai hyötynneet sosiaalityön palveluista. Tätä tulkintaa perustelen eräällä peruuntuneella osallistumisella. Lyhyt kohtaaminen asukkaan kanssa sekä henkilökunnan antama informaatio tilanteesta saivat minut ajattelemaan, että minun olisi ollut hyvä tavata asukas. Hän kuitenkin perui aiemman suostumuksensa, joten tapaaminen ei ollut mahdollista enkä myöskään tehnyt tilanteesta muistiinpanoja. Tutkimukseen osallistujalla on aina oikeus perua osallistumisensa tutkimukseen, ja tuolloin ei myöskään häntä koskevia tietoja käytetä tutkimuksessa (Kuula 2011).

Olin ajatellut kerätä tietoa ensisijaisesti tallentamalla kohtaamisia, mutta kaikissa tapaamisissa se ei ollut mahdollista. Syinä tähän oli, ettei tallentaminen ollut luontevaa, esimerkiksi jos vain pistäydyin asukkaan luona tai keskustelu alkoi jo ennen asettautumista tilaan. En myöskään tallentanut tapaamisia silloin, kun minulla ei ollut varmuutta siitä, ymmärtääkö asukas, mistä tallentamisessa on kyse, tai kun asukas tämän nimenomaisesti kielsi. Lisäksi joissakin tilanteissa minulla oli ongelmia tallentamisen kanssa. Tallenteista jäi myös pois puhetta, joka alkoi vasta tallentimen sulkeuduttua joko asukkaan pyynnöstä tai kun olin ajatellut kohtaamisen päättyvän. Tuolloin puheenaiheet liittyivät usein läheisiin ihmisiin ja ihmissuhteisiin, kertomuksiin lapsista tai suhteista puolisoon. Näitä asioita kirjasin osin omiin päi-

väkirjoihini, ja sitä kautta ne olivat mukana tutkimuksessani. Tulkitsen, että osin kyse oli haastateltavien tietoisesta valinnasta, mutta toisaalta nämä hetket kuvaavat kohtaamisten spontaaniutta sekä omaa taitamattomuuttani aistia, milloin asukas haluaa lopettaa tapaamisen. (Ks. myös Andersson 2007; Lumme-Sandt 2005.)

Samalla tavalla kuin haastatteluaiaineistossa, myös tallenteiden osalta voidaan ajatella, että minä ja asumispalvelukeskuksen asukkaat tuotimme tapaamisissamme yhdessä ymmärrystä asukkaiden avun ja tuen tarpeista. Asukkaat olivat aktiivisia kertojia ja myös päättivät, mitä kertoivat minulle. Vaikka kohtaamiset niin sosiaalityöntekijöiden kuin asukkaidenkin kanssa olivat ainutkertaisia, oli niissä mukana myös aiempia kokemuksia ja tyyppillisiksi ajateltuja tilanteita. Kukin meistä kohtaamisiin osallistuneista käytti tilanteissa totunnaistuneita tapoja ja vakiintuneita tulkintakehyksiä siitä, mistä tapaamisissa oli kyse ja mistä niissä tulisi puhua. Käytetyissä tulkintakehyksissä oli mukana kulttuurinen tapa jäsentää asioita. (Berger & Luckman 2009; Goffman 1986; Holstein & Gubrium 1995.) Jokainen asukas tulkitsee sitä, mitä on soveliasta kertoa tallentaen ja mistä haluaa kertoa ilman tallentamista. Osa kertoi avioliitostaan ja lapsistaan niin, että kertomukset tallennettiin, kun taas osa halusi kertoa asioista vasta tallentamisen jälkeen. Oma roolini oli tarttua kertomukseen, tarvittaessa tarkentaa ja johdatella aiheiden syventämiseen. Koska olin tottunut työskentelemään iäkkäiden kanssa, minulle ei tuottanut vaikeuksia ottaa esille ikääntymiseen tai esimerkiksi elämän päättymiseen liittyviä asioita asukkaiden kanssa (vrt. Lumme-Sandt 2005). Jälkikäteen aineistoa tarkastellessani huomasin, etten kaikissa kohdissa ollut osannut reagoida asukkaan hienovaraisiin aloitteisiin keskustella esimerkiksi kuolemaan liittyvistä kysymyksistä (osajulkaisu I).

Päiväkirjat

Kolmantena aineistona ovat asumispalvelukeskuksen kenttäjaksoon liittyvät päiväkirjamerkinnot (osajulkaisu IV). Ne ovat koko kenttäjakson ajalta vuosilta 2014–2016. Päiväkirjat tutkimusaineistona liittyvät ajatukseen siitä, että omat kokemukset voivat toimia tiedonmuodostuksen lähteenä (Rissanen 2015, 17). Tavoitteeni tarkastella sosiaalityöntekijän tutkijana toimimista suuntasi aineiston hankintani kohti päiväkirjoja, joiden kautta olen pohtinut tutkijan ja sosiaalityöntekijän kaksoisroolia sekä tutkijasosiaalityöntekijän positioita suhteessa asumispalvelukeskuksen organisaatioon, sen henkilökuntaan ja asukkaisiin. Minulla on käsin kirjoitettua tekstiä 222 sivua A5-kokoisissa kapeissa muistikirjoissa. Valitsin päiväkirjojeni tyyliksi havainto- ja reflektiopäiväkirjojen yhdistelmän. Kirjasin päiväkirjaan havaintojani ja kokemuksiani asumispalvelukeskuksesta sekä niiden herättämiä ajatuksia ja tunteita. Tekstit sisältävät myös kuvauksia asukkaiden kohtaamisista ja osin heidän kertomistaan asioistakin, mutta painopiste on omilla kokemuksillani. Päiväkirjani ovat jo lähtökohtaisesti tutkimusaineistoiksi kirjoitettuja, jolloin ne eroavat ainoastaan itselle kirjoitetuista päiväkirjoista (vrt. esim. Rissanen 2015). Tekstit sisältävät eräänlaisia reuna huomautuksia ja kommentteja tapahtumiin (Emerson ym. 2001). Kirjoitukseni

ovat aineiston tuottamisen muoto, jossa olen merkityksellistänyt ilmiötä, ennen kaikkea kokemuksiani tutkijasosiaalityöntekijänä toimimisesta, mutta myös asukkaiden avun ja tuen tarpeita sekä yhteisön toimintaa (Lappalainen 2007a, 114).

Kirjaaminen tapahtui joko asumispalvelukeskuksessa kenttäpäivän aikana, välittömästi sen jälkeen tai esimerkiksi seuraavana päivänä. Kirjaamisen ajankohta määrittyi omien voimavarojeni ja osin myös tilanteiden mukaan. Vaikka tavoitteenani oli kirjoittaa päiväkirjaa heti kenttäpäivän jälkeen, ei minulla aina ollut voimia siihen, ja toisaalta kokemukset ja ajatukset tuottivat kirjoittamisen tarpeita myös muina aikoina esimerkiksi ennen seuraavan ”työviikon” alkua, ennen jotakin etukäteen raskaaksi ajattelemani tapaamista tai seuraavana päivänä, kun yön jälkeen tuli uusia ajatuksia aiemmista tapaamisista. Kirjoittamisen paikkoina olivat yhteisön yhteistilat, oma koti, työhuoneeni yliopistolla tai vaikka auto asumispalvelukeskuksen parkkipaikalla. Päiväkirjat olivat mukana tiiviisti, joten kirjoittaminen oli mahdollista eri aikoina ja eri paikoissa. Joitakin tekstejä kirjoitin myös muihin papereihin, esimerkiksi jos asukas tai omainen soitti minulle ollessani lomamatkalla. Olin ilmoittanut oman puhelinnumeroni tiedotteissa ja sen myötä antanut luvan soittaa minulle, milloin vain. Tekstit olivat jo lähtökohtaisesti tutkimusaineistoiksi tuotettuja, ja niitä kirjoittaessani olin tehnyt jo valintoja siitä, missä ja mitä kirjoitan (Lappalainen 2007a). Ajatusteni ja kokemusteni kirjaaminen tutkimushetkellä on tutkijalähtöistä introspektiota, jossa kyse on oman itsensä havainnoimisesta (Risänen 2015, 58). Kirjoittamisen prosessissa minulla oli hahmotus ja omaan kokemukseen perustuva ymmärrys siitä, mitkä tapahtumat ajattelin merkityksellisiksi ja kirjaamisen arvoisiksi (Lappalainen 2007a, 126). Oma lähtökohtani oli kirjoittaa ajatuksia ja tunteita herättäneistä tapahtumista. En kirjannut kuvauksia esimerkiksi yhteisön tiloista tai tarkoista päivärytmeistä kellonaikoihin. Tämä rajaus liittyi tutkimustehtävääni. Päiväkirjat siis sisälsivät jo ensimmäisiä tulkintojani tilanteesta. Kirjoittamisen kautta merkityksellistin ja käsitteellistin ilmiötä.

Yhteenvedona voi todeta, että erilaiset aineistot ovat mahdollistaneet gerontologisen sosiaalityön moniaisuuden tarkastelun ja näkyväksi tekemisen sekä käytännöissä toimivien näkökulmien esiin nostamisen. Haastattelujen ja asukaskohtaamisten aineistot tuottivat tietoa erityisesti käytäntöjen ja niiden osatekijöiden havaitsemiseen. Päiväkirjojen avulla mahdollistui sosiaalityöntekijän ja tutkijan kaksoisroolin analysoiminen, vaikka oma sosiaalityöntekijyys oli mukana myös muiden aineistojen tuottamisessa. Eri aineistot kuvaavat institutionaalista vuorovaikutusta (Alasuutari 2007, 128) ja ne ovat myös ammatillisissa suhteissa tuotettuja (Ryen 2007). Aineistot on tuotettu kuntoutuksen ja asumispalvelujen yksiköistä. Ne voidaan nähdä laitoksina, mutta ei kuitenkaan totaalisina laitoksina. Yksiköissä elämän eri puolet tapahtuvat samanaikaisesti, päivärutiinit suoritetaan useimmiten samassa melko tiukassa aikataulussa (esim. ruokailujen rytmitykset) ja rutiinit noudattavat yhteistä suunnitelmaa. (Goffman 1961, 6–7; Gubrium 1997.) Sosiaalityön näkökulmasta kyse on niin sanotuista erityistoimipisteistä (Raunio 2009) tai Juhilan (2018) käsit-

tein hyvinvointiyhteiskunnan areenoista ja moniammatillisista areenoista. Aineistot ovat gerontologisen sosiaalityön maailmassa erityisiä paitsi kontekstiltaan myös siinä, että niissä ei ole kuvauksia tietyistä niin sanotuista perinteisistä sosiaalisista ongelmista, kuten asumisen ongelmista ja päihdeongelmista, eikä byrokratiatyöhön liittyvästä päätöksenteosta (Björkenheim 2007; Sipilä 1989). Samalla tapaa niistä puuttuu suoranainen perinteinen sosiaalihuollon sosiaalityöntekijän näkökulma, joskin palvelujärjestelmän tähänkin osaan on viittauksia iäkkäiden ja heidän omaisensa sekä myös minun sosiaalityöntekijätutkijan kokemusteni kautta. Aineistoni kiinnittyvät palvelujärjestelmän erityisiin osiin: sotiemme veteraanien kuntoutukseen sekä iäkkäiden asumispalveluihin.

3.4 Aineistojen analyysi

Tutkimus- ja analyysiprosessi esitetään usein vaiheittain ja lineaarisesti etenevänä, mutta yhtä lailla on todettu, että eri vaiheet limittyvät ja lomittuvat toisiinsa (Ruusuvoori ym. 2010). Laadullisessa tutkimuksessa analyysin voidaan katsoa alkaneen jo siinä kohtaa, kun on tehty päätöksiä rajauksista ja muistiinpanoista sekä kerätty aineistoa, vaikka systemaattinen analyysi alkaakin ehkä vasta aineistonkeruun päätyttyä (Kiviniemi 2018; Palmu 2007, 144). Myöskään minun tutkimukseni ole edennyt lineaarisesti vaiheesta tai käytännöstä toiseen, vaan edestakaisin liikkuen eri käytäntöjen välillä. Tämä on tarkoittanut myös aineiston analyysin eri osioiden luennan, analyysin ja tulkinnan vuoropuhelua (Ronkainen 2011), jolloin kirjallisuus on toiminut keskustelukumppaninani ja myös uusien näkökulmien avaajana (Kiviniemi 2018; Moilanen & Räihä 2018). Lähestymistapa aineistoon on muotoutunut tutkimukseni tehtävän, kysymyksenasettelun sekä tutkimuksellisten lähestymistapojen mukaan (Ruusuvoori ym. 2010).

Empiiristen aineistojen analyysi

Kuten edellisessä alaluvussa kuvasin, pitää tutkimukseni sisällään kolmenlaisia aineistoja. Kussakin osajulkaisussa on ollut oma kysymyksenasettelunsa ja sen myötä myös omanlaisensa aineistojen lukutapa, analyysitavat ja -kysymykset sekä teoreettiset välineet (Ruusuvoori ym. 2010; Valo 2013). Kussakin julkaisussa on kuvattu siinä toteutettua analyysiprosessia, joten tässä yhteenvedossa keskityn pääosin kuvaamaan käyttämiäni menetelmiä. Olen analysoinut aineistojani kehysanalyysin (osajulkaisu I ja III), teorialähtöisen sisällönanalyysin (osajulkaisu II) sekä analyyttiseen autoetnografiaan liittyvän sisällönanalyysin (osajulkaisu IV) avulla. Eroista huolimatta on analyysista löydettävissä laadullisen tutkimuksen analyysin eri vaiheet: aineiston litterointi tai puhtaaksikirjoittaminen, aineistoon tutustuminen, järjestäminen ja luokittelu, analysointi ja tulkinta. Kuviossa 2 kuvaan eri osajulkaisujen analyysiprosessin vaiheet jättäen kuitenkin tulkinnan vaiheen pois kuvioista.

	1. vaihe	2. vaihe	3. vaihe	4. vaihe	5. vaihe
Osajulkaisu ja analyysi Asukaiden tarpeet -artikkeli: kehysanalyysi	Valittujen kohtaamisten litterointi ja ensimmäisten huomioiden kirjaaminen	Aineiston huolellinen läpiluokeminen	Vastaukset kysymyksiin: mistä puhutaan, kuka puhuu ja tämän mukaan ryhmittely	Ryhmittely avun ja tuen tarpeen näkökulmasta	Vastaukset kysymyksiin: mistä perspektiivistä, mikä on sävy, mitkä osallistujien roolit – kehysten niemeäinen
Sosiaalinen kuntoutus -artikkeli: teorialähtöinen sisällön analyysi (2 aineistoa)	Tilannekuvaukset	Aineistojen huolellinen läpiluokeminen kysymyksenasettelun näkökulmasta	Vastaukset kysymyksiin: mitä yksilöllisiä avun, tuen ja sosiaalisen osallisuuden tarpeita, sosiaalisen osallisuuden rakentuminen	Luokittelu Kananon jaottelun perusteella	Uudelleenluokitellut 1. vaihe 6 -> 2. vaihe 5 -> lopulliset neljä avun ja tuen tarpeen luokkaa
Sosiaalityöntekijöiden tieto -artikkeli: kehysanalyysi	Puheen episodi	Aineistojen huolellinen läpiluokeminen: asiakastyön kuvaukseen liittyvien teemojen etsiminen	Vastaukset kysymyksiin: mistä puhutaan ja mistä perspektiivistä puhutaan ja näiden perusteella kehysten havaitseminen ja niemeäinen	Kehyksiä tarkasteltiin vastaamalla kysymykseen, millaisesta käytännöstä on kyse – näiden mukaan käytännöt ja roolit nimettiin	Kehysten sisältöjen uudelleenanalysointi vastaamalla kysymykseen: minkälaista tietoa voidaan löytää ja kenen tietoa se on
(Vaiheet 1–4 tehty osin ja aiemman tutkimuksen aikana)	Puheen episodi	Litterointi: tehty jo lisensiaattitutkimuksen yhteydessä	Löydetyt kuvaukset	Kuvausten kontekstoinen asiakas-kohtaamisen muistiinpanojen avulla, analyysin tarkentuminen	Kuvauksista vastaukset kysymyksiin: mitä ja millaista suhdetta niissä kuvataan, mistä roolista ja toiminnasta on kyse, millaisia oireuksia ja velvollisuuksia näihin liittyy: -> erilaiset positiot
Tutkijasosiaalityöntekijän positiot -artikkeli: autoetnografinen sisällön analyysi	Kirjoitetut kuvaukset	Tutkijasosiaalityöntekijän paikan, tiedon tuottamisen ja näihin kiinnittyvien eettisten tarkastelujen tunnistaminen	Löydetyt kuvaukset tekstitiedostoiksi, joihin myös havainnot ja alustavat tulokset kinnat	Kuvausten kontekstoinen asiakas-kohtaamisen muistiinpanojen avulla, analyysin tarkentuminen	Kuvauksista vastaukset kysymyksiin: mitä ja millaista suhdetta niissä kuvataan, mistä roolista ja toiminnasta on kyse, millaisia oireuksia ja velvollisuuksia näihin liittyy: -> erilaiset positiot

Kuvio 2: Osajulkaisujen analyysiprosessi

Laadullinen aineisto on usein runsas, joten analyysin alkuvaiheessa on syytä tehdä valikointia mukaan otettavan aineiston suhteen. Valitsin mukaan ne aineiston osat, jotka olivat tutkimuskysymysteni kannalta mielekkäitä ja kiinnostavia. (Ruusu vuori ym. 2010; Tuomi & Sarajärvi 2018.) Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että asumispalvelukeskuksen aineistojen tallenteista litteroin sanatarkasti ainoastaan osan kohtaamisista, ja samoin päiväkirjateksteistä kirjoitin puhtaaksi vain osan. Kohtaamisista oli tarkoitukseni kirjoittaa tekstimuotoon kaikki tallenteet, mutta litteroituani ensimmäiset totesin kiinnostavammaksi keskittyä analysoimaan ne ensikohtaukset, joissa työskentely asiakkaan kanssa jatkui. Kiinnostukseni oli asiakkaiden sosiaalityöllisissä avun ja tuen tarpeissa sekä niiden määrittelyssä, joka toteutui pääosin ensikohtauksissa. Tämän vuoksi rajasin pois tapaamisista ne, jotka olivat vain yhden kerran kohtaamisia, ja toisaalta niin sanotut jatkotapaamiset. Aiemmin olin jo päätenyt tarkastelemaan ainoastaan iäkkäiden asukkaiden kohtaamisia. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut on kirjattu kokonaisuudessaan, mutta analyysivaiheessa jätin niistä pois organisaatioon, työyhteisöön ja työssä jaksamiseen liittyneet teemat. Koska en ollut kiinnostunut vuorovaikutuksen tarkastelusta, en merkinnyt puhuttuihin aineistoihin puheen taukoja enkä päällekkäisyyksiä. Muutoin en jättänyt mitään puheesta pois litterointivaiheessa. Päiväkirjoista kirjasin tekstitiedostoksi pohdintani tutkijasosiaalityöntekijän paikasta, tiedon tuottamisesta ja eettisistä kysymyksistä. Tekemilläni rajauksilla ja valinnoilla pystyin tekemään aineistosta mielekkäämpää, selkeämpää ja yhtenäisempää. Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on lisätä aineiston informaatioarvoa ja luoda yhtenäistä informaatiota ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Empiiristen aineistojen analyysi on lähtenyt liikkeelle aineistolähtöisesti, jopa silloin, kun varsinaista analyysia ovat ohjanneet teoreettis-käsitteelliset valinnat (osajulkaisu II). Osin kyse on siitä, että olen ollut itse aktiivisesti osallisena aineistojen tuottamisessa dialogisten haastattelujen, asukaskohtaamisten ja päiväkirjojen kautta. Lisäksi olen käyttänyt haastatteluja aineistona jo aiemmassa lisensiaattitutkimuksessani (Rossi 2013). Näistä syistä, mutta myös aineistoihin syvemmän perehtymisen kautta, selkeytyivät myös analyysimenetelmät. En kuitenkaan ajattele tutkimustani aineistolähtöisenä (Tuomi & Sarajärvi 2018), koska taustalla ovat omat kokemukseni sekä aiempi tutkimuksellinen ja teoreettinen ymmärrykseni gerontologisesta sosiaalityöstä ja sen käytännöistä (ks. Ruusu vuori ym. 2010, 19). Enemmänkin kyse on teoriaohjaavasta (osajulkaisut I ja III) sekä teorialähtöisestä (osajulkaisu III) tutkimuksesta ja analyysistä. Ensin mainitussa teoria ja käsitteet ohjaavat ja auttavat analyysia, vaikka analyysi ei pohjaa suoraan teoriaan. Jälkimmäisessä on olemassa valmiit käsitteet, joihin keskitytään ja joiden kautta ilmiötä määritellään. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Teoriaohjaavuuden liitän tutkimuksessani kehysanalyttiseen ajatteluun, joka on tutkimuksessani tapa ymmärtää sosiaalityön vuorovaikutuskäytäntöjen muotoutumista. Kehysanalyysi on kuitenkin myös tulkinnallinen apuväline ja aineiston lu-

kutapa (ks. Puroila 2002b; Rossi 2013; vrt. diskurssianalyttinen lukutapa Jokinen 2008, 114). Erving Goffmanin teos *Frame Analysis* (1986) kuvaa kehysanalyttisen ajattelun perusteita, mutta ei anna tarkkoja ohjeita analyysin toteuttamiseen (ks. Puroila 2002b). Kehysanalyysia onkin käytetty monella tapaa eri tutkimuksissa esimerkiksi tutkittaessa lastensuojelun käytäntöjä (Stalker ym. 2015), asiantuntijoiden roolia ja toimintaa perheväkivaltatyössä (Virkki ym. 2015), mielenterveystyön kirjattua arkea (Günther 2012), kotihoidon vuorovaikutustilanteita (Outila ym. 2014), masennuksesta kuntoutuvia (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013), päivähoitoa (Puroila 2002b) sekä kuolevien hoitoa (Peräkylä 1990). Analyysin kohteena ovat olleet muun muassa haastattelussa tuotetut kuvaukset (Stalker ym. 2015; Virkki ym. 2015), blogitekstit (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013), kirjatut asiakassuunnitelmat (Günther 2012) sekä aidoissa vuorovaikutustilanteissa tuotetut aineistot (Outila ym. 2014; Peräkylä 1990; Puroila 2002b).

Osajulkaisuissa olen analysoinut kehysanalyysin keinoin sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ja asukkaiden kohtaamisissa tuotettuja aineistoja. Tarkastelen tuotettua puhetta kehysten kautta, jolloin kehys viittaa näkökulmaan, josta puhetta tuotetaan. Kehysanalyysissa kehykset tunnustetaan, mutta analyysissa voidaan tarkastella myös niiden vaihtumisia, rikkoutumisia sekä kehyksiin liittyviä osallistujien rooleja (Goffman 1986; Outila ym. 2014; Virkki ym. 2015). Analyysini painopiste on kehysten tunnustamisessa ja nimeämisessä, mutta kehysanalyysin kautta on myös mahdollista tarkastella kohtaamiseen ja puheeseen liittyviä toimijoiden suhteita ja rooleja (Goffman 1986; Virkola 2014, 101). Kehyksen ja diskurssin käsitteiden on todettu olevan hyvin lähellä toisiaan (Alasuutari 1993; Günther 2012, 18; Nisula 2010, 25; Peräkylä 1990, 159). Molempiin sisältyy ajatus kulttuurisesti tuotetusta ja yhteisesti jaetusta todellisuudesta. Samankaltaisuudesta huolimatta päädyin kehyksen käsitteen käyttöön, koska olin kiinnostunut tarkastelemaan paitsi kulttuurisesti jaettuja käytäntöjä, myös toimijoiden rooleja. Kehykset vaihtelevat tuotetun puheen ja kohtaamisten eri vaiheissa. Niissä on mukana sosiaalisesti jaettu, mutta myös haastateltavan oma kokemus sekä tulkinta siitä, mistä on kyse, miten tulisi toimia ja mitkä ovat tilanteessa mukana olevien roolit. (Goffman 1986; Rossi 2013; Virkola 2014, 101.) Kirsi Günther (2012, 18) toteaa tukiasumisyhteisön työntekijöiden kirjaamia asukassuunnitelmia tarkastelevassa tutkimuksessaan työntekijöiden käsitteellistävän ja jakavan työhönsä liittyviä merkityksiä kehyksen avulla. Kehyksessä voidaan nähdä Güntherin (mt.) tavoin korostuvan sen kulttuurin, jossa ihminen toimii ja elää. Minun tutkimuksessani tämä tarkoittaa sosiaalityön, kuntoutuslaitosten sekä asumispalvelukeskusten, mutta myös ikääntymisen kulttuuria.

Kehysten tunnustamisen jälkeistä nimeämistä kuvaa myös teoriaohjaavuus. Kehykset muodostin aineistoista, mutta niiden nimeäminen pohjautui paitsi aineistoon myös kirjallisuuden kautta muotoutuneeseen ymmärrykseen gerontologisesta sosiaalityöstä sekä iäkkäiden avun ja tuen tarpeista. Analyysini kohteena olivat ennen kaikkea kehysten sisällöt sekä kehysten tunnustaminen, ei niinkään kehysten

keskinäinen dynamiikka. Olennaisiksi nousivat tällöin kehysten sisältämän puheen erilaiset perspektiivit ja sävyt, joka viittaa vuorovaikutustilanteen puheen tyyliin (Luhtakallio 2012). Perspektiivit ja sävyt erottivat kehukset toisesta samankaltaisesta. Vaikka en ollut kiinnostunut, kuten aiemmin todettu, vuorovaikutuksesta enkä puheesta sinänsä, ovat tilanteissa käytetyt puheen perspektiivit ja sävyt kuitenkin merkityksellisiä analyysiprosessissani. Kun analyysini kohdistui kehysten sisältöihin niiden eri ulottuvuuksiin, kuvaa käyttämäni kehysanalyysin tapaa osin myös sisällön analyysi tai teema-analyysi (ks. Alasuutari 1993, 137–139; Ruusuvuori ym. 2010; Stalker ym. 2015).

Varsinaisesti sisällön analyysi oli käytössä yhteisartikkelissa (osajulkaisu II), jossa käytimme Heli Valokiven kanssa teorialähtöistä sisällön analyysia. Analyysimme kohdistui aineistoihimme sisältyviin tapahtumakuvauksiin. Käytetyt aineistot olivat meille erittäin tuttuja, joten tiesimme käsitteellisen välineistön eli Aulikki Kananojan (2012) sosiaalisen kuntoutuksen tarpeiden jaottelun sopivan aineistomme analyysin kehikoksi. Luokittelimme aineistoamme soveltaen Kananojan (mt.) käyttämää kuutta tarpeiden luokkaa (ks. osajulkaisu II, 154), vaikkakin varsinaiset nimeämiset pohjautuivat jälleen aineistoomme. Kyse oli aineiston ja käsitteellisten tulokulmien jatkuvasta vuoropuhelusta, jossa teoreettis-käsitteelliset välineet mahdollistivat meidän itsemme etäännyttämisen aiemmin tutuista aineistoista. Tämän myötä mahdollistui myös uuden tiedon löytyminen. Aineiston ja käsitteellisten tulokulmien vuoropuhelu tarkoitti myös sitä, ettei tässä kohtaa ole mahdollista puhua puhtaasti teorialähtöisestä analyysistä.

Autoetnografiaan ja päiväkirja-aineistoon perustuvassa tutkimuksessani (osajulkaisu IV) oli kyse toisen tyyppisestä, analyttisen autoetnografian sisällön analyysistä. Tarkastelin aineistosta tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolejani ja asemaani yhteisössä sekä gerontologisen sosiaalityön yleisempiä kysymyksiä. Autoetnografiasa olin kiinnostunut omakohtaisten kokemusten kautta yleisemmän kulttuurisen ilmiön tarkastelusta. Kohteenani eivät olleet varsinaisesti omat kokemukseni, vaan tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolien ja niihin liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien tarkastelu. Kyse ei ole siis kokemuksen tutkimuksesta tai elämäkerrallisesta tutkimuksesta (vrt. Rissanen 2015). Orientaatiotani kuvaa enemmänkin teoriaohjaavuuden käsite, jossa teoria ja käsitteet mahdollistavat tutkijan analyttisen etäännyttämisen omista kokemuksista ja niiden pohjalta syntyneestä aineistosta (Rissanen 2015, 32–35). Analyysissa ja tulkinnessa hyödynsin positioteoriaa (van Lagenhove & Harré 1999), johon sisältyy ajatus siitä, että sosiaalisen elämän eri rooleihin kuuluvat erilaiset oikeudet ja velvollisuudet tehdä ja sanoa asioita (moral positioning), mutta myös yksilölliseen elämänkulkuun ja aiempiin kokemuksiin liittyvät tekijät (personal positioning).

Autoetnografian analyysiprosessissa vaihtelivat aiempiin kokemuksiin eläytyminen eli tutkimusaineistoon, muistiinpanoihin ja päiväkirjoihin palaaminen ja analyttinen etäännyttäminen (Rissanen 2015, 32–35). Olennaisena tekijänä etään-

nyttämässä oli myös kokemuksista ajallinen ja myös paikallinen irrottautuminen. Omien kokemusten systemaattisen analysoinnin aloitin vasta vuosia kenttäjakson jälkeen (ks. osajulkaisu IV). Autoetnografisessa analyysissä tulkinta tapahtuu nykyhetkestä käsin, vaikka päiväkirjamerkintöjen avulla palataan aiempiin kokemuksiin ja ajatuksiin (Ettorre 2013). Tuloksinassa ovat mukana uudet kokemukset ja uudet tilanteet (Rissanen 2015, 28). Tämä on minulle tarkoittanut uuden ammatillisen asemiani kautta tulleita uusia kokemuksia sekä uutta tietoa ja ymmärrystä gerontologisesta sosiaalityöstä. Esimerkiksi kokemuksissani uuteen työhön orientoitumisesta oli jotain samaa kuin aloittamisessani asumispalvelukeskuksessa. Näin tutkimukseen on tullut mukaan myös kokemukseni kunnallisesta gerontologisesta sosiaalityöstä, jossa työskentelin vuosina 2016-2021. Tämä kokemukseni ja ymmärrykseni auttoi myös analysoimaan ja tulkitsemaan aiempia, päiväkirjoihin kirjaamiani kokemuksia.

Yhteenvedon synteesi

Tämän yhteenvedossa esittämäni synteessin olen rakentanut analysoimalla osajulkaisut teorialähtöisesti, jossa välineenä on ollut kulttuurinen käytäntöteoria (Schatzki 1996; 2010; Shove ym. 2012). Osajulkaisut ovat olleet synteessin aineistona. Käytäntöteoria on ollut rakentamassa kuvaani käytännöstä ja ymmärrystä sen ja siihen liittyvien käytäntöjen ja sen osatekijöiden rakentumisesta. Olen analyysissani tarkastellut osajulkaisuja (I-III) etsien niistä käytäntöjä rakentavia osatekijöitä. Näiden osatekijöiden sisältämiä ulottuvuuksia olen tarkastellut käymällä vuoropuhelua sosiaalityön aiempien tutkimusten ja tekstien kanssa. Ulottuvuuksien nimeäminen perustuu empiiristen osajulkaisujen tuloksiin sekä (gerontologisen) sosiaalityön kirjallisuuteen. Käytäntöjen nimeämisessä ja sisältöjen kuvaamisessa (luku 5) olen käyttänyt hyväkseni ennen kaikkea osajulkaisun III tuloksia, mutta myös muita osajulkaisuja sekä kirjallisuutta. Käytännössä toimivia, käytäntöjen kantajia, olen tarkastellut roolin käsitteen kautta. Analyysissä olen käyttänyt soveltuvien osien hyväksi osajulkaisuissa käyttämiäni teoreettisia näkökulmia, jotka liittyvät avun ja tuen tarpeisiin, osallisuuteen, sosiaalityön tietoon ja käytäntöihin.

Analyysi eteni lukemalla eri osajulkaisuja lävitse useita kertoja käytäntöteorian tulokulmasta. Analyysin kohteena olivat osajulkaisujen tekstit, jotka kuvasivat aineistojen hankintaa, mutta pääpaino oli niin sanottujen tuloslukujen sekä johdopäätösten analysoinnissa. Etsin teksteistä vastauksia kysymyksiin, millaisia iäkkäiden avun ja tuen tarpeita niissä näkyy, millä tavalla gerontologisen sosiaalityön tavoitteet ja päämäärät tulevat esille sekä miten teksteissä käytäntöihin liittyvät tiedot ja taidot, materiaalit sekä toimijoiden roolit. Tein samalla analyysitaulukon, johon kirjasin teksteissä esiintyviä käytäntöjen tarkoituksia (päämäärät, tavoitteet, tarkoitukset), kompetensseja ja materiaaleja sekä rooleja. Kirjasin myös ylös muut tekemäni huomiot. Analyysissä vuorottelivat myös luenta, analyysi ja tulkinta (Ronkainen 2011), mikä tässä kohtaa tarkoittaa palaamista, milloin osajulkaisujen

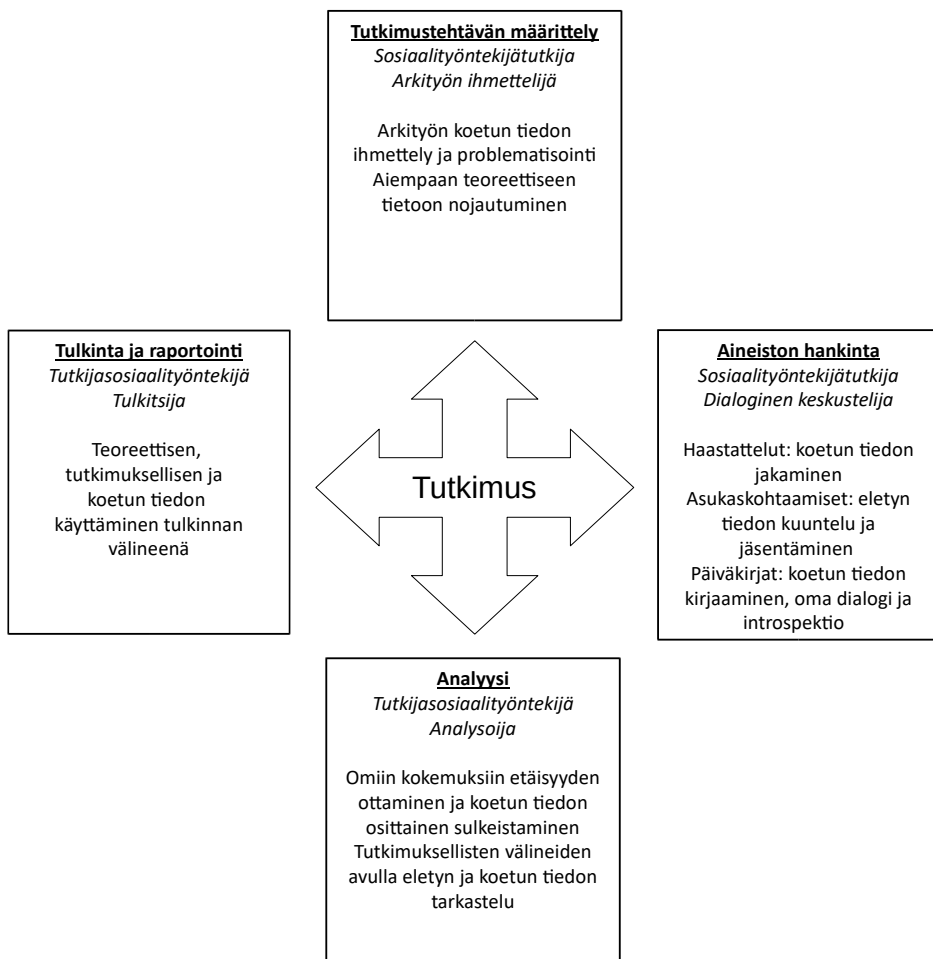
ja milloin teoriakirjallisuuden pariin. Vaikka teoriakehikkonani oli kulttuurinen käytäntöteoria, myös muu kirjallisuus ohjasi tekemääni analyysia ja vaati myös paluuta aineistojen äärelle. Paluuta edellytti myös niin sanottu ristiinluenta: luettuani jonkin osajulkaisuista ja tehtyäni siihen liittyvästä havainnosta jonkin tulkinnan palasin toisiin osajulkaisuihin ja pohdin niiden kautta tulkintaa edelleen. Analyysi ja osajulkaisujen ristiinlukeminen tekivät näkyväksi sen, miten eri osajulkaisut lähestyvät ilmiötä, gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä, eri näkökulmista. Tämän myötä myös havaitsin esimerkiksi sen, että osajulkaisussa kolme tekemämme kehysten ja siihen liittyen käytäntöjen jaottelu vaatii vielä tarkennusta. Tehty synteesi tuotti uudenlaista tietoa ja ymmärrystä ilmiöstä, mutta myös erilaisten aineistojen, analyysien ja teoreettisten tulokulmien merkityksestä tiedon tuottamiselle.

3.5 Tutkijan positio

Tutkijan paikantaminen suhteessa tutkimukseen, sen prosessiin ja tietoon sekä tutkittaviin liittyy ajatukseen, että tietäminen on mahdollista tietystä episteemisestä paikasta käsin (Ronkainen 1999, 23). Tutkijan otettua tai saatua jonkin position hän näkee maailman siitä käsin (Harré ym. 2009). Toisaalta positio saa erilaisia muotoja eri vaiheissa prosessia ja eri konteksteissa. Position muotoutumiseen vaikuttaa tutkimuskysymys, mutta myös käytännön työhön liittyvät ratkaisut. (Paloniemi & Collin 2018.) Tutkijan positiotani ja sen vaihtelua kuvaa määritelmä ”sosiaalityöntekijästä tutkijaksi”. Ammatillinen asemani on tutkimusprosessin eri vaiheissa ollut sosiaalityöntekijä, yliopisto-opettaja ja tutkija. Näitä asemien vaihtumisia sekä koko paikkaani tutkimusprosessi voi kuvata tutkijan ja sosiaalityöntekijän kaksoisroolilla. Välillä olen ollut sosiaalityöntekijätutkija ja välillä tutkijasosiaalityöntekijä. Käsitteen valintaan vaikuttaa se, kumpi puoli kaksoisroolissani painottuu enemmän arjessa ja tutkimuksessa. Sosiaalityöntekijätutkija kuvaa toimintaani tutkimuskohteen määrittelyyn ja aineistonhankintaan liittyen sekä osin myös tilannetta, jossa palkkatyöni on ollut sosiaalityöntekijänä ja olen tehnyt tutkimusta sen ohella. Tutkijasosiaalityöntekijä on tarkoittanut tutkimuksen teon painottumista ja tutkijana olemista sekä siitä kirjoittamista.

Kaksoisrooli kuvaa myös suhdettani omiin kokemuksiini, niiden merkitykseen tutkimuksen aikana ja sen eri käytännöissä sekä tuottamaani tietoon. Vaikka olen ollut tutkimuksen ajan tutkija, on mukana ollut myös sosiaalityöntekijyyteni ja sen kautta syntynyt tieto sekä siihen liittyvä ymmärrykseni. Roolini on ollut kaksoisrooli, mutta positioni on vaihdellut tutkimuksen eri käytännöissä. Kuviossa 3 olen kuvannut tutkimukseen sisältyvää vaihtuvuutta. Tutkimuksen aikana olen ollut arjen ihmettelijä, dialoginen keskustelijä, analysoija ja tulkitsija (vrt. Juhila 1999b), ja näissä käytännöissä ja rooleissa ovat kokemukset ja tieto olleet eri tavoin läsnä. Tutkimuksesta puhutaan usein prosessina (ks. esim. Rossi 2013), mutta myös tut-

kimuksen voidaan nähdä koostuvan erilaisista käytännöistä. Tutkimuksen aikana nämä käytännöt ”etenevät” eri tavoin. Kuviossa keskellä olevalla nuolikuviolla olen kuvannut tutkimuksen liikkumista edestakaisin eri käytäntöjen välillä. Käytäntöinä ovat tutkimustehtävän määrittely, aineiston hankinta, analyysi sekä tulkinta ja raportointi. Näitä eri käytäntöjä olen kuvannut osin edellisissä alaluvuissa. Käytäntöjen vuorottelu kuvaa yksittäisten osajulkaisujen tutkimusprosessia, mutta myös koko tämän väitöskirjan tekemistä. Artikkeliväitöskirjoille tyypilliseen tapaan myös minun tutkimukseni on muotoutunut tutkimuksen aikana osajulkaisujen kautta kertyneiden näkökulmien, ymmärryksen ja tiedon mukaan (ks. Juvonen 2015; Valo 2013).

Kuvio 3: Tutkimuksen käytännöt, tutkijan roolit ja tieto (mukaillen Rossi 2013: kuvio 1)

Kuten jo lisensiaattitutkielmassani (Rossi 2013) totesin, omat kokemukseni ovat sekä tutkimukseni voimavara että haaste (ks. myös Saurama & Julkunen 2009, 306–307). Oman työn tutkimiseen ja yleisemminkin käytäntöjen tutkimiseen liittyy kysymys siitä, miten arkiset ammatilliset käytännöt ja niihin liittyvä tieto muuttuvat tieteelliseksi tutkimukseksi, tiedoksi, käsitteiksi ja teorioiksi; miten eletty ja koettu elämä muuttuu kirjalliseksi tutkimukseksi (Salo 2007). Kun ammatilliset käytännöt ymmärretään osin rutinoituneiksi tekemisen ja niihin liittyvän ajattelun tavoiksi, on kysymys myös siitä, miten nämä on mahdollista muuttaa, tehdä näkyviksi ja sanoittaa. Sosiaalityön keskusteluissa on puhuttu käytäntöihin liittyvän hiljaisen tiedon näkyväksi tekemisestä (ks. esim. Payne 2005; Yliruka 2000). Osaltaan kyse on arjen tai käytäntöjen ja tieteen erilaisista kielistä, erilaisista semanttisista ympäristöistä (Eskola & Suoranta 1998). Arjen ja tutkimuksen käytännöissä on mahdollista nähdä erilaiset diskursiiviset käytännöt ja erilaiset todellisuudet sekä yhteiskunnalliset asemat. Sosiaalityön käytännöissä puhuttu kieli ja asemaan liittyvät tehtävät, roolit, eroavat tutkijan kielestä ja roolista.

Arkisten käytäntöjen ja tutkimuksen eroavaisuudessa on myös kyse erilaisesta tiedosta (Aaltola 2018; Alasuutari 2007). Bergerin ja Luckmanin (2009) käsittein nämä sosiaalityön ammatilliset ja tutkimukselliset todellisuudet ovat toisiinsa nähden erilaisia ääritodellisuuksia, jotka eroavat jokapäiväiseen elämään liittyvistä todellisuuksista ja joihin liittyy jokapäiväisen elämän tietoon nähden rajallisempaa tietoa. Sosiaalityöntekijän ääritodellisuus eroaa tutkijan ääritodellisuudesta tai toisin käsittein elämismaailmasta. (Mt., 11–13; de Certeau 2013; Reckwitz 2002; ks. myös Aittola 2009, 458.) Alasuutarin (2007) mukaan käytäntöjen tieto ja teoreettinen tieto ovat samalla jatkumolla. Ne eivät ole toistensa vastakohtia eivätkä myöskään hierarkkisesti järjestäytyneitä. (Ks. myös Hothersall 2019.) Berger ja Luckman (2009) käyttävät käsitteitä reseptitieto ja sosiaalinen tietovaranto, joihin nojautuen arjessa toimitaan ja jotka liittyvät kuhunkin toimintaan. Sosiaalisen tietovarannon he toteavat olevan rikasta tuttujen, esimerkiksi omaa ammattia koskevien, maailmojen kohdalla (mt., 53–55). Arkisiin ammatillisiin käytäntöihin liittyvä tieto on ymmärrystä, jota jaan muiden käytäntöihin osallistuvien kanssa. Tässä tutkimuksessa arkiset ammatilliset käytännöt ovat se toimenpidekenttä, jonka sisällä tutkimuksen ja tiedon tuottaminen kehkeytyy (de Certeau 2013, 125).

Tietojen erilaisuutta voidaan jäsentää myös etnografiasta tuttujen emic- ja etic-tietojen kautta. Emic viittaa informantin tai yhteisössä sisällä olijan (insider) näkökulmaan todellisuudesta – sosiaalityön käytännöissä sosiaalityöntekijän tai asiakkaan tietoon, tutkimuksessa informanttien ja tutkittavien tai, kuten tässä tutkimuksessa, osin myös tutkijasosiaalityöntekijän tietoon. Etic-näkökulma on puolestaan ulkopuolisen (outsider) näkökulma, tutkijan tieteellinen selitys todellisuudesta. (Boyle 1994, 166.) Tässä tutkimuksessa näitä kahta tiedon muotoa ei eroteta perinteisen etnografian tavoin, vaan tutkimuksessani on kyse osittain myös omien kokemusten tarkastelusta. Aiemmat sekä myös tutkimukseni aikaiset kokemukseni sosiaalityöstä

sekä tutkimuksesta, emic-tieto, voidaan nähdä myös perinteisesti esiyymmärryksenä tutkittavasta ilmiöstä. Yhteiskunta- ja sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa tutkijalla on usein esiyymmärrys tutkimastaan ilmiöstä. Tähän liittyy ajatus siitä, että erilaiset inhimilliset instituutiot voidaan nähdä ihmisten luomina, jolloin meillä on aina niistä tietoa. (Alasuutari 2007, 21; Arnkill 2005, 185; Rossi 2013; Väyrynen 2007, 47.)

Oman esiyymmärryksen ylittäminen on nähty tärkeänä tutkimuksellisenä prosessina, jotta uuden tiedon tuottaminen olisi mahdollista (ks. esim. Saurama & Julkunen 2009). Fenomenologisessa kokemuksen tutkimuksessa on käytetty etäännyttämisen tai reduktion käsitteitä, jolloin kyse on siitä, että tutkijan tulisi sekä tunnistaa että sulkeistaa omat ilmiöön liittämänsä merkityssuhteet tutkimusprosessin ajaksi (Perттula 2011, 145). Sulkeistaminen pitäisi tehdä suhteessa aineistoon, tutkimuskenttään ja tuotettavaan tietoon. Tutkijan tulisi tehdä ajatuksellinen hyppy tai mentaalinen transformaatio kerätessään ja analysoidessaan aineistoa (Saurama & Julkunen 2009, 308). Tässä tutkimuksessa tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisroolini myötä kokemuksellisuus on olennainen osa tutkimustani ja aineiston hankintaa. Sosiaalityöntekijänä ja tutkijana olen ollut osa tutkimaani ilmiötä, mutta myös sen kohde (ks. osajulkaisu IV). Kuten kuvioista 3 näkyy, analyysivaiheessa olen tehnyt sulkeistamista ja ajatuksellista hyppyä keskittyen pääosin aineistoon ja sen tuottamiin merkityksiin. Tulkintaa tehdessäni olen jälleen palannut omiin kokemuksiini käyttäen niitä myös laajentamaan gerontologisen sosiaalityön kuvaa kuntoutuslaitoksen ja palveluasumisen kontekstia laajemmalle.

Arjen muuttumisessa tutkimukseksi on kyse myös eletyn maailman moninaisuuden sekä siihen sisältyvän hetkellisyyden tai spontaaniuden kääntämisestä tutkimukseksi (Salo 2007, 228). Arjen käytäntöjen ja niihin liittyvän tiedon muuttaminen tutkimukseksi on vaatinut metodologisten välineiden, teoreettisen ja tutkimuksellisen kirjallisuuden ja niiden myötä tulkinnan koodien ja käsitteiden käyttöä (Arnkill 2005, 186; Ellis ym. 2011). Erityisesti nämä ovat olleet käytössä aineistojen analyysin ja tulkinnan käytännöissä, mutta myös tämän yhteenvedon kirjoittamisessa. Kyse on ollut silloin etäisyyden ottamisesta kokemuksiin ja sen myötä uudenlaisen ymmärryksen luomisesta. Tällöin olen ollut tutkijana ulkopuolinen, kun ilmiön tunteminen ja omat kokemukset voidaan liittää sisäpuolisuuteen. (Witkin 2014.) Kokemukset sisä- ja ulkopuolisuudesta ovat vaihdelleet tutkimuksen aikana. Sisäpuolisuus kuvaa tutkimuksessani kokemuksiani kuntoutus- ja hoitolaitoksen sosiaalityöstä, mutta myös toimintaani tutkijasosiaalityöntekijänä. Ulkopuolisuus viittaa sekä kokemuksiini tutkijasosiaalityöntekijänä (ks. osajulkaisu IV) että koko tutkimukseen, jossa olen osin myös etäännyttänyt itseäni suhteessa kokemuksiini.

3.6 Eettistä pohdintaa

Tutkimukseen sisältyy aina eettisiä kysymyksiä, joka liittyvät koko tutkimusprosessiin, sen aikana tehtäviin päätöksiin sekä suhteisiin tutkimukseen osallistujiin. Päätöksenteko liittyy esimerkiksi tutkimuskohteen ja menetelmän valintaan, aineiston hankintaan tai tutkimukseen osallistujien rekrytointiin. Etiikka ja taito tehdä eettisiin kysymyksiin liittyviä päätöksiä ovat osa tutkijan ammattietiikkaa ja taitoa. Kyse on periaatteista, säännöistä, normeista, arvoista ja hyveistä, jotka tutkimuksen tekoon liittyvät. (Clarkeburn & Mustajoki 2007; Kuula 2011, 11; Pietarinen 1999.) Tässä tutkimuksessani yhdistyvät tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolit, oman työn tutkimus, iäkkäiden arjessa mukana oleminen ja siihen sisältyvä tutkimuksellinen interventio. Tämä asetelma tuo väistämättä mukanaan eettisiä kysymyksiä suhteistani tutkittaviin ja tutkimaani yhteisöön. Oma tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisroolini on tuonut mukanaan myös paitsi perinteisesti tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja niiden pohdinnan tarvetta, myös sosiaalityön eettisiin periaatteisiin ja arvoihin liittyviä näkökulmia. Toisaalta sekä sosiaalityön että ihmisiin kohdistetun tutkimuksen ja erityisesti etnografisen tutkimuksen eettisissä periaatteissa ja ohjeissa on samoja keskeisiä lähtökohtia. Molemmissa on esimerkiksi korostettu osallistujien itsemääräämisoikeutta, oikeutta saada tarvitsemaansa tietoa päätöksenteon tueksi, yksityisyyden suojaa sekä vahingon välttämistä (Banks 2004; Clark 2000; Hammersley & Atkinson 2007; Talentia 2017; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019).

Subde tietoon ja proseduraaliseen etiikkaan

Tutkijan ammattietiikan on katsottu liittyvän tutkijan perustehtävään: luotettavan informaation tuottamiseen todellisuudesta. Informaatio on todellisuuden ilmiöiden kuvailua, tulkintaa ja selittämistä. (Pietarinen 1999.) Tutkimukseni aiheen kiinnityminen omaan työhöni, gerontologiseen sosiaalityöhön, sisältää jo itsessään tutkimuksellisen haasteen: miten tutkijana voin tuottaa uutta tietoa itselleni tärkeästä aiheesta sen sijaan, että vain vahvistaisin omaa arkityön kautta muodostunutta näkemystäni? Kyse on minun tutkijan paikkani pohdinnasta suhteessa tutkimaani ilmiöön sekä suhteessa luotettavan tiedon tuottamiseen ja sen myötä yleiseen tutkimuksen objektiivisuuden vaateeseen (Laitinen & Uusitalo 2007). Objektiivisuus on mahdollista ymmärtää ilmiön tarkasteluna ulkoapäin ja ”puolueettoman päältä katsojan näkökulmasta” (Eskola & Suoranta 1998, 17). Tuolloin ajatellaan, ettei tutkijalla ole sitoumuksia suhteessa tutkimaansa ilmiöön. Kuitenkin jo tutkimuskohdetta valitessaan tutkijalla on esiyymmärrys ilmiöstä ja myös ymmärrys siitä, että se on tutkimisen arvoista. Tutkijana olen arvottanut gerontologisen sosiaalityön käytännöt tutkimuksen arvoiksi ja valitsin ne tutkimukseni kohteeksi. Halusin tuottaa uutta informaatiota juuri tästä ilmiöstä. Taustalla olivat omat kokemukseni ja haluni ymmärtää niitä (ks. Maydell 2010). En siis ollut edes tutkimustani aloitta-

essani vapaa sitoumuksistani. Jotta tutkimuksesta tulee objektiivista ja luotettavaa, tutkijan tulee tehdä näkyväksi omat esioletuksensa, sitoumuksensa ja arvonsa sekä tunnistaa tai ylittää oma subjektiivisuutensa ja suhteensa niin ilmiöön kuin osallistujiinkin. (Eskola & Suoranta 1998; Laitinen & Uusitalo 2007.) Näkökulmani gerontologiseen sosiaalityöhön ja sen käytäntöihin on, että näen gerontologisen sosiaalityön yhtenä tärkeänä, joskin paikaltaan ja rooliltaan epäselvänä, iäkkäiden ihmisten auttamisen muotona. Epäselvään paikkaan liittyy myös tutkimukseni yksi tehtävä: tehdä gerontologista sosiaalityötä näkyväksi ja lisätä ymmärrystä siitä. Olen sitoutunut tuottamaan tietoa käytäntöjen, mutta jossain määrin myös niissä toimivien näkökulmasta.

Tutkimuksen luotettavuuteen Juhani Pietarinen (1999) on liittänyt ajatuksen tuotetun informaation eli kuvailun, tulkinnan ja selittämisen kriittisestä perustelusta. Kriittisyydellä hän (mt.) viittaa menetelmiin, joita tutkimuksessa käytetään, mutta kriittisyys viittaa myös keskusteluun, jonka lävitse tuotettu tieto suodatetaan (Aaltola 2018). Jotta pystyisin ylittämään oman esiymmärrykseni ja kokemukseni, olen hankkinut erilaisia aineistoja käytännöissä toimivien näkökulmasta sekä analysoinut niitä sulkeistaen osittain itseni ja käyttäen apuna analyysimenetelmiä ja kirjallisuutta. Lisäksi otin ajallista etäisyyttä arjen sosiaalityöntekijän työhön siirtymällä pois sosiaalityöntekijän tehtävistä ja keskittyen väitöskirjatutkijan työhön. Tämä mahdollisti aiempaa refleksiivisemmän asenteen myös omaan työhön ja tekemiseen. Siirtymän myötä olen nähnyt omien tapojeni ongelmallisuutta, mikä on tarkoittanut myös uudenlaista ymmärrystä ja tietoa. Esimerkiksi asiakkaiden ja asukkaiden huolenpitoon liittyvät kysymykset ovat saaneet pohtimaan omia huolenpidon käytäntöjä ja tähän liittyvää vaaraa liiallisesta huolenpidosta, avuttomaksi auttamisesta (Rostila 2001).

Tutkimusprosessiin kiinnittyvät proseduraalisen etiikan (Ellis 2007) kysymykset. Kyse on osin muodollisesta etiikasta, kuten tutkimusluvista sekä tieteelle määritellyistä eettisistä periaatteista, joita Suomessa on laatinut esimerkiksi Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009; 2019). Ihmistieteille on määritelty kolme eettisen periaatteen osa-aluetta: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen ja yksityisyys ja tietosuoja (mt.). Vaikka nämä osin liittyvät tutkijan ja tutkittavan suhteeseen, ovat nämä luonteeltaan kuitenkin enemmänkin muodollisia, jo ennen tutkittavien tapaamista voimassa olevia periaatteita. Kuten edellisessä alaluvussa totesin, tutkimukseeni osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä pyysin luvat suullisesti, samoin henkilökohtaisesti kohtaamiltani asukkaiden omaisilta. Iäkkäiltä asukkailta pyysin luvat lisäksi kirjallisesti. Mikäli asukkaat tai omaiset eivät halunneet osallistua tutkimukseeni, se ei kuitenkaan tarkoittanut, ettenkö olisi kohdannut heitä sosiaalityöntekijänä. Lisäksi sain tutkimusluvan asu-
mispalvelukeskuksen johdolta. Tutkimuslupahakemuksen yhteydessä vuonna 2014 esitin tutkimussuunnitelmani. Vaikka suunnitelmani, tutkimuskysymykseni sekä väitöskirjani rakenne muuttuivat tutkimusprosessin aikana, on tutkimuksen keskei-

nen ajatus ollut prosessin alusta alkaen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeiden sekä sosiaalityöntekijän roolin ja paikan tarkastelu eri toimijoiden näkökulmasta. Tutkimusprosessin aikana olin yhteydessä sähköpostitse yhteisön luvan myöntäneisiin henkilöihin ja kerroin heille myös muuttuneesta suunnitelmastani. Erillistä uutusta lupaa en heiltä pyytänyt, koska tutkimuksen keskeinen ajatus on pysynyt prosessin aikana samana.

Tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti (Kuula 2011; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009) sekä tutkimusluvassa että etukäteen laatimissani esittelykirjeissä sitouduin siihen, ettei yhteisön tai tutkimukseen osallistujien nimiä eikä muitakaan henkilöiden tunnistamista mahdollistavia tietoja julkaista. Samanlaisen sopimuksen olin tehnyt haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kanssa. Salassapitositoumukseni huolimatta eivät kaikki henkilökohtaisesti kohtaamani asukkaat antaneet lupaa tallentaa kohtaamisiamme. Syinä olivat esimerkiksi epäily omasta taidosta kertoa asioita tai epäluottamus ihmisiin, myös tutkijaan. Ajatus tutkimukseen osallistumisen salassa pitämisestä on vahva ja yleisesti hyväksytty tutkimuseettinen periaate. Toisaalta mikäli tätä tarkastellaan osallistujien itsemääräämisen näkökulmasta, etukäteen päätöksen tekeminen ei tarkoita osallistujien omaa päätöksenteon oikeutta (ks. esim. Alasuutari 2007). Kuitenkin tutkimuksessa, jossa käsitellään hyvin henkilökohtaisia asioita tai, kuten sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa, asiakkaiden asioita, osallistujien tunnistamattomuus on tärkeää. Lisäksi mikäli julkistamattomuus olisi vapaaehtoista, liittyisi siihen pulmia, esimerkiksi vaara suostua julkistamiseen muiden esimerkin vuoksi, jolloin kyse ei olisi osallistujan aidosta suostumuksesta. Iäkkäiden asukkaiden osalta kyse oli ja on sosiaalityöntekijän rooliin sitoutumisesta: sosiaalityön eettiset periaatteet ja myös ohjaava lainsäädäntö velvoittavat asiakassuhteen salassa pitämiseen. Osa asukkaista myös varmisti kohtaamisten yhteydessä tai sen jälkeen, etten kerro heidän hyvinkin henkilökohtaisia ja sensitiivisiä elämänkulun eri vaiheisiin liittyviä asioitaan yhteisössä eteenpäin. Sen sijaan tutkimuksellista tiedon keräämistä asukkaat eivät estäneet, vaan saattoivat todeta, että ”*jää tuonne*” (tallentimelle, osajulkaisu I). Salassapitoon sitoutuminen on tarkoittanut tutkimuksen raportoinnissa erilaisten tunnistettavuuden estämistä mahdollistavien keinojen käyttöä: olen poistanut nimet tai vaihtanut ne pseudonyymeiksi, vaihtanut joissain tapauksissa henkilöiden sukupuolet, muuttanut joitakin sanoja vähemmän tunnistettaviksi, jättänyt paikkakuntia kirjoittamatta sekä muuttanut pseudonymisoituja nimiä artikkelien sisällä ja välillä, jolloin haastattelusitaateista ei ole voinut laatia yhtenäistä tarinaa (Laitinen 2004).

Suhde tutkimukseen osallistujiin

Etnografisessa tutkimuksessa eettiset kysymykset liittyvät kentällä tuleviin eettisiin kysymyksiin ja tilanteisiin (situationaalinen etiikka; Ellis 2007), pohdintaan oikeasta ja väärästä (Kuula 2011) sekä suhteeseen tutkimukseen osallistujien kanssa (relaationaalinen etiikka), jolloin pohdittavana on esimerkiksi se, mitä tarkoittaa tutkijan

ja tutkittavan välinen suhde tai mitä seurauksia tutkimuksella on (mt.). Asumispalvelukeskuksen asukkaiden kanssa kohtaamisissa eettistä päätöksentekoa vaativat tilanteet, joissa en ollut varma siitä, ymmärsikö asukas tapaamisemme olevan myös tutkimusta, ja näin en voinut luottaa myöskään siihen, että asukkaat ymmärsivät suostumuksen merkityksen. Heillä oli usein jo edennyt muistisairaus. Tein näissä tilanteissa ratkaisun, etten tallenna kohtaamista. Tämä tarkoitti, että tallennetuista äänitallenneaineistoista jäi pois tehostetun palveluasumisen tyypillinen asiakasryhmä, muistisairautta sairastavat ikäihmiset. (Ks. Topo 2006.)

Eettisissä ohjeistuksissa on korostettu tutkijan pitäytymistä tutkijan neutraalissa roolissa ja omassa tutkijan tehtävässä, vaikka juuri etnografian osalta on nostettu esiin myös ystävyyden ja ystävällisyyden teemat (Kuula 2011). Ellis (2007) on pohjennut omia tutkimussuhteitaan ja kohtaamisten etiikkaa. Hän on yhtäältä nähnyt tutkijan vierailijana ja toisaalta ystävänä. Näihin voidaan nähdä liittyvän erilaiset oikeudet ja velvollisuudet. Myös minun ja asukkaiden kohtaamisissa roolimme ja positioimme vaihtelivat tilanteittain (Maydell 2010). Olimme välillä tutkija ja tutkittava, sosiaalityöntekijä ja asiakas tai vieras ja emäntä/isäntä. Joissain hetkissä kohtaamisista saattoi aistia jopa ystävyyden elementtejä. Vieraana tai ystävänä olemista kuvaa kahvin tarjoaminen kohtaamisissa (ks. myös Andersson 2007; 2009) ja useita kertoja kohtaamani asukkaan esittämä syntymäpäiväkutsu. Itse olin tehnyt valinnan toimia sosiaalityöntekijänä, vaikka kyse oli tutkimuksesta. Kohtaamisiin liittyi auttamisen ajatus: avustin heitä ja osin tein asioita heidän puolestaan, esimerkiksi vein hakemuksia eteenpäin, annoin vissyä jääkaapista ja autoin kahvinkeitinien pulmien kanssa. Tein siis asioita, joita sosiaalityöntekijänäkin teen.

Situationaalisen etiikan näkökulmasta kieltäytyminen kahvista tai avun epääminen arjen pikkuasioissa ei olisi ollut oikein (ks. myös Andersson 2007). Kun tarjoiluja, kutsua syntymäpäiville tai intiimin kokemuksen ja tiedon jakamista tarkastellaan relationaalisen etiikan näkökulmasta, ei tilanne näytä samalla tavalla yksinkertaiselta. Esiin nousee kysymys: muistavatko tutkittavat, että suhteessa on kyse tutkimuksesta, tai sosiaalityöstä, ei suoranaisesti ystävyydestä. (Ellis 2007; osajulkaisu IV.) Vaikka olin sitoutunut asukkaisiin ja heidän auttamiseensa, ei kyse ollut ystävyyden kaltaisesta sitoutumisesta. Kohtaamisiin liittyi vastavuoroisuutta, koska tapaani toimia liittyy se, että voin jakaa kokemuksiani ja paloja elämästäni tutkittaville ja arkityönsäni asiakkaille. Olennainen kysymys on, muistavatko osallistujat, että heidän kertomansa tieto tulee osaksi tutkimustani (Ellis 2007). Pohtiessamme asukkaiden arjen pulmia tai mennyttä elämää kohtaaminen ei välttämättä vaikuttanut tutkimukselta. Se, että asetin useissa tapaamisissa nauhurin esille, muistutti kuitenkin tapaamisen tutkimuksellisuudesta (osajulkaisu IV). Roolien vaihtelu ja yhteen kietoutuminen on etnografisessa tutkimuksessa tyypillistä, mikä osin helpottaa tutkimuksen tekoa, mutta voi myös tuottaa eettisiä ongelmia (Tolonen & Palmu 2007, 108–109).

Sosiaalityöntekijän roolini ja sosiaalityön näkeminen auttamisen ammattina on osaltaan ollut vaikuttamassa myös siihen, että olen nähnyt ja tarkastellut asiakkai-

den ja asukkaiden tilanteita avun ja tuen tarpeen näkökulmasta (osajulkaisut I ja II). Tämän myötä olen nähnyt iäkkäät ihmiset avun tarvitsijoina ja palvelujen käyttäjinä (ks. Sarvimäki 2006), mutta en ainoastaan tästä näkökulmasta, vaan myös tiedon tuottajina sekä aktiivisina osallistujina. Toisaalta se, että tuon esille iäkkäät avun tarvitsijoina, on mahdollista nähdä nykyisen aktiivisuuspuheen ja itsenäisen selviytymisen eetoksen vastapuheena: ihmisillä on oikeus olla myös apua ja huolenpitoa tarvitsevia (ks. Ray ym. 2015).

Kuten luvussa 3.4 kuvasin, suhteeni tutkimukseen osallistuneisiin sosiaalityöntekijöihin ja kohtaamiseni heidän kanssaan muistuttivat monelta osin kahden sosiaalityöntekijän välistä dialogista suhdetta. Se, että olin toisen laitoksen sosiaalityöntekijä, saattoi myös joissain tilanteissa olla keskustelua rajoittava tekijä. Minun näkemiseni toisen laitoksen edustajana saattoi estää joidenkin, esimerkiksi laitosten hallintoon liittyvien, asioiden kertomista. Koska tutkimukseni ei kohdistunut yhteisöön tai sen toimintaan, ei tämä ole merkityksellistä tutkimukseni kannalta. Tilanne olisi kuitenkin ollut vältettävissä keskustelemalla tästä roolistani sekä siihen liittyen salassapidosta ja tiedon välittämisestä eteenpäin. Tutkijan eettisiin periaatteisiin kuuluu myös se, ettei tutkimuksen kautta saatua tietoa käytetä muuhun kuin tutkimukselliseen tarkoitukseen – eli toisen kuntoutus- ja hoitolaitoksen tilanteista ei esimerkiksi keskustella omassa työyhteisössä (Kuula 2011). Kaksoisroolini tutkija-sosiaalityöntekijänä haastaa edellisen ajatuksen tiedon käyttämisestä muuhun kuin tutkimukseen. Toimiessani asiakkaiden kanssa sosiaalityöntekijän asemassa käytin heiltä saamaansa tietoa tarvittaessa myös heidän tilanteidensa edellyttämällä sosiaalityöllisellä tavalla. Teimme esimerkiksi yhdessä etuuksiin liittyviä hakemuksia tai soitin asiakkaan puolesta eri viranomaisille. Kenttäjaksoni aikana tällainen tiedon käyttö oli yhdessä asukkaiden ja heidän omaistensa kanssa sovittua, jolloin näen, että he ovat itse pyytäneet asioidensa käsittelyä esimerkiksi muiden viranomaisten kanssa ja tuolloin salassapito on lakannut (Kuula 2011).

Kenttäjaksolla tutustuin yhteisöön ja sain myös tietoa tutkimastani yhteisöstä ja sen henkilökunnasta ja -kunnalta. Roolini suhteessa yhteisöön on vaatinut sekä kenttäjakson aikana että muuttuneessa työssäni neutraaliutta. Kenttäjakson tavoitteena oli uuden tiedon tuottaminen. Suhteessa yhteisöön oli tarpeen pyrkiä neutraaliuteen, jottei tutkimukseen osallistuminen ja sen myötä uuden tiedon tuottaminen vaarantuisi (Kuula 2011). Kenttäjaksolla olin tilanteissa, joissa huomasi ajattelevani esimerkiksi asukkaiden tilanteista eri tavoin kuin yhteisön muut jäsenet, mutta päätin olla tuomatta asioita heti siinä hetkessä esiin, ettei suhteen rakentuminen yhteisöön vaarantuisi. Välttämättä minulla ei tutkijana myöskään ollut samaa ymmärrystä yhteisön kulttuurista kuin työntekijöillä, joten olisiko tutkijan näkemys välttämättä siinä hetkessä ollut perusteltu tai oikein ymmärretty (ks. osajulkaisu IV)? Toisaalta tilanteessa tekemäni päätöksen myötä yhteisö ei saanut käyttöönsä tutkijan, ulkopuolisen, tietoa eikä myöskään mahdollisuutta tarkastella asioita toisesta näkökulmasta. Osajulkaisun toimittamisella asumispalvelukeskuk-

sen esimiehelle olen kuitenkin mahdollistanut tiedon palaamisen myös yhteisön käyttöön.

Tutkijasta sosiaalityöntekijäksi

Asukkaiden kanssani jakamat hyvinkin henkilökohtaiset ja sensitiiviset kokemukset ja elämäntilanteet ovat kertyneet minulle eräänlaiseksi elämäkululliseksi tietovarannoksi ja ymmärrykseksi asukkaiden tilanteesta. Tutkimusprosessini ja ammatillisen asemani muuttuminen sosiaalityöntekijän virkaan siirtymisen myötä toi mukanaan eettisen haasteen, koska tapasin osan asukkaista myös uudessa asemassani. Asukkaiden kertomukset ja kuvaukset heidän tilanteistaan olivat mielestäni tavatessani asukkaita viranhaltijana. Osa tutkimuksen kautta tutuksi tulleista asiakkaista otti yhteyttä suoraan minuun sosiaalityöntekijänä juuri sen vuoksi, että olimme kohdanneet aiemminkin. Osa taas ei muistanut aiempia kohtaamisiamme, vaan tapaamisemme oli enemmän sattumaa: minä satuin olemaan tavoitettavissa oleva sosiaalityöntekijä tai se, jonka työtehtäviin heidän asiansa liittyi. Mikäli asiakas ymmärsi ja hyväksyi muuttuneen roolini, pystyin työskentelemään heidän kanssaan myös uudessa roolissani. Tarvittaessa ilmoitin työyhteisössäni asiakkaan olevan minulle sillä tavoin tuttu, että en kokenut voivani työskennellä hänen kanssaan. En kuitenkaan kertonut tarkemmin tuttuudestamme. Kohtaamisessa yhteinen menneisyys ja asukkaan elämäntarinoiden tunteminen helpotti työtäni. Toisaalta iäkkäiden elämä muuttuu hyvin nopeasti, joten vuotta aiemmin saamani tieto saattoi olla jo ”vanhaa”. Ammattiasemani muuttuminen tarkoitti myös sekä asiakas-että tutkimussuhteeseen aina sisältyvän valta-asetelman jonkinasteista muutosta. Jo tutkijasosiaalityöntekijänä kohtasin asiakkaat pääasiallisesti sosiaalityöntekijän roolissa, mutta tuolloin työskentelyyni ei liittynyt viranhaltijan tehtäviin kuuluvaa päätöksentekotyötä. Valta liittyi tuolloin enemmänkin kohtaamistilanteisiin sisältyvään valtaan, esimerkiksi keskustelun ohjaamiseen tai ajankohdan sopimiseen.

Tutkimuksen kautta tutuksi tulleiden asiakkaiden kohtaaminen uudenaikaisessa roolissa muistuttaa keskisuuren kunnan sosiaalityössä muutoinkin vastaan tulevia tilanteita: kohdattavat asiakkaat ja heidän elämäntilanteensa ovat jostakin aiemmasta yhteydestä tuttuja. Tuttuus voi liittyä aiempaan asiakkuuteen, jopa ylisukupolvisen asiakkuuteen, yhteisiin tuttaviiin tai vaikkapa aiempaan työoveruuteen. Sosiaalityöntekijöinä mietimme, onko meillä työntekijöillä joitakin sellaisia asiakassuhteeseen vaikuttavia sitoumuksia tai yhteyksiä, joiden vuoksi ei olisi oikein muodostaa asiakassuhdetta. Tuolloin täytyy pohtia, aiheuttaako tuttuus jollakin tavoin erilaista kohtelua tai vaikuttaako se muuten työskentelysuhteeseen. Näin tein myös tutkimukseeni osallistuneiden osalta. Sosiaalityön ja tutkimuksen eettiset periaatteet ja lakiin kirjatut ohjeet, esimerkiksi salassapidosta, ovat helpottaneet ratkaisujen tekemistä tuttuuteen liittyvissä kysymyksissä. Tutkimuskohtaamisten aikana saamaani tietoa en luovuttanut muille enkä myöskään kertonut, keitä asiakkaita olen tutkimukseni aikana tavannut. Viranhaltijana tehtäviini liittyi jonkin

verran päätöstyötä (asumispalvelut ja liikkumista tukevat palvelut) ja tein päätöksiä joillekin tutkimuksen kautta tutuille asiakkaille. Aiemmin saamani tieto mahdollisti perustellun päätöksen tekemisen auttamalla ymmärtämään asiakkaan esittämiä perusteluja ja hänen tilannettaan.

Kenttäjakson aikana sain myös tietoa yhteisöstä, sen kulttuurista ja toimimisen tavoista, vaikka nämä eivät olleetkaan varsinaisia tutkimukseni kohteita. Samalla tapaa kuin asukkailta ja asiakkailta saamani tieto, myös tämä yhteisötieto, on osa minun tietovarantoani. Myös tämä tieto yhtäältä helpotti työtäni, mutta toi siihen asiakastyön tavoin eettisen pohdinnan vaatimuksen. Tutkimukseni kautta saamani tieto, samoin kuin aiempi työkokemukseni toisesta yksityisestä laitoksesta, auttoi ymmärtämään näiden yhteisöjen ja siellä sekä muissa yksityisissä organisaatioissa työskentelevien ja asuvien toimintaa ja toiminnan perusteita. Yhtä lailla kuin asukkaita koskeva tieto, myös organisaatioita koskeva tieto on salassa pidettävää, ja näin ollen tieto on ollut vain minulla. Väistämättä tällainen käytännön tieto oli mukana toiminnassani esimerkiksi pohdittaessa tietyn yhteisön soveltuvuutta tietyn iäkkään asuinpaikaksi, mutta päätös ei kuitenkaan perustunut ainoastaan tuohon tietoon. Minulla ei ollut myöskään työssäni sellaista asemaa, jossa olisin ollut valta-asemassa suhteessa aiemmin tuttuihin yhteisöihin esimerkiksi laadunvalvonnan kautta.

4 Lyhyt katsaus osajulkaisuihin

Väitöskirjatutkimukseni koostuu neljästä vertaisarvioidusta artikkelista. Esittelen osajulkaisut tässä luvussa, jotta lukijan olisi mahdollista saada käsitys artikkeleista ilman tarkempaa perehtymistä niihin. Olen koonnut kuvioon 4 näiden osajulkaisujen keskeiset tiedot. Osajulkaisuista yksi on englanninkielinen ja muut ovat suomenkielisiä. Osajulkaisuista II ja III ovat yhteisartikkeleita. Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus artikkeli (II) on kirjoitettu yhdessä professori Heli Valokiven kanssa. Minun vastuullani oli sosiaalisen kuntoutuksen ja gerontologisen sosiaalityön tarkastelu. Aineistojen analyysin ja itse artikkelin kirjoittamisen teimme yhdessä. Osajulkaisun III kirjoitin yhdessä professori Marjaana Seppäsen ja yliopisto-opettaja Marjo Outilan kanssa. Minä olin pääkirjoittajana, koska artikkeli perustuu lisensiaattitutkielmani aineistoon ja sen tarkasteluihin. Osajulkaisua varten aineistoa analysoitiin kuitenkin aiempaan nähden osin uusista teoreettis-käsitteellisistä näkökulmista. Pääkirjoittajana olin vastuussa analyysistä sekä tekstin tuottamisesta, joka tapahtui yhteisten keskustelujen ja muokkausten pohjalta.

Koska ymmärrykseni gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen rakentumisesta ja siihen liittyvästä käytäntöteoreettisesta ajattelusta on muotoutunut tutkimusprosessin aikana, ovat empiiriset osajulkaisut rakentuneet kunkin osajulkaisun kysymyksenasettelun perusteella tarkoituksenmukaisen teoreettis-käsitteellisen tarkastelun varaan. Tähän yhteenvetoon osajulkaisut on liitetty ja numeroitu teematiseen järjestykseen sen mukaan, keiden näkökulmasta artikkelin tutkimustehtävää tarkastellaan. Näin ollen näkökulmat vaihtelevat iäkkäiden ja heidän omaistensa (osajulkaisut I ja II) sekä sosiaalityöntekijöiden (osajulkaisu III, osin myös II ja IV) välillä. Kyse ei ole siis artikkelien kronologisesta järjestyksestä (vrt. Juvonen 2015; Nikupeteri 2016).

Otsikko	Tutkimustehtävä	Aineisto	Analyysi	Käsitteet	Keskeiset tulokset
1. Rossi, Eeva 2018: Asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet	1) Millaisia avun ja tuen tarpeita asukkaiden ja tutkijasosi-aalityöntekijän kohtaamisissa näyttävyy? 2) Millaisten kehysten kautta tarpeet rakentuvat? 3) Millaisia rooleja kohtaamisen osapuolille rakentuu?	Asumispalvelukeskuksessa tutkijasosi-aalityöntekijän ja asukkaiden kohtaamisten tallenteet (9 litteroitua kohtaamista vuosina 2014–2015)	Kehysanalyysi	Tarpeet, autonomia	Avun ja tuen tarpeiden kehyykset <ul style="list-style-type: none"> - toimintakyvyn kehys - palvelujen ja talouden kehys - sosiaalisen ympäristön kehys - elämäntilanteen kehys Asukkaiden roolit: toimintakykyä ja palvelukokemuksiaan kuvaava kysymyksiin vastaaja ja neuvoo kysyvä, elämäntarinastaan kertova, elämäntilannettaan kuvaava ja pohtiva. Tutkijasosi-aalityöntekijän roolit: toimintakyvystä kysyjä ja tilanteen arvioija, informaation antaja, asianajaja, tukija, kuuntelija ja elämäntilanteen yhdessä jäsentäjä. Avun ja tuen tarpeiden moninaisuuden ja kerroksellisuuden havaitseminen
2. Rossi, Eeva & Valokivi, Heli (2018) Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus	Millaisia avun ja tuen tarpeita ikääntyneillä on arkielämässään? Mitä apua ja tukea he tarvitsevat, jotta he voivat jatkaa kotona asumista ja selviytyä itsenäisesti? Mitä sosiaalinen kuntoutus	7 kuntoutuslaitoksen sosiaalitoimintakäytännön haastattelujen yhteenvetotiedot (kerätty v. 2011) + palveluasumisen omaisten ja iäkkäiden	Teorialähtöinen sisälönanalyysi	Osallisuus, sosiaalinen kuntoutus	Avun ja tuen tarpeiden luokat: arkielämä, ihmisuhteet ja sosiaaliset verkostot, identiteettityö sekä palvelujärjestelmä. Yksilöllisen ja yhteisöllisen sosiaalisen kuntoutuksen tarve

Kuvio 4: Osajulkaisut taulukkomuodossa

	tarkoittaa näissä elämäntilanteissa? Mitä haasteita gerontologiselle sosiaalityölle muodostuu ikääntyneen kansalaisen osallisuuden toteuttamiseksi ja vahvistamiseksi?	haastattelut (toisen tutkijan aineisto)				
3. Rossi, Eeva & Seppänen, Marjaana & Outila, Marjo (2018) Assessment support and care-taking: gerontological social work practices and knowledge	Millaisia toimintakäytäntöjä sosiaalityöntekijät liittävät työhönsä kuntoutuksen kontekstissa ja millaista tietoa sosiaalityöntekijöiden kuvauksista voidaan havaita?	7 kuntoutuslaitoksen sosiaalityöntekijän haastattelu (kerätty v. 2011)	Kehysanalyysi	Käytäntö (practice) Tieto (knowledge)	Toimintakäytännöt rakentuivat arvioinnin, tuen ja huolenpidon kehysten kautta. Tiedoiksi erottautuivat sosiaalityöntekijän faktuaalinen, teoreettinen, proseduraalinen sekä käytännöllinen henkilökohtainen tieto ja asiakkaan henkilökohtainen tieto.	
4. Rossi, Eeva: Tutkija ja sosiaalityöntekijä? Autoetnografinen tarkastelu tutkijasosiaalityöntekijän positioista	Millaisia positioita tutkijasosiaalityöntekijän rooliini asumispalvelukeskuksessa liittyy ja miten ne paikantuvat suhteessa organisaatioon, sen henkilökuntaan ja asukkaisiin?	Tutkijasosiaalityöntekijän päiväkirjamerkinnot	Autoetnografia	Positio (moraalinen ja persoonallinen)	Tutkijasosiaalityöntekijän positiot jäsentyvät käsitteellisiin vastinpareihin: virallinen – epävirallinen, ulkopuolinen – sisäpuolinen ja neutraali – hyvän tuottaja.	

4.1 Iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet ja niiden rakentuminen

Tutkimukseni ensimmäinen osajulkaisu *Asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet* pohjautuu toimintaani tutkijasosiaalityöntekijänä iäkkäiden asumispalvelukeskuksessa. Tarkastelen artikkelissa asumispalvelukeskuksessa asuvien iäkkäiden asukkaiden sosiaalityöllisiä avun ja tuen tarpeita ja niiden määrittymistä asukkaiden ja tutkijasosiaalityöntekijän kohtaamisissa sekä tarpeisiin vastaamista. Kysyn tutkimuksessani 1) millaisia avun ja tuen tarpeita asukkaiden ja tutkijasosiaalityöntekijän kohtaamisissa näyttäytyy, 2) millaisten kehysten kautta tarpeet rakentuvat ja 3) millaisia rooleja kohtaamisen osapuolille rakentuu. Aineistona on yhdeksän tallennetta asukkaiden ja tutkijasosiaalityöntekijän ensikohtaamisista. Kohtaamiset ymmärrän neuvotteluina avun ja tuen tarpeista sekä vuorovaikutustilanteina, joiden tarkastelu nojautuu Erving Goffmanin (1986) kehysanalyysiin. Kyse on analyysimenetelmästä, mutta myös tavasta ymmärtää vuorovaikutuksen ja neuvottelujen rakentumista. Neuvotteluissa osallistujat määrittelevät ja tulkitsevat tilannetta ja sen vaatimaa toimintaa hyödyntäen aiempiin kokemuksiin pohjautuvia tulkintakehyksiä.

Iäkkäiden avun tarpeita on usein lähestytty hoivan ja hoidon näkökulmasta (esim. van Aerschoot 2014), mutta osajulkaisussa tuodaan keskusteluun iäkkäiden asukkaiden sekä gerontologisen sosiaalityön näkökulmat. Teoreettisena apuvälineenä tarkastelussa on Len Doyalin ja Ian Goughin (1991; Gough 2017) tarveteoria. Tutkimuksessani iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet jäsenyivät neljän toisiinsa kiinnittyvän kehysten – toimintakyvyn, palvelujen ja talouden, sosiaalisen ympäristön ja elämänkulun kehysten – kautta. Kehyksiä jäsenivät avun ja tuen tarpeiden lisäksi myös osallistujien erilaiset roolit. Toimintakyvyn kehyksessä tarpeet liittyivät fyysisiin tarpeisiin, hoitoon, hoivaan, arjen sujuvuuteen sekä osallistumiseen. Palvelujen ja talouden kehyksessä kyse oli palvelujärjestelmään liittyvän tiedon saamisesta sekä asukkaiden palvelujen ja taloudellisen tuen oikeuksien ja mahdollisuuksien varmistamisesta. Sosiaalisen ympäristön kehyksessä asukkaiden tarpeet kohdistuivat luottamukselliseen keskusteleminen sosiaalisista suhteista ja yhteiseen jäsentämiseen. Elämänkulun kehyksessä kyse oli asukkaiden elämäntarinoista sekä elämänkulun muutoksista keskusteleminen.

Nämä erilaiset kehykset muodostivat kaksi toisiinsa liittyvää paria: 1) toimintakyky sekä palvelut ja talous ja 2) sosiaalinen ympäristö sekä elämänkulku. Vaikka gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta toimintakyvyn liittyviin tarpeisiin vastaavat pääosin omaiset tai asumispalvelukeskuksen henkilökunta, niiden tunnistaminen on tärkeää, jotta parin toiseen osaan, palveluihin ja taloudelliseen tilanteeseen liittyviin avun ja tuen tarpeisiin, olisi sosiaalityön keinoin mahdollista vasta. Tutkimukseni teki näkyväksi sen, että ikääntyminen, siihen liittyvä toimintakyvyn heikkeneminen, käytettävissä olevat palvelut sekä taloudellinen tilanne herättivät asukkaissa myös huolta ja turvattomuutta, joka liittyi paitsi tutkimuksen hetkeen,

myös tulevaan. Tutkimuksen tulokset korostavat sitä, että moniin iäkkäiden asukkaiden tarpeisiin vastataan hoivan, hoidon ja asumisen palveluin, mutta ei vain niillä. Vaikka gerontologisen sosiaalityön on tärkeää varmistaa elämän perusta, riittävät palvelut ja taloudellinen tuki, tarvetta on myös iäkkäiden vaikeiden elämäntilanteiden ratkaisemisen tukemiselle sekä keskusteluille elämän peruskysymyksistä ja elämän päättämiseen varautumisesta.

Artikkeli valottaa iäkkäiden avun ja tuen tarpeiden ja niiden rakentumisen kerroksellisuutta ja moninaisuutta. Gerontologisen sosiaalityön ja siihen liittyvän arvioinnin näkökulmasta kerroksellisuus ja moninaisuus tarkoittavat kokonaisvaltaisen arvion tekemisen merkityksellisyyttä. Artikkelissa tuli näkyväksi myös se, etten minä tutkijasosiaalityöntekijänä aina kohtaamisen hetkellä huomannut iäkkäiden tarvetta laaja-alaiseen keskusteluun, mikä osoittaa kohtaamiseen liittyvien kompetenssien, tietämisten, taitamisten ja tilanteiden ymmärtämisen laaja-alaisuuden merkityksellisyyttä.

4.2 Iäkkäiden avun ja tuen tarpeet sosiaalisen kuntoutuksen viitekehyksestä tulkittuina

Iäkkäiden ihmisten avun ja tuen tarpeiden tarkastelu jatkuu artikkelissa *Iäkkäiden sosiaalinen kuntoutus*. Artikkelin on kirjoittanut yhdessä professori Heli Valokiven kanssa. Artikkelissa avun ja tuen tarpeita tarkastellaan iäkkäiden ihmisten, heidän läheistensä ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Aineistona on 12 palvelu- ja tehostetun palveluasumisen yksikössä kerättyä iäkkäiden ja heidän omaistensa haastattelua sekä 7 kuntoutus- ja hoitolaitosten sosiaalityöntekijän haastattelua. Kysymme tutkimuksessamme, mitä avun ja tuen tarpeita iäkkäillä ihmisillä on arkielämässään ja mitä apua ja tukea he tarvitsevat voidakseen jatkaa kotona asumista ja selviytyäkseen itsenäisesti. Tulokulmamme näihin tarkasteluihin on sosiaalisen kuntoutuksen sekä gerontologisen sosiaalityön näkökulmissa ja niihin keskeisesti liittyvässä osallisuuden toteuttamisessa ja varmistamisessa. Aineiston analysoimme teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla, jossa käytimme käsitteellisenä apuvälineenä Aulikki Kananojan (2012) esittämää sosiaalisen kuntoutuksen tarpeiden jaottelua.

Analyysimme kautta iäkkäiden sosiaalisen kuntoutuksen avun ja tuen tarpeet jäsentyivät neljään luokkaan: arkielämä, ihmissuhteet ja sosiaaliset verkostot, identiteettityö ja palvelujärjestelmä. Arkielämään liittyvät tarpeet tarkoittavat päivittäisiin toimiin, asiointeihin ja kodinhoitoon liittyviä avun ja tuen tarpeita, jotka lisääntyvät sekä muuttavat muotoaan ikääntymisen ja sairauksien sekä fyysisen heikkenemisen myötä. Ihmissuhteisiin ja sosiaalisiin verkostoihin kiinnittyvät tarpeet liittyivät elämäkulun myötä tapahtuviin sosiaalisiin siirtymiin ja rooleihin, mutta myös toimintakyvyn vaihteluiden, esimerkiksi muistisairauden, myötä tapahtuviin muutoksiin sosiaalisissa suhteissa. Erityisen merkityksellisiä ovat läheisissä ihmissuhteissa

tapahtuvat muutokset, jotka liittyvät esimerkiksi puolisoista omaishoidettavaksi ja hoitajaksi muuttumiseen. Näihin liittyvät avun ja tuen tarpeet kohdistuvat yhtäältä muutoksen myötä suhteisiin tulevien jännitteiden ja ongelmien, kuten omaishoitajana toimimisen ristiriitaisten tunteiden tai läheisen harjoittaman kaltoinkohtelun, tunnistamiseen ja ratkaisemiseen.

Osin näihin kahteen edelliseen liittyy kolmas eli identiteettityöhön liittyvät avun ja tuen tarpeet. Tutkimuksemme tämä näyttäytyi elämäntarinan kertomisen ja kuulluksi tulemisen tarpeena, mutta myös identiteetin muuttumisen pohdintana. Nämä kiinnittyivät ikääntymiseen sekä elämäntilanteen, kuten asuinpaikan ja kodin, ja toimintakyvyn muutoksen myötä tulleeeseen tarpeeseen tarkastella elettyä ja nykyistä elämää ja käsitystä itsestään uudelleen. Nämä kolme ensimmäistä luokkaa ovat liitettävissä yksilöllisiin tekijöihin ja viimeinen, palvelujärjestelmään kiinnittyvät avun ja tuen tarpeet, ennemminkin yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen. Tuolloin kyse on ennen kaikkea palvelujärjestelmän moninaisuuden ja monimutkaisuuden sekä jatkuvan muutoksen tuottamista avun ja tuen tarpeista. Aineistossamme tuli myös esiin palvelujärjestelmän ja asiakkaiden avun ja tuen tarpeiden kohtaamattomuus, joka tuottaa asiakkaille ja omaisille pakotettua yksityisen vastuun ottamista. Tämä kohtaamattomuus kuvasti myös iäkkään asiakkaan ja hänen omaistensa tiedon kuulemattomuutta ja huomiotta jättämistä. Iäkkään oman tai omaisen näkökulman ja tiedon puolustaminen voi vaatia ”taistelua”.

Tutkimuksemme tulokset osoittavat, että iäkkäiden ihmisten avun ja tuen tarpeet liittyvät elämäntilanteen yksilöllisiin sekä yhteisöllisiin tai yhteiskunnallisiin tekijöihin. Vaikka tarpeet liittyvät yksilöllisiin tilanteisiin, aineistomme osoitti, että samankaltaiset elämäntilanteet ja niihin liittyvät vaikeudet, kuten avun vastaanottamisen vaikeus tai vaikeat omaishoitotilanteet, koskettavat monia iäkkäitä. Nämä on mahdollista tulkita iäkkäiden elämänvaiheeseen kiinnittyvinä avun ja tuen tarpeina, ja tutkimuksemme liittyy niiden tutkimusten (esim. Krokfors 2009) joukkoon, joissa nähdään tämän elämänvaiheen erityisyys suhteessa avun ja tuen tarpeisiin. Tutkimuksemme tuo esille myös sen, että iäkkään ihmisen arkielämän toimintojen turvaamiseen ja sosiaalisten ongelmien, esimerkiksi kaltoinkohtelun, tunnistamiseen ja omaishoitosuhteiden arvioimiseen tarvitaan yksilöllistä ja huolellista tilanteen arviointia sekä sen pohjalta rakentuvaa pitkäjänteistä työskentelyä.

4.3 Arvioinnin, tuen ja huolenpidon käytännöt ja tiedon moninaisuus

Kolmas artikkeli *Assessment, support and care-taking: gerontological social work practices and knowledge* on myös yhteisartikkeli, jossa minun lisäksi kirjoittajina ovat Marjaana Seppänen ja Marjo Outila. Artikkelin pohjautuu aiempaan lisensiaattitutkielmaani ja sen kuntoutuslaitosten sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineistoon (7

haastattelua) (Rossi 2013). Osajulkaisussa muutimme kysymyksenasettelua lisensiaattitutkielmaani ja kysimme, millaisia käytäntöjä sosiaalityöntekijät identifioivat työssään ja millaista tietoa heidän kuvauksistaan on havaittavissa. Tutkimuksessa käytännöt ymmärretään moninaisina, toimintaympäristöön kiinnittyvinä suorituksina, toimintoina ja interventioina. Moninaisuudestaan huolimatta niissä on löydettävissä yhtenäisiä, tyypillisiä piirteitä. Ymmärrys käytännöistä rakentuu monesta eri teoreettisesta suunnasta. Siinä yhdistyvät Bergerin ja Luckmanin (1980) ajatus toimintojen institutionalisoitumisesta sekä Goffmanin (1986) ajatus toiminnan kehystämisestä. Tavat toimia kiinnittyvät myös roolispesifiin tietoon (Berger & Luckman 1980; Payne 2007) sekä keskusteluihin sosiaalityössä merkityksellisestä tiedosta. Tieto on puolestaan mahdollista nähdä yhtenä käytännön elementin, kompetenssin osana (Shove ym. 2012).

Analysoimme aineiston kehysanalyysin (Goffman 1986) avulla. Aineistomme jäsenyi kolmen kehyksen kautta: arvioinnin, tuen ja huolenpidon. Arvioinnissa keskeisiä asioita ovat tiedon vastaanottaminen ja hankinta sekä moniammatillinen tiedon rakentaminen. Tukeen liittyvät asiakkaiden elämäntarinoiden kuuntelun, elämäntilanteen yhteisen jäsentämisen sekä ohjaamisen ja tiedon jakamisen käytännöt. Viimeiseen, huolenpidoksi nimeämäämme kehykseen liittyvät suostuttelun ja palvelujärjestelmään liittämisen käytännöt. Näihin kuhunkin kehykseen ja näin ollen myös käytäntöön liittyy erilaisia tiedon muotoja. Artikkelimme perusteella gerontologisen sosiaalityön käytännöistä kertovissa kuvauksissa on havaittavissa faktuaalista (objektiivista, testien ja havaintojen tuloksiin liittyvää), teoreettista (sosiaalityöllistä ja gerontologista), proseduraalista (lainsäädännöllistä ja palvelujärjestelmään sekä organisaatioon liittyvää) sekä ammattilaisen henkilökohtaista ja käytännöllistä (sosiaalityön arvot ja etiikka, ammatillinen identiteetti, refleksiiviset taidot) tietoa. Kaikissa käytännöissä on olennaisessa asemassa myös asiakkaan tieto, jolla tarkoitamme asiakkaan arvoihin, asenteisiin, elämäntarinoihin ja elämäntilanteeseen liittyvää tietoa. Tutkimuksemme osallistuneet sosiaalityöntekijät totesivat erityiseksi tietämisen alueekseen palvelujärjestelmään ja lainsäädäntöön liittyvän proseduraalisen tiedon, jota he käyttivät instrumentaalisesti liittäessään asiakkaita palvelujärjestelmään. Tämä tieto oli eksplisiittisesti ilmaistavissa, kun sen sijaan teoreettinen ja henkilökohtainen sekä käytännöllinen tieto näyttäytyi enemmänkin implisiittisenä, asiakkaiden kanssa tehtävän työn kuvauksista havaittavana, sisäistettynä ymmärtämisenä.

Tutkimuksemme tekee näkyväksi gerontologisen sosiaalityön moninaiset, mutta jaetut ja institutionalisoituneet käytännöt sekä käytäntöihin liittyvät moninaiset, eri suunnista tulevat kompetenssit. Tutkimuksemme on toteutettu kuntoutuksen kontekstissa, mikä tarkoittaa gerontologista sosiaalityötä moniammatillisessa yhteisössä ja julkisen sosiaalihuollon ulkopuolella tai reunalla. Tähän työhön ei liity viranomaisen harkintavallan käyttöä, ja osin tästä syystä käytännöissä painottuu terapeutin ja kuntoutuksellinen orientaatio sekä moniammatillisuus. Tutkimuksessa tuli myös esiin se, että käytäntöjen päämäärät eivät välttämättä ole yhtenäiset

moniammatillisessa organisaatiossa. Tämä ilmeni sosiaalityöntekijöiden kokemuksina siitä, ettei asiakkaiden tarvitsemiin tuen ja huolenpidon käytäntöihin ollut työntekijöillä käytettävissä riittävästi aikaa. Tutkimus tuo siis esiin myös ajan yhtenä keskeisenä tekijänä käytännöissä.

4.4 Tutkijan ja sosiaalityöntekijän positioissa

Neljäs artikkeli *Tutkija vai sosiaalityöntekijä? Autoetnografinen tarkastelu tutkija-sosiaalityöntekijän positioista* on osa vastauksen hakemista tutkimuskysymykseen siitä, miten sosiaalityöntekijänä tiedon tuottaminen arjen käytännöistä on mahdollista. Osajulkaisu perustuu kokemuksiini tutkijasosiaalityöntekijänä toimimisesta iäkkäiden asumispalvelukeskuksessa. Kysyn tutkimuksessani, millaisia positioita tutkijasosiaalityöntekijän rooliini asumispalvelukeskuksessa liittyy ja miten ne paikantuvat suhteessa organisaatioon, sen henkilökuntaan ja asukkaisiin. Tutkimukseni aineistona ovat kenttäjakson aikana tekemäni päiväkirjamerkinnot. Tutkimukseni paikantuu etnografian autoetnografiseen perinteeseen. Autoetnografia on kokemuksen tutkimusta, jossa kokemus viittaa tutkijan omiin kokemuksiin. Olen siis tässä kohtaa paitsi tutkija myös tutkimuksen kohde. Tarkastelen artikkelissani tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisrooliini liittyviä positioita suhteessa tutkimukseni ympäristöön, asumispalvelukeskuksen iäkkäisiin asukkaisiin, henkilökuntaan ja organisaatioon. Kyse on tutkijana analyysin ja tulkinnan kautta tekemistäni positioineista. Positioiden tarkastelussa nojaudun positiointiteoriaan (positioning theory; van Lagenhove & Harré 1999), johon liittyy ymmärrys siitä, että sosiaalisen elämän eri rooleihin kuuluu erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia tehdä ja sanoa asioita (moral positioning), mutta myös yksilölliseen elämäntilanteeseen ja aiempiin kokemuksiin liittyviä tekijöitä (personal positioning).

Tutkijasosiaalityöntekijän positiot jäsenyivät käsitteellisiin vastinpareihin: virallinen – epävirallinen, ulkopuolinen – sisäpuolinen ja neutraali – hyvän tuottaja. Ensimmäinen pari kuvaa suhdettani organisaatioon ja asemaani siellä. Virallisuus liittyy asemaani tutkijana, tutkimusluvan myötä saamaani oikeuteen olla läsnä ja kerätä tietoa yhteisössä sekä velvollisuuteeni toimia tutkijan eettisiä periaatteita noudattaen. Epävirallisuus liittyy asemaani sosiaalityöntekijänä ja siihen, etten ollut tutkijasosiaalityöntekijänä organisaation työntekijä. Positiooni ei liity samanlaisia työyhteisöllisiä oikeuksia ja velvollisuuksia kuin (sosiaali)työntekijöillä. Toinen pari kuvaa suhdettani yhteisöön ja erityisesti asukkaisiin. Suhde työyhteisöön oli ulkopuolisen tarkkailijan, tutkijan suhde. Suhde asukkaisiin kuvautui heidän elämässään ”sisällä” olemiseksi, mikä tarkoitti heihin ja heidän asioihinsa sitoutumista, rinnalla olemista, tukemista ja auttamista. Viimeinen vastinpari kuvaa toimintaani kaksoisroolissa: tutkijan neutraaliutta, joka on suhteessa ulkopuolisuuteen ja hyvän tuottamiseen, mikä puolestaan liittyy gerontologisen sosiaalityön tavoitteisiin.

Tämä osajulkaisu tuottaa kuvaa tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolien yhdistämisestä. Positioiden moninaisuus kuvaa kahden roolin erilaisuutta. Niiden moninaisuus kuvaa osaltaan vaikeutta yhdistää tutkijan ja sosiaalityöntekijän rooleja, joihin liittyy erilaisia oikeuksia, velvollisuuksia, tehtäviä ja paikkoja. Artikkelin ja sen taustalla oleva työskentely uudessa ympäristössä ja roolissa tuottivat myös uudenlaista ymmärrystä gerontologisen sosiaalityön käytännöistä. Ne auttoivat havaitsemaan organisaation sääntöjen (esim. ajankäytön määrittely), materiaalisten tekijöiden (esim. asiakastietojärjestelmät) sekä aiempien työhön liittyvien kokemusten (esim. moniammatillinen työskentely) tuottaman ymmärryksen ja toiminta- ja tulkin-tatapojen merkityksellisyyden gerontologisen sosiaalityön käytännöissä. Näiden tekijöiden havaitseminen vaati paitsi omaa kokemusta, myös etäisyyden ottamista kokemuksiin sekä tutkittavaan yhteisöön eli irrottautumista sosiaalityön arkisista käytännöistä.

5 Käytännöistä ja osatekijöistä suhteiseksi käytäntökokonaisuudeksi

Tässä luvussa kuvaan edellä esittelemieni osajulkaisujen uudelleen analysoinnin myötä syntynyttä jäsenystäni gerontologisesta sosiaalityöstä. Kuten aiemmin totesin, minulla on ollut heuristisena apuvälineenä kulttuurinen käytäntöteoria ja sen kautta syntynyt ymmärrys käytäntökokonaisuudesta, joka on käytännöistä ja osatekijöistä eli tarkoituksista, kompetensseista ja materiaaleista muodostuva verkosto (Schatzki 1996; 2010; Shove ym. 2012). Kukin kolmesta osatekijästä sisältää erilaisia ulottuvuuksia. Sama osatekijä ja ulottuvuus voi olla osa eri käytäntöä, mutta kussakin käytännössä osatekijät ja ulottuvuudet painottuvat eri tavoin. (Mt.; 35–37.) Tämä on ollut eri myös käytäntöjen erottelun perusteluna.

Olen nimennyt gerontologisen sosiaalityön käytännöt arvioinnin, neuvottelujen ja suostuttelun, liittämisen sekä tuen käytännöiksi. Näissä neljässä käytännössä tulee eri tavoin näkyviin gerontologisen sosiaalityön moninaisuus ja sen keskeiset piirteet. Arvioinnin käytännössä painottuvat tiedon muodostaminen ja laaja-alaiseen tietoon pohjautuvan kuvan luominen iäkkään asiakkaan tilanteesta. Neuvottelussa ja suostuttelussa ovat keskiössä tarpeiden määrittelyt ja niihin liittyen arjen hyvinvointia tukevista auttamisen ja huolenpidon keinoista päättäminen. Liittämisen käytännössä on kyse liittymisestä ja kiinnittämisestä osaksi resurssijärjestelmää, jolla tuetaan ihmisen arkea, varmistetaan elämän perustaa sekä osallisuutta. Tuen käytäntö keskittyy emotionaalisen tuen muotoihin eli elämäntilanteen kuunteluun ja yhteiseen jäsentämiseen. Vaikka tarkastelen käytäntöjä erillisinä, on niissä monia yhtymäkohtia. Kyse on käsitteellisestä eronteosta. Samalla tavalla myös kolme osatekijää ja niiden eri ulottuvuudet kiinnittyvät toisiinsa. Kuvaan tässä luvussa ensin käytännöt ja sen jälkeen kootusti osatekijät ja lopuksi käytäntökokonaisuuden.

5.1 Arviointi kuvan luomisena ja tiedon muodostamisena

Arvioinnissa on kyse sosiaalityön käytännöstä, jonka tavoitteena on muodostaa kuva asiakkaan tilanteesta ja hänen avun ja tuen tarpeistaan. Sosiaalityön kirjallisuudessa arviointi on yhtäältä liitetty osaksi kaikkea sosiaalityön asiakastyötä, mutta se on paikannettu myös auttamisen prosessin alkuvaiheeseen (Compton ym. 2005; Fook 2012; Nathanson & Tirrito 1998; Pohjola & Korhonen 2014; Ray & Phillips 2012; Seppänen 2017; Trevithick 2011). Arvioinnista puhutaan alkuarviointina, tilannearviointina ja -kartoituksena, tilanneanalyysinä tai asiakkaan tilanteen jäsentämisenä sekä sosiaalisena diagnoosina (esim. Niskala 2008, 70–71, 161; Pohjola

2007, 14). Lainsäädännössä puhutaan palvelutarpeen arvioinnista (sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; vanhuspalvelulaki 2020). Välttämättä näiden käsitteiden välille ei ole tehty eroa, mutta näen, että palvelutarpeen arviossa painottuu ajatus iäkkään ihmisen tarpeiden arviosta suhteessa olemassa oleviin palveluihin (ks. esim. Olaison 2017; Trevithick 2005), kun taas tilanearvioinnin on todettu kohdistuvan ihmisen elämäntilanteen ja esimerkiksi yksilöiden sosiaalisten ongelmien arviointiin (Seppänen 2017, 260). Vaikka nämä kaksi, tilanearvio ja palvelutarpeen arvio, limittyvät gerontologisen sosiaalityön arjessa yhteen, erotan ne toisistaan. Tilanearvion liitän prosessin alkuvaiheeseen ja palvelutarpeen arvion suostuttelun ja neuvottelujen käytäntöihin, joissa kyse on jo enemmänkin tarpeisiin vastaamiseen kohdistuvasta neuvottelusta. Arvioinnin käytännön tarkoitus kiinnittyy ajatukseen gerontologisesta sosiaalityöstä iäkkään ihmisen auttamisena, avun ja tuen tarpeisiin vastaamisena ja sitä kautta hyvinvoinnin tukemisena ja hyvän arjen tuottamisena.

Kun tarkastellaan hyvinvoinnin tukemista tai hyvän arjen tuottamista osana auttamista ja niihin liittyvien tarpeiden arviointia, suuntautuu katse paitsi hyvinvointiin myös tarpeisiin sekä arjen sujuvuuteen. Hyvinvoinnin toteutumiseen kiinnittyviä tarpeita on luokiteltu esimerkiksi perustarpeisiin (terveys ja autonomia) ja välittäviin tarpeisiin (esim. riittävä ravinto ja sopiva asunto) (Doyal & Gough 1991, osajulkaisu I) tai fyysisiin (esim. liikkuminen), psyykkisiin (esim. mieliala ja muisti), sosiaalisiin (esim. sosiaaliset suhteet), eksistentiaalisiin ja henkisiin (esim. elämän päättymisen ja uskonnollisuuden kysymykset) tarpeisiin (Dauzenberg ym. 2016; Olaison 2010; Palmer ym. 2018). Luokittelut tekevät näkyväksi tarpeiden moninaisuuden. Arki puolestaan sisältää ajatuksen kokonaisvaltaisuudesta, jokapäiväisestä, kaikkialla olevasta ja tavanomaisesta elämästä (Holmberg 2020; Jokinen 2005; Juhila 2006; Jyrkämä 2004; Tarvainen 2018). Aiemmin mainitut sosiaaliset ongelmat kohdistavat katseen jo ennalta, yhteiskunnassa yhteisesti, epätoivottaviksi ja ongelmallisiksi määriteltyihin tilanteisiin, kuten köyhyyteen tai kaltoinkohteluun.⁸ Käytäntöjen näkökulmasta arvioinnin kiinnittyminen sosiaalisiin ongelmiin kuvaa tilanteita, joissa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteys liittyy jollain lailla tehtyyn alustavaan arviointiin asiakkaan tilanteesta ja sosiaalisista ongelmista. Sen on voinut tehdä joko asiakas itse tai joku muu ammattilainen. Kun katse suuntautuu arjen tai kansainvälisen sosiaalityön määritelmän (SOSNET 2020) mukaisesti ”elämän ongelmien” suuntaan, laajenee näkökulma määrättyjen sosiaalisten ongelmien ulkopuolelle. Kyse on tilanteesta, jolloin ei vielä tiedetä mikä ongelma on, onko sitä tai kenen ongelma se on (Yliruka 2015, 56; osajulkaisu III). Samalla tulee olennaiseksi saada ja rakentaa laaja-alainen kuva iäkkään arjesta ja elämäntilanteesta sekä hänen mahdollisista avun ja tuen tarpeistaan. Tuolloin

8 En tarkastele tässä kohtaa enempää hyvinvoinnin tai sosiaalisten ongelmien määritelmää ja määrittelyä, vaan otan ne kaikesta monimutkaisuudestaan huolimatta annettuina käsitteinä (ks. esim. Saari 2011; Kananoja & Karjalainen 2017; Pösö 2009; Ikäheimo 2008).

kyse on elämän kokonaisuuden arviosta, jossa huomioidaan asiakkaiden moninaiset tarpeet (osajulkaisu I; III).

Laaja-alaisuus viittaa yhtäältä tiedon tuottajiin ja muodostajiin eli arvioinnin käytäntöihin osallistuviin, mutta myös erilaisiin tiedon lajeihin ja niihin liittyen tiedon hankinnan tapoihin. Käytäntöihin osallistuvia ovat yleensä vähintään asiakas ja sosiaalityöntekijä, mutta mukana voi olla myös muita asiakkaan sosiaalisiin verkostoihin kuuluvia, kuten omaisia ja läheisiä, sekä moninainen joukko muita ammatilaisia (osajulkaisu III). Käytännössä toimivat jakavat yhteisen tavoitteen, tiedon tuottamisen ja sen myötä kuvan rakentamisen iäkkään asiakkaan elämäntilanteesta ja hänen tarpeistaan. Laaja-alaisen kuvan muodostamiseksi tarvitaan eri toimijoiden tuottamaa, monipuolista ja eri keinoin saatua tietoa. Näin voidaan ymmärtää, mikä iäkkään ihmisen ”*tilanne todella on*” (osajulkaisu III).

Ajatus laaja-alaisen tiedon tarpeesta liittyy gerontologiseen ymmärrykseen ikääntymisestä erityisenä biologisia, psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia sisältävänä elämänvaiheena, mutta samaan aikaan myös ymmärrykseen iäkkäistä heterogeenisena ryhmänä (Koskinen 1994). Tuolloin ymmärretään, että esimerkiksi sairaus, kuten muistisairaus, näyttää moninaisena ja yksilöllisenä (osajulkaisu III). Laaja-alaisen tiedon tarve kiinnittyy myös sosiaalityön systeemiseen tai ekologiseen ajattelumalliin ihmisen ja hänen ympäristönsä kokonaisvaltaisesta huomioimisesta (esim. Barber ym. 2015; Fabbre ym. 2011; Payne 2005). Näin tieto viittaa tietoon ihmisen toimintakyvyn eri osa-alueista, mutta myös tietoon hänen elinympäristöstään sekä kokemuksistaan ja ajatuksistaan.

Arvioinnin käytännössä tieto kuvautuu ensisijaisesti kahdenlaisena tietona, jotka olen nimennyt faktuaaliseksi ja henkilökohtaiseksi tiedoksi. Erot näiden välillä liittyvät eroihin tiedon luonteessa ja sen myötä tiedon tuottamisen tavoissa. Faktuaalisella tiedolla (Trevithick 2011), tai sen rinnalla käytetyllä empiirisellä tiedolla (Drury-Hudson 1999), viittaa erilaisin mittarein tai havainnoinnein tuotettuun, objektiiviseksi määriteltyyn tietoon. Se viittaa tietoon, joka kohdistuu asiakkaan kykyyn suoriutua arjen toiminnoista, mutta myös tietoon arjen olosuhteista. Tavoitteena on luoda objektiivinen ja puolueeton kuva asiakkaan tilanteesta, erityisesti hänen kyvykkyyksistään, mutta myös hänen sosiaalisista olosuhteistaan. Keskeiseksi tulee iäkkään toimintakyvyn ja siinä tapahtuneiden mahdollisten muutosten arviointi. Toimintakyvyn arviointi tarkoittaa tiedon hankkimista sen eri osa-alueista: fyysisestä (esim. liikkuminen, sairaudet), kognitiivisesta (esim. muisti), psyykkisestä (esim. mieliala) sekä sosiaalisesta (kyky toimia eri tilanteissa tai olla vuorovaikutussuhteessa) toimintakyvystä.

Faktuaalinen tieto ilmenee Matinveden (2010, 84–85) sanoin datana ja arviointi datan keräämisenä toimintakyvystä ja sosiaalisista olosuhteista. Faktuaalisen tiedon tuottamisessa keskeisessä asemassa ovat erilaiset empiiriset mittaukset, kuten kognitiivisen toimintakyvyn testit (esim. MMSE; ks. Krokfors 2010; osajulkaisu III), mutta myös objektiiviseksi mielletty havainnointi ja yksityiskohtaiset kuvaukset

esimerkiksi toimintakyvystä, sairauksista, lääkityksistä tai taloudellisesta tilanteesta (osajulkaisu I ja III). Havainnointi voi tarkoittaa toimintakyvyn, kuten liikkumisen tai asioiden muistamisen, havainnointia, mutta myös muuta kehon tarkkailua, esimerkiksi mustelmien havaitsemista merkinä kaltoinkohtelusta (Ylinen 2008). Havainnointi voi viitata myös kodin, sen koon, varustetason tai siisteyden tarkasteluun. Sosiaalityössä faktuaalinen tieto liittyy myös tietoon asiakkaan sosiaalisista olosuhteista, kuten taloudellisesta tilanteesta, asuinympäristöstä sekä käytössä olevista palveluista (osajulkaisu III). Näistä tieto saadaan paitsi yksityiskohtia kysymällä ja havainnoimalla myös erilaisista dokumenteista, kuten päätöksistä tai tilioitteista.

Kun tietoa tuotetaan mittaamalla, dokumentteja tarkastelemalla tai objektiivisia havaintoja tekemällä, tieto erotetaan kokevasta ja tuntevasta asiakkaasta ja hänen elämänpäristään. Myös työntekijä nähdään objektiivisena ja puolueettomana, ei kokevana tai tuntevana. (Parton 2008.) Tiedosta puuttuu kokemuksellinen ja historiallinen tieto (Matinvesi 2010, 85), jolloin siitä puuttuu tiedon tuottajien ääni. Iäkkään suoriutumiseen sekä toimintakykyyn liittyvään faktuaaliseen tietoon kiinnittyminen tarkoittaa katseen kiinnittymistä ihmisen kehoon (ymmärrettynä fyysisesti, psyykkisesti ja kognitiivisesti kyvykkäänä tai kyvyttömänä) ja sen fyysiseen ympäristöön sekä toisaalta mittaajaan ja havainnoijaan näkeväenä, kuulevana ja joskus haistavana. Tuolloin käytäntö näyttäytyy vuorovaikutuksena, jossa toinen kysyy, havainnoi tai mittaa ja toinen vastaa tai on havainnoitavana ja mitattavana. Tilanteessa on olennaista faktojen, Nigel Partonin (2008) käsittein informaation (information), tuottaminen. Faktat ovat kiinnittyneet tiedon tuottamisen hetkeen, jolloin aika näyttäytyy nyt olevana, poikkileikkauksellisena aikana, ei menneisyytenä eikä tulevaisuutena.

Ajatus faktuaalisen tiedon tarpeellisuudesta voidaan liittää sellaiseen näkemykseen ikääntymisestä, jossa nähdään, että iäkkään kyky tuottaa tietoa omasta tilanteestaan on heikentynyt toimintakyvyn laskun myötä. Tällöin iäkästä ihmistä ei nähdä oman tilanteensa asiantuntijana eikä hänen eletyn elämän tieto ole ensisijaista, vaan ammatillinen asiantuntijuus ja objektiivisesti tuotettu tieto ovat keskiössä. Objektiivinen ja puolueeton faktatieto on nähty keskeiseksi erityisesti terveydenhuollossa ja myös kuntoutuksen niin sanotussa kliinisessä mallissa. (Kinni 2007, 227.) Faktuaalisen tiedon korostaminen liittyy myös palvelujärjestelmämme: avun ja tuen tarpeisiin vastataan usein objektiivisesti määriteltyjen tarpeiden perusteella, ei esimerkiksi asiakkaan kokeman turvattomuuden perusteella (Pirhonen & Pulkki 2016, ks. myös Olaison 2010). Samalla tulee näkyväksi arvioinnin käytännön paikka osana vanhustyön palvelujärjestelmää sekä ja siihen kiinnittyvä proseduraalinen tieto, joka tarkoittaa resurssijärjestelmään ja sen vaatimusten ymmärtämiseen kiinnittyvää tietoa.

Toimintakulttuurin muutoksen myötä faktatieto on tullut yhä keskeisemmäksi vanhuspalvelujen kentällä, mitä kuvaa mittareiden tulo mukaan lainsäädäntöön (vanhuspalvelulaki 2020, 15a§). Käytettävät menetelmät ja mittarit ovat osin sään-

nöksissä, ohjeistuksissa sekä organisaatioissa määriteltyjä. Tieto toimintakyvystä tuotetaan lainsäädännön (vanhuspalvelulaki 2020, 15 §) sanoin ”monipuolisesti ja luotettavia arviointivälineitä käyttäen”. Vaikka esimerkiksi lainsäädännön (vanhuspalvelulaki 2020, 15b §) käytettäväksi määrittelemässä RAI-mittarissa⁹ tietoja tulee hankkia haastatteleamalla asiakasta ja hänen omaistaan heidän kokemuksistaan, näkemyksistään ja toiveistaan (ks. Lind ym. 2020), kyse on ennen kaikkea standardoidusta tavasta hankkia tietoa ja pyrkimyksestä minimoida arvioitsijan vaikutus tiedon tuottamiseen. Ohjeistus sisältää arviointien tekemisen tavat ja ajat sekä määrittelyn siitä, mihin arvioinnissa pitää keskittyä. Näin arvioinnin käytäntöön liittyvät säännöt ja ohjeet tulevat näkyviksi ja käytettäessä usinnetuiksi (Røpke 2009). Tiedon hankkimisen tilanteissa on kuitenkin korostettu tilanteen vuorovaikutteisuutta, asiakkaan näkökulmien, toiveiden ja tavoitteiden kuulemista sekä asiakkaan kuulluksi tulemista (Lind ym. 2020), jolloin asiakas muuttuu tiedon tuottamiseen osallistujasta tiedon tuottajaksi ja osalliseksi.

Tiedon yhteisen luomisen ajatus kiinnittyy henkilökohtaiseen tietoon, joka viittaa ihmisen elämänkulun aikaiseen eletyn elämän tietoon, mutta myös esimerkiksi koulutuksen tai työn kautta muotoutuneisiin arvoihin ja arvostuksiin sekä sisäistettyyn teoreettiseen tietoon. (Drury-Hudson 1999; Trevithick 2008.) Kokonaiskuvan luomiseksi iäkkään elämäntilanteesta tarvitaan myös tätä subjektiivista ja osin myös kokemukseen perustuvaa tietoa. Kyse on kokemuksellisen tiedon arvostamisesta ja sen ymmärtämisestä, että objektiivisesti samalta näyttävät tilanteet, kuten sairastuminen muistisairauteen, on mahdollista kokea hyvinkin eri tavoin (osajulkaisu III). Siihen liittyy myös ymmärrys asiakkaasta autonomisena toimijana ja omaan elämäänsä vaikuttajana eli osallisena (osajulkaisut I ja II). Yhtäältä tämä tieto on mahdollista nähdä sanoittamattomana tietona, mutta tässä kohtaa liitän siihen kerronnallisuuden, joka on ymmärrettävissä kuvauksena paitsi tästä hetkestä ja elämäntilanteesta, ajatuksista ja arvostuksista, myös elämänkulun aikaisista tapahtumista ja niihin liittyvistä tunteista. Usein henkilökohtainen tieto on kiinnittynyt sosiaalityön ajatukseen siitä, että on tärkeä saada asiakkaan ja joskus myös hänen omaistensa näkökulmat osaksi tehtyä tilannearviota ja kokonaiskuvan muodostamista. (Hokkanen 2014, 275; Koskinen & Seppänen 2013; Seppänen 2017, 266–267; osajulkaisu III.)

Kerronnallisuus sisältää ajatuksen yhdessä tekemisestä, jolloin asiakas ja työntekijä yhdessä rakentavat kuvaa asiakkaan elämäntilanteesta ja hänen mahdollisista avun ja tuen tarpeistaan (Seppänen 2017, 266). Merkityksellistä tietoa ei ole määritelty ennen arviointia, vaan sen on mahdollista tulla näkyväksi vasta yhteisen luomisen

9 RAI-mittari on laaja mittaristo, jossa kuitenkin pääpaino on arjen suoriutumista sekä kognitiivista, fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä kuvaavissa mittareissa (Terveuden ja hyvinvoinnin laitos 2020b). Sosiaalisen osuudeksi näyttäisi olevan määriteltyä ainoastaan sosiaalisen osallistumisen mittaaminen. Lisäksi RAI-arvioinnissa kysymykset kohdistuvat myös iäkkään voimavaroihin (Finne-Soveri ym. 2020) ja eräissä muodoissa on myös puheeksi ottamisen välineitä, jotka kohdistuvat esimerkiksi kaltoinkohteluun (ks. Koli 2019).

kautta. Molempien roolina on olla tiedon tuottajina: kertojana ja kuulijana, ehkä kokemuksista kysyvänä. Asiakkaan rooliin kuuluu kertoa arjen ja sen sujuvuuden tai sujumattomuuden kokemuksista. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on kysyä ja kuunnella. Asiakkaan tieto on eletyn elämän tietoa (Granfelt 2005, 252), joka kiinnittyy iäkkäänä elämiseen. Tämä on tietoa, jota kohtaamisen toisella osapuolella, sosiaalityöntekijällä, ei voi olla. Kertomukset voivat olla myös kuvauksia esimerkiksi sairastamisen ja palvelujen käytön kokemuksista tai ihmissuhteista ja niihin liittyvistä tunteista ja kokemuksista (osajulkaisu I). Vaikka kertomus kiinnittyisi asiakkaan kuvauksiin hänen tämän hetken kyvykkyyksistään, tunteistaan ja tilanteistaan, pitää se usein sisällään myös kertomuksen tai kuvauksen aiemmista kyvykkyyksistä, tunteista ja tilanteista (Janlöv ym. 2005; osajulkaisu I). Näin kokemuksellisessa tiedossa aika näyttäytyy paitsi nykyisyyden aikana, myös eletyn elämän menneenä aikana. Kerronnallisuudessa tulevat esiin ajan sykliisyys ja moninaisuus, jotka liittyvät ymmärrykseen ihmisen aktiivisesta toimimisesta, ei vain toiminnan kohteena olemisesta (Hendricks & Hendricks 1976, 47).

Kerronnallisuudessa ja kokemuksellisuuksissa tieto on Partonin (2008) käsittein tietoa (knowledge, vrt. information), jossa ovat mukana tietäjät sekä tilanne ja tilanteen ymmärtäminen ja siihen sitoutuminen. Tieto kiinnittyy sekä elettyyn elämään että tiedon tuottamisen kontekstiin. Tämä tarkoittaa myös sitä, että käytännössä on läsnä myös sosiaalityöntekijän henkilökohtainen tieto, mikä tarkoittaa hänen arvostuksiaan ja asenteitaan sekä kokemuksellista tietoaan. Tietomme ja ymmärryksemme perustuvat aiempiin kokemuksiimme, esimerkiksi aiempaan työuraamme (osajulkaisu IV), mutta tieto on myös ainakin osittain tilanteista. Silloin tilanteen ymmärtäminen tarkoittaa sisäistettyjä näkemyksiä tilanteen ainutkertaisuudesta sekä tasa-arvoisen ja arvokkaan kohtaamisen merkityksellisyydestä (Laitinen & Kempainen 2010; Väyrynen 2012). Sekä asiakas että työntekijä tunnistavat tilanteen kerronnan mahdollistavaksi: luottamukselliseksi, rauhalliseksi ja kiireettömäksi. Asiakas on sitoutunut kertomaan ja työntekijä kuuntelemaan. Kerronnallisessa tiedossa eivät läsnä ole arvioitava ja arvioiva keho, vaan kertovat, kuulevat ja tuntevat kehot.

Kertomisen mahdollistamisessa tulevat merkityksellisiksi aika ja paikka, jolloin paikka on ymmärretty fyysisenä tilana ja aika riittävänä käytettävänä aikana. Tilanteen luottamuksellisuuden ja kiireettömyyden tunnun syntymiseen tarvitaan aikaa, jolloin aika näyttäytyy paitsi menneenä ja nykyisenä aikana myös käytettävissä olevana resurssina. Luottamuksellista suhdetta ei ole useinkaan mahdollista luoda ilman, että on riittävästi aikaa käytettävissä. Vaikka aika ja tila ovat merkityksellisiä myös faktuaalisen tiedon tuottamisessa, korostuvat nämä kerronnallisuudessa eräänlaisina välttämättöminä ehtoina. Aika ja tila ovat tässä tuotannollisia välineitä (Pohjola 2017) samalla tapaa kuin vaikkapa MMSE-lomake faktuaalisen tiedon tuottamisessa. Henkilökohtaisen tiedon sanoittaminen ja kertominen sekä yhteisen tiedon tuottaminen edellyttää myös toimijoiden taitoa olla vuorovaikutuksessa,

viestiä sanallisesti ja sanattomasti, havainnoida ja kuulla (Trevithick 2011). Tuolloin tarvitaan taitoa kohdata ja ymmärtää, mitä toinen haluaa kertoa (osajulkaisu I, kehysten vaihto).

Kuten tämän alaluvun alussa totesin, arvioinnin päämääränä on muodostaa kuva asiakkaan tilanteesta ja hänen avun ja tuen tarpeistaan, jotta oikeat auttamisen keinot olisi mahdollista löytää. Kuvan muodostaminen vaatii laaja-alaisen tiedon analysoimista ja sen myötä päätelmien tai tilanteen määrittelyn tekemistä. Nämä päätelmät ja määrittelyt esitetään usein jonkinlaisena kirjallisena lausuntona tai yhteenvedona, joka toimii tarvittaessa auttamiseen ja tukemiseen liittyvän suunnitelman pohjana. Yhteenvedon tekeminen liittyy usein sosiaalityöntekijän institutionaaliseen rooliin, siihen sisältyviin tehtäviin ja velvollisuuksiin. Analyysin teossa huomioidaan erilainen asiakkaan tilannetta kuvaava tieto (Niskala 2008; Seppänen 2017), mutta analyysi pohjautuu usein paitsi tälle iästä ihmistä ja hänen elämäntilannettaan eri suunnista kuvaavaan tietoon, myös ymmärrykseen ikääntymisestä sekä palvelujärjestelmästä ja sen mahdollisuudesta tukea asiakasta. Kyse on tuolloin elämän kokonaisuuden arvioinnista ja analysoimisesta, jotka pohjautuvat iäkkään tilanteeseen ja elämäntilanteen aikaisiin kokemuksiin kiinnittyvään henkilökohtaiseen tietoon, erilaiseen faktatietoon sekä proseduraaliseen, palvelujärjestelmää koskevaan tietoon. Läsä on myös gerontologinen ja sosiaalityöllinen teoreettinen tieto, joiden avulla on mahdollista tulkita ja ymmärtää ikääntymistä ja siihen liittyviä yksilöllisiä elämäntilanteita. Teoreettinen tieto auttaa ymmärtämään myös elämän kokonaisuuden arvioinnin ja analysoinnin merkityksellisyyttä osana arvioinnin käytäntöjä. (Osajulkaisu III.)

Arviointia ja päätelmiä ovat tekemässä asiakas ja tarvittaessa hänen läheisensä sekä sosiaalityöntekijä. Lisäksi, kuten esimerkiksi moniammatillisissa kuntoutusympäristöissä, mukana voi olla myös muita ammattilaisia ja asiakkaan sosiaaliseen verkostoon kuuluvia. Tuolloin arviointi näyttäytyy moniäänisenä yhteisenä keskusteluna ja tilanteen pohdintana, johon liittyy erilaisen tiedon arvostaminen ja jakaminen. (Osajulkaisu III; vrt. Kinni 2007.) Silloin, kun arvioinnin ja analyysin tekemiseen osallistuvat tulevat yhtäläisiin johtopäätöksiin avun ja tuen tarpeista, voidaan myös tarvittavista auttamisen keinoista sopia. Pamela Trevithick (2003, 168) toteaa arvioinnin pitävän sisällään sen arvioimisen, voiko asiakas käyttää tarjolla olevaa apua, ja jos voi, mikä apu parhaiten sopii asiakkaan tilanteeseen. Kun arvioinnin ja analyysin tekemiseen osallistuvat tulkitsevat iäkkään tilanteen sekä avun ja tuen tarpeet eri tavoin, tulee keskeiseksi määrittelyvalta. Kyse on siitä, mitä tai kenen tietoa päätelmien ja määrittelyjen teossa painotetaan ja arvostetaan. (Fook 2012; Kinni 2008.) Kun gerontologisen sosiaalityön arvioinnista tehdään kirjallinen lausunto tai loppupäätelmä, tarkoittaa se useimmiten sosiaalityöntekijän tekemiä analyyssejä ja niihin nojautuvia määrittelyjä eli työntekijän rooliin sisältyvää määrittelyvaltaa.

5.2 Neuvottelu ja suostuttelu tarpeiden määrittelynä

Neuvottelun ja suostuttelun käytäntö kiinnittyy avun ja tuen tarpeisiin vastaamisen mahdollisuuksista ja keinoista neuvottelemiseen, sopimiseen ja päättämiseen. Tässä käytännössä on yhteys arviointiin, mutta myös liittämisen käytäntöön. Neuvottelua ja suostuttelua käydään myös edellisen alaluvun lopussa kuvaamissani tilanteissa, joissa tehdään arvioinnin pohjalta yhteisiä tilanteen määrittelyjä ja osallistujien näkökulmat eroavat toisistaan (osajulkaisu III). Neuvottelun ja suostuttelun käytännöllä tarkoitan toimenpiteistä tai palveluista, myös sosiaalityöstä, neuvottelua. Mikäli arvioinnissa ei ole päästy yhteisymmärrykseen avun ja tuen tarpeiden määrittelystä ja niihin vastaamisesta, on niistä neuvoteltava. Jos taas yhteisymmärrys on löytynyt, kyse onkin jo palvelujärjestelmään liittymisestä tai kiinnittämisestä. Neuvottelu ja suostuttelu ovat mukana monin tavoin sosiaalityön arjessa ja erityisesti päätöksenteko työssä. Ne liittyvät useimmiten julkisista palveluista ja toimenpiteistä neuvotteluun. Aineistossani asiakkaan ja työntekijän välinen neuvottelu kohdistui pääosin niin sanottuihin kotiin annettaviin palveluihin ja niiden kautta arjen sujuvuuden ja hyvinvoinnin tukemiseen (osajulkaisut II ja III), mutta myös sosiaalityön päätettävissä olleisiin palveluihin, kuten asunnonmuutostyöhön (osajulkaisu II). Neuvottelua käydään myös esimerkiksi vapaaehtoistyöstä tai yksityisesti ostettavista palveluista (osajulkaisu II), jotka ovat yhä useammin osa iäkkäiden ihmisten palvelu- ja tukiverkoston.

Olen käyttänyt tässä käsitteitä neuvottelu ja suostuttelu rinnakkain, vaikka niistä on aistittavissa sävyeroa. Neuvottelu kuvaa enemmänkin käytännön prosessia, kun taas suostuttelu viittaa toisen toimintaan vaikuttamaan pyrkivään yksisuuntaiseen vuorovaikutukseen ja joskus jopa ”*taisteluna*” (osajulkaisu II) ilmenevään toimintaan. Aina tällaista jakoa ei ole tehty, vaan neuvotteluun on liitetty myös ajatus suostuttelusta (ks. esim. Olaison & Cedersund 2006) ja suostuttelu on nähty myös dialogisena vuorovaikutuksena (Suoninen & Jokinen 2005). Minä käytän näitä käsitteitä synonyymeinä kuvaamaan käytäntöä ja sen luonnetta. Se, etten tee eroa käsitteiden välille, liittyy ajatukseeni siitä, että kaikilla käytännössä toimivilla voi olla sekä suostuttelijan että suostuteltavan rooli. Näin suostuttelu ei ole vain työntekijän toteuttamaa (vrt. osajulkaisu III; Rossi 2013; Suoninen & Jokinen 2005). Neuvottelun tai suostuttelun tavoitteena on joko saada jokin palvelu tai toimenpide aloitettua tai varmistaa, ettei toisen osapuolen tarpeelliseksi katsomaa palvelua aloiteta (osajulkaisut II ja III). Kyse on kahdesta suunnasta tapahtuvasta suostuttelusta, joka kohdistuu palvelun suhteen kielteisen näkökulman kääntämiseen myönteiseksi.

Aineistossani neuvottelu ja suostuttelu ilmenivät neuvotteluna palvelun saamisesta ja myöntämisestä (osajulkaisu II), mutta myös palvelun vastaanottamisesta (osajulkaisut II ja III). Ensimmäinen tilanne kuvautuu konkreettisesti asiakkaan tai hänen omaisensa toiveena saada palvelu käyttöön ja työntekijän näkemyksenä, ettei siihen ole mahdollisuutta tai oikeutta. Kyse on lainsäädännön ja muiden ohjeiden

eli käytäntöihin liittyvien sääntöjen sekä asiakkaan tilanteen ja tarpeiden erilaisesta tulkinnasta. Keskiössä ovat iäkkään ihmisen koetut avun ja tuen tarpeet ja resurssi-järjestelmän säännöt, ohjeet ja resurssit sekä niiden tulkinta. Jälkimmäisessä tilanteessa asiakas ei ole halukas ottamaan käyttöönsä hänelle esitettyä palvelua, vaikka sosiaalityöntekijä näkisi palvelun olevan perusteltu ja helpottavan asiakkaan arkea sekä parantavan hänen elämänlaatuaan. Tällöin korostuvat tarpeet, niiden kokemus ja tulkinta. Molemmissa tilanteissa kyse on sosiaalityön keskeisistä kysymyksistä eli iäkkään tarpeista, oikeuksista ja vallasta: iäkkään oikeuksista palveluihin, itsemääräämisoikeudesta, harkinta- ja määrittelyvallasta sekä suostuttelevasta vallasta.

Neuvottelua ja suostuttelua käydään subjektiivisten ja objektiivisten tarpeiden välillä. Ensin mainitut tarkoittavat iäkkään ihmisen kokemia tarpeita sekä haluja ja niihin vastaamista. Jälkimmäiset ovat objektiivisesti havaittuja ja yhteiskunnassa legitimeiksi määriteltyjä tarpeita. Neuvottelua käydään siitä, mistä näkökulmasta tarpeiden määrittely ja niihin vastaaminen tehdään. Kyse on myös neuvottelusta asiakkaan oikeuksista. (Esim. Doyal & Gough 1991, Mäntysaari 1991; Walters ym. 2000.) Yhteiskunnassa hyväksytyt legitimit tarpeet tulevat näkyviksi palveluihin liittyvissä säännöissä ja ohjeissa, kuten lainsäädännössä sekä esimerkiksi kuntien ohjeistuksissa. Niissä kuvataan perusteita, joilla jokin haluttu palvelu on myönnettävissä, eli miten yhteiskunnassamme on ajateltu avun ja tuen tarpeisiin vastattavan ja asiakkaiden oikeuksia toteutettavan. Vaikka ohjeilla ja lainsäädännöllä on määritelty palvelujen myöntämistä, sisältyy niihin myös soveltamista ja tulkintaa suhteessa iäkkään ihmisen tarpeisiin ja elämäntilanteeseen. Ammatillisissa käytännöissä nämä säännöt ja ohjeet ovat toimijoiden tiedossa ja sisäistämiä ja näin osana käytäntöjä, niiden rutinoituneita muotoja. Sääntöjen sisäistäminen tuli näkyväksi, kun tutkija-sosiaalityöntekijänä tarkastelin iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeita suhteessa palvelujärjestelmän ehtoihin (osajulkaisu I). Silloin, kun subjektiivisesti koetut tarpeet ja yhteisössä legitimeiksi nähdyt tarpeet eivät kohtaa, aletaan käydä neuvotte-luja sekä tarpeista että niiden täyttämisestä eli sääntöjen tulkinnasta. Neuvottelussa merkitykselliseksi ja näkyviin tulevat iäkkään ihmisen tarpeet, niiden ilmaiseminen ja ymmärtäminen, mutta myös sisäistetty ymmärrys palvelujärjestelmään liittyvistä säännöistä ja ohjeista. Neuvottelujen kautta nämä säännöt tulevat paitsi näkyviksi myös haastetuiksi.

Näissä tilanteissa työntekijän rooli näyttääytyy yhteiskunnan määrittelemien ohjeiden ja sääntöjen tulkitsijana suhteessa asiakkaan tilanteeseen. Tulkitsijan rooliin voi kuulua aiemmasta tulkinnasta kertominen sekä sen selittäminen ja perusteleminen (osajulkaisu I; III), mutta myös tulkinnan pohjalta päätöksen tekeminen. Asiakas puolestaan näyttääytyy omista kokemuksistaan ja tuen ja avun tarpeistaan kertovana sekä omaa tulkintaansa palvelujärjestelmästä ja sen säännöistä kuvaavana. Kun kyse on päätöksenteosta, asiakkaan tilanteen ja sääntöjen tulkinnan oikeellisuuden arvio ja määrittelyjen tekemiseen liittyvä määrittelyjen ja harkintavalta on asiantuntijalla (Juhila 2006, 85; Närhi ym. 2015; Sirviö ym. 2015). Tulkintaa, määrittelyä ja

harkintaa on mahdollista tehdä järjestelmän ohjeiden ja sääntöjen suunnasta tai asiakkaan tarpeista käsin. Tulkintaa ja päätöksiä voidaan tehdä myös rajaamisen tai mahdollistamisen näkökulmasta ja suuntaan (Sirviö ym. 2015). Sosiaalityön näkökulmasta tarpeiden arvioiminen ja tulkinnan tekeminen sekä sen suunnan päättäminen tarkoittaa ammatillisen harkinnan käyttöä. (Björkenheim 2007; Evans 2013; Green & Sawyer 2010; Olaison & Cedersund 2006; Preston-Shoot & Wigley 2002.)

Neuvottelussa ja suostuttelussa on kyse myös faktuaalisen sekä proseduraalisen tietämisen ja kokemukseen perustuvan henkilökohtaisen tietämisen välisestä neuvottelusta. Kun päätös tehdään ensisijaisesti järjestelmän näkökulmasta, olennaiseksi tulee objektiivinen faktatieto asiakkaan tilanteesta sekä proseduraalinen tieto palvelujärjestelmästä, ei asiakkaan subjektiivinen kokemustieto tulkintana elämästään. Tällöin asiakkaan mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua omien palvelujen toteuttamisen arviointiin ja päätöksentekoon on näennäistä (Pohjola ym. 2015). Asiakkaan osallisuus oman elämänsä suunnitteluun ja päätöksentekoon ei toteudu. Tämä ilmenee myös palvelujärjestelmän ja asiakkaan elämän kohtaamattomuutena, mikä näyttäytyi kuvauksina evätyistä palvelusta ja etuuksista (osajulkaisu I; II). Tuolloin ihminen ei myöskään koe tullessa autetuksi. Kun päätös tehdään asiakkaan tarpeista lähtien ja säännökset ohittaen, voi se tarkoittaa sääntöjen haastamista ja rutiininomaisten käytäntöjen murtamista.

Toisaalta sääntöjen noudattaminen näyttäytyy myös asiakkaiden yhtenäisenä kohteluna, kansalaisten yhdenvertaisuutta tukevana ja näin oikeudenmukaisuutta lisäävänä käytäntönä (Evans 2013). Suomalaisessa ympäristössä puhutaan hyvästä hallinnosta, jolla taataan yhdenvertaisuus (Aalto 2020, 218; Kalliomaa-Puha ym. 2014), sekä byrokratiatyöstä, jossa kohdellaan asiakkaita yhdenmukaisesti ja tasa-puolisesti ja jossa päätökset sekä toiminta nojautuvat lakeihin ja ohjeisiin (Liukko 2006, 12–13; Sipilä 1989). Kun työntekijä tekee asiakastyön kohtaamisissa, käytäntöjen suorituksissa, tulkinnan ja siihen liittyvän päätöksen säännöistä käsin, kyse on paitsi sääntöjen näkyväksi tekemisestä myös niiden uusintamisesta (Røpke 2009). Tällaiseen päätöksentekoon voi liittyä myös resurssien vartioimista ja kohdentamista sekä asiakkaan oman vastuun ensisijaisuuden korostamista (esim. Lloyd ym. 2014; Olaison ym. 2018). Tuolloin harkintavallan käyttö voidaan nähdä objektivoivana ja vastuuttavana harkintavaltana (Sirviö ym. 2015). Sen sijaan, jos työntekijä päätyykin haastamaan tai rikkomaan sääntöjä, voi se tarkoittaa vähittäistä käytäntöjen muuttamista. Tarpeiden ja ohjeiden ristiriita voi tuottaa työntekijöiden näkökulmasta eettistä kuormaa (esim. Olaison & Cedersund 2006), mutta samalla se tuo vaateen rakenteelliselle sosiaalityölle.

Tilanteissa, joissa asiakas ei ole halukas ottamaan käyttöönsä hänelle esitettyä palvelua, on kyse asiakkaan oikeudesta kieltäytyä. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa suostuttelu kuvautui huolenpitona. Suostuttelun lähtökohtana oli huoli asiakkaan tilanteesta ja arjen sujuvuudesta sekä työntekijöiden halu ottaa vastuuta tilanteen

paranemisesta. (Osajulkaisu III.) Vaikka sosiaalityöntekijä asiantuntijana näkisi palvelun vastaavan asiakkaan tarpeisiin ja helpottavan asiakkaan arjen hyvinvointia sekä parantavan hänen elämänlaatuaan, ei sosiaalityöntekijä voi päättää asiakkaan puolesta. (Osajulkaisu II; III.) Asiakas muuttuu tuolloin päätöksentekijäksi ja työntekijä tilanteesta, palveluista ja niiden hyödyistä kertojaksi. Kun sosiaalityöntekijän rooli on olla suostuttelijana, voi asiakas näyttäytyä suostuttelun kohteena (osajulkaisu III). Näissä tilanteissa korostuu asiakkaan autonomia ja itsemääräämisoikeus, joka on lähtökohtana sosiaalihuollon palveluissa. Kyse on perusoikeudesta, joka on eksplisiittisesti ilmaistu ja kirjattu monin tavoin sekä sosiaalityön eettisissä ohjeissa että lainsäädännössä (Aalto 2020; laki sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista... 2020; Saarenpää 2010; sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Talentia 2017). Ymmärrys itsemääräämisoikeudesta näyttäytyi myös sosiaalityöntekijöiden lausahduksissa ”*väkisin ei voida*”, jolloin kyse on sisäistetystä ymmärryksestä. Säännöt ovat muuttuneet henkilökohtaiseksi tiedoksi.

Itsemääräämisoikeudessa on kyse paitsi vapauksiin liittyvistä oikeuksista, myös kelpoisuudesta ja vallasta (Saarenpää 2010, 83–97). Kun asiakas itse osallistuu oman palvelunsa suunnitteluun ja siitä päättämiseen, näyttäytyy hän autonomisena ja harkitsevana toimijana, ei ainoastaan passiivisena päätöksenteon ja avun kohteena (Valokivi 2014). Jotta iäkkään asiakkaan on mahdollista olla osallisena omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa, tulee käytännöissä toimivien, myös iäkkään asiakkaan itsensä, tunnistaa ja tunnustaa tämä autonomia ja itsemääräämisoikeus. Tähän liittyy myös harkinta asiakkaan kelpoisuudesta toimia, mikä tarkoittaa usein kognitiivisen toimintakyvyn tarkastelua ja arviointia. Työntekijän täytyy arvioida, onko kieltäytyminen realistista ja pystyykö asiakas arvioimaan omaa tilannettaan (osajulkaisu III). Kuten Jari Pirhonen ja Jutta Pulkki (2016, 259) toteavat, itsemääräämisoikeus eli autonomia on relationaalista. Se on sidoksissa sekä ihmiseen itseensä liittyviin fyysisiin tekijöihin että fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön luomiin kehyksiin. Näitä tekijöitä tulee arvioida, jotta voidaan pohtia ihmisen kelpoisuutta toimia sekä hänen autonomiansa tukemista ja säilyttämistä.

Gerontologisessa sosiaalityössä neuvottelun ja suostuttelun käytäntöön liittyy myös harkinta siitä, onko asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja asiakkaan turvallisuuden, riskien toteutumisen sekä välttämättömän huolenpidon tarpeen välillä ristiriitaa. Liiallinen huolenpidon korostaminen voi johtaa asiakkaan itsemääräämisoikeuden ohittamiseen. Toisaalta liiallinen itsemääräämisoikeuden korostaminen voi johtaa avun ja tuen tarpeiden sivuuttamiseen, yhteisöllisen vastuun katoamiseen ja sen myötä jopa heitteillejättöön (mt.; Väyrynen 2012, 287). Erityisesti muistisairautta sairastavien kohdalla itsemääräämisoikeuden ja siihen yhdistettynä oman tai läheisten vastuun korostaminen ja avun tarpeiden tunnustamattomuus voivat johtaa kohtuuttomiin tilanteisiin (Pirhonen & Pietilä 2018; Pirhonen & Pulkki 2016; Sherwin & Winsby 2010). Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen tulee eettisesti hyväksyttäväksi, mikäli asiakas ei kykene esimerkiksi muistisairautensa

vuoksi hyvän elämän kannalta riittävään elämänhallintaan tai aiheuttaa itselleen tai muille vahinkoa (Niemi 2013, 52; Raunio 2009; Sherwin & Winsby 2010). Petteri Niemen (2013, 50–51) mukaan rajoittamista voidaan toteuttaa vain, mikäli ihmisarvoisen elämän objektiiviset edellytykset ovat uhattuina. Objektiivisuudella hän viittaa näyttöön siitä, että asiakkaan elämään sisältyy riskejä, jotka toteutuvat suurella todennäköisyydellä, ellei niihin puututa. Lisäksi hän edellyttää, että on olemassa tutkimuksellista näyttöä siitä, että kyseiset riskit toteutuessaan heikentävät ihmisen elämän mahdollisuuksia. Tarpeiden tunnistamiseen ja tunnustamiseen, sujuvan arjen tai hyvän, arvokkaan ja ihmisarvoisen elämän määrittelyyn eivät riitä ainoastaan lainsäädännön ja muun ohjeistuksen tunteminen ja ymmärrys, vaan siihen tarvitaan, Niemen (mt.) ajatuksia soveltaen, tutkimustietoa vanhuuden elämänvaiheesta ja siihen liittyvistä tekijöistä sekä laajempaa ymmärrystä esimerkiksi inhimillisesti arvokkaan elämän toteutumisesta (Pirhonen & Pulkki 2016).

Suostuttelussa on kyse paitsi palvelun aloittamisesta tai epäamisestä, myös asiakkaan ajatteluun ja identiteettiin sekä joskus myös elämäntapaan liittyvistä neuvotteluista. Neuvottelua käydään avun tarvitsijan ja vastaanottajan sekä itsenäisen selviytyjän identiteeteistä (osajulkaisu II; III). Asiakkaalla itsellään voi olla halua säilyttää oma aiempi, elämänkulun myötä syntynyt itsenäisen selviytyjän ja päättäjän tai esimerkiksi huolehtivan isän identiteetti (osajulkaisu II) ja näihin liittyvät elämäntavat. Iäkkään lähellä olevat, työntekijät tai omaiset, voivat nähdä tilanteen, identiteetin ja elämäntavan toisin. Kyse on pyrkimyksestä muuttaa asiakkaan ajattelu- ja toimintatapaa, jolloin se lähestyy psykososiaalisen työn ajatusta ja siihen kiinnittyvää identiteettityötä (Liukko 2006, 13; Sipilä 1989, 224; osajulkaisu II).

Vaikka neuvottelussa on terapeuttisia piirteitä, se eroaa varsinaisesta terapeuttisesta työskentelystä konkreettisen tilanteen muutostavoitteen kautta (Sipilä 1989, 225). Se eroaa terapeuttisesta työstä myös työhön sisältyvän vallan ja kontrollin vuoksi. Kyse on suostuttelevasta vallasta, jolla pyritään saamaan aikaan toivottu muutos toisen ajattelussa ja toiminnassa. Se on hienovaraista, keskusteluun ja kysymyksiin pohjautuvaa vallan käyttöä. (Hokkanen 2014, 115–116; Juhila 2006, 235–238; Suoninen & Jokinen 2005.) Kontrolliin liittyy ajatus siitä, mikä on yhteiskunnassamme ja ikääntyvälle ihmiselle sopivaa ja oikeaa tapa toimia. Esimerkiksi aiempi elämäntapa voidaan nähdä ikääntymisen sekä siihen liittyvien kehollisten ja sosiaalisten muutosten vuoksi iäkkäälle sopimattomana, vaarallisena tai ongelmallisena. Iäkkäälle itselleen aiemman elämäntavan säilyttäminen liittyy elämänkulun myötä rakentuneen identiteetin ylläpitämiseen ja suostuttelu sen puolustamiseen. Se on niin sanottua vastapuhetta, joka liittyy tarjottujen identiteettien vastustamiseen (Holmberg 2020, 103; Juhila 2006, 238–242). Suostuttelussa roolit voivat myös kääntyä toiseen suuntaan. Työntekijä suostuttelee aiemman, selviytyjän identiteetin säilyttämiseen ja asiakas korostaa avuntarvitsijan identiteettiä (osajulkaisu II; III).

Neuvottelun ja suostuttelun käytännöissä olennaisiksi tulevat taidot viestiä omista näkökulmista, kuunnella ja neuvotella sekä niihin liittyvä eettinen ym-

määritys, joka tarkoittaa toista ja hänen päätösvaltaansa kunnioittavaa kohtaamisen käytäntöä. Kyse on myös iäkkään asiakkaan osallisuuden tukemisesta. Se tarkoittaa myös asiakkaan henkilökohtaisen tiedon, hänen kokemuksensa, arvostuksensa ja ristiriitaisenkin tarinansa ottamista osaksi käytäntöä. (Pösö 2009; Rostila 2001; Sipilä 1989.) Neuvottelun ja suostuttelun käytännöissä tulevat sosiaalityön eettiset ja arvoihin kiinnittyvät periaatteet monella tapaa näkyviksi ja merkityksellisiksi. Myös aika on suostuttelun käytännöissä merkityksellinen tekijä. Aika tarkoittaa ensinnäkin yksittäisen tapaamisen vaatimaa aikaa. Aikaa tarvitaan, jotta voidaan kuulla erilaisia näkökulmia ja esittää erilaisia perusteluja oman näkökulman ja myös palvelujärjestelmän ymmärrettäväksi tekemiseksi (osajulkaisu I). Aika tarkoittaa myös muutosprosessin aikaa, joka voi tarkoittaa iäkkään elämässä jopa vuotta (osajulkaisu I) tai pidempääkin aikaa (osajulkaisu III). Riittävän pitkäaikainen suhde on työhön liittyvä keskeinen ehto (Sipilä 1989, 228).

5.3 Liittäminen kiinnittymisenä ja asianajona

Kolmannen käytännön olen nimennyt liittämiseksi. Se kiinnittyy edellä esillä olleisiin arvioinnin sekä neuvottelun ja suostuttelun käytäntöihin sekä niissä tehtyihin avun ja tuen tarpeiden toteamiseen ja määrittelyihin. Kuvaan liittämällä käytäntöä, jonka kautta asiakas liittyy tai sosiaalityöntekijä kiinnittää hänet osaksi resurssijärjestelmää. Resurssijärjestelmän käsite sisältää palvelujärjestelmän eli julkiset ja yksityiset sosiaalipalvelut, etuusjärjestelmän eli sosiaaliturvaetuudet sekä erilaiset vapaaehtoistyön tuottamat palvelut, mutta myös erilaiset asiakkaan arkeen kiinnittyvät palvelut kuten pankkipalvelut.

Liittäminen kiinnittyy gerontologisen sosiaalityön tavoitteisiin hyvinvoinnin tukemisesta sekä siihen liittyen sosiaaliin tai ympäristöön liittyviin tarpeisiin vastaamisesta. Sosiaaliset ja ympäristöön liittyvät tarpeet ymmärtää tuolloin palveluihin, taloudelliseen tilanteeseen, asumiseen, mutta myös erilaisiin sosiaaliseen osallistumiseen sekä sosiaaliin suhteisiin liittyvinä tarpeina (Dauzenberg ym. 2016; Olaison 2010; ten Bruggengate ym. 2018; osajulkaisu I). Kyse on iäkkään asiakkaan hyvinvoinnin mahdollistamisesta riittävien palvelujen ja etuuksien avulla, mutta myös esimerkiksi iäkkään vaikeisiin elämäntilanteisiin puuttumisesta ja hänen oman ongelmanratkaisukyvyyn vahvistamisesta. Tämä voi tarkoittaa neuvontaa ja ohjausta, mutta myös iäkkäälle hänen oikeuksistaan kertomista ja niiden puolustamista. Gerontologisessa sosiaalityössä liittämisen käytännöllä turvataan asiakkaan elämän perustaa ja hänen oikeuksiaan (Koskinen & Seppänen 2013; Ray & Phillips 2012) sekä mahdollistetaan arjen sujuvuutta, jatkuvuutta ja normaaliutta (Metteri 2012; Sipilä 1989). Kun osallisuus ymmärretään yhteiskunnan käytäntöihin mukaan pääsemisenä (Järvikoski 2013; osajulkaisu II), kiinnittyy liittämisen tarkoitus myös sosiaalityön osallisuuden tukemisen tavoitteeseen.

Vaikeat elämäntilanteet liittyvät monella tavalla iäkkään arkeen sekä ikääntymisen elämänvaiheeseen ja sen fyysisiin, sosiaalisiin ja psyykkisiin tekijöihin, kuten sairastamiseen, eläköitymiseen, leskeytymiseen ja näiden myötä tulleisiin arjen sujuvuuden pulmiin. Ikääntymiseen ja elämäntilanteen muuttumiseen voi liittyä esimerkiksi taloudellisia huolia kuten sairastelujen, toimintakyvyn laskun ja asumisen muodon muuttumisen myötä lisääntyneitä potilas- ja asiakasmaksuja. Aiempi vakaa taloudellinen tilanne voikin muuttua tuen tarpeeksi korkeiden maksujen vuoksi tai siksi, ettei iäkkäällä ole kykyä hakea erilaisia etuuksia tai huolehtia raha-asioistaan. (Haapola ym. 2012; osajulkaisu I.) Näin tilanteet voivat kiinnittyä myös resurssijärjestelmän sääntöihin, ohjeisiin ja käytäntöihin. Vaikeat elämäntilanteet liittyvät kuitenkin myös sosiaalisiin ongelmiin, joista osa on voinut olla mukana jo elämänkulun aiemmissa vaiheissa. Iäkkäillä on samalla tapaa kuin muillakin päihdeongelmia, peliriippuvuutta, asunnottomuutta tai muita elämänhallinnan vaikeuksia. (Kroksfors 2009; Koskinen & Seppänen 2013; Ray & Phillips 2012; Seppänen 2017.) Elämänhallinnan vaikeudet tarkoittavat esimerkiksi vaikeuksia huolehtia asunnon siisteydestä tai raha-asioista kuten laskujen maksamisesta. Tutkimusaineistoissani nämä perinteisiksi ajatellut sosiaaliset ongelmat ja elämänhallinnan vaikeudet eivät olleet keskeisiä, mitä selittää tutkimukseni kontekstit (ks. luku 3.4 ja 4). Sen sijaan, kun työskentelin gerontologisessa sosiaalityössä julkisessa sosiaalihuollossa, olivat myös näihin liittyvät avun ja tuen tarpeet osana käytäntöjä.

Liittämisessä on keskeisenä kompetenssina tieto ja ymmärrys resurssijärjestelmästä ja siihen liittyvistä säännöistä ja ohjeista, proseduraalisesta tiedosta. Resurssijärjestelmät ovat moninaisia ja sen myötä usein myös monimutkaisia ja vaikeaselkoisia. Jotta järjestelmiin liittyvissä käytännöissä voisi toimia, edellyttää se usein monenlaisia voimavaroja asiakkaalta tai hänen omaiseltaan tai tarvittaessa auttamista (Valokivi 2013; van Aerschot & Valokivi 2012). Järjestelmissä on käynnissä muutos ja monimuotoistuminen, esimerkiksi palvelujen sähköistyminen sekä palveluntuottajien lisääntyminen ja vaihtuminen. Muutosten myötä iäkkäät tarvitsevat ohjausta sekä konkreettista tukea ja huolenpitoa, jopa puolesta toimimista suhteessa järjestelmiin (osajulkaisut I–IV). Apua tarvitaan, jotta iäkäs voisi hankkia ja saada tarvitsemansa palvelut ja etuudet (van Aerschot & Valokivi 2012, 267). Tässä auttamisessa on kyse yhtäältä asiakkaan informaationalisesta tuesta (Compton ym. 2005; ks. osajulkaisu III), mutta myös käytännöllisestä tuesta (Rimkus 2011), jotka ymmärrän sosiaalisen asianajon muotoina (Hokkanen 2014). Tavoitteena on saavuttaa iäkkäälle kuuluvia palveluja tai oikeuksia, joita ilman hän on jäänyt tai jäämässä (mt., 50).

Liittäminen tarkoittaa palveluihin ja etuuksiin liittyvää ohjaamista ja neuvontaa, hankintaa, järjestämistä ja tuottamista. Usein iäkkäillä ihmisillä tai heidän omisillaan on tietoa järjestelmästä joko kokemuksen tai yhä enemmän myös aktiivisen tiedon etsinnän kautta (osajulkaisu I ja IV). Tuolloin iäkkään tai omaisen avun ja tuen tarve näyttäytyy enemmänkin tarpeena varmistaa olemassa olevia tietoja sekä tarkentaa erilaisia ohjeita. Tällöin sosiaalityön käytännöissä keskustellaan näistä

tiedoista ja suhteutetaan asiakkaan elämäntilannetta palvelu- ja etuusjärjestelmän sääntöihin ja ohjeisiin sekä pohditaan mahdollisuuksia palveluihin tai etuuksiin. Asiakas on tuolloin kysyjän roolissa ja sosiaalityöntekijä vastaajana ja tiedottajana, eräänlaisena konsulttina. (Osajulkaisu I.) Kyse on tuolloin käytännöstä, joka mahdollistaa iäkkään ihmisen kiinnittymisen osaksi resurssijärjestelmää. Informaation tuottamisen, jakamisen ja yhteisen tilanteen pohtimisen kautta on mahdollista vahvistaa ja tukea iäkkään ihmisen omaa päätöksentekoa ja omaehtoista toimimista sekä hänen autonomiaansa ja osallisuuttaan omiin asioihinsa.

Ohjausta ja neuvontaa kysytään ja annetaan resurssijärjestelmästä ja sen säännöistä. Tässä korostuvat proseduraalinen tieto ja ymmärrys, mutta myös erilaiset materiaaliset tekijät, kuten hakemuslomakkeet, tiedotteet palveluista ja kirjalliset ohjeet. Kari Salonen (2002) on vanhussosiaalityön ammatillisia käytäntöjä tarkastellessaan liittänyt neuvonnan ja ohjauksen kannustavaksi ja tukevaksi työksi, jolloin neuvonta painottuu informaation tuottamiseen ja ohjaus kannustavaan ja tukevaan työhön. Osajulkaisussa III myös me liitimme ohjauksen ja neuvonnan tuen käytäntöihin siihen liittyvän informaation tuen (Compton ym. 2005) merkityksessä. Uuden aineiston ja sen analyysin (osajulkaisu I, II) kautta, ja katseeni siirryttyä yhä enemmän käytäntöjen näkökulmaan, olen paikantanut tämän ohjauksen ja neuvonnan osaksi liittymistä ja liittämistä. Ohjauksessa ja neuvonnassa katse kohdistuu tukea enemmän iäkkään ihmisen ympäristöön. Se kiinnittyy myös osaksi sosiaalityön materiaalisia, julkishallinnollisen ja byrokraattisen työn perinteeseen nojautuvia käytäntöjä (Sipilä 1989; Toikko 2005).

Kun asiakkaalla tai hänen läheisellään on voimavaroja ja kompetensseja eli toimintakykyä ja taitoa toimia suhteessa palvelujärjestelmään, aiemmin kuvattu ohjaus ja neuvonta riittävät. Tuolloin asiakkaat ja/tai omaiset voivat toimia resurssijärjestelmässä ja sen käytännöissä. Sen sijaan näiden kompetenssien tai voimavarojen puuttuessa iäkäs ihminen tarvitsee toisenlaista, konkreettisempaa apua. Sosiaalityöntekijän rooli voi näyttäytyä asiakkaan asioiden edistämisenä erilaisilla sosiaalityöllisillä tai sen ulkopuolisilla areenoilla, mikä tarkoittaa esimerkiksi kotiin annettavien palvelujen tai Kelan myöntämien etuuksien koordinoitua ja varmistamista (osajulkaisut I, III ja IV) tai sosiaalityöhön kiinnittyvää päätöksentekoa. Se voi tarkoittaa myös iäkkään oikeuksien puolustamista, asiakkaiden näkökulmien esiin nostamista ja näin heidän asioidensa eteenpäin viemistä (Kinni 2014; osajulkaisu III). Palvelujen ja etuuksien järjestäminen voidaan nähdä konkreettisina tukena, toimenpiteinä ja käytännöllisenä apuna, joilla ajatellaan ratkaistavan asiakkaan ongelmat. Tällöin niiden voidaan nähdä kiinnittyvän Timo Toikon (2005, 213–221) sanoin sosiaalityön materiaalliseen työskentelyorientaatioon, jossa toimenpiteet ovat keskeisessä osassa. Kyse on myös sosiaalisesta tuesta, johon sisältyy paitsi ohjaus ja neuvonta myös konkreettinen ja käytännöllinen apu (Metteri & Haukka-Wacklin 2011; Rimkus 2011).

Konkreettinen toimiminen voi tarkoittaa myös yhdessä tekemistä, esimerkiksi yhteisiä puheluja kolmannelle osapuolelle, yhdessä käyntiä esimerkiksi mielenter-

veyspalveluissa, yhdessä hakemuksen täyttämistä tai ”paperisodassa” auttamista. (Osajulkaisu I; II; III). Tällöin liittäminen sosiaalisena asianajona kuvaa käytäntöä, jossa työntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain (Hokkanen 2014, 53). Joissakin tilanteissa tämäkään ei ole mahdollista ja riittävää, vaan liittäminen tarkoittaa puolesta tekemistä tai tilanteiden varmistamista. Tuolloin sosiaalinen asianajo näyttäytyy puolesta toimimisena (mt.). Yhdessä ja puolesta tekemisessä liittäminen on ”kouriintuntuva” (tangible support, Fabbre ym. 2011) ja käytännöllistä (Rimkus 2011) tukea ja auttamista.

Sekä yhdessä että puolesta tekemisessä on kyse huolenpidosta, joka tarkoittaa työntekijän vastuun ottamista ja aktiivista toimimista. Huolenpito ja puolesta tekeminen haastavat yhteiskunnassa vallalla olevan ajatuksen iäkkäiden ja heidän omaistensa vastuun korostamisesta (Hastings & Rogowski 2015; Lloyd ym. 2014; Ray & Sepänen 2014). Liittäminen kiinnittyy silloin ajatukseen siitä, etteivät kaikki asiakkaat kaikissa tilanteissa selviä ilman huolenpitoa (Hokkanen 2014, 53–54; Juhila 2006, 151). Tuolloin osallisuuden tukeminen tarkoittaa järjestelmään ja sen tuottaman tuen piiriin liittämistä sekä oikeuksien varmistamista. Asiakas näyttäytyy näissä tilanteissa huolta pidettävänä. Kun asioita tehdään asiakkaan puolesta ja hän on huolta pidettävänä, toteutuu osallisuus omaan elämään yhteisenä tekemisenä, mutta myös välillisenä osallisuutena työntekijän antaman tiedon kautta (Hokkanen 2014, 53–54).

Konkreettiset auttamisen ja puolesta tekemisen toimenpiteet liittyvät tilanteisiin, joissa iäkkään elämäntilanne ei tarjoa mahdollisuutta, taitoa tai kykyä omien asioidensa hoitamiseen ja tätä kautta oman asemansa kohentamiseen (mt., 54). Nämä toimenpiteet realisoituvat erityisesti tilanteissa, joissa iäkkään asiakkaan toimintakyky on alentunut ja hänellä on vaikeuksia esimerkiksi liikkumisessa tai näkemisessä tai kynän pitämisessä kädessä (osajulkaisu I; II) tai erilaisten sähköisten järjestelmien käytössä. Välttämättä kotoa lähteminen tai lomakkeiden lukeminen ja täyttäminen eivät onnistu (osajulkaisu II; IV). Näin liittämisen käytännön materiaaliset osatekijät keho, toimivana tai toimimattomana, ja erilaiset esineet tulevat näkyväksi. Jotta palvelujärjestelmään liittymisen käytäntö onnistuu, täytyy kehon pystyä toimimaan tietyllä tavalla. Toisaalta paradoksaalisesti oikeus palvelujärjestelmän tuottamiin apuihin ja etuisuuksiin, esimerkiksi eläkkeensaajan hoitotukeen, syntyy toimintakyvyn alenemisen kautta. Etuuden saadakseen henkilön tulee kuitenkin voida täyttää siihen tarvittava monisivuinen hakemuslomake joko paperisena tai sähköisenä. Mikäli näiden resurssijärjestelmän vaatimien käytäntöjen toteuttaminen ei onnistu, on sosiaalityöntekijän roolina toimia asiakkaan silminä, käsinä ja jalkoina.

Liittämisen käytännössä esineet ovat erilaisia hakemuslomakkeita, kyniä, puhelimia tai tietokoneita. Ne ovat osana liittämisen käytäntöjä ja sitä, mitä käytännöissä tehdään ja sanotaan. Esimerkiksi etuuksia haettaessa lomakkeet ja niissä vaadittavat tiedot suuntaavat keskustelua. Kohtaamisessa käsiteltävät asiat kietoutuvat lomakkeissa kysytyihin tietoihin, kuten iäkkään ihmisen fyysiseen tai kognitiiviseen toimintakykyyn ja niiden vajavuuksiin sekä taloudelliseen tilanteeseen. Kohtaami-

nessä korostuu tuolloin erilainen faktatieto asiakkaan elämästä, vaikkakin kuvattuna myös asiakkaan arjen kokemuksen näkökulmasta. Hakemuksiin kirjattavaa tietoa voi tässä kohtaa kuvata lomaketiedoksi, strukturoiduksi asiakirjatiedoksi. Fyysinen ja kognitiivinen toimintakyky, tai paremminkin toimintakyvyttömyys, ovat keskeisiä erilaisissa kotiin annettavissa palveluissa sekä osassa etuuksia. Tämä kuvaa sitä, että yhteiskunnassamme oikeus näihin palveluihin perustuu näillä toimintakyvyn osa-alueilla olevien vajavuuksien kompensointiin (Olaison 2010). Liittämisen käytännössä tarvittavan faktatiedon keskeisyys tarkoittaa sitä, ettei käytäntö pohjaudu vain asiakkaan kertomukseen vaan lisäksi tarvitaan eri dokumenteissa, kuten lääkärintilauksissa, tiliotteissa tai sosiaalityöntekijän lausunnoissa, esitettyä tietoa.

Vaikka korostin tämän alaluvun alussa proseduraalisen tietämisen ja ymmärtämisen keskeisyyttä, liittämisen käytännössä näyttäytyvät myös eettiset kysymykset sekä eettinen ymmärrys ja harkinta. Ymmärtämistä ja harkinnan taitoa vaaditaan pohdittaessa, milloin ohjaus ja neuvonta riittävät ja milloin on tarvetta yhdessä tai puolesta tekemiselle. Pohdittava on, milloin kyse on liiallisesta vastuuttamisesta tai toisaalta liiallisesta avuttomaksi auttamisesta. Ilmari Rostila (2001, 32–33) on todennut, että puolesta tekeminen haittaa ongelmaratkaisua ja voi johtaa avuttomaksi auttamiseen. Toisaalta hän on todennut, että on tilanteita, joissa työntekijän on otettava vastuu tekemisestä. Hän (mt.) liittyy nämä tilanteet muun muassa siihen, että asiakkaalla ei ole ”riittäviä henkisiä edellytyksiä tai harkintakykyä ymmärtää päätösten seurauksia” (ks. myös Niemi 2013). Rostilan (2001) ajattelussa puolesta tekeminen viittaa päätösten ja valintojen tekemiseen, ei konkreettisiin toimenpiteisiin. Kun olen puhunut tässä liittämisestä, on se tarkoittanut konkreettista tekemistä yhdessä sovittujen tavoitteiden ja keinojen mukaisesti. Kuitenkin gerontologisessa sosiaalityössä myös Rostilan (mt.) kuvaamat tilanteet, joissa asiakkaan itsemääräämisoikeudesta joudutaan poikkeamaan, voivat olla osa liittämisen käytäntöjä. Ne liittyvät esimerkiksi kaltoinkohteluun tai kyvyttömyyteen hoitaa taloudellisia asioitaan, jolloin tekeminen voi tarkoittaa rikosilmoituksen tai edunvalvontailmoituksen tekemistä (Koli 2019; Niemi 2018). Kyse on tuolloin iäkkään ihmisen vaikeisiin elämäntilanteisiin puuttumisesta konkreettisella tavalla (Koskinen & Seppänen 2013; Seppänen 2017). Eettinen harkinta tarkoittaa myös sopivan auttamisen keinon pohtimista. Tähän liittyy myös oman rajallisen tietämisen tunnustamista esimerkiksi erilaisten (ikäntymiseen liittyvien) sairauksien kohdalla (osajulkaisu IV).

5.4 Tuki eletyn, nykyisen ja tulevan elämäntilanteen jäsentämisenä

Pitkin tutkimustani olen käyttänyt sanaparia apu ja tuki tai auttaminen ja tukeminen. Tästä huolimatta olen nimennyt myös yhdeksi erityiseksi käytännöksi tuen käytännön. Kuvaan tällä auttamista, joka tapahtuu yhteisen kohtaamisen hetkellä ja tilanteessa. Kuten jo aiemmin totesin, on sosiaalityön käsitteistössä sosiaalisen tuen

käsite, joka pitää sisällään erilaisia tuen muotoja (esim. Metteri & Haukka-Wacklin 2011; Rimkus 2011). Valdas Rimkus (mt., 26) jakaa sosiaalisen tuen kahteen: emotionaaliseen ja materiaaliseen tukeen. Jako emotionaaliseen ja materiaaliseen tukeen on samankaltainen kuin Toikon (2005) tekemä jako ei-materiaaliseen ja materiaaliseen työorientaatioon. Minun tulkinnassani tuki lähestyy Toikon (mt.) ei-materiaalista työorientaatiota sekä Rimkusen (2011) emotionaalisen tuen käsitettä. Hetkessä tukeminen kuvaa käytännön vuorovaikutuksellista luonnetta, jolloin tuen käytäntö on puhumista ja kuuntelemista. Tällöin sosiaalityö näyttyy kommunikaatiivisuuteen ja hermeneuttiseen ymmärtämiseen perustuvana psykososiaalisena työskentelynä (Sipilä 1989). Avun ja tuen tarpeet liittyvät tuen käytännössä elämäntarinan ja -tilanteiden kertomiseen sekä niiden yhteiseen jäsentämiseen. Se tarkoittaa tarvetta kokemusten, ajatusten ja tunteiden läpikäymiseen.

Tuen käytännössä tulevat merkityksellisiksi elämäntarinallisuus, kokemuksellisuus ja henkilökohtainen tieto sekä ajallisuus ja näiden yhteen kietoutuminen. Aika näyttyy tuen käytännössä yhtäältä käytettävissä olevana aikana, mutta myös elämäntarinallisena, kokemuksellisenä aikana. Tämä tulee näkyviin elämäntarinan kertomisena ja kuuntelemisena. Sosiaalityön näkökulmasta tämä elämäntarinoitten kuuntelu voi näyttää ”vain kuunteluna” (osajulkaisu I ja III), jolloin kyse ei ole aktiivisesta gerontologisen sosiaalityön menetelmän käytöstä (Liikanen 2007) eikä erityisestä menetelmällisestä asiantuntijuudesta (Ylinen 2008). Tulkitsen tämän tarkoittavan sitä, että tuolloin muistelussa ei ole selkeää tavoitetta eikä käytössä ole varsinaisia menetelmiä, kuten aikajanan piirtämistä (ks. Liikanen 2007). Toisaalta ”vain kuuntelu” tarkoittaa tilan ja paikan antamista kertomukselle sekä tarinaa ja elämäntarinallisuutta arvostavaa kuuntelemista. Tällöin kuuntelu on osa luottamuksen rakentamista ja näin auttamisen mahdollistamista. Elämäntarinan jakamiseen, kertomiseen ja kuunteluun liittyy myös ajatus perusteellisesta tutustumisesta asiakkaaseen ja sen myötä erilaisten ratkaisujen löytämisestä ongelmallisissa tilanteissa. (Liikanen 2007; Ray ym. 2009; Sipilä 1989.) Aiemmat elämäntarinallisuuden aikana olleet vaikeat elämäntilanteet ja kokemukset voivat säilyttää elämää edelleen (Pohjola 2017, 85; ks. myös Tuomaala 2008). Sosiaalityön suunnasta tuen käytännössä on kyse ratkaisujen etsimisestä vaikeisiin elämäntilanteisiin. Se voi olla myös asiakkaan omien valintojen ja elämän mahdollisuuksien pohdintaa (osajulkaisu II).

Psykososiaalista työskentelyä ja iäkkään ihmisen elämäntarinan kertomisen tarvetta, sen mielekkyyttä ja tarkoitusta voidaan katsoa myös psyykkisen tarpeen ja psykologisen orientaation näkökulmasta. Eletystä elämästä kertomisen ja elämäntarinan jakamisen tarve on nähty ikääntymiseen liittyvänä kehitystehtävänä, johon liittyy tarve eheyttää elämäänsä oman elämäntarinsa kautta. Elämäntarinan kertomisessa voi olla myös kyse tarpeesta jättää merkki itsestä jälkipolville. Iäkkäät haluavat kertoa sellaista, mitä nuoremmat eivät tiedä. (Koskinen & Seppänen 2013; Leinonen 2000, 77; vrt. Saarenheimo 1997; osajulkaisu III.) Toisaalta elämäntarinan kertominen sekä kokemusten ja tunteiden läpikäyminen voidaan nähdä osana

identiteettityötä. Menneen elämän muistelu on ajattelun ja puhumisen sekä keskustelun prosessi, jonka kautta iäkäs asiakas rakentaa omaa itseymmärrystään ja muovaa omaa identiteettiään. (Liikanen 2007; Parton & O’Byrne 2000; Payne 2005.) Elämäntarinaansa kertomalla ihmiset pohtivat kysymystä ”*kuka minä olen*” (osajulkaisu II). Identiteettityöhön liittyy myös ajatus elämäntilanteiden, toimintakyvyn sekä sosiaalisten roolien muutosten tuottamasta tarpeesta pohtia elämää ja käsitystä itseltään uudelleen. Siinä on kyse pysyvyydestä ja muutoksesta. Aiemman elämäntilanteiden myötä on syntynyt käsitys itsestä, jota voi elämän tuomien muutosten myötä joutua tarkastelemaan uudelleen. (Grenier 2012; osajulkaisu II.) Identiteettityössä ei kyse ole ainoastaan menneen tai tämän hetken tilanteista, vaan siihen sisältyy myös näkökulma tulevaan ja elämän rakentumiseen uuden identiteetin varaan (Juhila 2018). Sosiaalityön käytännöissä elämäntilanteiden tarkoituksena on toimivien, asiakkaiden ja heidän omaistensa, mutta myös sosiaalityöntekijän mahdollisuutta jäsentää ja ymmärtää sekä omiaan että toisen yksilöllisiä elämäntilanteita ja niihin liittyviä tunteita ja ajatuksia uudella tavalla (Juhila 2018; Laitinen & Kempainen 2010, 160–161).

Iäkkäät tarvitsevat tukea kokemusten ja tunteiden läpikäymiseen, aiemman identiteetin edes osittaiseen säilyttämiseen sekä muuttumisen prosessiin. Tuki tarkoittaa aiemman elämäntilanteiden aikaisten sekä nykyisten vaikeiden tilanteiden ja sensitiivisten aiheiden käsittelyn mahdollistamista. Nämä aiheet voivat liittyä sosiaalisiin suhteisiin, esimerkiksi avioliiton aikaisiin kriiseihin kuten lapsettomuuteen tai perheenjäsenten väliseen kaltoinkohteluun tai muihin ongelmiin, mutta myös elämäntilanteiden ja toimintakyvyn muuttumisen myötä tapahtuviin muutoksiin iäkkään elämässä ja suhteissa läheisiin. (Osajulkaisu I–IV.) Esimerkiksi ikääntyminen ja muutto uuteen asumiseen tarkoittaa ”*vapaan miehen elämästä*” (osajulkaisu I) luopumista ja elämäntilanteiden kaventumista, tai puolison muutto laitokseen tarkoittaa omaishoitajan roolin päättymistä (osajulkaisu II). Kyse on tuen antamisesta ihmiseltä ihmiselle vaikeissa tilanteissa (Bonifas 2015), psykososiaalisiin tarpeisiin vastaamisesta ja kokemusten refleksiivisestä kuuntelusta (Fabbre ym. 2011), jotka ymmärtävät myös yhteisenä kokemusten, tunteiden ja tilanteiden jäsentämisenä. Tuolloin sosiaalityöntekijä on aktiivinen keskusteluun osallistuja, tukija, joskus muutokseen kannustaja ja jopa muutokseen luvan antaja (osajulkaisu I, II ja III). Tällöin muutos viittaa ihmisen oman toiminnan ja ajattelun sekä identiteetin muutokseen. Kyse on myös sosiaalityön tehtävästä vahvistaa ja tukea iäkkään asiakkaan tai hänen omaistensa omaa ongelmanratkaisukykyä sekä mahdollista päätöksentekoa. Erityisen merkittävää tämä on esimerkiksi kaltoinkohtelutilanteissa, joissa kyse voi olla samalla läheisen ihmissuhteen ylläpitämisestä (Niemi 2018; osajulkaisu I). Tuki voi tarkoittaa paitsi kuuntelua ja yhteistä tilanteen jäsentämistä, myös konkreettista asiakkaan rinnalle asettautumista esimerkiksi vaikeiden elämäntilanteiden kuten heikentyneen taloudellisen tilanteen ratkaisemiseksi järjestetyissä verkostokokouksissa (osajulkaisu I).

Luottamuksellisen suhteen luominen, elämäntilanteiden ja sen muutosten pohtiminen, identiteettityö ja ratkaisujen löytäminen tämän päivän vaikeisiin elämäntilanteisiin tarvitsevat aikaa. Mikäli ikääntymiseen liittyy kognition heikkenemistä, luottamuksen rakentuminen ja erilainen tiedon ja asioiden prosessointi vaatii enemmän aikaa (Phillips ym. 2006, 116–117). Ne tarvitsevat myös kanssakäymisen tilan, joka mahdollistaa omien kokemusten paikantamisen ja niiden reflektoinnin (Nisula 2010; osajulkaisu II). Fyysisenä tilana gerontologisessa sosiaalityössä on usein asiakkaan koti (ks. esim. Koskinen & Seppänen 2013). Se on asiakkaan hallitsemaa omaa tilaa ja hänelle merkityksellinen ympäristö tuttuine tavaroineen. Oma tila paitsi luo turvallisen ja hallittavissa olevan tilanteen, mahdollistaa myös tavaroiden ja esineiden käyttämisen osana tuen käytäntöä. Näitä esineitä, kuten valokuvia voidaan käyttää muistelun ja jäsentämisen välineenä. Kuten aiemmin totesin, tukea on kuitenkin myös ”vain kuuntelu”, keskustelu ja yhteisen tilan ja ajan jakaminen.

Tuen ja muutosten mahdollistamisessa käytettävissä oleva aika näyttäytyy sekä yksittäisten kohtaamisten että työskentelyprosessin aikana. Aineistossani aika näyttäytyi kuvauksena siitä, miten asiakkaat käyttävät aikaa tarinansa kertomiseen ja miten sosiaalityöntekijällä tulee olla aikaa kuunnella ja ymmärtää (osajulkaisu III). Ajasta oli myös puutetta (osajulkaisu III) tai sitä oli hyvin käytettävissä (osajulkaisu IV). Näissä kuvauksissa aika on resurssi ja tuotantotekijä, johon liittyy ajatus sen riittävydestä sekä suuntaamisesta asiakkaan tukemiseen. Ajasta voi olla puute, jolloin se tuottaa tunteen kiireestä tai käytäntöjen tekemisestä ”huonosti” (Barnes 2001). Näin ajasta tulee myös kokemuksellista aikaa, joka on kiinnittynyt organisaation institutionaaliseen aikaan. Organisaation aika myös ohjaa työntekijän työskentelyä ja voi poiketa asiakkaan arjen ajasta. Asiakkaalta voidaan odottaa nopeaa muutosta vaikeiden elämäntilanteiden ratkaisemisessa, mikä asiakkaan arjen elämänajassa voi näyttää mahdottomalta. Muutokset ihmisen elämässä eivät ole nopeita, vaan ne ovat pitkiä prosesseja. (Pohjola 2017; Väyrynen 2012 288; osajulkaisu II.) Vaikeissa elämäntilanteissa muutoksen aikaansaaminen tarkoittaa pitkää ja intensiivistä työskentelyn aikaa. Kun organisaation aika ei ole läsnä käytännöissä, ajan riittävyyden määrittävät käytännöissä toimivat (osajulkaisu IV). (Koli 2019; Pohjola 2017; Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013, 261; Sipilä 1989.)

Aika näyttäytyy tuen käytännöissä ennen kaikkea elämäntilanteena, mikä tarkoittaa käytännön kiinnittymistä menneeseen, mutta myös nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Kyse on kokemuksellisesta ajasta, joka Anneli Pohjolan (2017, 78) sanoin ”peilaa ihmisen tulkintaa elämäntapahtumista”. Tuen käytännössä iäkkäällä ihmisellä on kokemus pitkästä elämästä ja sen henkilökohtaisesta sekä yhteiskunnallisesta tai historiallisesta ajasta. Elämäntarinan kertomisessa ja kuuntelemisessa nämä yhdistyvät. Läsnä ovat yksilölliset elämänvaiheet ja kokemukset, mutta myös historiallisten ja kulttuuristen muutosten ketju (Liikanen 2007, 79; osajulkaisu I). Aika on retrospektiivistä muistelun aikaa (Pohjola 2017, 78). Elämäntilanteisuus viittaa myös nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Tuen käytännössä ja siihen liittyvässä kokemuksellisuudessa ovat mu-

kana mennyt, nykyinen ja tulevakin (Utriainen 2004, 229). Kyse on eletyn elämän läpikäymisestä, tämänhetkisten elämäntilanteiden jäsentämisestä ja tulevaisuuteen varautumisesta esimerkiksi tulevien avun ja tuen tarpeiden pohtimisesta (osajulkaisu I).

Yksi iäkkään elämäntilanteeseen ja tulevaisuuden suunnitteluun liittyvä, ehkä erityisenkin piirre on elämän päättymiseen varautuminen. Iäkkäiden elämässä eteenpäin kohdistuva perspektiivi on lähtökohtaisesti lyhyempi kuin jo eletty elämä (Koskinen & Seppänen 2013). Tällöin elämän päättymisen ja kuoleman sekä näihin liittyvät eksistentiaaliset ja hengelliset tarpeet ovat myös läsnä iäkkäiden elämässä ja heidän kanssaan tehtävässä sosiaalityössä. Avun ja tuen tarve voi liittyä tarpeeseen pohtia elämän peruskysymyksiä, suhdetta kuolemaan sekä niihin liittyviä järjestelyjä, kuten (hoito)testamenttia, hautajaisia ja näihin liittyviä taloudellisia kysymyksiä (Palmer ym. 2018; osajulkaisu I).

Tuki tarkoittaa iäkkään elämän ja siihen liittyvien erilaisten kysymysten äärelle pysähtymistä (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013; osajulkaisu I). Pysähtyminen ja äärelle asettuminen tuottaa asiakkaalle ja omaiselle huojentavan kokemuksen siitä, että joku kuuntelee puhetta menneestä, muutoksista, luopumisista ja tunteista, mutta myös käytännöllisistä asioista (osajulkaisu II). Käytännölliset asiat voivat tarkoittaa esimerkiksi yksin asumaan jäämisen tuottamia taloudellisia pulmia tai mahdollisia tulevan toimintakyvyn alenemisen ja siihen liittyvien lisääntyvien palvelujen ja kustannusten pohtimista. Käytännön asioihin liittyy paitsi liittämisen käytäntöihin kiinnittyviä konkreettisia järjestelyjä, myös erilaisia huolen ja turvattomuuden tunteita. (Osajulkaisu I.) Emotionaalisessa tuessa keskeisiä ovat tunteet, joita koetaan tai on koettu suhteessa tiettyyn elämäntilanteeseen tai ongelmaan. Kyse on näiden tunteiden sanoittamisesta ja ymmärtämisestä (Trevithick 2014). Näin tuen käytännössä olennaista on henkilökohtainen tieto, ymmärrettynä kokemuksina, mutta myös taito keskustella, kuunnella ja havaita sanotut tai sanoittamattomat kuulluksi tuleminen tarpeet. Taito kuunnella ja keskustella pitää sisällään paitsi mielen myös kehon: taidon viestiä kehon kielellä sanattomasti, taidon kuulla ja taidon havaita. (Trevithick 2011.) Nämä eivät ole mahdollisia ilman kehoa, vaikka usein keho jää mielellisten tekijöiden varjoon, kuten esimerkiksi kuuntelemista pohdittaessa (esim. mt., 171–174).

5.5 Tarkoitukset, kompetenssit ja materiaalit

Olen edellisissä alaluvuissa kuvannut gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä (practices) ja osin myös osatekijöitä sen perustella, miltä ne näyttäytyvät tutkimuksessani. Tässä alaluvussa jatkan osatekijöiden tarkastelua vastaten näin toiseen tutkimuskysymykseeni. Kukin osatekijä sisältää erilaisia ulottuvuuksia. Vaikka ne voidaan nähdä erillisinä ovat sekä osatekijät että niiden ulottuvuudet suhteessa toisiinsa. Osatekijöiden toisiinsa liittyminen on myös edellä esitettyjen käytäntöjen elävänä pysymisen edellytys. (Shove ym. 2012.)

Tarkoitukset

Tarkoitukset gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen osatekijänä liittyvät sosiaalityöllisiin ja ikääntymiseen kulttuurisiin merkityksiin, sosiaalityön itseymmärrykseen ja yhteiskunnalliseen paikkaan kiinnittyneisiin päämääriin ja tehtäviin. Tarkoitukset liittyvät myös käytäntöjen mielekkyyteen niihin osallistuville asiakkaille ja sosiaalityöntekijöille. Olen nimennyt tarkoituksen ulottuvuuksiksi auttamisen, ikääntymisen elämäkulullisuuden, osallisuuden ja autonomian sekä arjen hyvinvoinnin. Auttaminen ja sille osin rinnakkainen huolenpito sekä autetuksi tuleminen kuvaavat ennen kaikkea sosiaalityön eetosta ja itseymmärrystä. Auttaminen ja autetuksi tuleminen kuvaa myös gerontologisen sosiaalityön tehtävää ja päämäärää. Tuolloin niihin sisältyvät sosiaalityön ja gerontologisen sosiaalityön julkilausutut ja yhteisesti hyväksytyt tehtävät hyvinvoinnin tuottamisesta, sen mahdollistavien olosuhteiden luomisesta sekä elämän perustan varmistamisesta ja oikeuksien turvaamisesta. (Hokkanen 2014; Juhila 2006, Koskinen & Seppänen 2013; Ray & Philips 2012; Seppänen 2010; Ylinen 2008.) Ajatus auttamisesta sekä hyvinvoinnin tuottamisesta kiinnittyy iäkkäiden ihmisten tarpeisiin vastaamiseen. Iäkkäiden avun ja tuen tarpeet, niiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen, mutta myös vastaamatta jättäminen, tekee sosiaalityön käytännöt niihin osallistuville merkitykselliseksi. Gerontologisen sosiaalityön käytännöissä tarpeet näyttäytyivät konkreettisen auttamisen ja huolenpidon tarpeina. Niihin sisältyi myös erilaisia ja osin ristiriitaisina näyttäytyviä kokemuksia ja tunteita, kuten turvallisuuden ja turvattomuuden, autonomian ja sen menettämisen sekä osallisuuden ja osattomuuden kokemuksia (osajulkaisu I; II). Avun ja tuen tarpeet ovat myös arvioinnin, suostuttelun ja neuvottelun kohteena. Niihin vastaamisesta on puolestaan kyse liittämässä ja tuessa.

Ikääntymisen elämäkulullisuus kuvaa gerontologisen sosiaalityön itseymmärrykseen ja myös kulttuuriseen merkitykseen kiinnittyvää ulottuvuutta. Elämäkulullisuuteen liittyy elämän muuttuvuuden ja virtaavuuden tai etenemisen korostus, mikä kietoo yhteen elämäkulun ja ajallisuuden. Elämä ja elämäkulku etenevät ajassa, jolloin siihen liittyy mennyt, nykyinen ja tuleva aika. Elämä ja aika voivat virrata hitaasti tai nopeasti, jolloin kyse on ajan ja elämäkulun kokemuksellisuudesta. Elämäkulussa näyttäytyvät yksilöllinen, kokemuksellinen aika, mutta myös yhteiskunnallinen, sosiaalinen aika. (Jyrkämä 2008; Karisto & Tiilikainen 2017.) Elämän muutokset ja elämäntapahtumat kiinnittyvät sosiaalisiin rooleihin sekä niiden ajoittumiseen. Ne liittyvät eläköitymiseen tai leskeytymiseen, mutta myös historialliseen ja kulttuuriseen paikkaan kuten yhteiskunnan taloudelliseen tilanteeseen tai näkemykseen ikääntymisestä ja siihen liittyvistä rooleista ja identiteeteistä (osajulkaisu I; III). Ajatus elämäkulkuun liittyvistä muutoksista pitää sisällään myös käsityksen siitä, että elämäkulku ja siinä tapahtuvat muutokset tai siirtymät muuttavat myös käsitystä itsestämme ja identiteetistämme (Grenier 2012). Siirtyminen vaimosta omaishoitajaksi ja siitä luopuminen tarkoittavat muutosta puolisoita hoitajaksi ja yhteiskunnan näkökulmasta omaishoivan tuottajaksi, jonka jälkeen

tulee siirtymä etäpuolison rooliin (osajulkaisu II). Ikääntymisen, elämäntilanteen ja roolimuu­to­sten myötä kulttuurinen identiteetti ”*vapaana miehenä*” (osajulkaisu I) tai omaishoitajana (osajulkaisu I; II) muuttuu ja vaatii uudenlaista identifi­kaatiota (Hall 1999).

Gerontologisessa sosiaalityössä elämä­kul­lisuus tulee näkyviin erityisesti tuen käytännössä, jossa menneen, nykyisen ja tulevan elämäntilanteen ja -tarinan sekä identiteetin pohtiminen tulee osaksi käytäntöjä. Elämä­kul­lisuus ja tarinallisuus liittyy myös ymmärrykseen iäkkäiden tämän hetkisten vaikeiden elämäntilanteiden kiinnittymisestä paitsi uusiin elämäntilanteisiin ja nykyisyyteen myös aiempiin elämä­vai­heisiin. Arvioinnin käytännössä elämä­kul­lisuus tarkoittaa nykyisten elämäntilanteiden peilaamista ja kiinnittämistä elettyyn elämään, mutta myös van­huuden elämä­vai­heeseen ja iäkkäänä elämiseen kiinnittyvien erityisten tarpeiden arviointia. Näinä elämä­kul­kuun ja ikääntymiseen liittyvinä tarpeina voivat olla esi­merkiksi vanhenemisprosessiin liittyvät toimintakyvyn muutosten sekä ikä­vai­heen liittyvien menetysten, kuten puolison ja muiden ihmissuhteiden menetysten, kautta syntyvät erityiset tilanteet ja tarpeet.

Osallisuuden ja autonomian ulottuvuus kiinnittyy gerontologisen sosiaalityön tehtäviin hyvinvoinnin tuottamisesta. Olen liittänyt osallisuuden ja autonomian yhteen, vaikka esimerkiksi Doyal ja Gough (1991) ovat todenneet osallisuuden olevan hyvinvoinnin pää­määrä ja autonomian perustarve. Heidän ajattelussaan autonomia ja toinen perustarve eli terveys mahdollistavat sosiaalisen osallisuuden toteutumisen ja hyvinvoinnin. Toisaalta osallisuuden ja autonomian tukeminen on nähty yhtenä gerontologisen sosiaalityön tehtävänä (Koskinen & Seppänen 2013). Osallisuuteen liittyy erilaisia ulottuvuuksia. Osallisuus on mahdollista liittää terveyteen ja toimin­ta­ky­vyn, jolloin on kyse osallisuudesta päivittäisiin arkisiin toimintoihin (esim. Gardner 2014; Lévasseur ym. 2010; osajulkaisu I ja II). Se kiinnittyy myös omissa asioissa toimimiseen, jokapäiväisiin vuorovaikutussuhteisiin, yhteisöihin sekä palveluihin ja niihin pääsemiseen (Järvikoski 2013; Sosiaali- ja terveysministeriö 2017b; osajulkaisu I, II). Liittämisen käytännöissä osallisuus näyttäytyy omissa asioissa toimimisena ja erilaisiin sosiaalisiin toimintoihin mukaan pääsemisenä (osajulkaisu I ja III). Osallisuuden tukeminen tarkoittaa resurssijärjestelmään liittymisen sekä erilaisiin toimintoihin osallistumisen mahdollistamista ja sosiaalista asianajoa (osajulkaisu I, II, III). Toisaalta osallisuus ja sen tukeminen tarkoittaa myös koke­muksellista osallisuutta, jolloin kyse on arvioinnin ja tuen käytäntöihin sisältyvän oman elämäntilanteen ja siihen liittyvien kokemusten kuvaamisesta sekä erilaisten mahdollisuuksien pohdinnasta ja yhdessä jäsentämisestä (Kivistö 2014; osajulkaisu I, II ja III).

Osallisuus omaan elämään ja autonomia näyttäytyvät gerontologisen sosiaalityön käytännöissä keskeisesti asiakkaan omien kokemusten ja itsenäisen päätöksenteon kunnioittamisena sekä päätöksenteon mahdollistamisena (osajulkaisu I, II ja III). Autonomian ja itsemääräämisoikeuden tukeminen on yhtäältä kiinnittynyt sen yk-

silölliseen tarkasteluun. Tuolloin kyse on ihmisen kyvykkyyden pohtimisesta: onko iäkäs ihminen kykenevä tai kelpoinen tekemään omaa elämäänsä koskevia ratkaisuja (Saarenpää 2010; osajulkaisu III). Toisaalta autonomia on myös relationaalinen, jolloin sen toteutuminen suhteutuu erilaisten valintojen ja päätösten teon ympäristöihin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin. Kyse on autonomiaa mahdollistavista tekijöistä. (Doyal & Gough 1991; Pirhonen & Pulkki 2016; Shervin & Winsby 2010.) Autonomia itsemääräämisoikeutena sekä osallisuus omaan elämään liittyvänä päätöksentekona näyttäytyvät erityisesti suostuttelun ja neuvottelun käytännössä, jossa neuvottelua käydään subjektiivisesti koetuista ja ymmärretyistä sekä objektiivisesti määritellyistä tarpeista ja niihin vastaamisesta. Tarpeiden objektiiviset määritelyt tulevat näkyväksi erilaisissa käytäntöihin kiinnittyvissä säännöissä ja ohjeissa kuten lainsäädännössä tai kuntien ohjeissa ja määräyksissä, joissa todetaan esimerkiksi palvelujen myöntämisen perusteet. Säännöt kuvaavat ne tarpeet, joihin yhteiskunnan palveluiden on ajateltu vastaavan. Subjektiivisesti koettujen ja objektiivisesti määriteltyjen tarpeiden välillä voi olla jännitteisyyttä, mikä ilmenee esimerkiksi erilaisena tulkintana oikeudesta palveluihin ja etuuksiin. Kyse on välillisten tarpeiden sekä niihin vastaamisen yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta määrittelystä (Doyal & Gough 1991). Näin tulee näkyväksi myös autonomian relationaalisuus.

Asiakkaan ja työntekijän mahdollisuus valintoihin ja päätöksiin on kiinnittynyt, ei vain subjektiivisesti koettuihin tarpeisiin, vaan myös objektiivisesti määriteltyihin sääntöihin ja määräyksiin. Näissä tilanteissa käytännöissä toimiville asiakkaalle ja työntekijälle voi jäädä vain osittainen mahdollisuus valintoihin ja harkintaan. Objektiiviset mahdollisuudet autonomian toteuttamiseen ovat rajalliset. (Mt.; Pirhonen & Pulkki 2016; Shervin & Winsby 2010.) Ajatus relationaalisesta autonomiasta näyttäytyy myös suhteessa aikaan sekä fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön. Asuminen erilaisissa laitospäiväisessä yhteisössä vaatii sopeutumista ja sitoutumista niiden kulttuuriin, rytmiin ja sääntöihin. Se vaatii myös yhteisön jäsenten kanssa toimimista ja yhteisössä osallisena olemista. Kyse voi olla eräänlaisesta pakotetusta sosiaalisuudesta. Arki asuinyhteisössä on ohjeistettua ja aikataulutettua ja siihen kuuluu myös velvoite olla sosiaalinen suhteessa toisiin asukkaisiin ja työntekijöihin sekä velvoite ilmoittaa esimerkiksi matkalle lähtemisestä. (Gubrium 1997; osajulkaisu I.) Kotiin sen sijaan kiinnittyy ajatus omasta tilasta, vapaudesta päättää aikatauluista, liikkumisesta sekä sosiaalisista suhteista.

Arjen hyvinvoinnin ulottuvuus liittyy hyvin voimiseen ja hyvään arkeen. Kyse on kokemuksellisesta hyvinvoinnista ja näin käytäntöjen tarkoitukseen tulee kokemuksellinen ja tunteisiin kiinnittyvä ulottuvuus (Kainulainen 2014; Kattilakoski & Sireni 2020). Arjen hyvinvoinnissa ovat keskeisiä arjen toiminnot, tarpeiden tyydytyminen sekä arjen sujutus, jotka kietoutuvat sekä yksilöllisiin että ympäristöön liittyviin tekijöihin (mt.; Rajas 2008; Rastas 2011; osajulkaisu I). Arjen itsessään voidaan ajatella koostuvan jokapäiväistä, toistuvista ja toisiinsa kiinnittyvistä arjen toiminnoista sekä sosiaalisiin suhteisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan, kuten resurs-

sijärjestelmään, liittyvistä käytännöistä. (Jyrkämä 2004; Jokinen 2005; Juhila 2006; Tarvainen 2018.) Hyvä arki on arjen sujuvuutta ja sitä, että elämä soljuu eteenpäin (Virkola 2014). Kriittiseksi ja huomion kohteeksi arki ja tavanomaisuus tulevat, kun arki ei suju ja arjen suhteisiin tai toimintoihin tulee esteitä (Tarvainen 2018). Tuolloin arjen jatkuvuuteen ja elämäntilanteisiin muutoksia, kuten puolison menetys. Arki ja elämä muuttuu painaviksi¹⁰. Sosiaalityö ja sen käytännöt kiinnittyvät tähän kohtaan, kun arkielämän jatkumisessa ja normaaliudessa ja sujuvuudessa tarvitaan tukea (Metteri 2012; Sipilä 1989). Gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen osatekijänä arjen hyvinvointi ja sen tukeminen liittyy elämän perustan varmistamiseen ja hyvinvointia mahdollistavien olosuhteiden tuottamiseen, mutta myös arjen jatkuvuuden ja normaaliuden ylläpitämiseen ja iäkkään elämän kokonaisuuden hahmottamiseen (Metteri 2012; Ray & Philips 2012; Koskinen & Seppänen 2013; Sipilä 1989; Vaininen 2011, 130; osajulkaisu I). Sosiaalityöllinen hyvinvoinnin tuottaminen on myös hyvän arjen tuottamista (Laitinen & Kempainen 2010, 151–152).

Tarpeiden ja tarveteorian suunnasta tarkasteltuna arjen hyvinvointi kiinnittyy ajatukseen sosiaalisista ja ympäristöön liittyvistä tarpeista, jolloin kyse on esimerkiksi sopivasta asunnosta tai asumisen muodosta, taloudellisesta turvallisuudesta, merkityksellisistä ihmissuhteista, mutta myös arkisista asioinneista tai päivittäisistä toimista suoriutumisesta. Kyse on niin sanottuihin välillisiin tarpeisiin vastaamisesta. (Dautzenberg ym. 2016; Doyal & Gough 1991; Gough 2017; osajulkaisu I; II; III.) Elämän perustan varmistaminen, arjen hyvinvoinnin ja sujuvuuden tukeminen näyttävät erityisesti liittämisen, mutta myös tuen käytännöissä. Gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta arjen jatkuvuuden varmistaminen on liitetty usein riittävien palveluiden järjestämiseen sekä taloudelliseen tilanteen tukemiseen, jotka on nähty sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi erityisesti moniammatillisessa työssä (Kinni 2014). Nämä tehtävät näyttävät liittyvän käytännössä, jolloin taloudelliset vaikeudet kiinnittyivät paitsi yksilöllisiin tekijöihin, kuten toimintakyvyn heikkenemiseen liittyviin palvelujen tarpeisiin, myös resurssijärjestelmän, esimerkiksi palvelujen maksullisuuden, tuottamiin pulmiin. Tuen käytännöissä tulevat keskeiseksi myös muut arkeen kiinnittyvät merkitykselliset tekijät kuten sosiaaliset suhteet ja elämäntilanteen kysymykset sekä näihin liittyvät monenlaiset kokemukset ja tunteet (osajulkaisu I; II). Olemassa olevat merkitykselliset ihmissuhteet ja sosiaaliset verkostot tai niiden puute, voivat tuottaa huolta ja kielteisiä kokemuksia. Iäkäs voi tarvita apua uusien yhteisöjen löytämiseen. Toisaalta vaikka esimerkiksi asumisen yhteisössä olisi sosiaalisia verkostoja, ei se välttämättä tarkoita syvällisiä luottamuksellisia suhteita (osajulkaisu I). Ihmiset voivat edelleen kokea emotionaalista yksinäisyyttä, vaikka sosiaalinen yksinäisyys olisikin lieventynyt (Tiilikainen & Seppänen 2016). Iäkkäiden elämässä läheisiin sosiaalisiin suhteisiin liittyvät ongel-

¹⁰ Kevyt ja painava arki on Eeva Jokisen (2005) esittämä ajatus.

mat, kuten taloudellinen hyväksikäyttö ja kaltoinkohtelu (osajulkaisu I), ovat yksi elämää ja elämänhallintaa vaikeuttava tekijä. Gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta näihin liittyvissä käytännöissä on kyse yhdestä keskeisestä tehtävästä, vaikeaan elämäntilanteeseen puuttumisesta ja siinä auttamisesta (Koskinen 2005, Seppänen 2017).

Kompetenssit

Kompetenssien ulottuvuuksina olen erottanut ymmärtämisen, erilaiset tiedot ja myös taidot, vaikka ymmärtämisen voidaan ajatella olevan läpileikkaavana ulottuvuutena kompetensseissa. Kolme ulottuvuutta kietoutuvat toisiinsa. Tieto viittaa tapaan ymmärtää maailmaa ja sen ilmiöitä sekä käytäntöjen tilanteita, käytännöissä toimivia ja itseään osana käytäntöjä (Reckwitz 2002; Røpke 2009). Ymmärtäminen rakentuu erilaisen tiedon kautta, jolloin kyse on sisäistetystä tiedosta ja tietämisestä. Taidot viittaavat taitamiseen, joka tarkoittaa taitoa toimia käytännöissä (Schatzki 2005). Myös taitamisen voidaan nähdä vaativan tietoa ja ymmärrystä (Rautajoki 2009, 50–53). Ymmärtäminen, tieto ja tietäminen sekä taito ja taitaminen eivät ole välttämättä eksplisiittisesti ilmaistuja, vaan ne ovat tulkittavissa käytännön kuvauksista ja tilanteista (osajulkaisu I; III).

Tieto ja tapa ymmärtää gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen tilanteita ja maailmaa pohjautuvat monenlaiseen tietoon: teoreettiseen ja tutkimukselliseen gerontologiseen ja sosiaalityölliseen, faktuaaliseen objektiiviseksi ajateltuun, resurssi- ja palvelujärjestelmään kiinnittyvään proseduraaliseen tietoon sekä henkilökohtaiseen ja käytännölliseen tietoon (Drury-Hudson 1999; Trevithick 2008; osajulkaisu III). Gerontologinen tai sosiaalityön teoreettinen tieto ilmenee arjen käytännöissä ja kuvauksissa esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kuvaamana ymmärryksenä ikääntymisen heterogeenisyydestä tai sosiaalityön tehtävistä (osajulkaisu III) tai asiakkaan kuvauksena Alzheimerin taudista (osajulkaisu I). Sisäistetty proseduraalinen tieto puolestaan tulee esiin objektiivisten tarpeiden sekä sääntöjen nostamisessa keskiöön iäkkään elämäntilanteen tarkastelussa, tarpeiden arvioinnissa ja niistä neuvoteltaessa (Olaison 2010; osajulkaisu I). Henkilökohtainen tieto näyttäytyy sisäistettynä eettisinä arvoina sekä niiden tunnistamisena (osajulkaisu III), kokemuksellisenä tietona eletystä elämästä, mutta se näyttäytyy myös ymmärryksenä oman tietämisen ja taitamisen rajallisuudesta (osajulkaisu III; IV). Tällöin henkilökohtaisessa tiedossa on kyse myös itsensä ymmärtämisestä osana käytäntöä.

Ymmärtäminen tarkoittaa myös näiden erilaisten tiedon muotojen ja niiden merkityksellisyyden havaitsemista käytännöissä sekä niiden tarpeellisuuden näkemistä. Tällöin ymmärtäminen kiinnittyy myös taitoon ja taitamiseen. Kyse on yhtäältä eri tiedon muotojen tarpeellisuuden tunnistamisesta ja tunnustamisesta, mutta myös sen havaitsemisesta, että eri käytännöissä tiedot painottuvat eri tavoin. Arvioinnin käytännöissä painottuu faktuaalinen ja henkilökohtainen tieto, suostuttelussa on keskiössä proseduraalinen sekä sosiaalityöhön kiinnittyvä eettinen ymmärrys. Liit-

tämisessä on näitä näkyvämmiin esillä proseduraalinen tieto ja tuen käytännöissä korostuu erityisesti henkilökohtainen tieto, mutta myös gerontologinen tieto elämäkulullisuudesta. Vaikka tiedon muodot painottuvat käytännöissä eri tavoin, ei se tarkoita kunkin käytännön kiinnittymistä vain johonkin tiedon muotoon (osajulkaisu I, kuvio 1).

Monenlainen tieto tuottaa myös vaateen erilaisen ja välillä ristiriitaisenkin tiedon yhdistämiselle ja tämän myötä uudenlaisen tiedon ja näkemyksen muodostamiselle. Sosiaalityön näkökulmasta kyse on taidosta toimia monenlaisen tiedon kentällä ja keskellä. Erityisen näkyväksi tämä tulee sekä arvioinnin että suostuttelun käytännöissä. Kyse on tuolloin tiedon ja tilanteen analysoinnin sekä uuden tiedon tuottamisen taidosta eli tunnistamisen taidosta ja tutkimuksellisesta taitamisesta (Pohjola 2007; Sipilä 2011). Tämä ei ole mahdollista ilman jo mainittua ymmärrystä monenlaisen tiedon olemassaolosta ja niihin ajoittain sisältyvästä ristiriitaisesta suhteesta, joka näyttäytyy esimerkiksi suostuttelussa henkilökohtaisen tiedon ja proseduraalisen tiedon välisenä ristiriitana. Gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin liittyy myös kohtaamisen taito (mt.; Koskinen & Seppänen 2013) ja vuorovaikutuksellinen taitaminen, mikä on taitoa kysyä ja vastata, kuunnella ja kertoa erilaisissa kohtaamisen tilanteissa. Tällainen taitaminen on erityisen merkityksellistä tilanteissa, joihin liittyy mainittuja ristiriitoja tai sensitiivisten aiheiden käsittelyä. Toisenlaisesta, hyvinkin konkreettisesta, taitamisesta ja taidosta on kyse tekniseksi taitamiseksi nimeämässäni kompetenssien ulottuvuudessa. Tämä liittyy resurssi- ja palvelujärjestelmässä toimimiseen, sen sääntöjen ja prosessien ymmärtämiseen, mutta myös konkreettiseen tekemiseen, kuten taitoon täyttää erilaisia hakemuslomakkeita tai mittaristoja, taitoa käyttää erilaisia sähköisiä välineitä ja ottaa yhteyttä oikealla välineellä oikeaan paikkaan. Palvelujen monimuotoistumisen ja sähköistymisen myötä näitä teknisiä taitoja tarvitaan yhä enemmän.

Materiaalit

Käytäntöteoreettisen ajattelun kautta tulevat näkyviksi myös materiaaliset tekijät osana käytäntöjä. Sosiaalityön tarkasteluissa ja tutkimuksissa päähuomio on usein ollut vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa, jolloin käytäntöjen materiaaliset tekijät ovat jääneet sivuosaan tai ne ovat olleet fyysisen toimintaympäristön roolissa ja tilana, jossa kohtaaminen ja toiminta tapahtuu (esim. Lundberg & Syltevik 2016; Salonen 2007a; vrt. Hujala & Rissanen 2012). Myös minä olen ymmärtänyt materiaaliset tekijät erilliseksi osatekijäkseen vasta tutkimusprosessin aikana (erityisesti osajulkaisu IV) ja kulttuurisen käytäntöteorian myötä. Tämän vuoksi tuon niitä tässä kohtaa korostetusti esille. Materiaaliset tekijät olen jakanut kolmeen: aikaan ja tilaan, esineisiin sekä kehoon. Vaikka aika ei ole konkreettista, fyysisesti havaittavissa olevaa materiaa (Harrikari 2016; Hendricks & Hendricks 1976), olen ajatellut sen ennen kaikkea ajan, minuuttien ja tuntien, käyttönä, resurssina tai tuotantotekijänä ja näin materiaaliin tekijöihin liittyvänä (ks. Fenwick 2014; Hatfield 2019; Pohjola 2017).

Käytäntöjen osatekijänä ymmärrän ajan paitsi resurssina myös käytäntöjen työvälineenä. Aika resurssina on kohtaamiseen ja muutosprosessiin käytettävissä olevaa aikaa. Aika on se, mitä sosiaalityön käytännöissä annamme asiakkaalle ja joka tuo oman merkityksellisyytensä (Pohjola 2017). Ilman aikaa ei ole sosiaalityön käytäntöjä, tai kun sitä on liian vähän, voivat käytännöt ilmetä huonoina käytäntöinä (Barnes 2001). Aika sekä resurssina että elämäntarinan kertomiseen käytettävä ajan riittävydestä (osajulkaisu II; III). Mutta aika on merkityksellinen resurssi myös arvioinnin aikana ja asiakkaan tilanteesta kokonaiskuvan muodostamisessa (osajulkaisu III). Aika gerontologisen sosiaalityön työvälineenä on eletyn elämän, elämäntarinan muistelun sekä elämäntilanteen jäsentämisen väline. Tuolloin se on muistelutyön aikaa tai tulevien mahdollisuushorisonttien ja tulevaisuuden pohtimisen aikaa (Harrikari 2016; Pohjola 2017). Se voi tarkoittaa menneiden elämäntapahtumien kiinnittämistä yhteiskunnalliseen aikaan (osajulkaisu I) tai oman elämäntarinan läpikäymistä (osajulkaisu I; II; III).

Aika resurssina on myös moniulotteinen. Siihen liittyy erilaiset ajan ulottuvuudet, mutta myös ymmärrys ajan hallitsemisesta ja omistamisesta. Yhtäältä aika on instituution tai organisaation aikaa ja toisaalta asiakkaan aikaa. Instituution näkökulmasta aika on lineaarista, nykyhetkeen ja eteenpäin, muutokseen katsovaa, kun taas asiakkaan näkökulmasta aika voi kulkea moneen suuntaan: menneeseen elämään, nykyiseen ja tulevaan (Mäntysaari & Pösö 2013; Pohjola 1991; 2017). Asiakkaan aika on liitetty myös asiakkaan toimimiseen ja omien projektien luomiseen, jossa on monenlaisia mahdollisuuksia. Nämä projektit määrittyvät menneisyyden ja tulevan ajan kautta, ja niiden luomisen kautta ajasta tulee hänen omaansa. (Hendricks & Hendricks 1976). Kun ihminen palvelujen kautta kiinnittyy instituution aikaan, luopuu hän ainakin osittain omasta ajastaan ja ”*vapaan miehen*” arjestaan (osajulkaisu I). Joskus avun vastaanottamisen vaikeus voi kiinnittyä tähän omasta ajasta luopumiseen tai ajankäytön ulkoapäin tulevaan määrittelyyn. Näin aika kiinnittyy myös ajatukseen autonomiasta ja siihen liittyvästä oikeudesta oman ajan hallintaan, ajalliseen itsemääräämisoikeuteen. Instituutioon kiinnittyvä aika tarkoittaa relationaalista autonomiaa, jolloin palvelujen tai yhteisön aikataulut ainakin osittain määrittävät iäkkään ja sosiaalityöntekijän mahdollisuutta ajan hallintaan. (osajulkaisu I–IV).

Samalla tavalla kuin aika on moninainen, myös paikka voidaan lähestyä monesta näkökulmasta (ks. luku 2.3). Usein aika ja paikka tai ajallisuus ja paikallisuus on kiinnitetty toisiinsa (esim. Juhila 2018). Kun tarkastelen käytäntöjen materiaalisia ulottuvuuksia, käytän käsitettä tila, joka viittaa sekä fyysiseen tilaan että toiminnalliseen tilaan (Schatzki 2003). Kotona tehtävää työtä on kuvattu jalkautuvaksi työksi, jossa sosiaalityö kiinnittyy ainakin hetkellisesti iäkkäiden ihmisten asumisen ja elämisen ympäristöihin ja arkeen (Juhila 2018). Fyysisenä tilana koti pitää sisällään asiakkaalle tutut ja merkitykselliset esineet ja tavarat. Koti ympäristöineen

ja tavaroineen ovat osaltaan rakentamassa ja tukemassa ihmisen identiteettiä ja sen pysyvyyttä (Dale 2005; Kattilakoski & Saarni 2020; osajulkaisu II). Toiminnallisena tilana kotiin liittyy arki ja sen eri käytännöt, mutta sosiaalityöntekijän mennessä asiakkaan kotiin, muuttuu tila sosiaalityön toiminnalliseksi tilaksi (osajulkaisu I; IV). Tilallisena, objektiivisena paikkana kyse on edelleen kodista, mutta toiminnallisena paikkana se voi muuttua sosiaalityön käytännön päämääriä, kuten kokonaiskuvan muodostamista, tukevaksi sosiaalityön paikaksi. Tuolloin tilaa voidaan lähestyä sosiaalityön suunnasta ja se voi olla havainnoinnin kohteena, kuten arvioinnin käytännöissä. Se voi myös säilyttää paikkansa kotina, jonne sosiaalityöntekijä tulee vierailemaan (osajulkaisu IV). Asiakkaan koti on asiakkaalle tuttu ja tärkeä tila, jossa hänen ja sinne tulevan työntekijän roolit voivat rakentua eri tavoin kuin sosiaalityön institutionaalisissa tiloissa. Koti on asiakkaan hallitsemaa tilaa, kun esimerkiksi toimistot ovat sosiaalityöntekijän tilaa. Hallinnalla on merkitystä käytäntöjen muotoutumiselle. (Granfelt 2004; Juhila 2018; osajulkaisu IV.)

Sosiaalityön yhteydessä ymmärrän esineet laajasti erilaisina materiaalisina ja epäorgaanisina tekijöinä. Niitä ovat esimerkiksi kynät, määrämuotoiset asiakirjat ja lomakkeet, tietokoneet asiakastietojärjestelmiseen, pöydät ja tuolit. Käytäntöjen osatekijöinä esineet tarkoittavat osaltaan käytäntöjen välineenä olemista, mutta samaan aikaan ne myös ovat rakentamassa käytäntöjä. Ne ovat käytäntöjen hiljainen osapuoli (Eräsaari 1995, 183). Esineet voivat näyttäytyä palvelujen hakemisen yhteydessä kuvattuna ”*paperisotana*” (osajulkaisu II) tai hakemuslomakkeina (osajulkaisu I ja III) sekä niiden täyttämisen vaikeutena (osajulkaisu II), mutta myös asiakastietojärjestelminä ja niihin pääsemättömyytenä (osajulkaisu IV) tai täytettävänä toimintakyvyn mittareiden lomakkeina (esim. MMSE, GDS15¹¹, osajulkaisu III). Ne muovaavat asiakkaan ja työntekijän kohtaamisia, kun keskustelun aiheiksi tulevat asiat, joita erilaisissa hakemuslomakkeissa tai mittareiden lomakkeissa tai ohjelmistoissa kysytään. Erityisen näkyväksi nämä tulevat arvioinnin käytännöissä silloin, kun säännökset ohjaavat arvioinnin tekemistä esimerkiksi ”luotettavia arviointivälineitä käyttäen” (vanhuspalvelulaki 2020).

Esineiden, olipa ne sitten kynä, paperi, tietokone tai puhelin, vaativat käytännöissä toimivilta mahdollisuutta sekä kykyä ja taitoa käyttää niitä. Erilaisten lomakkeiden täyttäminen vaatii taitoa ja tietoa, joka voi tarkoittaa myös ”*paperisodassa*” (osajulkaisu II) auttamista, yhdessä tai jopa puolesta tekemistä. Palvelujen sähköistymisen myötä on tullut tarve oppia ja opettaa uudenlaisia taitoja (Lundberg & Syltevik 2016), jolloin liittämisen käytäntö voikin tarkoittaa oppimista ja opettamista. Esineistä itsessään voi tulla myös arvioinnin väline. Ne ovat kyvykkyyden mittari ja

11 Eri organisaatioissa on työnjako mietitty esimerkiksi toimintakyky mittareiden tekemisen osalta vaihtelevin tavoin. Mainitut MMSE ja GDS15 mittarit eivät olleet tässä tutkimuksessa kuntoutuslaitoksissa tai asumispalvelukeskuksessa sosiaalityön työkaluja toisin kuin esimerkiksi Krokforsin (2010) tutkimuksessa.

niiden käyttö on havainnoin kohde. Se tarkoittaa esimerkiksi sen pohtimista, että onnistuuko iäkkäältä teknologian käyttö, pystyykö hän käyttämään kahvinkeitintä tai liikkuuko hän apuvälineen kera vai ilman (osajulkaisu I).

Kyvykkyyden arviointiin kiinnittyy myös keho, jonka olen nimennyt viimeiseksi materiaaliseksi ulottuvuudeksi. Vanhustyön sekä yhteiskuntatieteen keskusteluissa puhutaan myös ruumiista ja ruumiillisuudesta (esim. Holmberg 2020; Hujala & Rissanen 2012; Seppänen ym. 2005; Tedre 2007). Käsitteiden ”keho” ja ”ruumis” välille on tehty ero siten, että jälkimmäinen on ajateltu ihmisen tunteista, toiminnasta ja ajattelusta riippumattomaksi fyysiseksi ja biologiseksi toiminnalliseksi kokonaisuudeksi. Ensimmäiseen on sen sijaan liitetty se, että ihminen on siitä tietoinen ja pystyy myös toiminnallaan siihen vaikuttamaan. (Markuksela 2013, 77.) Toisaalta esimerkiksi Merja Tarvainen (2018) puhuu toimijuuteen sisältyvästä ruumiillisuudesta ja siihen liittyvästä kokemuksesta (ks. myös Holmberg 2020). Keho suorittaa toimintoja ja kehoon liittyvät liikkeet, aistit ja niiden myötä tekeminen, kuten näkeminen, kuuleminen, tunteminen, haistaminen, maistaminen ja puhuminen. Kehot ovat läsnä ihmisten keskinäisissä kohtaamisissa ja niissä tapahtuvassa tilanteisessa toiminnassa. (Giddens 1984, 76; Goffman 1961; Hujala & Rissanen 2012; Markuksela 2013.)

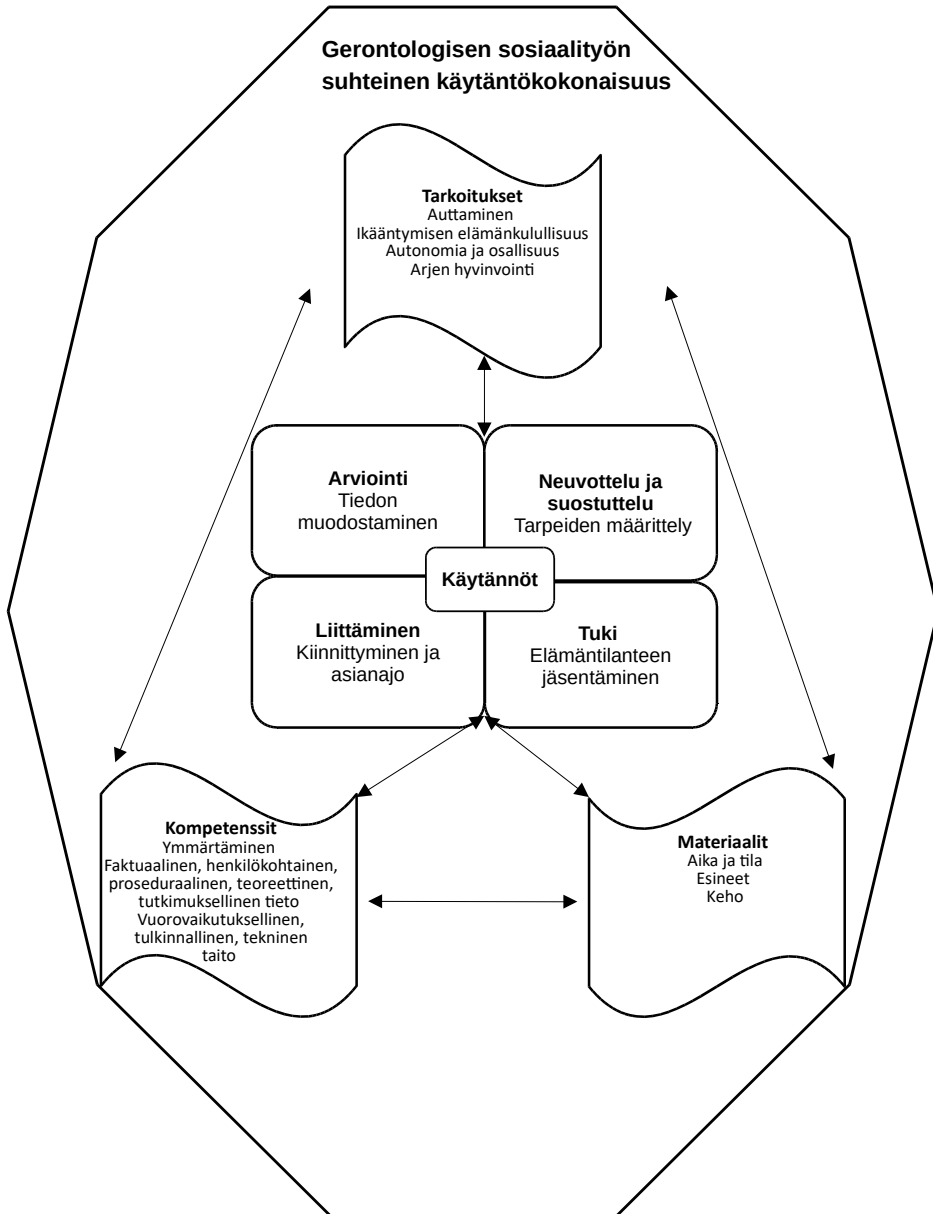
Ikääntymisen keskusteluissa kehon tai ruumiillisuuden voidaan todeta olevan lähes aina läsnä, vaikkakin usein implisiittisesti. Kehollisuus on liitetty hoivaan ja terveyspalvelutyöhön (Hujala & Rissanen 2012), ja niitä on kutsuttu ”ruumistyöksi”, johon liittyy samanaikaisesti läsnäoloa, ruumiillisuutta, tunteita ja persoonallisuutta (Rajala 2016). Keho ei sen sijaan ole juurikaan näkyvässä sosiaalityön tarkasteluissa ja teorioissa, vaikka keho ja sen tarpeet ovat usein avun lähtökohtana (Seppänen ym. 2005). Kehollisuus kiinnittyy puheeseen ihmisen kyvystä toimia, liikkua tai suoriutua arjen toiminnoista, terveydestä tai sairaudesta sekä näihin kiinnittyvistä avun ja tuen tarpeista (osajulkaisu I ja III). Kehoon liittyy ajatus käytännöllisestä ymmärryksestä ja kehollisesta taito-tiedosta sekä osaamista (Markuksela 2013; Schatzki 1996). Suoriutuminen arjen tavanomaisista toimista on kehollista ja kokemukset arjen sujumattomuudesta voivat osaltaan kuvata ruumiillisen toiminnan rajallisuutta (Holmberg 2020; Tarvainen 2018). Iän myötä tapahtuvat muutokset näkyvät myös kehossa ja voivat tuottaa fyysisiä ongelmia. Käytännöissä näyttäytyvät toimiva ja toimimaton keho, mutta niissä on myös arvioinnin kohteena oleva keho (osajulkaisu I; II; III; IV). Kehoon liittyy sekä mentaalinen että fyysinen ulottuvuus. Keho on se, missä mieli tulee näkyväksi osaksi maailmaa. (Reckwitz 2002; Schatzki 1996.) Kehollisuus tekee masennuksesta fyysisen kokemuksen (Romakkaniemi 2011, 98) ja fyysisen toimintakyvyn vaikeudet ja somaattiset sairaudet tuottavat turvattomuutta ja tarpeen muuttaa turvalliseen asumiseen (osajulkaisu I).

Silva Tedre (2007) on liittänyt kehollisuuden puuttumisen sosiaalityöstä siihen, että sosiaalityöntekijöiden työstä on haluttu erottaa konkreettinen huolenpito ja hoiva sekä näin myös keho. Toisaalta, kun huolenpito ymmärretään myös muuna

kuin suoraan kehoon kohdistuvana, liittyy gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin niin huolenpitoa kuin kehokin. Esimerkiksi liittämisen käytännössä huolenpito tarkoittaa konkreettista toisen puolesta tekemistä, kehollista toimintaa, kuten asiakirjojen viemistä postilaatikkoon tai lomakkeen täyttämistä asiakkaan puolesta. Lisäksi kun keho ymmärretään käytäntöihin liittyvien toimintojen toteuttajana, ei sosiaalityönkään käytäntöjä ole ilman kehoa ja sen aisteja: käytäntöihin liittyy puhumista, kuulemista, kirjoittamista, näkemistä ja joskus jopa haistamista.

5.6 Gerontologisen sosiaalityön suhteinen käytäntökokonaisuus

Sosiaalinen elämä koostuu erilaisista käytäntökokonaisuuksista (practice-as-entity), jotka ovat käytäntöjen (practices) ja osatekijöiden (elements) muodostama verkosto (Hatfield 2019; Schatzki 2001a; 2010; Shove ym. 2012). Kuviossa 5 kuvaan gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuuden sekä siihen kiinnittyvät, edellisissä alaluvuissa esiteltyt käytännöt ja osatekijät. Olen kuvannut gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuuden monikulmiolla, jolla olen halunnut tehdä näkyväksi käytäntökokonaisuuden monimuotoisuutta.

Kuvio 5: Gerontologisen sosiaalityön suhteinen käytäntökokonaisuus

Olen sijoittanut monikulmion sisään gerontologisen sosiaalityön käytännöt ja niiden ympärille osatekijät kuvatakseni näin gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuuden rakentumista. Vaikka sekä käytännöt että osatekijät erotetaan toisistaan käsitteellisesti, ovat ne sidoksissa toisiinsa. Keskinäinen sidoksellisuus tarkoittaa, että ne osin määrittävät toisiaan. Käytäntöjen ja osatekijöiden merki-

tyksellisyys tulee suhteesta toisiinsa eikä niitä välttämättä ole ilman toista. (Shove ym. 2012.)

Tutkimukseni tarkoituksena oli kuvata ja tuottaa tietoa gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuudesta vastaamalla kysymyksiin millaisia käytäntöjä gerontologisessa sosiaalityössä ilmenee, ja millaisista osatekijöistä gerontologisen sosiaalityön käytännöt muotoutuvat. Tämän tutkimuksen perusteella gerontologinen sosiaalityö on suhteinen käytäntökokonaisuus, joka muotoutuu arvioinnin, neuvottelujen ja suostuttelun, liittämisen ja tuen käytännöistä. Käytäntöjen osatekijöinä ovat ymmärtämiseen, erilaiseen tietoon ja tietämiseen sekä taitoon ja taitamiseen perustuvat kompetenssit sekä auttamiseen, ikääntymisen elämänkulullisuuteen, arjen hyvinvointiin, autonomiaan ja osallisuuteen kiinnittyvät tarkoitukset. Lisäksi käytäntöjen osatekijöinä ovat materiaalit eli aika ja tila, esineet sekä keho. Käytäntöjen rakentumisessa on kyse myös käytännössä toimivien asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden tavasta orkestroida nämä käytännöt.

Kukin käytännöistä tuo näkyviin painotetusti joitakin gerontologisen sosiaalityön piirteitä. Arvioinnin käytännössä tulee näkyviin gerontologisen sosiaalityön kiinnittyminen tietoon, taitoon ja ymmärtämiseen. Siinä tulee esille myös arvioitavana oleva ja arviota tekevä keho. Neuvottelussa ja suostuttelussa keskiössä on tarpeiden ja niihin vastaamisen tapojen määrittely sekä niiden myötä autonomia itsemääräämisoikeutena ja osallisuus osallisuutena omaa elämää koskeviin päätöksiin. Liittämässä on kyse resurssijärjestelmään liittymisestä ja kiinnittymisestä, jolloin käytännössä näyttäytyvät erilaiset resurssijärjestelmän säännöt ja ohjeet, niiden ymmärtäminen ja niihin liittyvä tekninen taitaminen. Tuen käytännöissä on keskeistä ajatus elämänkulullisuudesta sekä ajasta. Tämän hetken elämäntilanteet kiinnittyvät paitsi nykyiseen myös aiempaan sekä tulevaan aikaan. Lisäksi menneen, nykyisen ja tulevan pohtimiseen tarvitaan aikaa. Toisaalta kuten todettua, nämä kaikki käytännöt ja niiden osatekijät liittyvät eri tavoin toisiinsa ja muodostavat näin gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuuden.

Käytäntökokonaisuuden suhteisuus kuvaa gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen ja niiden osatekijöiden keskinäistä sidoksellisuutta. Suhteisuus kuvaa sitä, että esimerkiksi kompetenssit kuten gerontologinen tieto ja tietäminen liittyy tarkoituksiin kuten ikääntymisen elämänkulullisuuteen tai tekninen taitaminen käytäntöjen materiaaleina oleviin esineisiin, kuten lomakkeisiin. Lisäksi käytäntöjen sidoksellisuus voidaan ymmärtää käytäntöjen prosessimaisuutena, jolloin esimerkiksi liittämisen käytäntö seuraa arviointia. Kuvaamieni käytäntöjen voi nähdä myös muodostavan kaksi toisiinsa kiinnittyvää paria. Arvioinnin sekä neuvottelun ja suostuttelun käytännöt muodostavat asiakkaan tilanteen määrittelyyn kiinnittyvän parin. Arvioinnissa asiakkaiden tarpeet tunnustetaan ja tunnustetaan. Neuvottelussa ja suostuttelussa tarpeista ja niihin vastaamisen tavoista neuvotellaan. Toisen parin muodostavat liittämisen ja tuen käytännöt, joissa on kyse avun ja tuen tarpeisiin vastaamisen käytännöistä. Tätä paria voi kuvata psykososiaalisen tuen pariksi, jon-

ka mukaisesti käytännöt kiinnittyvät ihmisen sosiaalisiin olosuhteisiin liittyviin ja konkreettisiin tuen tarpeisiin, mutta myös emotionaalisen tai psyykkisen tuen tarpeisiin (esim. Leinonen 2020; Metteri 2014).

Suhteisuus kuvaa myös gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen suhdetta muihin sosiaalisen elämän käytäntöihin. Nämä toiset käytännöt jäävät kuvion 5 ulkopuolelle. Gerontologisen sosiaalityön käytännöt sijoittuvat osaksi iäkkään ihmisen sosiaalisen elämän käytäntöjen verkostoja. Sosiaalityö on vain yksi osa iäkkään asiakkaan elämän käytäntöjä, jolloin on tärkeää havaita iäkkään arjen monet tekijät: iäkäs ihminen fyysisine ja mielellisine kehoineen sekä hänen ympäristönsä ja suhteensa erilaisiin verkostoihin sekä resurssi- ja palvelujärjestelmään. Gerontologisen sosiaalityön käytännöt ovat itsessään merkityksellisiä, mutta ne kiinnittyvät myös sosiaalityön ulkopuolisiin käytäntöihin. Tällöin ne ovat merkityksellisiä iäkkäille erityisesti kohtaamistilanteen ulkopuolella.

Gerontologisen sosiaalityön käytännöt näyttäytyvät tässä tutkimuksessa suhteisina erityisesti arjen toimintojen, (muiden ammattiryhmien) tiedon tuottamisen, palvelu- ja resurssijärjestelmän sekä iäkkään asiakkaan ja hänen omaistensa kanssakäymisen käytäntöihin. Kyse on käytäntöjen verkostosta, jossa sosiaalityö on osallisena. Se tarkoittaa myös, ehkä radikaalistikin sanottuna, että sosiaalityön käytäntöä ei ole olemassa ilman näitä muita käytäntöjä. Sosiaalityö muutostyönä näyttäytyy näiden sosiaalisen elämän käytäntöjen kuten arjessa suoriutumisen tai kaltoinkohtelun käytäntöjen muuttumisena. Sosiaalityön on todettu toimivan yksilön ja yhteiskunnan välissä (esim. Ylinen 2008). Kun käytäntöteoreettisesta näkökulmasta sosiaalisen elämän ja näin myös yhteiskunnan nähdään koostuvan erilaisista käytännöistä, ei kyse olekaan välissä toimimisesta, vaan muut sosiaalisen elämän käytännöt ovat läsnä sosiaalityön käytännöissä ja tulevat esimerkiksi osatekijöidensä kautta osaksi sosiaalityön käytäntöjä. Tämä ajatus lähestyy Lindhin (2013) esittämää toimintaverkoston mallia (ks. myös Satka ym. 2016). Näin ymmärrettynä sosiaalityö näyttäytyy suhteisena ja kytköksiä sisältävänä verkostona (Lindh 2019).

Sosiaalityön näkeminen vain osana asiakkaan sosiaalisen elämän käytäntöjä, tuottaa myös ymmärryksen siitä, etteivät kaikki asiakkaiden tilanteisiin vaikuttavat tekijät ole sosiaalityön hallittavissa eivätkä sosiaalityön käytännöt ole yksin muokkaamassa asiakkaan arkea (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005). Vaikka gerontologisessa sosiaalityössä on keskeistä saada laaja-alaisesti tietoa iäkkään ihmisen elämästä ja ymmärtää hänen arkeaan, ei tällainen holistisuus tarkoita, että sosiaalityön tulisi pystyä vastaamaan kaikkiin iäkkään ihmisen tarpeisiin. Samalla sosiaalityö ja sosiaalityöntekijä voivat olla osaltaan yhdistämässä erilaisia sosiaalisen elämän käytäntöjä, jolloin sosiaalisen elämän verkostoihin suuntautuva asiantuntijuus tulee keskeiseksi (ks. Lindh 2013, 87–97). Samaan aikaan on kuitenkin ymmärrettävä, että myös gerontologisen sosiaalityön käytännöissä toteutuvat arvostavat kohtaamiset voivat tuottaa muutosta iäkkään ihmisen arjessa, jolloin kohtaaminen on merkityksellinen sinänsä. Vaikka kohtaamisen hetkessä asioiden käsittelytavoilla on merkitystä ja

kohtaamiset vaativat erilaisia kompetensseja, aikaa ja tilaa, näyttäytyy niiden merkityksellisyys tilanteisen kohtaamisen ulkopuolella iäkkään ihmisen elämän arkisissa käytännöissä ja hyvinvoinnissa.

Kun gerontologisen sosiaalityön käytännöt yhdistyvät käytäntökokonaisuudeksi, se on mahdollista ymmärtää paneutuvana ammatillisena toimintana. Kuten Simo Koskinen (1994, 68) on jo väitöskirjassaan todennut gerontologisesta sosiaalityöstä: ”Pelkkä palvelujen jakaminen ei riitä, vaan edellytetään paneutuvaa ammatillista tukemista. Selvästi oli havaittavissa, että palvelut ja informaalinen tuki riittävät tiettyyn rajaan asti, minkä jälkeen sosiaalityön tarve tulee ilmeiseksi”. Iäkkäiden vaikeissa elämäntilanteissa, joissa arjen hyvinvointi ja sujuvuus ovat uhattuna, yksittäinen gerontologisen sosiaalityön käytäntö ei riitä, vaan paneutuva työ edellyttää käytäntöjen yhdistämistä: suhteista gerontologisen sosiaalityön käytäntökokonaisuutta.

6 Käytännöistä tutkimukseksi ja takaisin

6.1 Pohdintaa syntyneestä kuvasta

Tällä tutkimuksellani olen luonut kuvaa gerontologisesta sosiaalityöstä tarkastelemalla gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä ja niiden osatekijöitä. Luvussa 5 esittämäni kuvaus nojautuu kulttuurisen käytäntöteorian tuottamaan ymmärrykseen käytännöistä, kirjallisuuteen, empiirisiin osajulkaisuihini sekä myös omiin kokemuksiini gerontologisesta sosiaalityöstä. Muodostunut kuva on moniulotteinen, mikä kuvaa sekä iäkkäiden arjen että työn tekemisen arjen moninaisuutta. Tämä on tarkoittanut myös tutkimukseni kiinnittymistä erilaisiin näkökulmiin ja käsitteisiin. Tutkimuksellani olen halunnut osaltaan tehdä näkyväksi aiemmin vaikeasti kuvattavaksi todettua sosiaalityön moninaisuutta (esim. Juhila 2018; Mäntysaari 2005; Payne 2006). Osin tutkimuksessa on ollut kyse myös niin sanotun hiljaisen tiedon esiin tuomisesta. Hiljainen tieto viittaa sekä sanoittamattomaan tietoon että käytännöissä mukana olevaan monenlaiseen sisäistettyyn tietoon eli ymmärtämiseen (ks. esim. Sipilä 2011, 29–31).

Tutkimukseni osajulkaisujen uudelleen analyysissä, synteessissä, käytin apuvälineenä kulttuurista käytäntöteoriaa (esim. Reckwitz 2002; Schatzki 1996; Shove ym. 2012). Kulttuurisen käytäntöteorian ja erityisesti Shoven ja hänen kollegojensa (2012) tapa jäsentää käytäntöjen osatekijöitä tuotti välineet käytäntöjen moninaisuuden näkyväksi tekemiselle. Lisäksi se mahdollisti ymmärryksen käytäntöjen suhteisuudesta sekä esimerkiksi materiaalisten tekijöiden eli ajan ja tilan, esineiden ja kehon merkityksestä gerontologisen sosiaalityön käytännöille. Sosiaalityön ja ikääntymisen tutkimuksessa materiaaliset tekijät (esim. Eräsaari 1995; Hujala & Rissanen 2012), ja viime aikoina myös keho (esim. Holmberg 2020), ovat olleet tutkimuksen kohteena, mutta gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksesta nämä ovat jääneet pääosin ulkopuolelle.

Materiaaliset tekijät ovat saaneet minut sanoittamaan sen aiemmin itsestään selvän, mutta osin piilevänkin, osan sosiaalityötä: käytännöissä ei ole kyse vain kielellisistä kohtaamisista, vaan myös ajasta ja tilasta, esineistä ja toimivista tai toimimattomista kehoista. Gerontologisen sosiaalityön käytännöt sisältävät koneita, tuoksua, likaa, banaanikärpäsiä, mustelmia ja niin edelleen (Enroos & Mäntysaari 2017, 24). Nämä sisältyvät eri tavoin sosiaalityön käytäntöihin, olipa kyse sitten Toikon (2005) sanoin ei-materiaalisista tai materiaalisista käytännöistä. Aika käsitteenä ja osana käytäntöjen materiaalisia tekijöitä tuotti pohdintaa ajasta ja sen riittävydestä sosiaalityön ammatillisissa arjen käytännöissä ja myös siitä, miten asiakkaan ja

sosiaalityöntekijän arjen ajat sekä organisaation institutionaalinen aika kohtaavat. Ajan riittävyys ja riittämättömyys on keskeinen tekijä siinä, miten auttamisen käytännöt mahdollistuvat. Auttaminen ja muutos tarvitsevat aikaa sekä kohtaamisille että prosessille (Pohjola 1991; 2017).

Shove kollegoineen (2012) käyttää dominoivan projektin ja käytännön käsitettä kuvaamaan, mihin projekteihin ja käytäntöihin huomio ja aika kiinnittyvät. Vanhuspalvelujen kentällä dominoivina projekteina ja käytäntöinä ovat olleet hoivan ja hoidon käytännöt, kuten koti- ja omaishoito. Tutkimukseni valossa on kuitenkin nähtävissä, ettei kaikkiin iäkkäiden avun ja tuen tarpeisiin vastata vain näillä palveluilla, vaan tarvetta on myös gerontologiselle sosiaalityölle. Gerontologisen sosiaalityön tarve tulee keskeiseksi tilanteissa, joissa ohjaus ja neuvonta eivät riitä (Koskinen 1994) ja joissa tarvitaan paneutuvaa työskentelyä, laaja-alaista arviointia ja tukea sekä vaikeissa elämäntilanteissa auttamista. Viimeaikaisten lainsäädännöllisten muutosten perusteella (vanhuspalvelulaki 2020, 15b §) voisi päätellä, että arvioinnin käytännöistä on tullut vanhuspalveluissa ja myös gerontologisessa sosiaalityössä keskeisiä, dominoivia käytäntöjä (ks. myös Seppänen 2017). Tutkimukseeni pohjautuen on mahdollista todeta, että arvioinnin rinnalla gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin kuuluvat olennaisesti tuen ja liittämisen käytännöt, usein myös suostuttelu. Dominoivien käytäntöjen ajatusta soveltaen voi myös todeta, että mikäli sosiaalityöntekijöiden aika ja huomio kiinnittyy pääosin arviointiin, voi se tarkoittaa suunnitelmallisen sekä tukeen ja liittämiseen perustuvan pitkäjänteisen ja paneutuvan työn vähenemistä.

Johdantoluvussa pohdin, mikä on gerontologisen sosiaalityön paikka ja erityisyys iäkkäiden palvelujen kentällä. Vaikka tämä kysymys ei olekaan ollut tutkimuskysymyksenä, olen sitä sivunnut tutkimuksessani, erityisesti luvussa 2.2. Tässä tutkimuksessa gerontologinen sosiaalityö paikantuu, osin tutkimuksen konteksteista johtuen, osaksi moniammatillisia vanhustyön käytäntöjä ja organisaatioita. Kuten tutkimukseni alussa (luku 2.2.) totesin, ei sosiaalityötä ole aina hahmotettu osaksi vanhustyötä. Gerontologisen sosiaalityön paikantaminen moniammatillisuuteen liittyy ymmärrykseen ikääntymisestä ja vanhuudesta erityisenä elämänvaiheena, johon liittyy sosiaalisia, psyykkisiä ja fyysisiä muutoksia. Tämä tarkoittaa myös ymmärrystä gerontologisen sosiaalityön laaja-alaisesta tiedon tarpeesta (esim. Koskinen & Seppänen 2013; Salonen 2002; Ylinen 2008), mikä näyttäytyi vahvimmin arvioinnin käytännöissä. Kun sosiaalityön toimintaympäristönä on moniammatillinen organisaatio, on tällaisen laaja-alaisen tiedon ja kuvan muodostaminen mahdollista arkisen yhteistyön, yhdessä tekemisen ja toisiaan sivuavien sekä tukevien käytäntöjen kautta. Siihen, miten yhteiset käytännöt ja laaja-alainen tiedon muodostaminen tapahtuu tilanteissa, joissa gerontologinen sosiaalityö on osa esimerkiksi sosiaalipalvelujen tai -huollon organisaatiota, tämä tutkimus ei anna vastausta. Gerontologisen sosiaalityön erityisyys vanhuspalvelujen kentällä liittyy sosiaalityön käytäntöjen suhteisuuteen. Vaikka gerontologisen sosiaalityön tuen käytännössä auttaminen

tapahtuu kohtaamisen hetkellä, ovat käytännöt suhteessa myös tilanteen ulkopuolisiin käytäntöihin. Moniammatillisissa organisaatioissa iäkkään asiakkaan elämässä läsnä olevat erilaiset ammatilliset käytännöt kiinnittyvät samaan organisatoriseen paikkaan, jolloin jo mainittu yhteinen tekeminen voi mahdollistua.

Gerontologisen sosiaalityön paikka on myös siellä, missä tarvitaan ymmärrystä käytäntöjen rakentumisesta, niihin liittyen resurssijärjestelmään kiinnittyvää sosiaalipoliittista sekä teoreettista ymmärtämistä, mutta myös ymmärtämistä ikääntymisestä, iäkkäiden tarpeista ja järjestelmän käytännöistä. Kuten suostuttelun käytännöissä tuli näkyviin, sosiaalityön tehtävänä on usein sovittaa yhteen iäkkäiden asiakkaiden tarpeet ja vallitsevat säädökset ja ohjeet. Aina tämä tehtävä ei ole helppo. Näin sosiaalityöhön tulee mukaan myös paitsi yksittäisten vaikeiden asiakastilanteiden ratkaiseminen, myös vaade ja mahdollisuus rakenteellisen sosiaalityön tekemiselle. Asiakkaiden perustellut, mutta kohtaamattomat tarpeet sekä työssä kohdattavat kohtuuttomat tilanteet vaativat katseen suuntaamista ei vain asiakastyöhön, kuten tässä tutkimuksessa, vaan myös rakenteelliseen työhön ja vaikuttamiseen (ks. Ray & Seppänen 2014; Tiitinen 2019).

Tutkimus ja tulokset pohjautuvat aina tutkijan tekemiin erilaisiin valintoihin ja rajauksiin näkökulmien, tutkimuskontekstien ja aineistojen suhteen. Nämä vaikuttavat siihen, mitkä asiat ja ilmiöt tulevat tutkimuksen kohteeksi ja mitkä rajautuvat ulkopuolelle. Tutkimukseni tuloksena esittämäni kuvaus perustuu tekemiini tutkimuksellisiin rajauksiin ja valintoihin näkökulmien, tutkimuskontekstien ja aineistojen suhteen. Näkökulmani sosiaalityöhön on ollut sosiaalityön asiakastyön käytännöissä. Lisäksi olen lähestynyt sosiaalityötä auttamisena eli avun ja tuen tarpeisiin vastaamisena, jolloin erilaiset avun ja tuen tarpeet ovat tulleet keskeisiksi. Tutkimukseni aineistot ovat pohjautuneet sosiaalityön näkökulmasta erityisiin toiminta-areenoihin: kuntoutus- ja hoitolaitosten sekä asumispalvelujen organisaatioihin, joissa sosiaalityötä ei ole välttämättä nähty organisaation ydintehtävänä (ks. esim. Kinni 2014; Raunio 2009). Toisaalta käytäntöjen tarkastelu näissä toimintaympäristöissä on tehnyt näkyväksi gerontologisen sosiaalityön käytännöt ja niiden erityispiirteet suhteessa muihin ammatillisiin käytäntöihin. Näkökulmien, kontekstien ja aineistojen erityisyys on kuitenkin syytä huomioida tutkimukseni tuloksia ja luomaani kuvaa tulkittaessa.

Aineistojen erityisyyden myötä tutkimuksessani on jäänyt vähemmälle niin sanottujen perinteisten sosiaalisten ongelmien, kuten köyhyyden, päihteiden käytön tai asunnottomuuden, tarkastelu. Tutkimuksessani suoraan tai välillisesti mukana olleet iäkkäät olivat osin jo palvelujen piirissä, ja lisäksi esimerkiksi sotiemme veteraaneilla on käytössään taloudellisia tukimuotoja, jotka osaltaan vähentävät esimerkiksi taloudellisia ongelmia. Lisäksi aineistoni iäkkäät asiakkaat ovat pääosin itse hakeneet apua, joten he ovat kokeneet olevansa avun tarvisijoita. Tällöin liittämisen ja tuen käytännöt ovat keskeisempiä kuin esimerkiksi suostuttelun käytännöt. Samalla näkyväksi tulevat ne tarpeet, joihin iäkkäät kokevat tarvitsevansa apua.

Kuitenkaan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen ei tapahdu aina asiakkaan aloitteesta, vaan esimerkiksi sosiaalihuoltoon tulleiden huoli-ilmoitusten kautta. Tuolloin joku toinen ihminen on huolissaan iäkkään ihmisen tilanteesta. Kun ihminen ei koe olevansa avun tarpeessa, voi keskiöön nousta suostuttelun käytäntö sekä sen myötä kysymys itsemääräämisoikeuden ja huolenpidon suhteesta. Samaan aikaan tulee keskeiseksi tässä tutkimuksessa vähemmälle tarkastelulle jäänyt tuen ja kontrollin käytäntöjen yhteensovittaminen sekä näihin liittyen sosiaalityöntekijän kahtalainen rooli tukijana ja esimerkiksi päätöksentekijänä.

Jatkotutkimuksen aiheet kiinnittyvät edellä mainittuihin tekijöihin. Tuen ja kontrollin yhteensovittamisen kysymykset ja psykososiaalisen tuen rooli julkisen sosiaalihuollon sosiaalityössä vaativat lisää tutkimusta: millaisiin toimiin ja tilanteisiin ne liittyvät sekä miten tukeminen kiinnittyy julkiseen hallintotehtävään (ks. Antikainen-Juntunen 2014; myös Koli 2019, kiinnipitävä työskentely; Liukko & Nykänen 2019). Lisää tutkimusta vaatii myös kysymys itsemääräämisoikeuden ja huolenpidon suhteesta sekä näihin liittyvistä eettisistä kysymyksistä, jotka liittyvät erityisesti niin sanottuihin huoli-ilmoituksiin, mutta myös esimerkiksi muistisairautta sairastavien kanssa työskentelyyn. Tutkimukseni aineistosta rajasin pääsääntöisesti pois muistisairaat iäkkäät ihmiset ja näin tutkimukseni ulkopuolelle jäivät tarkastelut siitä, mitä tarkoittavat gerontologisen sosiaalityön käytännöt ja osatekijät muistisairaiden kanssa tehtävässä työssä. Sosiaalityötä muistisairaiden kanssa on tarkasteltu esimerkiksi Isossa-Britanniassa (ks. esim. Ray & Phillips 2012), mutta suomalaisessa ja erityisesti julkiseen sosiaalihuoltoon kiinnittyvässä kontekstissa tämä teema ei ole ollut esillä muistisairauksien yleistymisestä huolimatta. Kulttuurinen käytäntöteoria sekä käytännöissä toteutettu tutkimus ja näihin liittyen erityisesti materiaalien tekijöiden tarkastelu, esimerkiksi valokuvien tai muiden tärkeiden esineiden käyttö muistelutyössä, mahdollistaisi uuden näkökulman myös muistisairaiden kanssa tehtävän sosiaalityöhön ja tutkimukseen.

Valitsemani teoreettinen näkökulma, kulttuurinen käytäntöteoria, auttoi minua havaitsemaan gerontologisen sosiaalityön käytäntöihin kiinnittyvät materiaaliset tekijät. Mutta tämä ymmärrys syntyi vasta tutkimuksen oltua jo käynnissä. Tämä tarkoitti sitä, että en esimerkiksi kenttäjakson aikana systemaattisesti havainnoinut enkä kirjannut merkintöjä materiaalisista tekijöistä. Myöskään valitut tutkimusmenetelmät, haastattelut ja asukaskohtaamisten äänitallentaminen, eivät tukenet näiden havainnointia. Erilainen, esimerkiksi visuaaliseen tai aistietnografiaan pohjautuva (esim. Markuksela 2013; vrt. Enroos & Mäntysaari 2017, 24), aineisto ja menetelmä mahdollistaisivat niin kehon ja muiden materiaalien tekijöiden tarkemman tarkastelun. Etnografinen ja erityisesti autoetnografinen tutkimus voisi mahdollistaa myös sosiaalityön käytäntöjen tarkastelun sisältäpäin. Tässä tutkimuksessa autoetnografia liittyi tutkimuksen tekemisen, kaksoisroolin yhdistämisen tarkasteluihin. Sen avulla on myös mahdollista tarkastella, tehdä näkyväksi ja ymmärrettäväksi sosiaalityöntekijöiden arjen kokemuksia, ratkaisua vaativia avun

ja tuen tarpeita sekä vaikeita elämäntilanteita (Witkin 2014, 12; ks. esim. Ettore 2013). Autoetnografinen tutkimus on yksi mahdollinen keino yhdistää sosiaalityön arjen käytännöt ja tutkimus.

Jotta sosiaalityön arjesta on mahdollista tuottaa kokemuksiin pohjautuvaa tietoa, vaatii se paitsi tutkimuksellisia välineitä ja aikaa, myös niitä mahdollistavia ympäristöjä (Muurinen 2019b). Lääketieteen tavoin myös sosiaalityössä olisi syytä luoda paikkoja ja malleja, joilla tiedon tuottaminen voidaan kiinnittää osaksi sosiaalityön arjen työtä (ks. esim. Kananoja ym. 2007). Tällainen toiminta, jossa osana normaalia arkea ja asiointia voi olla myös tutkimuksen tekeminen, mahdollistaisi sekä työntekijöiden että asiakkaiden yhteisen ymmärryksen tutkimuksellisuudesta osana käytäntöjä. Tiedon tuottaminen arjen käytännöissä ja mahdollisesti yhdessä asiakkaan kanssa voisi tuottaa uudenlaista tukea ja osallisuuden kokemuksia asiakkaille, mutta myös merkittävän lisän sosiaalityön tutkimuksellisen tiedon tuottamiseen ja esimerkiksi sosiaalisen raportoinnin käytäntöihin.

6.2 ... ja kuvan rakentumisesta

Päätän tutkimukseni vastaamalla kolmanteen tutkimuskysymykseeni, miten tutkija-sosiaalityöntekijän kaksoisrooli mahdollistaa tiedon muodostamisen käytännöistä. Kaksoisrooli on viittannut yhtäältä omaan työuraani sosiaalityöntekijänä, mutta myös tutkimuksen eri käytäntöjen, erityisesti aineiston hankinnan, aikana olleeseen kahteen yhtäaikaiseen rooliin (osajulkaisu IV). Tähän kysymykseen vastaamisen aloitin jo luvussa 3, jossa kuvasin tutkimuksen toteuttamista sekä tarkastelin kaksoisrooliin kiinnittyneitä tutkijan positiotani (3.5) ja eettisiä kysymyksiä (3.6). Tässä kohtaa palaan kysymykseen tarkastellen autoetnografisen ajattelun mukaisesti omia kokemuksiani eli tutkimuksen käytäntöihin kiinnittyviä kokemuksia. Kun ymmärrän myös tutkimuksen yhtenä sosiaalisena käytäntönä, käytän tutkimuskysymyksen pohtimisessa hyväkseni käytäntöjen ja niiden osatekijöiden jaottelua ja tarkastelen niitä kaksoisroolin näkökulmasta.

Kuten johdannossa totesin, on tutkimuksen ja sosiaalityön käytännöt rinnastettu toisiinsa (esim. Compton ym. 2005). Tutkimuksen ja sosiaalityön käytännöissä voidaan nähdä yhtymäkohtia. Tutkimukselliset tiedon hankinnan, analyysin ja tulkinnan käytännöt ovat rinnastettavissa esimerkiksi osaksi arvioinnin käytäntöjä. Tutkimukseen voi liittyä myös tuen ja liittämisen käytännöt, esimerkiksi silloin, kun tutkimushaastatteluissa käydään lävitse haastateltavan elämää, sen eri tilanteita ja kipupisteitä (esim. Laitinen 2004). Tutkijan eettisiin vastuisiin ja velvollisuuksiin voidaan liittää myös auttaminen silloin, kun tutkittavat sitä tarvitsevat (ks. esim. Mikkonen ym. 2016). Tutkimuksen ja asiakastyön erot tulevat esille niiden päämäärissä. Sosiaalityön arjen käytännöissä päämäärä kiinnittyy asiakkaan auttamiseen, kun taas tutkimuksessa olennaista on tuottaa uutta tutkimuksellista, käsitteellistä ja

teoreettista tietoa. Tarkoitukset eroavat, vaikka sosiaalityön tutkimuksen päämääräksi voidaan ajatella sosiaalityön asiakkaita eri tavoin auttavan tiedon tuottaminen. Tässä tutkimuksessa auttaminen, avun ja tuen tarpeisiin vastaaminen sekä hyvän tuottaminen, liittyi tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisrooliin ja näin myös tiedon tuottamiseen (osajulkaisu I; IV). Tutkimuksen ja sosiaalityön yhdistäminen on liittynyt tutkimukseni tarkoitukseen: uuden tiedon tuottaminen sekä käytännöistä että niiden tutkimisesta.

Kuten edellä totesin, on kaksoisrooli viitannut myös aiempiin kokemuksiini gerontologisesta sosiaalityöstä. Nämä aiemmat kokemukseni ja sen myötä syntynyt henkilökohtainen ymmärrys sosiaalityön arkisista käytännöistä yhtäältä haastoivat, mutta toisaalta myös edesauttoivat uuden tiedon tuottamista. Kokemukseni auttoivat näkemään esimerkiksi aineistoni rajat ja erityisyyden suhteessa julkisen sosiaalihuollon sosiaalityöhön. Samaan aikaan uuden tiedon tuottaminen on auttanut minua jäsentämään arjen käytännön kokemuksia uudelleen ja myös muuttamaan ajatteluaani (Enroos & Mäntysaari 2017, 20). Esimerkiksi ymmärrys käytäntöjen suhteisuudesta on auttanut minua paikantamaan sosiaalityön sekä itseni sosiaalityöntekijänä osaksi, mutta vain osaksi, asiakkaan elämän käytäntöjä sekä kääntämään katseeni kohti iäkkään arjen muita käytäntöjä. Mahdollisuus uuden oppimiseen sekä uudenlaisen tiedon tavoittaminen ja tuottaminen, on tarkoittanut tutkimuksen mielekkyyttä ja merkityksellisyyttä.

Käytännöissä toimivan tutkijan kompetensseihin liittyy yhtenä ulottuvuutena jo mainitsemani käytännöistä nousevan ymmärryksen mukana olo ja sen käyttäminen tulkinnan apuvälineenä. Yksistään se ei ole kuitenkaan riittänyt, vaan uuden tiedon tuottamisessa kokemuksellisuus on vaatinut rinnalleen empiirisiä aineistoja sekä teoreettisia ja käsitteellisiä välineitä, jotta kokemukset muuntuvat tutkimukseksi (Ellis ym. 2011; Watts 2015). Näiden avulla on ollut mahdollista irrottautua omasta koetusta tiedosta ja ymmärtää ilmiötä laajemmin. Kompetenssit ovat tarkoittaneet myös tutkimuksellisten välineiden, kuten analyysimenetelmien, taitamista. Tutkimuksellinen taitaminen tarkoittaa paitsi analyysin ja tulkinnan tekemisen taitoa, myös tutkimukseen liittyvien eettisten kysymysten havaitsemista ja eettisten periaatteiden noudattamista. Kokemuksellisen tiedon muuttuminen tutkimukseksi on vaatinut materiaalisten tekijöiden käyttöä. Tarpeen ovat olleet kynät, paperit, tietokone, mutta ennen kaikkea aika. Aika on tutkimuksen käytännöissä merkittävä tekijä. Samalla tavalla kuin sosiaalityön käytännöissä, myös tutkimuksen teossa aika tarkoittaa resurssia, esimerkiksi kirjoittamiseen käytettyä aikaa. Kyse on kuitenkin myös tutkimuksellisesta ajasta, jolla tarkoitan yhtäältä tutkimukseni kiinnittymistä aineistojen osalta tiettyyn aineiston keruun aikaan ja esimerkiksi silloisiin palvelujärjestelmiin.

Tutkimusprosessi, aineiston muuttuminen tutkimukseksi ja arkitiedon muuttuminen tutkimustiedoksi, on vaatinut aikaa jopa enemmän kuin osasin etukäteen ajatella. Asioiden ymmärtäminen vaatii aikansa. Michael G. Flaherty (1992) on

erottanut ajallisuudessa aistillisen (erotics) ja hermeneuttisen (hermeneutics) ajallisuuden, missä ensin mainittu viittaa kokemuksen aikaiseen aikaan ja jälkimmäinen tuon ajan teoreettiseen tulkintaan. Häntä vapaasti tulkiten olen tarvinnut etäisyyttä aistilliseen aikaan, jotta olen päässyt teoreettiseen aikaan. Aika tarkoittaa myös ajallista etäisyyttä sekä aineiston tuottamisen aikaan että arkityöhöni. Sosiaalityöntekijän organisatorisesti määriteltävään asiakastyön aikaan ei liittynyt tutkimuksellista aikaa. Ajallisuus kietoutuu tässä myös paikallisuuteen. Minun on pitänyt ottaa myös fyysisistä etäisyyttä aineistojen hankinnan sekä arkityön tekemisen paikkaan, jotta tutkimuksen tekeminen onnistuisi. Kyse ei ole vain ajatuksellisen hypyn tekemisestä, vaan se vaatii myös fyysisistä ja ajallista etäisyyttä (ks. myös Pösö 2005; vrt. Saurama & Julkunen 2009, 308). Etäisyyden ottaminen on tarkoittanut myös käytäntöjen katsomista kauempaa. Samaan aikaan täytyy huomata, että kuva ajallisesti ja paikallisesti läheltä, arjessa, ja kaukaa voivat näyttää erilaisilta (Pösö 2005).

Kaksoisrooli on tarkoittanut oman itseni ja omien kokemusteni käyttämistä tutkimuksessa sekä aineistona että tulkinnan välineenä. Samalla se on tarkoittanut itseensä menemistä, joka on vaatinut, runoilija Paul Valeryn sanoin, hampaisiin asti aseistautumista. Aseina ovat olleet mainitut teoreettiset ja käsitteelliset välineet sekä aika. Tutkimusprosessin aikana olen ollut ajoittain, useinkin, voimaton ja hämmentynyt. Sekä sosiaalityössä että tutkimuksessa kokemukset voimattomuudesta ja hämmennyksestä liittyvät tietämättömyyteen ja kohdattavien ilmiöiden monimutkaisuuteen. Hämmennyksen tunteesta ja tilanteesta ulos pääsemisen keinona on ollut ajan antaminen, ja toisaalta myös tiedon ja ymmärryksen etsiminen. (Ks. myös Nikupeteri 2016.) Tämä on tarkoittanut aiemman tutkimuksen ja teorian, mutta myös omien kokemusten äärelle pysähtymistä. Kyse on ollut myös oman tietämättömyyden tunnustamisesta. Tässä prosessissa on vaihdellut lähellä tai sisällä olijan ja ulkopuolisen, kaukaa katsojan roolit (Watts 2015). Hämmennyksen ja voimattomuuden tilanteet ja tunteet sekä niistä ulos pääseminen ovat näyttäytyneet myös kehollisina kokemuksina. Ne ovat tarkoittaneet ajoittaista fyysisesti voimatonta ja unetonta kehoa, mutta myös metsässä kävelevää ja suuntaa etsivää sekä tuolissa istuvaa, lukevaa ja kirjoitettavaa sekä pienistä oivalluksista iloitsevaa kehoa ja mieltä. Vaikka sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa kehoa ei ole otettu tarkastelun kohteeksi, keho ja keholliset kokemukset ovat vahvasti läsnä molemmissa. Mielelliset prosessit saavat ilmiänsä usein kehossa (Schatzki 1996).

Sosiaalityön arjessa ja myös tutkimuksessa toimitaan usein totunnaisilla tavoilla ja rutiineihin nojautuen, jolloin käytäntöä ei tarvitse joka kerta luoda uudelleen (Berger & Luckman 2009; Alasuutari 2006). Rutiinit ja tavat ovat niitä, joita voi käyttää tutuissa tai tutunoloisissa tilanteissa. Tilanteet, joissa olo on hämmentynyt ja voimaton ja jotka vaativat pysähtymistä, osoittavat kuitenkin, että käytäntöjen ja niiden osatekijöiden tulee muuttua. Hämmennyksen ja voimattomuuden kautta on myös mahdollista saada ja luoda uutta tietoa: havaita ne ilmiöt ja tilanteet, joita ei enää voi pitää itsestään selvinä. (Saurama 2016.) Tähän, samoin kuin ymmärrykseen

siitä, että läheltä ja kaukaa kuva ilmiöstä näyttää erilaiselta, liittyy ajatus tietämisen epävarmuudesta ja rajallisuudesta. Se tarkoittaa myös sitä, että tehty tulkinta ja muodostettu kuva on yksi mahdollinen. (Pösö 2005.)

Erilaisten näkökulmien, aineistojen ja tukinnallisten välineiden merkitys tiedon tuottamisessa sekä kuvan muodostamisessa tuli näkyviin tässä tutkimuksessa hyvinkin konkreettisesti. Ensimmäinen ymmärrykseni gerontologisen sosiaalityön käytännöistä ja niihin liittyvästä tiedosta rakentui sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin, niiden analyysiin ja tulkintaan (osajulkaisu III). Sittemmin tutkimukseni täydentyi iäkkäiden ja heidän omaistensa haastatteluilla (osajulkaisu II) sekä asukkaiden kohtaamisiin liittyvillä tallenteilla (osajulkaisu I) ja näistä tehdyillä tulkinnoilla. Näiden uusien aineistojen sekä analyysin ja tulkinnan apuvälineenä käyttämäni uudenlaisen teoreettisen näkökulman myötä kuva käytännöistä täydentyi ja muuttui. Tämä tarkoitti samalla sitä, että tässä yhteenvedossa on ollut tarpeen tehdä näkyväksi uudenlainen kuva käytännöistä. Näin yhteenvedosta on tullut empiirinen tutkimus käytännöistä. Kyse ei ole siitä, että osajulkaisussa III esitetty kuva käytännöistä on väärä tai tulokset virheellisiä. Kuva on vain laadittu yhdestä näkökulmasta, joka täydentyi tutkimuksen edetessä. Kyse ei ole oikeasta tai väärästä tiedosta tai totuudesta, vaan niiden moninaisuudesta ja erilaisiin näkökulmiin kiinnittymisestä. Käytäntöjen tutkiminen on tarkoittanut arjen moninaisuuden tarkastelua ja sanoittamista valitusta näkökulmasta.

Vastaukseni viimeiseen tutkimuskysymykseen voisi lyhykäisyydessään olla: tutkijasosiaalityöntekijän kaksoisrooli mahdollistaa kokemuksellisen tiedon avulla ilmiön läheltä ja sisältä päin tarkastelun sekä erilaisten tietojen yhdistämisen. Kokemuksellinen tieto tulee kaksoisroolin myötä osaksi tutkimusta, jolloin tutkijan tieto ei ole vain teoreettista tietoa, vaan myös koettua tietoa. Kaksoisrooli tarkoittaa myös omien arkisten ammatillisten käytäntöjen tarkastelua ja oman keskeneräisyyden tunnustamista. Kaksoisrooli ja koetun tiedon muuttaminen käsitteelliseksi tiedoksi näyttäisi vaativan kuitenkin irrottautumista arjen käytännöistä ja siirtymistä tutkimuksen käytäntöihin. Silloin, kun sosiaalityön arjen käytännöissä tutkimuksen käytäntöjä ei ole nähty osaksi sosiaalityöntekijän aikaa, tarkoittaa siirtyminen myös konkreettista siirtymistä sosiaalityöntekijästä tutkijaksi. Tutkimuksen käytäntöihin siirtyminen tarkoittaa tutkimuksellisiin tarkoituksiin sitoutumista ja tutkimuksellisten kompetenssien, välineiden ja materiaalien käyttöä. Tässä tutkimuksessa irrottautuminen ja etäisyyden ottaminen mahdollisti aiemman tiedon ja ymmärryksen ylittämisen ja uuden tiedon tuottamisen.

Kirjallisuus

- Aalto, Johanna (2020) Arvotodellisuus – Tutkimus päämiehen asemasta holhoustoimen järjestelmässä. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 280. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Aaltola, Juhani (2018) *Filosofia, tiede, ymmärtäminen*. Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 14–28.
- Ahonen, Liisa (2016) SenioriKaste. Ikäihmisten arjen ja palvelujen parantamiseksi 2014–2016. Loppuraportti. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/seniorikaste/seniorikaste_loppuraportti_kokokokonaisuus. Luettu 14.1.2020.
- Ahva, Laura (2018) Osallistuvan journalismin ankkuroivat käytännöt. *Media & Viestintä*, 41(1).
- Ahvenus, Päivi (2012) Sosiaalityön erityispiirteet pienissä kunnissa. Teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) *Sosiaalityön haasteet*. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus, 296–319.
- Aittola, Tapio (2009) Alfred Schütz in elämäntyö. Teoksessa Schütz Alfred: *Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen*. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan. Suom. Pietilä Veikko. Tampere: Vastapaino, 441–466.
- Aittola, Tapio & Raiskila, Seppo (2009) Jälkisanat. Teoksessa Berger, Peter R. & Luckman, Thomas: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. Vesa Raiskila. 5.painos Helsinki: Gaudeamus, 213–231.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 372–392.
- Alasuutari, Pertti (1993) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (2006) Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: kulttuurinen näkökulma. *Sosiologia* 43 (2), 79–92.
- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Suom. Tampereen yliopiston kääntäjäryhmä Kaisa Koskisen johdolla. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai (2013) *John Dewey'n kokemusfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Andersson, Leon (2006) *Analytic Autoethnography*. *Journal of Contemporary Ethnography* 35 (4), 373–395.
- Andersson, Sirpa (2007) *Kahdestaan kotona: Tutkimus vanhoista pariskunnista*. Stakes. Tutkimuksia: 169. Helsinki: Stakes.
- Andersson, Sirpa (2009) *Matka vanhojen pariskuntien maailmaan*. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 84–87.
- Andrews, Christina M. & Darnell, Julie S. & McBride, Timothy D & Gehlert, Sarah (2013) *Social Work and Implementation of the Affordable Care Act*. Guest Editorial. *Health & Social Work* 38 (2), 67–71.
- Antikainen-Juntunen, Eija (2014) *Psykososiaalinen työ osana gerontologista sosiaalityötä*. *Gerontologia* 28 (2), 110–116.

- Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Valokivi, Heli (2012) Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa: vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu. Teoksessa Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Lehto, Juhani & Palukka, Hannele (toim.) Julkisen ja yksityisen rajalla: julkisen palvelun muutos. Tampere: Tampere University Press, 19–46.
- Arnkil, Tom (2005) Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Maria & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 173–200.
- Autio, Tiina & Soukiala, Tiina (toim.) (2016) GeroMetron kyydissä. Ensimmäisen kauden tulokset ja oppeja matkan varrelta. Socca -Pääkaupunkiseudun sosiaalialanosaamiskeskus. http://www.socca.fi/files/5942/GeroMetron_kyydissa_Ensimmäisen_kehittämiskauden_tulokset_ja_oppeja_matkan_varrelta.pdf. Luettu 11.6.2020.
- Banks, Sarah (2004) Ethics, Accountability and the Social Profession. New York: Palgrave Macmillan.
- Barber, Ruth D. & Kogan, Alexis Coulourides & Riffenburgh, Anne & Enguidanos, Susan (2015) A Role for Social Workers in Improving Care Setting Transitions: A Case Study. *Social Work in Health Care* 54 (3), 177–192.
- Barnes, Barry (2001) Practice as collective action. Teoksessa Schatzki, Theodore R & Knorr-Cetina, Karin & von Savigny, Eike (toim.) The Practice Turn in Contemporary Theory. New York: Routledge, 25–36.
- Berger, Peter R. & Luckman, Thomas (1980) The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Irvington Publishers.
- Berger, Peter R. & Luckman, Thomas (2009) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. Vesa Raiskila. 5.painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Berret-Abebe, Julie & Donelan, Karen & Bergman, Barbara & Auerbach, David & Maramaldi, Peter (2020) Physician and nurse practitioner perceptions of social worker and community health worker roles in primary care practices caring for frail elders: Insights for social work. *Social Work in Health Care* 59 (1), 46–60.
- Björkenheim, Johanna (2007) Knowledge and Social Work in Health Care—The Case of Finland. *Social Work in Health Care* 44 (3), 261–278.
- Bonifas, Robin Patchell (2015) Resident-to-Resident Aggression in Nursing Homes: Social Worker Involvement and Collaboration with Nursing Colleagues. *Health & Social Work* 40 (3), 101–109.
- Bourdieu, Pierre (1977) Outline of a theory of practice. Translated by Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1990) The Logic of Practice. Translated by Richard Nice. Stanford: Stanford University Press.
- Boyle, Joycean S. (1994) Styles of Ethnography. Teoksessa Morse, Janice M. (toim.) Critical issues in qualitative research methods. Thousand Oaks: SAGE, 159–185.
- Caldwell, Raymond (2012) Reclaiming Agency, Recovering Change? An Exploration of the Practice Theory of Theodore Schatzki. *Journal for the Theory of Social Behavior* 42 (3), 283–303.
- Certeau, Michel de (2013) Arkipäivän kekseliäisyys 1: tekemisen tavat. Suom. Kilpeläinen Tapani. Tampere: Niin & Näin.
- Clark, Chris L. (2000) Social work ethics: politics, principles and practice. Basingstoke: Macmillan.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry R (2005) Social Work Processes. Seventh edition. Belmont: Brooks/Cole –Thomson Learning.
- Dale, Karen (2005) Building a Social Materiality: Spatial and Embodied Politics in Organizational Control. *Organization* 12 (5), 649–678.

- Damron-Rodriguez, Joann & Corley, Constance Salz (2003) "Social Work Education for Interdisciplinary Practice with Older Adults and Their Families." *Journal of Gerontological Social Work* 39 (1–2), 37–55.
- Davis, Sally & Madden, Sue (2006) *Rehabilitation at a Macro and Micro Level*. Teoksessa Davis Sally (toim.) *Rehabilitation the Use of Theories and Models in Practice*. Toronto: Churchill Livingstone, 3–22.
- Dautzenberg, Gérayd & Lans, Luuk & Meesters, Paul D. & Kupka, Ralph & Beekman, Aartjan & Stek, Max.L. & Dols, Anemiek (2016) The care needs of older patients with bipolar disorder. *Aging & Mental Health* 20 (9), 899–907.
- Doyal, Len & Gough, Ian (1991) *A Theory of Human Need*. Lontoo: Macmillan.
- Driessens, Krister & Saurama, Erja & Fargion, Silvia (2011) Research with social workers to improve their social interventions. *European Journal of Social Work* 14 (1), 71–88.
- Drury-Hudson, Julie (1999) Decision Making in Child Protection: The Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work* 29 (1), 147–169.
- Eaton, Andrew David & Craig, Shelley L & Wallace, Robert (2017) The intersecting cognitive and aging needs of HIV-positive older adults: Implications for social work practice. *Social Work in Health Care* 56 (8), 733–747.
- Ellis, Carolyn (2007) Telling secrets, revealing lives: Relational ethics in research with intimate others. *Qualitative Inquiry* 13 (1), 3–29.
- Ellis, Carolyn & Adams, Tony & Bochner, Arthur P (2011) Autoethnography: An Overview. *Forum: Qualitative Social Research* 12 (1), Art 10. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1101108> Luettu 21.4.2019.
- Emerson, Robert. M & Fretz, Rachel I & Shaw, Linda L (2001) Participant Observation and Fieldnotes. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. London: Sage Publications, 352–368.
- Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko (2017) Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. Teoksessa Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.) *Mielekäs tutkimus: näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin*. Tampere: Tampere University Press, 7–38.
- Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ettorre, Elizabeth (2013) Chapter 9. Drug User Researcher as Autoethnographers: "Doing Reflexivity" with Women Drug Users. *Substance Use & Misuse* 48 (13), 1377–1385.
- Evans, Tony (2013) Organisational Rules and Discretion in Adult Social Work. *The British Journal of Social Work* 43 (4), 739–758.
- Fabbre, Vanessa. D. & Buffington, Anne S. & Altfeld, Susan J. & Shier, Gayle E. & Golden, Robyn L. (2011) Social Work and Transitions of Care: Observations from an Intervention for Older Adults. *Journal of Gerontological Social Work* 54 (6), 615–626.
- Fenton, Jane & Kelly, Timothy B. (2017) 'Risk is King and Needs to take a Backseat!' Can social workers' experiences of moral injury strengthen practice? *Journal of Social Work Practice* 31 (4), 461–475.
- Fenwick Tara (2014) Sociomateriality in medical practice and learning: attuning to what matters. *Medical Education* 48 (1), 44–52. doi: 10.1111/medu.12295. Luettu 2.4.2020.
- Finne-Soveri, Harriet & Äijö, Marja & Tolonen, Eija & Rehula, Pirjo & Vähänkangas, Pia & Patronen, Mari & Autio, Tiina & Haimi-Liikkanen, Sara & Havulinna, Satu (2020) Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn mittaaminen palvelutarpeen selvittämisen yhteydessä. TOIMIA-suositus ID S028/11.6.2020. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020060540983>. Luettu 3.9.2020.

- Fisher, Mike (2011) Practice Literate Research: Turning the Tables. *Social Work & Society* 9 (1), 20–28.
- Flaherty, Michael G. (1992) The Erotics and Hermeneutics of Temporality. Teoksessa Ellis, Carolyn & Flaherty, Michael G. (toim.) *Investigating subjectivity*. Newbury Park: Sage, 141–155.
- Fontana, Andrea & Frey, James H. (1998) *Interviewing: The Art of Science*. Teoksessa Denzin Norman K. & Lincoln Yvonna S. (toim.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks: Sage, 47–78.
- Fook, Jan (2002) Theorizing from Practice: Towards an Inclusive Approach for Social Work Research. *Qualitative Social Work* 1 (1), 79–85.
- Fook, Jan (2012) *Social work: A Critical approach to practice*. London: Sage.
- Gardner, Paula (2014) The role of social engagement and identity in community mobility among older adults in aging in place. *Disability and Rehabilitation* 36 (15), 1249–1257.
- Garthwaite, Kayleigh (2016) The perfect fit? Being both volunteer and ethnographer in a UK foodbank. *Journal of Organizational Ethnography* 5 (1), 60–71.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving (1961) *Encounters: two studies in the sociology of interaction*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Goffman, Erving (1971) *Arkielämän roolit*. Suom. Erkki Puranen. Helsinki: WSOY.
- Goffman, Erving (1986) *Frame analysis. An Essay on the Organization of Experience*. 2nd. Edition. 1st. 1974 Boston: Nothern University Press.
- Goffman, Erving (2012) *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Gough, Ian (2017) *Heat, greed and human need: climate change, capitalism and sustainable wellbeing*. Edward Elgar Publishing. <https://login.ezproxy.utu.fi/login?url=https://www.elgaronline.com/view/9781785365102/9781785365102.xm>. Luettu 16.9.2018.
- Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 12 (2), 134–154.
- Granfelt, Riitta (2005) Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Maria & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 240–258.
- Green, David & Sawyer, Anne-Maree (2010) Managing Risk in Community Care of Older People: Perspectives from the Frontline. *Australian Social Work* 63 (4), 375–390.
- Grenier, Amanda (2012) *Transitions and the lifecourse. Challenging the constructions of 'growing old'*. Bristol: Te Policy Press.
- Grönlund, Rainer (2010) Pitkään kotona – kuntoutuksen avullako? Tutkimus ryhmämuotoisesta vanhuskuntoutuksesta. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 111. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Gubrium, Jaber F. (1997) *Living and Dying at Murray Manor*. Virginia: The University Press of Virginia.
- Günther, Kirsi (2012) Kirjatut ammatilliset kehukset. *Mielenterveyskuntoutus asiakassuunnitelmien kuvaamana*. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 20 (1), 15–31.
- Haapola, Ilkka & Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2012) *Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin*. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden*. *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja* 2011. Kuopio: UniPress, 275–300.
- Hacking, Ian (2009) *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Suom. Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.

- Haight, Wendy & Kayama, Misa & Korang-Okrah, Rose (2014) Ethnography in social work practice and policy. *Qualitative Social Work* 13 (1), 127–143.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007) Etnografisesta tietämisestä. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hallituksen esitys 160/2012. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_160+2012.pdf. Luettu 30.7.2020.
- Hallituksen esitys 218/2016. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_218+2016.pdf. Luettu 30.7.2020.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007) *Ethnography. Principles in practice*. Third edition. London: Routledge.
- Harré, Rom & Moghaddam, Fathali M. & Cairnie Pilkerton, Tracy & Rothbart, Daniel & Sabat, Steven R. (2009) Recent Advances in Positioning Theory. *Theory & Psychology* 19 (1), 5–31.
- Harrikari, Timo (2016) Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 127–137.
- Hastings, Sandra J. & Rogowski, Steve (2015) Critical Social Work with Older People in Neo-liberal Times: Challenges and Critical Possibilities. *Practice Social Work in Action* 27(1), 21–33.
- Hatfield, Deborah Ann (2019) Patient and public engagement and involvement in clinical commissioning; socio-material pedagogies of partnership. https://cris.brighton.ac.uk/ws/portalfiles/portal/6418803/DHatfield_Thesis_Final_12June19_Redacted.pdf. Luettu 2.4.2020.
- Heikkinen, Eino & Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne: kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hendricks, C. Davies & Hendricks, Jon (1976) Concepts of Time and Temporal Construction among the Aged with Implications for Research. Teoksessa Gubrium, Jaber F. (toim.) *Time, Role and Self in Old Age*. New York: Human Sciences Press, 13–49.
- Hokkanen, Liisa (2014) *Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet*. Acta Universitatis Lapponiensis 278. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Holmberg, Suvi (2020) *Arki ei pysähdy. Tutkimus elämästä rinta- ja eturauhassyövän kanssa*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 252. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995) *The Active Interview*. *Qualitative Research methods Series Volume 37*. Thousand Oaks: A Sage University Press.
- Holstein, James, A. & Gubrium, Jaber F. (2000) *Constructing the life course*. Second edition. New York: General Hall Inc.
- Hothersall, Steve J. (2019) Epistemology and social work: enhancing the integration of theory, practice and research through philosophical pragmatism. *European Journal of Social Work* 22 (5), 860–870.
- Hughes, Mark & Bigby, Christine & Tilbury, Clare (2018) Australian social work research on ageing and aged care: A scoping review. *Journal of Social Work* 18 (4), 431–450.
- Hujala, Anneli & Rissanen, Sari (2012) Organisaatioestetiikka ja vanhusten hyvinvointi. *Gerontologia* 26 (1), 14–28.
- Ikäheimo, Heikki (2008) *Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Niemi, Petteri (toim.) *Sosiaalialan normatiivinen perusta*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 13–33.

- Jaakkola, Outi (2016) Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot lastensuojelutarpeen arvioinnissa. Julkaisematon sosiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkielma. Jyväskylän yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=c43db2e7-53af-41ef-ba2e-9f3a2fa0c7f1>. Luettu 29.5.2020.
- Janlöv, Ann-Christin & Hallberg, Ingalill Rahm & Petersson, Kerstin (2005) The experience of older people of entering into the phase of asking for public home help — a qualitative study. *International Journal of Social Welfare* 14(4), 326–336.
- Jarvis, Sal (2017) *The Practice of Authority in Academic Leadership/Management*. Lancaster: Lancaster University, Department of Educational Research. <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/89454/1/2018jarvisphd.pdf>. Luettu 23.3.2020.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Wahlström, Jarl (2000) Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) *Auttamistyö keskusteluna*. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 15–33.
- Jokinen Arja & Juhila Kirsi (2008) Johdanto. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 7–11.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jolanki, Outi (2015) Jäää vai lähteä?: Muuttosyyt 75+ haastatteluissa. *Gerontologia* 29 (4), 250–261.
- Juhila, Kirsi (1999a) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 160–198.
- Juhila, Kirsi (1999b) Tutkijan positio. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävä sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi (2018) Aika, paikka & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Ilse (2011) Knowledge-Production Processes in Practice Research – Outcomes and Critical Elements. *Social Work & Society* 9 (1), 60–75.
- Juvonen, Tarja (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen: Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. *Julkaisuja/ Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura julkaisuja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.
- Jylhä, Marja (2015) Vanhuus pitenee, hoiva vähenee? *Talous ja yhteiskunta* 43 (1), 40–45.
- Jyrkämä, Jyrki (2004) Ikääntyminen ja ikääntyvien kuntoutus. Teoksessa Karjalainen, Vappu ja Vilkkumaa, Ilpo (toim.) *Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen*. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 153–160.
- Jyrkämä, Jyrki (2008) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia*. Tampere: Vastapaino, 267–323.
- Jyrkämä, Jyrki (2014) Asuminen, koti, toimijuus. Teoksessa Laapio, Marja-Liisa & Hänninen, Katariina (toim.) *Kaikki hyvin kotona? Ikääntyneiden arjen hallinta tuetun asumisen yksiköissä*. Helsinki: Sininauhaliitto, Sininauhaliiton ikääntyneiden päihdetyö, 116–127.
- Järvikoski, Aila (2013) Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Järnström, Sanna (2011) ”En tiedä mitä ne ajattelee mun kohtalokseni”. Etnografinen tutkimus asiakkuudesta ja asiakaslähtöisyydestä geriatrisessa sairaalassa. Tampere: Tampere University Press.

- Kainulainen, Sakari (2014) Raha ja rakkaus hyvinvoinnin lähteinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (5), 485–497.
- Kairala, Maarit (toim.) (2009) Kohti toimijuutta – ikäihmisten ja vanhustyöntekijöiden toimijuuden vahvistuminen. Lapin seniori- ja vanhustyön kehittämisyksikön loppuraportti. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja. Rovaniemi: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (2014) Harkitusti sosiaaliturvaa Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 8–18.
- Kananoja, Aulikki (2012) Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. *Kuntoutus* 35 (4), 35–40.
- Kananoja, Aulikki (2017a) Sosiaalityö ammattina. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy, 25–32.
- Kananoja, Aulikki (2017b) Sosiaalipolitiikka sosiaalityön kehyksenä. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy, 33–47.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) (2017) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Kananoja, Aulikki & Rautajoki, Arto & Pösö, Tarja (2007) Sosiaalialan korkeakoulutuksen suunta. Opetusministeriön muistioita ja selvityksiä 43. Helsinki: Opetusministeriö.
- Karisto, Antti (2008) *Satunmaa: suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikolla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karisto, Antti & Tiilikainen, Elisa (2017) Yksinäisyys ja aika. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (5), 527–537.
- Karppi, Pertti & Nuotio, Maria (2008) Geriatriinen arviointi. Teoksessa Hartikainen, Sirpa & Lönnroos, Eija (toim.) *Geriatria, arvioinnista kuntoutukseen*. Helsinki: Edita, 15–30.
- Katisko, Marja (2016) Kulttuurienvälinen kompetenssi sosiaalityössä. Teoksessa Törrönen, Maritta Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 178–188.
- Kattilakoski, Mari & Sireni, Maarit (2020) Koettu arjen hyvinvointi ja sen murtumat maaseudun naisten kertomuksissa. *Maaseutututkimus* 1, 7–28.
- Kinni, Riitta-Liisa (2005) Oma arki kotona – riittävä apu laitoksessa. Vanhus kuntoutujana sairaalan moniammatillisessa työssä. *Julkaisematon sosiaalityön lisensiaattitutkielma*. Kuopio: Kuopion yliopisto, sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos.
- Kinni, Riitta-Liisa (2007) Sosiaalityö vanhuskuntoutujan toimintakykyä etsimässä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 219–234.
- Kinni, Riitta-Liisa (2008) Agency in Multiprofessional Work: A Case Study of Rehabilitation of an Older Patient in Hospital Care. *Social Work & Social Sciences Review* 13 (3), 25–47.
- Kinni, Riitta-Liisa (2014) Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen: kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Kiviniemi, Kari (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 62–74.
- Kivistö, Mari (2014) Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 283. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Koenig, Terry L. & Lee Jung H. & Fields, Noelle L. & Macmillan, Kelley R. (2011) The Role of the Gerontological Social Worker in Assisted Living. *Journal of Gerontological Social Work* 54 (5), 494–510.
- Koli, Johanna (2019) Gerontologisen sosiaalityön kuntouttavat ammattikäytännöt kaltoinkohtelua kokeneiden iäkkäiden parissa. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala 2019. Julkaisematon erikoistumiskoulutuksen lopputyö. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b962538b-a4bf-4dd1-852c-f21b87d5e0a3>. Luettu 28.2.2020.
- Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. *Acta Universitatis Lapponiensis* 3. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koskinen, Simo (2007) Gerontologisen sosiaalityön muotoutuminen. Kansainvälisiä ja kansallisia kehityslinjoja. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–31.
- Koskinen, Simo & Aalto, Leena & Hakonen, Sinikka & Päivärinta, Eeva (1998) *Vanhustyö*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Koskinen, Simo & Seppänen, Marjaana (2013) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Heikkinen, Eino & Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim, 444–453.
- Kostiainen, Anita (2010) ”Olis niin hauskaa olla joukon mukana”. Kotona omatoimisesti asuva gerontologisen sosiaalityön määrittäjänä. Julkaisematon lisensiaattitutkielma. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Turun yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=1b8e11ed-4590-4ce3-ad0d-170ccf1fe05f>. Luettu 11.6.2020.
- Kostiainen, Tuula (2009) Osaamisen kehittämisen neljä tilaa: osaamiskeskuksen interventio sosiaalityöhön. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 879. Tampere: Tampere University Press.
- Kotkas, Toomas (2014) Viranomaisharkinnan oikeudelliset rajat. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 40–59.
- Krokkfors, Ylva (2009) Sosiaalityöntekijän toimijuus tapaamisessa iäkkään kuntoutujan kanssa: tapaustutkimus kuntoutuslaitoksesta. Julkaisematon ammatillinen lisensiaattitutkielma. Helsingin yliopisto.
- Krokkfors, Ylva (2010) Miten sosiaalityöntekijän toimijuus näkyy kohtaamisessa kuntoutujan kanssa. *Gerontologia* 24(3), 249–260.
- Kröger, Teppo (2009) Hoivapolitiikan rajanvetoja. Teoksessa Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (toim.) *Hoiva – Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 99–125.
- Kröger, Teppo & Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2007) Sosiaalityö vanhuuden edessä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–15.
- Kuula, Arja (2011) *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, Pekka (2002) Sosiaalipsykologian maailmanhypoteesit. *Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*. Helsinki: Oy UNIPress Ab.
- Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino (2005) Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan - puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 13 (4), 452–460.
- Köykkä, Henna (2013) Gerontologisen sosiaalityön paikkaa etsimässä. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.

- Kääriäinen, Aino & Satka, Mirja & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016) Käytäntötutkimuksen tietokäytäntö toimijoiden kuvaamana. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet, 34–55.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Kempainen, Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 138–177.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 15 (4), 316–332.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista. 28.12.2012/980.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta. 30.12.2020/1201.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000/812.
- Langenhove, Luk van & Harré, Rom (1999) Introducing positioning theory. Teoksessa Harré, Rom & Langenhove, Luk van (toim.) Positioning Theory: Moral context of intentional action. Oxford: Blackwell Publishers, 14–31.
- Lappalainen, Sirpa (2007a) Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 113–133.
- Lappalainen, Sirpa (2007b) Johdanto. Mikä ihmeen etnografia?. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 9–14.
- Layder, Derek (1998) Sociological practice: linking theory and social research. London: Sage.
- Lehto, Juhani & Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Palukka, Hannele (2012) Julkisen palvelun muutos tutkimuksen kohteena. Teoksessa Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Lehto, Juhani & Palukka, Hannele (toim.) Julkisen ja yksityisen rajalla: julkisen palvelun muutos. Tampere: Tampere University Press, 11–16.
- Leinonen, Anu (2000) Kohtaamisia vanhussosiaalityössä: tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja ikääntyneidenasiakkaiden välisistä keskusteluista. Sosiaaligerontologian ja yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12910>. Luettu 18.10.2020.
- Leinonen, Emilia (2020) Perhehoitoa paikantamassa. Ikääntyneiden perhehoito formaalin ja informaalin rajalla. JYU Dissertations 268. Jyväskylän yliopisto. Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lévesqueur, Mélanie & Richard, Lucie & Gauvin, Lise & Raymond, Émilie (2010) Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities. *Social Science & Medicine* 71, 2141–2149.
- Liikanen, Hanna-Liisa (2007) Gerontologisen sosiaalityön menetelmiä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–91.
- Liikanen, Hanna-Liisa & Kaisla, Susanna & Viljaranta, Liisa (2007) Gerontologisen sosiaalityön pioneerit kentällä. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 12. Helsinki: Socca ja Heikki Waris -instituutti.
- Lind, Maarit & Noro, Anja & Havulinna, Satu & Mäkelä, Matti (2020) Kognitio ja iäkkään asiakkaan osallistuminen RAI-arviointiinsa. *Lääkärilehti* 75 (40), 2067–2070.
- Lindh, Jari (2013) Kuntoutustyön muutoksessa Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkoston rakenteistumiseen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 259. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

- Lindh, Jari (2019) Kohti sosiaalityön relationaalista asiantuntijuutta. Teoksessa Piirainen, Keijo & Kivirinta, Mervi (toim.) Turvaverkkoa paikkaamassa – Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 4. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 20–37
- Liukko, Eeva (2006) Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisuja 9/2006. Helsinki: Socca ja Heikki Waris instituutti.
- Liukko, Eeva & Nykänen, Eeva (2019) Sosiaalityön tulevaisuus – sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lloyd, Liz & Tanner, Denise & Milne, Alisoun & Ray, Mo & Richard, Sally & Sullivan, Mary Pat & Beech, Christian & Phillips, Judith (2014) Look after yourself: active ageing, individual responsibility and the decline of social work with older people in the UK. *European Journal of Social Work* 17(3), 322–335.
- Lohtander, Johanna (2019) Iäkkäiden yhteensovitettujen palvelujen kokonaisuus Lapin maakunnassa. Teoksessa Palo, Miia & Moisanen, Teija 2019: SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT. Lapin maakunta- ja sote -uudistuksen valmistelu 2016–2019. <https://vm.fi/documents/10623/13754598/sote-loppuraportti-lapin-maakunta-ja-sote-uudistuksen-valmistelun-raportit-2019.pdf/a670759a-ae7f-9fc1-a177-c7ad77d776b2/sote-loppuraportti-lapin-maakunta-ja-sote-uudistuksen-valmistelun-raportit-2019.pdf>. Liite 1. Luettu 11.6.2020.
- Luhtakallio, Eeva (2012) Esipuhe. Teoksessa Goffman, Erving: Vuorovaikutuksen sosiologia. Suom. Koskinen, Kaisa Tampere: Vastapaino, 7–21.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005) Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu; Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 125–144.
- Lundberg, Kjetil G. & Syltevik, Liv Johanna (2016) Everyday interaction at the front-line. The case of the Norwegian all-in-one bureaucracy. *Journal of Organizational Ethnography* 5 (2), 152–166.
- LyMBERY, Mark & Lawson, Jo & MacCallum, Hilary & McCoy, Pauline & Pidgeon, Joe & Ward, Karen (2007) The social work role with older people. *Practice* 19 (2), 97–113.
- Lähteinen, Martti & Hämeen-Anttila, Lotta (2017) Sosiaalihuollon lainsäädäntö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, 48–93.
- Lönnroos, Eija (2008) Geriatriinen kuntoutus. Teoksessa Hartikainen, Sirpa & Lönnroos, Eija (toim.) Geriatria, arvioinnista kuntoutukseen. Helsinki: Edita, 278–287.
- Marin, Marjatta (2008) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Tampere: Vastapaino, 17–48.
- Markuksela, Vesa (2013) ”Aisti kuin kala”. *Etnografia vetouistelun veljeskunnan kilpailukäytännöstä*. *Acta Universitatis Lapponiensis* 249. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Matinvesi, Seppo (2010) Prosessin ja ajoittamisen ongelmat kuntoutuksessa. *Acta Universitatis Lapponiensis* 190. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus.
- Maydell, Elena (2010) Methodological and Analytical Dilemmas in Autoethnographic Research. *Journal of Research Practice* 6 (1), 1–13.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 1252. Tampere: Tampere University Press.
- Metteri, Anna (2014) Terveysosiaalityö, eriarvoistava sosiaalipolitiikka ja asiakkaiden kohtuuttomat tilanteet. Teoksessa Metteri, Anna & Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (toim.) Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 296–328.

- Metteri, Anna & Haukka-Wacklin, Tuula (2011) Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskus. 6.painos, 53–69.
- Metteri, Anna & Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (toim.) (2014) Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Metteri, Anna & Forsman, Sinikka & Heinonen, Eveliina & Laakso, Tanja (2016) Monikulttuurinen osaaminen ja kulttuurienvälinen kompetenssi sosiaalityön käytännöissä ja koulutuksessa. Teoksessa Kannasoja, Sirpa & Kuronen, Marjo & Poikolainen Tytti (toim.) Sosiaalityön aika. Tutkiva sosiaalityö. Talentia ry / Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura, 27–32.
- Mikkonen, Enni & Laitinen, Merja & Hill, Cath (2016) Hierarchies of knowledge: Analyzing inequalities within social work ethnographic research process as ethical notions in knowledge production. *Qualitative Social Work* 16 (4), 515–532.
- Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka (2018) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 49–61.
- Moustakas, Clark E. (1990) *Heuristic Research: Design, Methodology, and Applications*. Newbury Park: Sage.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Muurinen, Heidi (2019a) Ei-inhimillinen toimijuus palvelutoiminnan kehittämisessä. Tapaustutkimus kahdesta sosiaalityön avotilatoimistosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (1), 29–40.
- Muurinen, Heidi (2019b) Pragmatismi ja kokeileva lähestymistapa sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 2/2019. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.
- Mäki, Helmi (1966/2006) Hyvä kysymys. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen työn sisältöä etsimässä 1960-luvulla. Toimittanut Mirja Satka. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Propitious omens? Finnish social work research as a laboratory of change. Suotuisia enteitä? Suomalainen sosiaalityön tutkimus muutoksen laboratoriona. *European Journal of Social Work* 8 (3), 247–258.
- Mäntysaari, Mikko & Pösö Tarja (2013) Sosiaalityön aika ja asiakastutkimus. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 19–30.
- Naito-Chan, Edna & Damron-Rodriguez, Joann & Simmons, June (2005) Identifying Competencies for Geriatric Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work* 43 (4), 59–78.
- Nathanson, Ilene L. & Tirrito, Terry T. 1998: *Gerontological Social Work. Theory Into Practice*. New York: Springer Publishing Company.
- Naujaniene, Rasa (2007) Social construction of entering clienthood in gerontological social work. *Acta Universitatis Lapponiensis* 130. Rovaniemi: University of Lapland.
- Nicolini, Davide (2012) *Practice theory, work, and organization: an introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Niemi, Mia (2018) Sosiaalinen raportti ikääntyneiden perhesuhteissa ilmenevästä kaltoinkohtelusta. <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/sosiaalinen-raportti-ikaantyneiden-perhesuhteissa-ilmenevasta-kaltoinkohtelusta-GESO.pdf>. Luettu 6.9.2020.

- Niemi, Petteri (2013) Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Niskala, Asta (2008) Salatusta suhteesta kahden kimppaan – Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Acta Universitatis Lapponiensis 150. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Nisula, Leila (2010) Vuorovaikutuskulttuuri ja sen jäsentymisen maahanmuuttajien työllistämismuunnoksessa. Acta Universitatis Lapponiensis 194. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi 89. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/44895/lapsistaan-erillaan-asuvat-aidit.pdf>. Luettu 13.5.2020.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2015) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 22 (3), 227–244.
- Olaison, Anna (2009) Negotiating needs. Processing older persons as home care recipients in gerontological social work practices. Linköping Studies in Arts and Science No. 464. Linköping: Linköpings Universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier.
- Olaison, Anna (2010) Creating Images of Old People as Home Care Receivers. Qualitative Social Work 9 (4), 500–518.
- Olaison, Anna (2017) Processing older persons as clients in elderly care: A study of the micro-processes of care management practice. Social Work in Health Care 56(2), 78–98.
- Olaison, Anna & Cedersund, Elisabet (2006) Assessment for home care: Negotiating solutions for individual needs. Journal of Aging Studies 20(4), 367–380.
- Olaison, Anna & Torres, Sandra & Forssel, Emilia (2018) Professional discretion and length of work experience: what findings from focus groups with care managers in elder care suggest. Journal of Social Work Practice. 32(2), 153–167.
- Olomi, Julie, M. & Wright, Naomi, M. & Hasche, Leslie & DePrince, Anne P. (2019) After Older Adult Maltreatment: Service Needs and Barriers. Journal of Gerontological Social Work 62 (7), 749–761.
- Oosi, Olli & Kortelainen, Jeremias & Luukkonen, Tuomas & Haila, Katri (2020) Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen tilanne ja tulevaisuuden tarpeet. Ympäristöministeriön julkaisu 2020:8. Helsinki: Ympäristöministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162126/YM_2020_8.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Luettu 8.6.2020.
- Osmond, Jeniffer (2006) Knowledge Use in Social Work Practice: Examining Its Functional Possibilities. Journal of Social Work 6 (3), 221–237.
- Outila, Marjo & Jumisko, Eija & Kettunen, Riitta (2014). Kotihoidon työntekijöiden ja asiakkaiden välisen vuorovaikutuksen rakentuminen - kehysanalyttinen näkökulma. Gerontologia 28 (4), 231–249.
- Pajuriutta, Satu (2019) Vanhustenhoidon kriisi: Espoo järjesti ylimääräisen kokouksen päättäjilleen, lisää valvontakäyntejä luvassa. Helsingin Sanomat 8.2.2019. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005994722.html>. Luettu 8.2.2019.
- Palmer, Jeniffer, A. & Howard, Elizabeth P & Bryan, Margaret & Mitchell, Susan L. (2018) Physiological and psychosocial factors in spiritual needs attainment for community-dwelling older adults. Archives of Gerontology and Geriatrics 76, 1-5. DOI:10.1016/j.archger.2018.01.007. Luettu 21.4.2018.

- Palmu, Tarja (2007) Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoumia. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 137–150.
- Palola, Elina (2014) ”Tätä lakia voidaan soveltaa ainoastaan erittäin harkiten” Nuoret koulutuspuodokkaat ja toimeentulotuen perusosan alentamisen harkinta. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 96–113.
- Paloniemi, Susanna & Collin, Kaija (2018) *Etnografi työssä: kokemuksia organisaatiotutkimuksesta*. Teoksessa Valli, Raija & Aittola, Juhani (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 232–247.
- Parkkari, Piritta (2019) *Doing Entrepreneurship Promotion: A Critical, Practice Theoretical Study of Entrepreneurship*. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 262. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Parton, Nigel (2008) Changes in the Form of Knowledge in Social Work: From the ‘Social’ to the ‘Informational’? *British Journal of Social Work* 38 (2), 253–269.
- Parton, Nigel & O’Byrne, Patrik (2000) *Constructive Social Work. Towards a new practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. 3rd. Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Payne, Malcolm (2006) *What is professional social work? Revised second edition*. Bristol: Policy Press.
- Payne, Malcolm (2007) Performing as a ‘wise person’ in social work practice. *Practice* 19 (2), 85–96.
- Perttula, Juha (2011) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys–tulkinta–ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 4. painos. 115–162.
- Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, Anssi (2001) Erving Goffman: sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 347–364.
- Phillips, Judith & Ray, Mo & Marshall, Mary (2006) *Social Work With Older People*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pietarinen, Juhani (1999) Tutkijan ammattietiikan perusta. Teoksessa Lötjönen, Salla (toim.) *Tutkijan ammattietikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Koulutus- ja tiedepoliitiikan osaston julkaisusarja Opetusministeriö*. Helsinki: Opetusministeriö, 9–19.
- Pikkarainen, Aila (2010) Gerontologinen kuntoutus - uutta, vanhaa vai lainattua? *Gerontologia* 24 (1), 116–117.
- Pikkarainen, Aila & Koivula Riitta (2019) Ikääntyneiden ryhmämuotoinen kuntoutus kuntoutujien, omaisten ja työntekijöiden kuvaamana. IKKU-kuntoutuksen kohdentuminen, tavoitteellisuus, toimivuus ja koettu vaikuttavuus. *Sosiaali- ja terveysturvan raportteja* 15. Helsinki: Kela.
- Pikkarainen, Aila & Vaara, Mariitta & Salmelainen, Ulla (toim.) (2013) *Gerontologisen kuntoutuksen toteutus, vaikuttavuus ja tiedon välittyminen. Ikääntyneiden kuntoutujien yhteistoiminnallisen tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti*. Helsinki: Kela.
- Pirhonen, Jari (2015) Tunnustaminen ja sen vastavuoroisuus vanhustyössä. *Gerontologia* 29 (1), 25–34.

- Pirhonen, Jari (2017) Good Human Life in Assisted Living for Older People What the residents are able to do and be. *Acta Universitatis Tamperensis* 2272. Tampere: Tampere University Press.
- Pirhonen, Jari & Pietilä, Ilkka (2018) Active and non-active agents: residents' agency in assisted living. *Ageing & Society* 38 (1), 19–36.
- Pirhonen, Jari & Pulkki, Jutta (2016) Sosiaali- ja terveydenhuollon perusarvojen jäljillä – avuntarpeen ja riippuvuuden tunnustaminen vanhustalveissa. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 24 (3), 251–264.
- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. *Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26*. http://www.socca.fi/files/1404/Vastuun_paikka!_Vanhempien_tukeminen_lapsen_huostaanotossa.pdf. Luettu 28.2.2020.
- Pohjola, Anneli (1991) Ajattomuudesta aikaan. *Sosiologia* 28 (4), 250–258.
- Pohjola, Anneli (2007) Merkintöjä sosiaalityön asiantuntijuudesta. Teoksessa Vesterinen, Kerttu (toim.) Kiitos kysymyksestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 27. Rovaniemi: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, 6–18.
- Pohjola, Anneli (2017) Muutoksen ja ajan moninaisuus sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa. Teoksessa Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.) Mielekäs tutkimus Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press, 69–92.
- Pohjola, Pasi & Korhonen, Satu (2014) Social work as knowledge work: knowledge practices and multiprofessional collaboration. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 26–43.
- Pohjola, Pasi & Pitkänen, Niina & Koivisto, Juha (2015) Sosiaalityön tietokäytännöt vuorovaikutteisina vaihtolueina. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23 (2), 175–189.
- Preston-Shoot, Michael & Wigley, Veronica (2002) Closing the circle: Social workers' response to multi-agency procedures on older age abuse. *British Journal of Social Work* 32 (3), 299–320.
- Price, Debora & Bisdee, Dinah & Daly, Tom & Livsey, Lynne, & Higgs, Paul. (2014) Financial planning for social care in later life: the 'shadow' of fourth age dependency. *Ageing & Society* 34 (3), 388–410.
- Puroila, Anna-Maija (2002a) Erwing Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä. *Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä* 41. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Puroila, Anna-Maija (2002b) Kohtaamisia päiväkotiarjessa – kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. *Oulun yliopisto. Akateeminen väitöskirja*. Oulu: Oulu University Press.
- Puurunen, Pia (2019) Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen. *Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 203*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto: kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 118–136.
- Pösö, Tarja (2009) Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 153–176.
- Raassina, Anne-Mari (2016) Sosiaalihuoltolaista tukea kotiin vietäviin palveluihin. Iäkkäiden ja vammaisten henkilöiden palvelut. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luento 12.12.2016. Uusi sosiaalihuoltolaki - Sosiaali- ja terveysministeriö (stm.fi). Luettu 25.4.2021.
- Raijas, Anne (2008) Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen. *Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmää* 110. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

- Rajala, Anna Ilona (2016) Pitkäaikaishoivan ruumiillisuuden arvosta. Teoksessa Parviainen, Jaana & Kinnunen, Taina & Kortelainen, Ilmari (toim.) Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudessa. Tampere: Vastapaino, 111–122.
- Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi: sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Lahti: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2010) At the intersection of theatre and social work in Orissa, India Natya Chetana and its theatre. *Acta Universitatis Tamperensis* 1503. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu; Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rastas, Anu (2011) Arjen hyvinvointi. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudamus.
- Ratkaisujen Suomi: Hallituksen toimintasuunnitelma 2018–2019. Valtioneuvoston julkaisusarja 27/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160963/27_Hallituksen%20toimintasuunnitelma%202018-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 1.11.2020.
- Raunio, Kyösti (2009) Olenainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautajoki, Arto (2009) Asiantuntijuutta vakuuttamassa. Opettajien työelämäsuhteen asiantuntijuuspuhe sosiaalialan ammattikorkeakouluverkoston työelämäprojektissa. *Acta Universitatis Lapponiensis* 165. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ray, Mo & Bernad, Miriam & Phillips, Juhdith (2009) *Critical Issues in Social Work with Older People*. Hampshire: Palgrave Macmillian.
- Ray, Mo & Milne, Alisoun & Beech, Christian & Phillips, Judith E. & Richards, Sally & Sullivan, Mary Pat & Tanner, Denise & Lloyd, Liz (2015) Gerontological Social Work: Reflections on its Role, Purpose and Value. *British Journal of Social Work* 45 (4), 1296–1312.
- Ray, Mo & Phillips, Judith (2012) *Social Work with Older People*. Fifth Edition. London: Palgrave Macmillian.
- Ray, Mo & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä: kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Kuopio: UniPress, 234–249.
- Reckrey, Jennifer M. & Gettenberg, Gabrielle & Ross, Helena & Kopke, Victoria & Soriano, Theresa & Ornstein, Katherine (2014) The Critical Role of Social Workers in Home-Based Primary Care. *Social Work in Health Care* 53 (4), 330–343.
- Reckwitz, Andreas (2002) Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory* 5 (2), 243–263.
- Reich, Ann & Hager, Paul (2014) Problematising practice, learning and change: practice-theory perspectives on professional learning. *Journal of Workplace Learning* 26 (6/7), 418–431.
- Rimkus, Valdas (2011) Bridging the Islands of Society: Modeling Delinquency Prevention through Optimization of Social Support. *Acta Universitatis Lapponiensis* 204. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Rintala, Taina (2003) Vanhuskuvat ja vanhustenhuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes tutkimuksia 132. Helsinki: Stakes.
- Rissanen, Päivi (2015) Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 88/2015. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Romakkaniemi, Marjo (2011) Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 209. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

- Romakkaniemi, Marjo & Kilpeläinen, Arja (2013) Masennuksesta kuntoutuva ihminen pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Kuntoutus* 2, 29–40.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. *Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ronkainen, Suvi (2011) Analyysi, tulkinta, luenta – eli miten aineisto, teoria ja tutkijan tieto keskustelevat. Luento tutkijakoulutuskursilla, Lapin yliopisto 18.-19.3.2011.
- Rossi, Eeva (2013) Arviointia, tukea ja huolenpitoa. Tutkimus gerontologisen kuntoutuksen sosiaalityöstä. Julkaisematon lisensiaattitutkielma. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Lapin yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=8578c5fb-98f7-46ad-a2d3-9471690f93f5>.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. *SoPhi* 61. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rouse, Joseph (2007) Practice Theory. Teoksessa Turner Stephen & Risjord, Mark (toim.) *Philosophy of anthropology and sociology*. Handbook of the Philosophy of Science. Amsterdam: Elsevier, 499–540.
- Rowe, Jeannine M. & Rizzo, Victoria M. Rizzo & Vail, Matthew R. & Kang, Suk-Young & Golden, Robyn Golden (2017) The role of social workers in addressing nonmedical needs in primary health care, *Social Work in Health Care* 56 (6), 435–449.
- Röpke, Inge (2009) Theories of practice — New inspiration for ecological economic studies on consumption. *Ecological Economics* 68 (10), 2490–2497.
- Ruuskanen-Parrukoski, Pirkko (2018) Palveluasuminen ikääntyneen asumisen kontekstina: tapaustutkimus ikääntyneiden toimijuudesta sekä vallasta ja sosiaalisista suhteista. *Acta Universitatis Lapponiensis* 364. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu; Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Ryen, Anna (2007) Ethical issues. Teoksessa Seale, Clive & Gobo, Gianpietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (toim.) *Qualitative research practice*. London: Sage, 218–235.
- Räsänen, Riitta (2011) Ikääntyneiden asiakkaiden elämänlaatu ympärivuorokautisessa hoivassa sekä hoivan ja johtamisen laadun merkitys sille. *Acta Universitatis Lapponiensis* 210. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Saarenheimo, Marja (1997) *Jos etsit kadonnutta aikaa*. Tampere: Vastapaino.
- Saarenpää, Ahti (2010) Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 75–137.
- Saari, Juho (toim.) (2011) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudamus.
- Salo, Ulla-Maija (2007) Etnografinen kirjoittaminen. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 227–246.
- Salonen, Kari (2002) Vanhussosiaalityö ammattina. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 2. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Salonen, Kari (2007a) Haastava sosiaalinen vanhustyössä – avopalvelutyöntekijöiden näkemyksiä kotona asuvien vanhusten sosiaalisesta olomuotoisuudesta. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 26. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Salonen, Kari (2007b) Ammattitaito ja kompetenssi gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–91.

- Sanders, Sara & Bullock, Karen & Broussard, Crystal (2012) Exploring Professional Boundaries in End-of-Life Care: Considerations for Hospice Social Workers and Other Members of the Team. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care* 8 (1), 10–28.
- Saramaa, Mari (2019) Vanhuspalveluiden laatu ja sisältö valvontahavaintojen perusteella. Luento työkokouksessa Ikäihmisten palvelut: Palveluiden laadun varmistaminen. Vanhustenhuollon alueelliset tilaisuudet syyskuu 2019.
- Sarvimäki, Anneli (2006) Vanhustenhuollon tutkimus ja tutkimuseettikka. Teoksessa Topo, Päivi (toim.) Eettiset kysymykset vanhustenhuollon tutkimuksessa. Stakesin työpapereita 21/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 9–13.
- Sarvimäki, Anneli (2015) Elämän tarkoitus, merkitys ja mielekkäisyys vanhuudessa. Teoksessa Heimonen, Sirkkaliisa & Fried, Suvi (toim.) Vanhuuden Mieli. Helsinki: Ikäinstituutti, 9–20.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Maria (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Maria & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9–19.
- Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen Heidi (2016) Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet, 8–30.
- Saurama, Erja (2016) Sosiaalityön käytäntötutkimus ja pragmatismi. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet, 78–98.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus. 293–314.
- Schatzki, Theodore (1996) *Social Practices. A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schatzki, Theodore (2001a) Introduction: A Practice theory. Teoksessa Schatzki, Theodore R & Knorr-Cetina, Karin & von Savigny, Eike (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. New York: Routledge, 10–23.
- Schatzki, Theodore (2001b) Practice minded order. Teoksessa Schatzki, Theodore R & Knorr-Cetina, Karin & von Savigny, Eike (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. New York: Routledge, 50–63.
- Schatzki, Theodore R (2003) A New Societist Social Ontology. *Philosophy of the Social Sciences*, 33 (2), 174–202.
- Schatzki, Theodore R. (2005) Peripheral Vision: The Sites of Organizations. *Organization Studies*, 26 (3), 465–484.
- Schatzki, Theodore (2010) Materiality and Social Life. *Nature & Culture* 5 (2), 123–149.
- Schatzki, Theodore R & Knorr-Cetina, Karin & von Savigny, Eike (toim.) (2001) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. New York: Routledge.
- Schirmer, Werner & Michailakis, Dimitris (2015) The help system and its reflection theory: a sociological observation of social work. *Nordic Social Work Research* 5 (sup1), 71–84.
- Scourfield, Jonathan (2001) Interviewing Interviewers and Knowing about Knowledge. Teoksessa Shaw Ian & Gould Nick *Qualitative Research in Social Work*. London: Sage Publications, 60–72.

- Seppänen, Marjaana (2006) Gerontologinen sosiaalityö. Katsaus lähtökohtiin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.
- Seppänen, Marjaana (2010) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 214–226.
- Seppänen, Marjaana (2017) Gerontologinen sosiaalityö. Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, 260–289.
- Seppänen, Marjaana & Koskinen, Simo (2010) Ikääntymispolitiikka. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYPro, 388–414.
- Seppänen, Marjaana & Pilkama, Airi & Ylinen, Satu (2005) Gerontologinen sosiaalityö osana vanhustyötä Teoksessa Roivainen, Irene & Korpinen, Johanna & Ritala-Koskinen, Aino & Sundman, Teija (toim.) Kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka 2000-luvun Suomessa Tutkiva sosiaalityö. Talentia-lehti & Sosiaalityön tutkimuksen seura, 23–25.
- Shaw, Ian & Lunt, Neil (2018) Forms of Practitioner Research. *British Journal of Social Work* 48 (1), 141–157.
- Sherwin, Susan & Winsby, Meghan (2010) A relational perspective on autonomy for older adults residing in nursing home. *Health Expectations* 14(2), 182–190.
- Shove, Elizabeth & Pantzar, Mika (2005) Consumers, Producers and Practices. Understanding the invention and reinvention of Nordic walking. *Journal of Consumer Culture* 5 (1), 43–64.
- Shove, Elizabeth & Pantzar, Mika & Watson, Matt (2012) *The dynamics of Social Practice. Everyday Life and how it changes.* London: Sage.
- Sigurdardottir, Sigurveig, H. & Sundstrom, Gerdt & Malmbert, Bo & Bravell, Marie Ernsth (2012) Needs and care of older people living at home in Iceland. *Scandinavian Journal of Public Health* 40 (1), 1–9.
- Silverman, David (2009) *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction.* Third Edition. London: Sage.
- Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet - Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 28. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.
- Sirviö, Heidi & Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja (2015) Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23 (3), 247–264.
- Sosiaalihuoltolaki. 30.12.2014/1301.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö & Kuntaliitto (2008) Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisusarja 2008:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö & Kuntaliitto (2013) Laatusuositus hyvä ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisusarja 2013:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö & Kuntaliitto (2017a) Laatusuositus hyvä ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017–2019. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisusarja 2017:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2017b) Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö & Kuntaliitto (2020) Laatusuositus hyvä ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisusarja 2020:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

- SOSNET (2020) Sosiaalityön määrittely. <https://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Peruskoulutus/Sosiaalityon-maarittely>. Luettu 12.6.2020.
- Stalker, Kirsten & Taylor, Julie & Fry, Deborah & Stewart, Alastair B.R. (2015) A study of disabled children and child protection in Scotland — A hidden group? *Children and Youth Services Review* 56, 126–134. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.07.012>. Luettu 22.4.2018.
- Sullivan, Mary Pat (2009) Social Workers in Community Care Practice: Ideologies and Interactions with Older People. *British Journal of Social Work* 39 (7), 1306–1325.
- Suomen virallinen tilasto (2019) Väestöennuste. Liitetaulukko 1. Väkiluku ja väestöllinen huoltosuhde vuoden 2030 lopussa eri vuosina laadituissa ennusteissa. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vaenn/2019/vaenn_2019_2019-09-30_tau_001_fi.html. Luettu 1.11.2020.
- Suoninen, Eero & Jokinen, Arja (2005) Persuasion in Social Work Interviewing. *Qualitative Social Work* 4 (4), 469–487.
- Söderberg, Maria & Ståhl, Agneta & Melin Emilsson, Ulla (2015) How the Care Managers Handle the Process when Older People Consider Relocation to a Residential Home. *British Journal of Social Work* 45 (8), 2423–2440.
- Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.
- Tapola-Haapala, Maria (2015) Sosiaalityön käytäntötutkimuksen epistemologiset lähtökohdat – kriittinen luenta. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23 (2), 150–173.
- Tarvainen, Merja (2018) Ruumiilliset tilat. Tavanomainen arki ja kerrottu vammaisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (1), 40–49.
- Tedre, Silva (2007) Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 95–119.
- Ten Bruggencate, Tina & Luijckx, Katrien G. & Sturm, Janienke (2018) Social needs of older people: a systematic literature review. *Ageing & Society* 38 (9), 1745–1770.
- Tenkanen, Raija (2003) Kotihoidon yhteistyömuotojen kehittäminen ja sen merkitys vanhusten elämänlaadun näkökulmasta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 62. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018) Vanhuspalvelujen tila. <https://www.slideshare.net/THLfi/vanhuspalvelujen-tila-2018>. Luettu 1.11.2020.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020a) Kotihoito. <https://thl.fi/web/ikaantyminen/muuttuvat-vanhuspalvelut/kotihoito>. Luettu 1.11.2020.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020b) Rai-järjestelmän mittareita. <https://thl.fi/fi/web/ikaantyminen/palvelutarpeiden-arviointi-rai-jarjestelmalla/tietoa-rai-jarjestelmasta/rai-jarjestelman-mittareita>). Luettu 1.11.2020.
- Tiilikainen, Elisa & Seppänen, Marjaana (2016) Lost and unfulfilled relationships behind emotional loneliness in old age. *Ageing & Society* 37 (5), 1068–1088.
- Tiitinen, Laura (2019) Kamppailu sananvapaudesta: sosiaalialan ammattilaisen toiminta ja valtasuhteet mediavaikuttamisen kentällä. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 259. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu; Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (2007) Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 89–112.

- Topo, Päivi (2006) Dementiaoireisten sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden tutkimus ja tukijan ammattitaito. Teoksessa Topo, Päivi (toim.) Eettiset kysymykset vanhustenhuollon tutkimuksessa. Stakesin työpapereita 21/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 24–29.
- Trevithick, Pamela (2003) Effective relationship-based practice: a theoretical exploration. *Journal of Social Work Practice* 17 (2), 173–186.
- Trevithick, Pamela (2005) *Social Work Skills A Practice Handbook*. New York: Open University Press.
- Trevithick, Pamela (2008) Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. *British Journal of Social Work* 38 (6), 1212–1237.
- Trevithick, Pamela (2011) Understanding defences and defensive behaviour in social work. *Journal of Social Work Practice* 25 (4), 389–412.
- Trevithick, Pamela (2014) Humanising Managerialism: Reclaiming Emotional Reasoning, Intuition, the Relationship, and Knowledge and Skills in Social Work. *Journal of Social Work Practice* 28 (3), 287–311.
- Tuomaala, Ritva (2008) ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niinko keskustelemhan näistä asioista”. Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanin uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja Ser C osa Tom.274. Turku: Turun yliopisto.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettiset-periaatteet.pdf>. Luettu 12.6.2020.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Törrönen, Maritta (2005) Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Maria & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 218–239.
- Uggerhøj, Lars (2011) What is Practice Research in Social Work - Definitions, Barriers and Possibilities. *Social Work & Society* 9 (1), 45–59.
- Utriainen, Terhi (2004) Suojaavat kehykset ja alaston kärsimys. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 226–252.
- Vaininen, Satu (2011) Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1664. Tampere: Tampere University Press.
- Valo, Maarit (2013) Monografia vai artikkeliväitöskirja? *Yliopistopedagogiikka* 20 (1), 25–27.
- Valokivi, Heli (2013) Muistisairautta sairastava kansalainen vanhuspalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 146–164.

- Valokivi, Heli (2014) Harkinnan käyttäjänä vai kohteena? Vanhuspalvelujen asiakkaan näkökulma harkintaan. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Teemakirja 13. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 292–306.
- Van Aerschoot, Lina (2014) Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Acta Universitatis Tamperensis 1971. Tampere: Tampere University Press.
- van Aerschoot, Lina & Valokivi, Heli (2012) Kuluttajuus ja pienet tulot – ikäihmisten apu, hoiva ja palvelut Jyväskylässä ja Tampereella. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UniPress, 249–273.
- Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Terveyden- ja sairaanhoitajan kirjasto. Hygieia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Vasara, Paula (2020) Väistämättömyyksiä ja valintoja -kertomuksia ikäihmisten asumispolulta. JYU Dissertations 212. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/68763/978-951-39-8132-7_vaitos08052020.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 8.5.2020.
- Virkki, Tuija & Husso, Marita & Notko, Marianne & Holma, Juha & Laitila, Aarno & Mäntysaari, Mikko (2015) Possibilities for Intervention in Domestic Violence: Frame Analysis of Health Care Professionals' Attitudes. *Journal of Social Service Research* 41 (1), 6–24.
- Virkola, Elisa (2014) Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja – muistisairaus yksinasuvan naisen arjessa. *Jyväskylä Studies in education, psychology and social research* 491. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Viscarret, Juan-Jesús & Idareta, Francisco & Ballesteros, Alberto & Uriz, María-Jesús (2020) Ethical Dilemmas and Areas of Social Work Intervention in Spain. *Journal of Social Service Research* 46 (1), 55–70
- Vlachantoni, Athina (2019) Unmet need for social care among older people. *Ageing & Society* 39 (4), 657–684.
- Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämässä huumekuvioissa. Acta Universitatis Lapponiensis 118. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Väyrynen, Sanna (2012) Muutosta edistävät tekijät päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa: asiakkaiden kokemuksia intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 271–300.
- Wallenius, Miki (2020) Ikääntyvien huoli-ilmoitusten määrä kasvaa: ”Huolestunut vihje voi tulla pankista tai kaupan kassalta”. Yle 4.1.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11143104>. Luettu 1.11.2020.
- Walters, Katherina & Iliffe, Stefan & Tati, Sharon See & Orrel, Martin (2000) Assessing needs from patient, carer and professional perspectives: the Camberwell assessment of need for elderly people in primary care. *Age and Aging* 29 (6), 505–510.
- Watts, Lynelle (2015) An Autoethnographic Exploration of Learning and Teaching Reflective Practice. *Social Work Education* 34(4), 363–376.
- Witkin, Stanley (2014) Preface. Teoksessa Witkin, Stanley L. (toim.) Narrating Social Work Through Autoethnography. New York: Columbia University Press, xi–xiv.
- Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 155. Kuopio.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2005) Sosiaalityö ja kaltoinkohdeltu vanhus. *Gerontologia* 19 (2), 57–64.

- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2007) Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 33–51.
- Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Stakes työpapereita 2/2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin-menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 1:2015. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus; Unigrafia.
- Ylä-Outinen, Tuulikki (2012) Ikäihmisten arki – Kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies 48. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Åhsberg, Elizabeth & Fahlström, Gunilla & Rönnbäck, Eva & Granberg Ann-Kristin & Almborg, Ann-Helene (2017) Development of an Instrument for Assessing Elder Care Needs. *Research on Social Work Practice* 27(3) 291–306.
- Österholm, Johannes H. & Taghizadeh Larsson, Annika & Olaison, Anna (2015) Handling the Dilemma of Self-Determination and Dementia: A Study of Case Managers' Discursive Strategies in Assessment Meeting. *Journal of Gerontological Social Work* 58 (6), 613–636.